

ISSN 2307—4558 (print)
ISSN 2414—9489 (online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

М О В А

**НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЧАСОПИС
З МОВОЗНАВСТВА**

Часопис засновано в 1993 році

№ 37

2022

Одеса
«АСТРОПРИНТ»
2022

У часописі представлено дослідження актуальних теоретичних і прикладних проблем лінгвістики на матеріалі різних мов: української, російської, англійської, турецької. Адресовано широкому колу філологів: науковцям, методистам, викладачам, студентам.

В журналі представлені дослідження актуальних теоретичних і прикладних проблем лінгвістики на матеріалі різних мов: української, російської, англійської, турецької. Адресовано широкому колу філологів: ученим, методистам, учителям, студентам.

The journal presents the researches of actual problems of theoretical and applied linguistics at the material different languages: Ukrainian, Russian, English, Turkish. It addressed to a wide circle of scholars, teachers, trainers and students.

Головний редактор
Главный редактор
Editor-in-chief

Євгеній Миколайович СТЕПАНОВ
Евгений Николаевич Степанов
Ievgenii N. Stepanov

Заступники головного редактора
Заместители главного редактора
Vice-editors

Олена Андріївна ВОЙЦЕВА; Тетяна Юрїївна КОВАЛЕВСЬКА
Елена Андреевна Войцева; Татьяна Юрьевна Ковалевская
Olena A. Voytseva; Tetiana Yu. Kovalevska

Відповідальний секретар
Ответственный секретарь
Secretary

Наталія Георгіївна АРЕФЬЄВА
Наталья Георгиевна Арефьева
Natalia G. Arefieva

Редакційна колегія:

к. філол. н. А. М. Варинська (Україна), д. філол. н. Н. Вульф (Німеччина), д. філол. н. В. Л. Іващенко (Україна), д. філол. н. А. К. Ішанова (Казахстан), д. філол. н. А. К. Каїржанов (Казахстан), д. філол. н. Н. В. Кондратенко (Україна), д. пед. н. М. Р. Кондубаєва (Казахстан), д. філол. н. Н. В. Кутуза (Україна), д. філол. н. Л. Ю. Мірзоева (Казахстан), д. філол. н. І. Б. Морозова (Україна), д. філософії (PhD) А. Т. Онгарбаєва (Казахстан), к. філол. н. А. І. Пенчева (Болгарія), д. пед. н. К. Ю. Протасова (Фінляндія), канд. філол. н. Ш. І. Рамазанова (Туреччина), д. філол. н. Г. Хентшель (Німеччина), д. філол. н. Я. П. Целлер (Німеччина), д. філол. н. А. Чапіга (Польща), д. філол. н. Чжу Цзяньган (Китай), д. філол. н. О. В. Яковлева (Україна), д. філол. н. Г. С. Яроцька (Україна).

Редакционная коллегия:

А. М. Варинская (Украина), Н. Вульф (Германия), В. Л. Иващенко (Украина), А. К. Ишанова (Казахстан), А. К. Каиржанов (Казахстан), Н. В. Кондратенко (Украина), М. Р. Кондубаева (Казахстан), Н. В. Кутуза (Украина), Л. Ю. Мирзоева (Казахстан), И. Б. Морозова (Украина), А. Т. Онгарбаева (Казахстан), А. И. Пенчева (Болгария), Е. Ю. Протасова (Финляндия), Ш. И. Рамазанова (Турция), Г. Хентшель (Германия), Я. П. Целлер (Германия), А. Чапига (Польша), Чжу Цзяньган (Китай), О. В. Яковлева (Украина), Г. С. Яроцкая (Украина).

The editorial board:

Alla Varynska (Ukraine), Nadja Wulff (Germany), Victoria Ivashchenko (Ukraine), Asima Ishanova (Kazakhstan), Abai Kairzhanov (Kazakhstan), Nataliia Kondratenko (Ukraine), Mariyam Kondubaeva (Kazakhstan), Nataliia Kutuza (Ukraine), Leyla Mirzoyeva (Kazakhstan), Iryna Morozova (Ukraine), Aliya Ongarbayeva (Kazakhstan), Antoniia Pencheva (Bulgaria), Ekaterina Protassova (Finland), Shelale Ramazanov (Turkey), Gerd Hentschel (Germany), Jan Partick Zeller (Germany), Artur Czapiga (Poland), Zhu Jiangang (China), Olga Yakovleva (Ukraine), Halina Yarotskaya (Ukraine).

Рецензенти:

Е. М. Архангельська, д-р філології, проф. Балтійської міжнар. академії (Латвія); **Г. К. Аюпова**, к.ф.н., доц. ЄНУ ім. Л. М. Гумільова (Казахстан); **Н. О. Бігунова**, д.ф.н., проф. ОНУ ім. І. І. Мечникова (Україна); **С. І. Георгієва**, к.ф.н., доц. ОНУ ім. І. І. Мечникова (Україна); **С. В. Дмитрієв**, к.ф.н., доц. ОНУ ім. І. І. Мечникова (Україна); **В. В. Дубичинський**, д.ф.н., ад'юнкт Варшавського ун-ту (Польща); **Л. П. Іванова**, д.ф.н., проф. НПУ ім. М. П. Драгоманова; **Д. А. Ігнатенко**, к.ф.н., продекан БДУ ім. А. Руссо (Молдова); **С. М. Кіршо**, к.ф.н., зав. кафедри Одеського нац. економічного ун-ту (Україна); **О. О. Кон**, к.ф.н., доц., декан Південноукраїнського НПУ ім. К. Д. Ушинського (Україна); **Лі Цзиньцзинь** — к.психол.н., доц. Хунанського пед. ун-ту (КНР); **Л. П. Науменко**, д.ф.н., проф. КНУ ім. Т. Шевченка (Україна); **О. М. Новак**, к.ф.н., доц. ОНУ ім. І. І. Мечникова (Україна); **Т. Д. Полиця**, к.філол.н., доц. Вінницького нац. медичного ун-ту; **Т. В. Полковенко**, к.філол.н., доц. Київського ун-ту ім. Б. Грінченка; **Г. Г. Прісовська**, к.ф.н., зав.кафедри Одеського нац. політехнічного ун-ту (Україна); **Т. С. Пристайко**, д.ф.н., зав.кафедри Дніпровського нац. ун-ту ім. Олеса Гончара; **Н. А. Сиздикбаєв**, к.ф.н., доц. Казахського ун-ту міжнародних відносин і світових мов ім. Абілай Хана (Казахстан); **О. В. Сирота**, к.ф.н., доц. БДУ ім. А. Руссо (Молдова); **І. І. Степанченко**, д.ф.н., проф. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди (Україна); **С. І. Терехова**, д.ф.н., проф. Київського нац. лінгвістичного ун-ту (Україна); **Чень Шаосюн**, к.ф.н., доц. Хучжоуського ун-ту (КНР); **І. В. Черновалюк**, к.ф.н., доц. ОНУ ім. І. І. Мечникова (Україна).

ЗМІСТ**ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА І МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ МОВИ**

<i>Літвіняк О. В.</i> СПОДВИЖНИКИ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА ПРЯШІВ-ЩИНИ	5
<i>Шмігер Т. В.</i> РЕВІЗІЯ ПРИНЦИПІВ ДЛЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА: УРОК ПРЯШІВСЬКОЇ УКРАЇНИ	13
<i>Бережна С. М.</i> СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ В ЛЕКСИКОЛОГІЇ В АСПЕКТІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМЦІВ	21
<i>Любецька В. В., Шагіна Ю. Г.</i> ТЕКСТОЦЕНТРИЗМ ЯК ОСНОВНИЙ ПРИНЦИП НАВЧАННЯ ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ...	27
<i>Neglyad T. Yu.</i> USE OF TONGUE TWISTERS IN TRAINING ENGLISH	31

ПИТАННЯ ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЇ ТА ДИСКУРСОЛОГІЇ

<i>Grigorian A. I.</i> PRAGMATIC PECULIARITIES OF VERBALIZATION OF <i>SECRET</i> IN ENGLISH FICTIONAL DISCOURSE	36
<i>Мурадян И. В., Витюховская А. В.</i> КОНТРАСТНОЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ПЕРСОНАЖЕЙ ЧЕРЕЗ КОНТРАСТНОЕ ИЗОБРАЖЕНИЕ ИХ ОДЕЖДЫ В РОМАНЕ Л. Н. ТОЛСТОГО «АННА КАРЕНИНА»	41
<i>Рамазанова Ш. И.</i> СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ОБРАЗА ДОМА В ГОРОДСКИХ ТЕКСТАХ ИОСИФА БРОДСКОГО И ОРХАНА ПАМУКА	46
<i>Степанов Є. М.</i> НАЙМЕНУВАННЯ ЗНАРЯДЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРАЦІ У СЛОВНИКУ РОСІЙСЬКИХ ГОВІРОК ОДЕЩИНИ	53
<i>Степанова С. Є.</i> АНТОНІМІЯ ЯК ЗАСІБ ЗОБРАЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ У ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «В КАТАКОМБАХ»	60

ПИТАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

<i>Базарова І.</i> КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ РИСИ ЖАНРУ ПЛІТКАРСТВА	67
<i>Башкірова Н. П.</i> ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ХВИЛЮВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ	73
<i>Бігунова Н. О.</i> КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ КОМПЛІМЕНТУ ТА ПОХВАЛИ СПІВРОЗМОВНИКА	78
<i>Деде Ю. В.</i> МІТІГАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ОБІЦЯНКИ ТА ПРОХАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ	84
<i>Косовець М. В.</i> КОМУНІКАТИВНІ ТАКТИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ДЕТЕКТИВІ	89
<i>Чан Тхі Суєн</i> НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ЧИНОВНИКІВ У РОМАНІ Ф. М. ДОСТОЄВСЬКОГО «ІДІОТ»	94

CONTENTS

ISSUES IN TRANSLATION STUDIES AND EDUCATIONAL LINGUISTICS

<i>Litvinyak O. V.</i> CHAMPIONS OF UKRAINIAN TRANSLATION STUDIES IN PREŠOV REGION	5
<i>Shmihir T. V.</i> REVISING PRINCIPLES FOR THE HISTORY OF UKRAINIAN TRANSLATION STUDIES : CASE OF PRIASHIV UKRAINE	13
<i>Berezhna S. M.</i> SYSTEM ANALYSIS IN LEXICOLOGY IN THE ASPECT OF FOREIGNERS' EDUCATION	21
<i>Liubetska V. V., Shahina Yu. G.</i> TEXT-CENTRIC PRINCIPLE AS BASIC OF EDUCATION FOR FOREIGN STUDENTS OF THE HUMANITIES	27
<i>Neglyad T. Yu.</i> USE OF TONGUE TWISTERS IN TRAINING ENGLISH	31

ISSUES OF CONCEPTOLOGY AND DISCOURSOLOGY

<i>Grigorian A. I.</i> PRAGMATIC PECULIARITIES OF VERBALIZATION OF <i>SECRET</i> IN ENGLISH FICTIONAL DISCOURSE	36
<i>Muradian I. V., Vityukhovskaya A. V.</i> CONTRASTIVE REPRESENTATION OF CHARACTERS THROUGH THE CONTRASTIVE IMAGE OF THEIR CLOTHES IN THE NOVEL "ANNA KARENINA" BY LEO TOLSTOY	41
<i>Ramazanoiva Sh. I.</i> COMPARATIVE ANALYSIS OF THE IMAGE OF A HOUSE IN URBAN TEXTS BY JOSEPH BRODSKY AND ORKHAN PAMUK	46
<i>Stepanov Ie. N.</i> NAMES OF AGRICULTURAL TOOLS IN THE DICTIONARY OF RUSSIAN DIALECTS OF ODESSA REGION	53
<i>Stepanova S. Ie.</i> ANTONYMY AS A MEANS OF PORTRAITING SOCIAL INEQUALITY IN THE DRAMATIC POEM «IN THE CATACOMBS» BY LESYA UKRAINKA	60

ISSUES IN COMMUNICATIVE AND COGNITIVE LINGUISTICS

<i>Bazarova I.</i> COMMUNICATIVE-PRAGMATIC FEATURES OF THE GOSSIP GENRE	67
<i>Bashkistrova N. P.</i> LINGUOCULTURAL FEATURES OF PHRASEOLOGIES ON THE SYMBOLS OF EXCITEMENT IN THE UKRAINIAN AND RUSSIAN LANGUAGES	73
<i>Bigunova N. O.</i> COGNITIVE-PRAGMATIC DIFFERENTIATION OF SPEECH ACTS OF COMPLIMENT AND PRAISE OF AN INTERLOCUTOR	78
<i>Dede Yu. V.</i> MITIGATION STRATEGIES OF PROMISE AND REQUEST IN ENGLISH FICTIONAL DISCOURSE	84
<i>Kosovets M. V.</i> COMMUNICATIVE TACTICS MANIFESTING SELF-PRESENTATION STRATEGY IN ENGLISH DETECTIVE DISCOURSE	89
<i>Trânthị Xuyén</i> NON-VERBAL MEANS OF COMMUNICATION AND REFLECTION OF THE SOCIAL STATUS OF OFFICIALS IN F. M. DOSTOYEVSKY'S NOVEL "IDIOT"	94

ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА І МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ МОВИ

DOI: 10.18524/2307-4558.2022.37.261458

УДК 811.161.2'25-051(437.671)

ЛІТВІНЯК Олександра Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка; вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна; тел.: +38 097 6760093; e-mail: oleksandra.litvinyak@lnu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0002-1378-9851

СПОДВИЖНИКИ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА ПРЯШІВЩИНИ

Анотація. *Мета* статті — подати систематизовані міркування щодо українського перекладознавства Пряшівщини та ознайомити читачів із основними постатями, які його представляють. *Предмет* розвідки — внесок перекладознавців Пряшівщини у розвиток українського перекладознавства та популяризацію літератури, перекладеної з української та українською мовою серед українців Словаччини. *Результатом* вивчення доробку найактивніших пряшівських дослідників-перекладознавців, які писали українською мовою, став узагальнений опис основних перекладознавчих проблем, на які звертали особливу увагу автори з Пряшівщини, а також короткі індивідуальні характеристики дослідницького «почерку» кожної з розглянутих особистостей. Ключовими в процесі дослідження стали такі *методи*, як аналіз, синтез та зіставлення. **Висновки:** Українська громада Пряшівщини представлена низкою талановитих перекладознавців, які активно проводили та продовжують проводити дослідження на матеріалі перекладів з української та на українську мову. На жаль, їхні напрацювання маловідомі серед української наукової спільноти, оскільки чимало з них опубліковані в регіональних виданнях, які в Україні не доходять, або доходять в бібліотеки лише дуже обмеженим тиражем. Попри це, в аналізованих дослідженнях автори вивчають чимало актуальних для перекладознавства питань, як то вплив власної творчості на перекладну, роль перекладачів у розвитку літературного процесу, перекладацькі стратегії, методи та підходи тощо. Праці Михайла Романа, Михайла Мольнара, Любиці Баботи, Йосифа Шелепця, Миколи Мушинки, Івана Мадинського, Юрія Кундрата, Івана Яцканя та ін. заслуговують на ретельне вивчення та введення до широкого наукового обігу в Україні.

Ключові слова: українська мова, словацька мова, перекладознавство Пряшівщини, переклад, історія перекладознавства.

Постановка проблеми. Переклад — спосіб збереження власної національної ідентичності для тих, хто мешкає на теренах інших держав. Особливо важливою його роль стає в періоди націєтворення та усвідомлення власної ідентичності. Перекладознавство також має свій націєтворчий вимір — вивчення національних традицій і надбань цієї галузі досліджень, що сприяє повноцінному осмисленню стану розвитку дисципліни, а також виокремленню особливо вагомих її надбань.

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. Усестроннє вивчення та осмислення історії перекладознавчої думки неможливе без урахування доробку якнайширшого кола дослідників. Коли йдеться про українське перекладознавство, маємо вагомий праці Р. Зорівчак, О. Чередниченко, Т. Шмігера та ін. Утім, часто забуваємо, що українське перекладознавство може бути й поза її межами. На безперечну увагу й повагу заслуговує діяльність науковців Пряшівщини — української етнічної території, що зараз перебуває в складі Словаччини.

Формулювання завдань. Мета статті — подати узагальнені міркування щодо українського перекладознавства Пряшівщини та ознайомити читачів із основними постатями, які його представляють.

Виклад основного матеріалу. На сторінках журналів «Дукля», «Науковий збірник Музею української культури у Свиднику», «Дружно вперед», «Школа і життя» (Додаток до журналу «Дружно вперед»), «Наукові записки Культурного союзу українських трудящих у ЧСР» за понад шістьдесят останніх років з'явилося чимало розвідок про переклад і українсько-словацькі та словацько-українські літературні взаємини. Серед найактивніших дописувачів — Михайло Роман, Михайло Мольнар, Любиця Бабота, Йосиф Шелепець, Юрій Бача, Павло Мурашко, Микола Мушинка, Антон Болек, Михайло Гиряк, Микола Неврлі, Іван Мадинський, Юрій Кундрат, Іван Яцканя та інші.

Тематика статей досить широка, хоча більшість із них усе ж зосереджено на питаннях художнього перекладу, як прозового, так і поетичного. Подибуємо тут розвідки про переклад творчості Івана Франка (наприклад, М. Роман «Іван Франко і чеська література», Л. Бабота «Твори І. Франка в Чехословаччині», М. Роман «Іван Франко і словацька література», Ю. Кундрат «Іван Франко — перекладач творів світової літератури» та ін.), Лесі Українки (наприклад, Н. Сердрула «Леся Укра-

інка у чеського читача», М. Мольнар «Перші чеські та словацькі переклади поезій Лесі Українки»), Тараса Шевченка (наприклад, З. Генік-Березовська «Шевченко і Чехословаччина (До 170-річчя з дня народження поета)», М. Мольнар «Шевченків «Заповіт» у чехів та словаків», М. Наєнко «Шевченко і світ»), Олександра Духновича (наприклад, О. Рудловчак «До перекладів угорських художніх творів О. Духновича», Й. Шелепець «Найстарший словацький переклад «Вручання» Олександра Духновича»), Павла Гвездослава (наприклад, М. Мольнар «Гвездослав в українській літературі», Ю. Кундрат «Українські переклади «Кривавих сонетів» Павла Ораса-Гвездослава») та багатьох інших.

Серед перекладознавчих публікацій знаходимо й чимало оглядових статей, які дають змогу краще зрозуміти процеси, що відбувалися в перекладній літературі Словаччини, а також проблеми реценції української літератури словаками та словацької літератури українцями.

Попри те, що розвідки трапляються дуже різні як за тематикою, так і за своїм рівнем, глибиною аналізу, кількістю ілюстративного матеріалу і т. д., разом вони становлять цінний внесок у перекладознавство та його історію. Тут актуалізовано імена перекладачів з чеської і словацької українською та навпаки. Їхні імена в Україні зустрічаємо не часто, хоч вони зробили свій внесок у збагачення перекладної літератури.

Найбільше перекладознавчих розвідок опубліковано в «Дуклі».

Статті пражських дослідників мають свій особливий стиль, за яким можна об'єднати їх у «Пражську школу», в рамках якої працювали М. Роман, М. Мольнар, І. Яцканін, Л. Бабота, Ю. Кундрат та ін. Можна припустити, що дослідники мали досить обмежений доступ до перекладознавчої літератури. Утім, подекуди подибуємо покликання та цитати з праць радянських і українських перекладознавців, також із чехословацьких, пізніше — чеських і словацьких. Так, неодноразово згадано імена Р. Зорівчак, В. Коптілова, М. Новікової, А. Поповича, Ф. Міка.

Якщо послугоуватися періодизацією історії українського перекладознавства, яку запропонував Т. Шмігер у дослідженні «Історія українського перекладознавства ХХ ст.», можемо стверджувати, що найбільший вплив на пражських дослідників справили праці третього періоду, для якого характерні боротьба з буквализмом, вивчення перекладу з близькоспоріднених мов, важливість збереження мовностилістичних особливостей оригіналу, осмислення перекладацької множинності, тощо [40, с. 34–35].

Серед питань, до яких звертаються пражські перекладознавці, можна виокремити такі основні категорії: історія художнього перекладу; перекладацькі методи та підходи; вплив власної творчості на перекладну; персоналії перекладачів; адекватність перекладу; мовна інтерференція в перекладі; переклад українських класиків словацькою мовою; діяльність українських перекладачів Чехословаччини, а пізніше Словаччини; переклад дитячої літератури; роль перекладачів у розвитку літературного процесу; українсько-чеські та українсько-словацькі літературні відносини; конкретні проблеми перекладу (відтворення символів, реалій, безеквівалентної лексики, прислів'їв, приказок, термінів, тощо); кінопереклад; переклад ділових документів; фаховий переклад.

Автори перекладознавчих статей приділяють чимало уваги персоналіям перекладачів. У центрі їхньої уваги Іван Мацинський, Наташа Дюрінова, Микола Келлій, Андрій Пестременко, Юрай Андріч, Василь Гренджа-Донський, Віталій Конопелець, Іван Яцканін та інші.

Для перекладознавчого аналізу пражських дослідників характерне залучення широкого контексту — біографій автора і перекладача, інформації про події й місця, з якими пов'язаний чи асоціюється твір і т. д. Прочитання статей пражських перекладознавців відкриває «цілий новий світ» — стає зрозуміло, що українська література цікава іншомовній аудиторії, а праці українських дослідників знаходять свій відгук серед читачів за кордоном. Звісно, як це часто трапляється з міркуваннями на теми художнього перекладу, статті не позбавлені й певної міри суб'єктивності, адже кожен читач інтерпретує твір з огляду на власний життєвий і читацький досвід. Утім, це жодним чином не применшує цінності таких праць.

Найчастіше в пражських джерелах на тему перекладу дописували Юрій Кундрат, Михайло Мольнар, Михайло Роман, Любиця Бабота, Ілля Галайда, Ян Юрчо, Іван Яцканін, Йосиф Шелепець. Усі ці люди багато зробили для вивчення й популяризації української літератури й історії. Так, дослідження **Любиці Баботи** (нар. 1944 р.) зосереджено на українській літературі Закарпаття і Східної Словаччини другої половини ХІХ ст. — першої половини ХХ ст. [25, с. 30]. Її праці публікуються в США, Канаді, Україні, Угорщині, Чехії, Фінляндії [34, с. 36]. Наукові зацікавлення цієї дослідниці включають також проблеми перекладу української художньої літератури словацькою і чеською [25, с. 30]. Назви статей дослідниці добре ілюструють коло її наукових зацікавлень: «Твори І. Франка в Чехословаччині» [6], «Переклади української радянської літератури чеською мовою в 1971–1982 роках» [4], «Чеський переклад творів Григорія Сковороди» [9], «Поширення книжкових перекладів чехословацької української літератури чеською та словацькою мовами» [5], «Твори Івана Франка в перекладах Юрія Жатковича та Гіадора Стрипського» [7], «Знайомлення закарпатських українців з творчістю Тараса Шевченка в Австро-Угорщині» [2], «Українська література в перекладах Юрая Андрічка» [8]. Важливо зауважити, що у своїх дослідженнях Л. Бабота приділяє увагу не лише самим літературним та перекладним процесам, що відбувалися в певний

історичний період, але й достатньо зосереджується на персоналіях перекладачів. У її статтях відчуваємо глибоке розуміння досліджуваної теми.

Юрій Кундрат (1935–2018) — один із найплідніших перекладознавців Пряшівщини, що став «першим теоретиком фахового перекладу із словацької мови на українську в Словаччині» [34, с. 36]. За свідченнями Л. Баботи, «домінуюче місце в його дослідницькій роботі посідають перекладознавчі проблеми художніх і фахових перекладів. Приводом до цього стала власна перекладацька діяльність, якою він займається від 1961 р. <...> За пройдений період він переклав на українську мову півтора десятка підручників із краєзнавства, історії, географії та психології словацьких і чеських авторів для основних і середніх шкіл з українською мовою навчання, багато фахових статей, пропагандистських матеріалів і ділових документів. З перекладацької точки зору, йдеться про фахові тексти різного тематичного спрямування з великою кількістю термінологічної лексики з різних галузей знань, словацьких і чеських реалій, які необхідно було перекласти на українську мову відповідно до існуючих лінгвістичних стандартів» [3, с. 63]. Читав також лекції з теорії й практики перекладу для студентів-україністів філософського факультету Пряшівського університету [3, с. 64].

У своїх розвідках Ю. Кундрат звертає увагу на такі перекладознавчі питання: проблема ідентифікації перекладачів через відсутність належної паспортизації в деяких періодичних виданнях; історія українських перекладів; забезпечення якості перекладу; практичні аспекти фахового перекладу.

Уже зі самих назв його статей можна робити висновки про широту охоплення його перекладознавчих інтересів. Наведемо лише декілька прикладів: «До питання розвитку художнього перекладу українців Чехословаччини (1945–1975)» [15], «Художні переклади на сторінках «Дуклі»» [27], «Видавнича діяльність Культурного союзу українських трудящих у Чехословаччині» [13], «Переклад української народнопоетичної символіки на словацьку мову (На матеріалі «Кобзаря» Т. Шевченка)» [20], «Перекладні п'єси в репертуарі Пряшівського УНТ (Літературно-історичний огляд)» [22], «До питань перекладів публіцистичних текстів» [16], «Мілан Руфус в українській інтерпретації Віталія Конопельця» [17], «Передача українських прислів'їв і приказок у словацькому перекладі роману Панаса Мирного «Хіба ревуть воли як ясла повні?»» [19], «Практичні питання українського фахового перекладу в Словаччині на сучасному етапі суспільного розвитку» [23], «Перекладна творчість Івана Мадинського» [21].

Одразу помітно, що дослідникові властивий панорамний підхід, а теми його досліджень «глобальні». Його статті розлогі й детальні, наповнені ретельно підібраним і проаналізованим фактичним матеріалом. Відчутна ґрунтовна підготовка автора до написання того чи іншого тексту. Ю. Кундрат ретельно аналізує переклади, враховує не лише лексичні особливості та відмінності, але й просодію.

Ю. Кундрат чимало зробив для дослідження і документування діяльності в галузі української перекладної літератури в Чехословаччині. 1983 р. вийшла друком його монографія «Український художній переклад в Чехословаччині в 1945–1980 рр.» [26], за яку автор отримав Премію імені Івана Франка. «Вона має не лише теоретичне, але перш за все практичне значення, вказуючи на багатьох конкретних перекладах із словацької літератури на існуючі проблеми та помилки. <...> Складовою частиною роботи є бібліографія перекладів із словацької і чеської літератур, яка свідчить про інтенсивну перекладацьку діяльність українців Східної Словаччини у 1945–1980 рр.» [3, с. 64].

Ю. Кундрат підкреслює особливу вагомість перекладної літератури, адже вона дає змогу учням, студентам та усім зацікавленим вивчати або удосконалювати українську мову. Тому він переконаний, що якості перекладних текстів варто приділяти особливу увагу. «Крім того, він опублікував кілька науково-популярних статей, в яких систематично інформував перекладацьку громадськість про семінари перекладачів, про працю комітету Комісії художнього і фахового перекладу при Центрі словацьких перекладачів, комітету Секції з художнього і фахового перекладу при Літературному фонді, на Літніх школах перекладу в Будмерицях та інших перекладацьких форумах. <...> Як перекладач і критик перекладу Ю. Кундрат був членом Комісії художнього перекладу, створеної з ініціативи М. Мольнара у 1971 р. як складової частини Центру об'єднання словацьких перекладачів у Братиславі, а від 1990 р. — членом комітету Секції наукового і фахового перекладу при Літературному фонді. Був ініціатором проведення ряду перекладацьких семінарів у Пряшеві за участі не тільки наших, але і словацьких перекладачів і теоретиків перекладу (Я. Ференчіка, А. Поповича, Б. Гечка, Я. Віліковського, Ф. Штрауса, Я. Юрча та ін.), брав активну участь у Літній школі перекладу, у міжнародних наукових конференціях і конгресах українців. Від 1990 р. очолює Спілку українських перекладачів Словаччини» [3, с. 65].

Михайло Роман (нар. 1930 р.) — літературознавець і перекладач, перший професор української літератури в Чехословаччині. Досліджував словацько-російські та словацько-українські літературні зв'язки. Про це захистив у Києві в 1964 р. дисертацію «Радянська література в Словаччині в 30-х роках ХХ століття» [38]. Пізніше вийшли друком його монографії «Словацькі переклади російської радянської літератури в 20–40 роках» (1970) [46] та «З історії культурно-літературних словацько-українських зв'язків» (1971) [36]. М. Роман не лише пише про переклад, але й сам перекладає: «І надалі займаюсь перекладом. Словацькою мовою переклав працю М. Наєнка «Український літературний романтизм: добовий і наддобовий» [45]. Натомість українською мовою дав життя 5 книжкам

сакральної літератури, а також семіотичній праці В. Пацалає «Знак — межовий камінь спасіння і прокляття»¹ [Цит. за: 12, с. 255].

У перекладознавчих розвідках М. Роман звертається до таких питань: історія словацько-українських літературних взаємин; окремі питання історії перекладу; переклад як ремесло і переклад як мистецтво. Перекладознавчий аналіз дослідник базує на теорії смислового перекладу, наголошує на тому, що для успішного перекладу, який матиме мистецьку цінність, потрібно відчутти й зберегти «дух» оригіналу, його ритм і мелодику, мати добру «інтуїцію тексту» [37, с. 90–92]. Значну увагу приділяє також рецензуванню перекладних видань.

Йосиф Шелепець (нар. 1938 р.) — поет, перекладач, літературознавець. Його сфера зацікавлень — літературна україністика. Свої розвідки присвячує закарпато-українським письменникам, культурним діячам, перекладачам і їхнім перекладам [25, с. 31–32]. У 1970 р., після Празької весни, його звільнили з університету через те, що комуністична влада вважала його неблагонадійним [44]. Та він продовжував свою дослідницьку діяльність, зміг повернутися в університет у 1991 р. Й. Шелепець брав участь у семінарі з питань перекладу [24], де розповідав про переклади словацької поезії українською мовою. Серед перекладознавчих питань найбільше уваги приділяє: питанням історії перекладу, зокрема визначення авторства деяких непаспортизованих перекладів; індивідуальному стилю перекладача; просодії; еквівалентності (змісту, форми, тощо); критеріям якості перекладу в різні історичні періоди; суспільно-культурним факторам у перекладі; віднайденню невідомих раніше перекладів.

Іван Яцканин (нар. 1950 р.) — письменник, редактор, видавець, журналіст, перекладач. Головний редактор журналу «Дукля», голова Спілки українських письменників Словаччини. Людина, віддана ідеї популяризаторства й підтримки української культури в Словаччині. «Коли в 1991 році загрожував занепад єдиному українському літературному журналу Словаччини «Дукля», за його спасіння взявся той же Іван Яцканин. <...> Коли в середині 1990-х років перестав виходити єдиний дитячий журнал «Веселка», Іван Яцканин воскресив його і завдяки йому українські діти регулярно одержують свій щомісячник, редагований на високому фаховому і поліграфічному рівні» [33, с. 76].

Перекладознавчим працям І. Яцканина властивий ретельний підхід і уважність до деталей, оперта на авторитетних теоретиків українського перекладу (зокрема, Віктора Коптілова, Максима Рильського, Григорія Кочура), а також широкий спектр досліджуваних питань, серед яких: якість літературних перекладів; історія перекладів української літератури словацькою мовою, зокрема переклади творів українських класиків; тенденції в перекладі української літератури словацькою мовою; мовні й культурні проблеми перекладу; стилістичні проблеми перекладу; просодія; питання вірності й вільності перекладу; чистота мови перекладної літератури; індивідуальний стиль перекладача.

І. Яцканин також нерідко згадують у своїх перекладознавчих розвідках інші дослідники [напр.: 37], адже він також і плідний перекладач. Серед його здобутків як перекладача антологія сучасного словацького оповідання, переклад словацькою збірки оповідань Степана Ганушина, українських народних казок, тощо [33, с. 77].

Ян Юрчо (нар. 1933 р.) займається проблематикою літературної україністики. «Наукові зацікавлення проф. Я. Юрча спрямовані на дослідження української літератури Словаччини повоєнного періоду і переклади творів українських письменників на словацьку мову та словацьких письменників на українську. Його наукові статті і рецензії друкувались переважно в періодичній пресі, зокрема в журналі «Дукля» в перекладі на українську мову без наведення імені перекладача. Причому останній здебільшого дуже близько дотримується оригіналу, допускаючись цілого ряду мовностилістичних і термінологічних помилок» [25, с. 33].

Розгляд перекладознавчих розвідок Я. Юрча дає змогу припустити, що дослідник підтримує думку про неможливість цілковитої перекладності художнього тексту: «В перекладі майже неможливо передати психічний настрій автора, закодований в оригіналі, а через те переклад називаємо інтерпретацією оригіналу до цільової мови, літератури й культури, до суспільного контексту загалом» [42, с. 57]. Велику увагу приділяє авторам оригінальних текстів та самим творам, детально вивчає їх, щоб ретельно проаналізувати переклад. Йому властива увага до деталей, аналіз текстів як на макро-, так і на мікрорівнях.

У своїх розвідках Я. Юрчо звертається до таких перекладознавчих моментів: індивідуальна концепція перекладача, вплив особистості перекладача на його роботу; мовні проблеми перекладу (стилістичні, лексичні, тощо); відповідність художніх засобів перекладу часовому періоду / літературному напрямку оригіналу; межі вільності перекладу та відповідальність перекладача за їх окреслення; якість перекладу; історія художнього перекладу та ін.

Ілля Галайда (1931–2017) — поет, прозаїк, перекладач і науковець. Працював у редакціях журналів «Дружно вперед» і «Дукля», пізніше — на кафедрі російської мови та літератури в Пряшівському університеті [1, с. 319–320]. Попри опубліковані переклади, доволі критично ставився

¹ Пацалай В. Знак — межовий камінь спасіння і прокляття / Віт Пацалай ; [переклад зі словацької : Міхал Роман ; українське видання, доповнене — Петер Яцко]. [Б. м.: б.в., 2014]. 191 с.

до своєї перекладацької діяльності, вважав себе радше літератором і науковцем: «Щодо перекладацької справи, то в ній не вважаю себе професіоналом. Спорадично протягом півстоліття перекладав переважно поезію з чеської, словацької, угорської мов. Книжково побачили світ два переклади зі словацької на українську — «Недовговічність» Йозефа Дайкерта та антологія «Із кузні часу», два — на російську Павла Койша «Вечное лето» і «Привет острову свободы» та інші. Чимало моїх перекладів чекають на видавця-добродія» [11].

З огляду на літературознавчі зацікавлення І. Галайда зосереджувався у своїх перекладознавчих розвідках передусім на перекладі поезії. Важливими для нього були такі питання: переклад як творча діяльність; зсуви в перекладі; відтворення образності оригіналу; адекватність перекладу; відтворення форми і змісту оригіналу тощо.

Михайло Мольнар (1930–2006) — літературознавець, україніст, перекладач. Від середини 50-х до початку 90-х років ХХ ст. був одним із найактивніших україністів Словаччини, організатором багатьох конференцій та наукових дискусій [41]. «Досліджував чесько-словацько-українські взаємини в галузі історії, літературознавства, етнології та фольклористики» [32, с. 76]. Перекладав чеською і словацькою мовами твори Івана Франка, Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Василя Стефаника, Олександра Довженка, Юрія Яновського [31]. Навчався в аспірантурі в Києві, де 1958 року захистив дисертацію, присвячену творчості Тараса Шевченка [30]. Окремою книгою під назвою «Тарас Шевченко у чехів та словаків» [29] опублікував її 1961 р. в Пряшеві [39, с. 308]. 22 лютого 2007 року при Ужгородському національному університеті засновано Науково-дослідний інститут україністики імені Михайла Мольнара¹, де 2009 року вийшла друком збірка передруків вибраних праць М. Мольнара «Від Влтави до Дніпра» [28].

У своїх перекладознавчих працях М. Мольнар підходить до аналізованих проблем комплексно, намагається подати читачеві охопну й глобальну картину, сформувати цілісне бачення ситуації. Підхід науковця відрізняється особливою ґрунтовністю, врахуванням історичної перспективи, використанням архівних матеріалів. Такими, зокрема, є його статті «До питання проникнення української літератури в Чехію і на Словаччину (Огляд дотеперішніх перекладів)», «Цінна праця про Марка Вовчка», «За серйозну критику і творчу наукову співпрацю», «Олесь Гончар і Чехословаччина», «Перші українські переклади Яна Коллара», «Історія одного перекладу», «Перші чеські та словацькі переклади поезій Лесі Українки», «Здобутки та проблеми українського перекладу в Чехословаччині» та ін. Коло його перекладознавчих інтересів охоплює, серед іншого, історію перекладів з української чеською та словацькою мовами й навпаки; рецепцію перекладів; критику перекладу.

Висновки. Українська громада Пряшівщини представлена низкою талановитих перекладознавців, які активно проводили та продовжують проводити дослідження на матеріалі перекладів з української та на українську мову. На жаль, їхні напрацювання маловідомі серед української наукової спільноти, оскільки чимало з них опубліковані в регіональних виданнях, які в Україну не доходять або доходять в бібліотеки лише дуже обмеженим тиражем. Попри це, в аналізованих дослідженнях автори аналізують чимало актуальних для перекладознавства питань, як то вплив власної творчості на перекладну, роль перекладачів у розвитку літературного процесу, перекладацькі стратегії, методи та підходи тощо. У центрі уваги цих досліджень перебуває передусім художня література, адже саме вона поруч із традиціями та звичаями відіграє одну з ключових ролей у формуванні культурної ідентичності. Утім, зустрічаються також дослідження і на тему фахового перекладу та кіноперекладу.

Перспективи подальших розвідок. Безперечно, такий короткий огляд доробку пряшівських перекладознавців не претендує на вичерпність. Нерозкритими залишаються чимало питань, які можуть становити інтерес для дослідника. Праці Михайла Романа, Михайла Мольнара, Любиці Баботи, Йосифа Шелепця, Миколи Мушинки, Івана Мацинського, Юрія Кундрата, Івана Яцканина та ін. заслуговують на ретельне вивчення та введення до широкого наукового обігу в Україні.

Л і т е р а т у р а

1. Азбуковник. Енциклопедія української літератури / уклад. Б. Романенчук. Філадельфія : Київ, 1973. С. 319–320.
2. Бабота Л. Знайомлення закарпатських українців з творчістю Тараса Шевченка в Австро-Угорщині. *Наукові записки / Союз русинів-українців Чехо-Словаччини*. Пряшів, 1991. № 17. С. 95–102.
3. Бабота Л. Педагог, літературознавець, перекладач і критик : (До 70-річчя з дня народження Ю. Кундрата). *Дукля*. Пряшів : Спілка українських письменників Словаччини, 2006. № 2. С. 62–65.
4. Бабота Л. Переклади української радянської літератури чеською мовою в 1971–1982 роках. *Дукля*. 1983. № 5. С. 63–72.
5. Бабота Л. Поширення книжкових перекладів чехословацької української літератури чеською та словацькою мовами. *Наукові записки / Культурний союз українських трудящих у ЧССР*. 1988. № 14. С. 81–92.
6. Бабота Л. Твори І. Франка в Чехословаччині. *Дукля*. 1982. № 3. С. 66–68.
7. Бабота Л. Твори Івана Франка в перекладах Юрія Жатковича та Гіадора Стрипського. *Наукові записки / Культурний союз українських трудящих у ЧССР*. 1990. № 15/16. С. 141–146.

¹ https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/deps-ndi_ukraine/

8. Бабота Л. Українська література в перекладах Юрая Андрічка. *Дукля*. 1998. № 2. С. 55–61.
9. Бабота Л. Чеський переклад творів Григорія Сковороди : [«Rozmluva o moudrosti» (Вишеград, 1983)]. *Дукля*. 1984. № 2. С. 73–75.
10. Галайда І. Поезія Івана Краска в художніх перекладах Віталія Конопельця. *Дукля*. 1996. № 6. С. 34–40.
11. Галас М. Ілля Галайда: «Дід запевняв, що без книжок прожити можна, та мене вони вабили з початкової школи». *Ужгород*. 2009. № 21 (541).
12. Зимомря М. Михайло Роман : вираження особистості [інтерв'ю]. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка: Літературознавство*. Тернопіль, 2019. № 50. С. 236–258.
13. Кундрат Ю. Видавнича діяльність Культурного союзу українських трудящих у Чехословаччині. *Наукові записки / Культурний союз українських трудящих у ЧССР*. 1978. № 6. С. 71–78.
14. Кундрат Ю. Двадцятип'ятиріччя Літньої школи перекладу. *Дукля*. 2003. № 6. С. 37–40.
15. Кундрат Ю. До питання розвитку художнього перекладу українців Чехословаччини (1945–1975). *Дукля*. 1976. № 3. С. 56–67.
16. Кундрат Ю. До питань перекладів публіцистичних текстів. *Дукля*. 1987. № 6. С. 39–44.
17. Кундрат Ю. Мілан Руфус в українській інтерпретації Віталія Конопельця. *Дукля*. 1992. № 1. С. 55–60.
18. Кундрат Ю. Об'єднання українських перекладачів. *Дукля*. 1994. № 4. С. 45–47.
19. Кундрат Ю. Передача українських прислів'їв і приказок у словацькому перекладі роману Панаса Мирного «Хіба ревуть воли як ясла повні?». *Дукля*. 1994. № 3. С. 73–77.
20. Кундрат Ю. Переклад української народнопоетичної символіки на словацьку мову (На матеріалі «Кобзаря» Т. Шевченка). *Дукля*. 1979. № 5. С. 39–45.
21. Кундрат Ю. Перекладна творчість Івана Мацинського. *Наукові записки / Союз русинів-українців СР*. Пряшів, 1994. № 19. С. 47–62.
22. Кундрат Ю. Перекладні п'єси в репертуарі Пряшівського УНТ (Літературно-історичний огляд). *Дукля*. 1981. № 1. С. 53–58.
23. Кундрат Ю. Практичні питання українського фахового перекладу в Словаччині на сучасному етапі суспільного розвитку. *Дукля*. 1994. № 2. С. 59–63.
24. Кундрат Ю. Семінар з питань перекладу : [Комісії художнього та фахового перекладу Словацького літературного фонду в Братиславі]. *Дукля*. 1981. № 2. С. 48–55.
25. Кундрат Ю., Бабота Л. Україністика на філософському і педагогічному факультетах Пряшівського університету в 1953–2003 роках. *Дукля*. 2007. № 2. С. 26–49.
26. Кундрат Ю. Український художній переклад у Чехословаччині (1945–1980). Братислава ; Пряшів : Словацьке педагогічне вид-во в Братиславі; Відділ української літератури в Пряшеві, 1983. 260 с.
27. Кундрат Ю. Художні переклади на сторінках «Дуклі». *Дукля*. Пряшів : Спілка українських письменників Словаччини, 1978. № 3. С. 60–65.
28. Мольнар М. Від Влтави до Дніпра : студії з українського літературознавства та міжслов'янських культурних взаємин. *Ужгород : Гражда*, 2009. 405 с.
29. Мольнар М. Тарас Шевченко у чехів та словаків. Пряшів : Словацьке педагогічне вид-во. Відділ української літератури в Пряшеві, 1961. 285 с.
30. Мольнар М. Шевченко у чехів та словаків : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1960. 19 с.
31. Мушинка М. І. Мольнар Михайло Ілліч. *Енциклопедія Сучасної України : електронна версія* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. URL : https://esu.com.ua/search_articles.php?id=69118 (дата звернення: 24.01.2022).
32. Мушинка М. Три болючі втрати українського народознавства Словаччини. *Народна творчість та етнографія*. Київ : Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України, 2007. № 2. С. 76–79.
33. Мушинка М. «І один в полі воїн», або «Як збитий пес...» (Роздуми над 55-літтям Івана Яцканина). *Дукля*. 2005. № 5. С. 75–78.
34. Неврлий М., Роман М. Словацька україністика в 2000–2005 роках. *Дукля*. 2006. № 2. С. 33–39.
35. Пацалай В. Знак — межовий камінь спасіння і прокляття / пер. зі словацької М. Роман. Б. м.: б.в., 2014. 191 с.
36. Роман М. З історії культурно-літературних словацько-українських зв'язків. Кошице, 1971. 108 с.
37. 37. Роман М. Тайна перекладацької майстерності І. Яцканина. *Дукля*. 2011. № 4. С. 90–92.
38. Роман М. Советская литература в Словакии в 30-х годах : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1964. 17 с.
39. Шевченківська енциклопедія : в 6 т. / редкол. : М. Г. Жулинський (гол.) та ін. Київ : Ін-т літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, 2013.
40. Шмігер Т. Історія українського перекладознавства. Київ : Смолоскип, 2009. 342 с.
41. ЮБ. Михайло Мольнар — незаслужено призабутий [До 75-річчя з дня народження]. *Дукля*. 2005. № 6. С. 56–59.
42. Юрчо Я. Мова і переклад. *Дукля*. 1995. № 4. С. 57.
43. Юрчо Я. Перекладна художня література на сторінках «Дуклі» (1992–1993). *Дукля*. 1998. № 5. С. 65–68.
44. Encyclopedia of Rusyn History and Culture / ed. by P. R. Magosci and I. Pop. — Toronto-Buffalo-London : University of Toronto Press, 2005. 569 p.
45. Najenko, M. Ukrajinsky literarny romantizmus : dobovy a naddobovy / Preklad z ukr. jaz. M. Roman. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2006. 113 s.
46. Roman, M. Slovenské preklady z ruskej a sovietskej literatúry v rokoch 1920–1940 : bibliografický prehľad. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1970. 72 s.

References

1. *Alphabetarion. A Concise Encyclopedia of Ukrainian Literature* (1973), [Azbukovnyk. Entsyklopediya ukraïnskoyi literatury], Kyiv Publishing, Philadelphia, vol. 2, pp. 319–320.
2. Babota, L. (1991), "Introduction of Transcarpathian Ukrainians to Taras Shevchenko's creations in Austria-Hungary", *Scientific Notes / Union of Ruthenian-Ukrainians of Czechoslovakia* ["Znayomlennya zakarpats'kykh ukraïntsyv

z tvorchystyu Tarasa Shevchenka v Avstro-Uhorshchyni”, *Naukovi zapysky / Soyuz rusyniv-ukrayintsiv Chekho-Slovachchyny*, Prešov, No. 17, pp. 95–102.

3. Babota, L. (2006), “Educator, literature scholar, translator, and critic : (Dedicated to 70th anniversary since Yu. Kundrat’s birth)”, *Duklia* [“Pedahoh, literaturoznaveť, perekladach i krytyk : (Do 70-richchya z dnya narodzhennya Yu. Kundrata)”, *Duklia*], Union of Ukrainian Writers of Slovakia, Prešov, No. 2, pp. 62–65.

4. Babota, L. (1983), “Translations of the Soviet Ukrainian Literature into the Czech language in 1971–1982”, *Duklia* [“Pereklady ukayins’koyi radyans’koyi literatury ches’koyu movoyu v 1971–1982 rokakh”, *Duklia*], Prešov, No. 5, pp. 63–72.

5. Babota, L. (1988), “Distribution of book translations of Czechoslovak Ukrainian literature in Czech and Slovak”, *Scientific notes / Cultural union of Ukrainian workers in Czechoslovakia* [“Poshyrennya knyzhkovykh perekladiv chekhoslovats’koyi ukayins’koyi literatury ches’koyu ta slovats’koyu movamy, *Naukovi zapysky / Kul’turnyi soyuz ukayins’kykh trudyashchykh u ChSSR*], Prešov, No. 14, pp. 81–92.

6. Babota, L. (1982), “Works by Ivan Franko in Czechoslovakia”, *Duklia* [“Tvory I. Franka v Chekhoslovachchyni”, *Duklia*], Prešov, No. 3, pp. 66–68.

7. Babota, L. (1990), “Works by Ivan Franko translated by György Zsatkovics and Hiador Sztripszky”, *Scientific notes / Cultural union of Ukrainian workers in Czechoslovakia* [“Tvory Ivana Franka v perekladakh Yuriya Zhatkovycha ta Hiadora Stryps’koho”, *Naukovi zapysky / Kul’turnyi soyuz ukayins’kykh trudyashchykh u ChSSR*], Prešov, No. 15/16, pp. 141–146.

8. Babota, L. (1998), “Ukrainian literature translated by Juraj Andričik”, *Duklia* [“Ukayins’ka literatura v perekladakh Yuraya Andrichika”, *Duklia*], Prešov, No. 2, pp. 55–61.

9. Babota, L. (1984), “Czech translation of works by Hryhoriy Skovoroda”, *Duklia* [“Ches’kyy pereklad tvoriv Hryhoriya Skovorody”, *Duklia*], Prešov, No. 2, pp. 73–75.

10. Halayda, I. (1996), “Ivan Krasko’s poetry in literary translations by Vitaliy Konopelets”, *Duklia* [“Poeziya Ivana Kraska v khudozhnikh perekladakh Vitaliya Konopel’tsya”, *Duklia*], Prešov, No. 6, pp. 34–40.

11. Halas, M. (2009), “Eliáš Galajda : ‘My grandfather assured me that I could live without books, but they have been drawing me since primary school’”, *Uzhhorod* [“Illya Halayda: ‘Did zapevnyav, sheho bez knyzhok prozhyty mozna, ta mene vony vabyly z pochatkovoyi shkoly’”, *Uzhhorod*], Uzhhorod, No. 21 (541).

12. Zymomria, M. (2019), “Mykhailo Roman : expression of personality”, *Scientific notes of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University : Literary Studies* [“Mykhaylo Roman : vyrazhennya osobystosti”, *Naukovi zapysky TNPU im. V. Hnatyuka: Literaturoznavstvo*], Ternopil, No. 50, pp. 236–258.

13. Kundrat, Yu. (1978), “Publishing activities of the Cultural Union of Ukrainian Workers in Czechoslovakia”, *Scientific notes / Cultural Union of Ukrainian Workers in Czechoslovakia* [“Vydavnychy diyal’nist’ Kul’turnoho soyuzu ukayins’kykh trudyashchykh u Chekhoslovachchyni”, *Naukovi zapysky / Kul’turnyi soyuz ukayins’kykh trudyashchykh u ChSSR*], Prešov, No. 6, 71–78.

14. Kundrat, Yu. (2003), “Twenty-fifth anniversary of the Summer School of Translation”, *Duklia* [“Dvadtysyaty-p’yatyrichchya Litn’oyi shkoly perekladu”, *Duklia*], Prešov, No. 6, pp. 37–40.

15. Kundrat, Yu. (1976), “On the development of literary translation of Ukrainians in Czechoslovakia (1945–1975)”, *Duklia* [“Do pytannya rozvytku khudozhn’oho perekladu ukayintsiv Chekhoslovachchyny (1945–1975)”, *Duklia*], Prešov, No. 3, pp. 56–67.

16. Kundrat, Yu. (1987), “On translations of journalistic texts”, *Duklia* [“Do pytan’ perekladiv publitsystychnykh tekstiv”, *Duklia*], Prešov, No. 6, pp. 39–44.

17. Kundrat, Yu. (1992), “Milan Rúfus in the Ukrainian interpretation of Vitaliy Konopelets”, *Duklia* [“Milan Rufus v ukayins’kiy interpretatsiyi Vitaliya Konopel’tsya”, *Duklia*], Prešov, No. 1, pp. 55–60.

18. Kundrat, Yu. (1994), “Association of Ukrainian Translators”, *Duklia* [“Obyednannya ukayins’kykh perekladachiv”, *Duklia*], Prešov, No. 4, pp. 45–47.

19. Kundrat, Yu. (1994), “Rendition of Ukrainian proverbs and sayings in the Slovak translation of Panas Myrnyi’s novel ‘Do the oxen roar when the manger is full?’”, *Duklia* [“Peredacha ukayins’kykh prysliv’iv i prykazok u slovats’komu perekladu romanu Panasa Myrnoho ‘Khibu revut’ voly yak yasla povni?’”, *Duklia*], Prešov, No. 3, pp. 73–77.

20. Kundrat, Yu. (1979), “Translation of Ukrainian folk poetry symbols into Slovak (based on T. Shevchenko’s ‘Kobzar’)”, *Duklia* [“Pereklad ukayins’koyi narodnopoetychnoyi symvoliky na slovats’kumovu (Na materialy ‘Kobzarya’ T. Shevchenka)”, *Duklia*], Prešov, No. 5, pp. 39–45.

21. Kundrat, Yu. (1994), “Translated works by Ivan Matsynskyi”, *Scientific notes / Union of Rusyn-Ukrainians of the SR* [“Perekladna tvorchist’ Ivana Matsyn’skoho”, *Naukovi zapysky / Soyuz rusyniv-ukrayintsiv SR*], Prešov, No. 19, pp. 47–62.

22. Kundrat, Yu. (1981), “Translated plays in the repertoire of Presov UNT (Literary-historical review)”, *Duklia* [“Perekladni p’yesy v repertuari Pryashiv’skoho UNT (Literaturno-istorychnyy ohlyad)”, *Duklia*], Prešov, No. 1, pp. 53–58.

23. Kundrat, Yu. (1994), “Practical issues of Ukrainian professional translation in Slovakia at the present stage of social development”, *Duklia* [“Praktychni pytannya ukayins’koho fakhovoho perekladu v Slovachchyni na suchasnomu etapi suspil’noho rozvytku”, *Duklia*], Prešov, No. 2, pp. 59–63.

24. Kundrat, Yu. (1981), “Translation seminar”, *Duklia* [“Seminar z pytan’ perekladu”, *Duklia*], No. 2, pp. 48–55.

25. Kundrat, Yu., Babota, L. (2007), “Ukrainian Studies at the Faculty of Philosophy and Pedagogy of the University of Prešov in 1953–2003”, *Duklia* [“Ukayinistyka na filosofs’komu i pedahohichnomu fakul’tetakh Pryashiv’skoho universytetu v 1953–2003 rokakh”, *Duklia*], Prešov, No. 2, pp. 26–49.

26. Kundrat, Yu. (1983), *Ukrainian literary translation in Czechoslovakia (1945–1980)* [Ukayins’kyy khudozhniy pereklad u Chekhoslovachchyni (1945–1980)], Slovak Pedagogical Publishing House in Bratislava, Department of Ukrainian Literature in Prešov, Bratislava & Prešov, 260 p.

27. Kundrat, Yu. (1978), “Artistic translations on pages of Duklia”, *Duklia* [“Khudozhni pereklady na storinkakh ‘Duklii’, *Duklia*], Union of Ukrainian Writers of Slovakia, Prešov, No. 3, pp. 60–65.

28. Molnar, M. (2009), *From the Vltava to the Dnipro : Studies in Ukrainian Literary Studies and Inter-Slavic Cultural Relations* [Vid Vltavy do Dnipra : studiyi z ukayins’koho literaturoznavstva ta mizhslov’yans’kykh kul’turnykh vzayemyn], Grazhda, Uzhhorod, 405 p.

29. Molnar, M. (1961), *Taras Shevchenko for Czechs and Slovaks* [Taras Shevchenko u chekhiv ta slovaki], Slovak Pedagogical Publishing House in Bratislava, Department of Ukrainian Literature in Prešov, Bratislava & Prešov, 285 c.

30. Molnar, M. (1960), *Shevchenko for Czechs and Slovaks* : Author's thesis [*Shevchenko u chekhov i slovakov* : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk], Kiev, 19 p.
31. Mushynka, M. (2019), "Molnar Mykhailo Illich", *Encyclopedia of Contemporary Ukraine* : electronic version ["Molnar Mykhailo Illich", *Entsyklopediya Suchasnoyi Ukrainy*], I. M. Dziuba, A. I. Zhukovsky, M. G. Zheleznyak, etc. (eds.), Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, available at : https://esu.com.ua/search_articles.php?id=69118 [Accessed on: 24.01.2022].
32. Mushynka, M. (2007), "Three painful losses of Ukrainian ethnography of Slovakia", *Folk art and ethnography* ["Try bolyuchi vtraty ukraïns'koho narodoznavstva Slovačehyny", *Narodna tvorčist' ta etnografiya*], In-t of Art History, Folklore and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, No. 2, pp. 76–79.
33. Mushynka, M. (2005), "On a lonely mission" or "Like a downed dog..." (Reflections on the 55th anniversary of Ivan Yatskanin), *Duklia* ["I ody v poli voyin", abo «Yak zbytyty pes...» (Rozdumy nad 55-littyam Ivana Yatskanyna), *Duklia*], Prešov, No. 5, pp. 75–78.
34. Nevryli, M. & Roman, M. (2006), "Slovak Ukrainian Studies in 2000–2005", *Duklia* ["Slovats'ka ukraïnistyka v 2000–2005 rokakh", *Duklia*], Prešov, No. 2, p. 33–39.
35. Patsalay, V. (2014), *The sign is the landmark of salvation and curse* / transl. from Slovak by M. Roman [*Znak — mezhovyy kamin' spasinnya i proklyattya*], without place & publ. house, 191 p.
36. Roman, M. (1971), *From the history of cultural and literary Slovak-Ukrainian relations* [*Z istoriyi kul'turno-literaturnykh slovats'ko-ukraïns'kykh zv'yazkiv*], Košice, 108 p.
37. Roman, M. (2011), "The secret of I. Yatskanyn's translation skills", *Duklia* ["Tayna perekladats'koyi maysternosti I. Yatskanyna", *Duklia*], Prešov, No. 4, pp. 90–92.
38. Roman, M. (1964), *Soviet literature in Slovakia in the 1930s* : Author's thesis [*Sovetskaya literatura v Slovakkii v 30-kh godakh* : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk], Kiev, 17 p.
39. *Shevchenko's Encyclopedia* : in 6 volumes (2013), [*Shevchenkovs'ka entsyklopediya* : v 6 t.], M. G. Zhulyns'kyi & others (eds.), Taras Shevchenko Inst. of Literature of the NAS of Ukraine, Kyiv.
40. Shmihir, T. (2009), *History of Ukrainian translation studies* [*Istoriya ukraïns'koho perekladoznavstva*], Smolensk Publishing house, Kyiv, 342 p.
41. YuB. (2005), "Mykhailo Molnar is undeservedly forgotten", *Duklia* [Mykhaylo Mol'nar — nezasluzheny pry zabutty], Prešov, No. 6, pp. 56–59.
42. Yurchenko, Ya. (1995), "Language and translation", *Duklia* ["Mova i pereklad", *Duklia*], Prešov, No. 4, p. 57.
43. Yurchenko, Ya. (1998), "Translated fiction on the pages of "Duklia" (1992–1993)", *Duklia* ["Perekladna khudozhna literatura na storinkakh «Dukli» (1992–1993)", *Duklia*], No. 5, pp. 65–68.
44. Magosci, P. R. & Pop, I. (eds), (2005), *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, University of Toronto Press, Toronto-Buffalo-London, 569 p.
45. Najenko, M. (2006), *Ukrajinsky literarny romantyzmus : dobovy a naddobovy* / preklad z ukr. M. Roman), Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, 113 p.
46. Roman, M. (1970), *Slovenské preklady z ruskej a sovietskej literatúry v rokoch 1920–1940 : bibliografický prehľad*, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 72 s.

Oleksandra V. LITVINYAK,

PhD (philology), Associate Professor, Hryhoriy Kochur Department of Translation Studies and Contrastive Linguistics, Ivan Franko National University of Lviv; 1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine; tel.: +38 097 6760093; oleksandra.litvinyak@lnu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0002-1378-9851

CHAMPIONS OF UKRAINIAN TRANSLATION STUDIES IN PREŠOV REGION

Summary. The article *aims to* present some generalizations on Ukrainian Translation Studies in the Prešov region of Slovakia and introduce the readers with the most prominent figures representing it. The *subject* of research is the contribution of translation studies scholars of Prešov region to the development of Ukrainian translation studies and popularization of literature translated from and into Ukrainian among Ukrainians in Slovakia. The study of works by the most active translation studies researchers from Prešov writing in Ukrainian *resulted in* a general description of the main problems raised by them, as well as short personalized characteristics of the "research style" of each of these figures. The findings have been achieved by applying such *methods* as analysis, synthesis, contrasting and comparison. **Conclusions:** The Ukrainian community of Prešov region is represented by a number of talented translation studies scholars who have actively conducted and continue to conduct research on the basis of translations from Ukrainian and into Ukrainian. Unfortunately, their works are little known among the Ukrainian academic and research community, as many of them have been published in regional publications that do not reach Ukraine or reach libraries only in very limited numbers. Nevertheless, these authors analyze many issues relevant to translation studies, such as the impact of one's own creativity on translation, the role of translators in the development of the literary process, translation strategies, methods and approaches, etc. The works by Mykhailo Roman, Mykhailo Molnar, Lyubyt'sya Babota, Yosyf Shelepets, Mykola Mushynka, Ivan Matsynskyi, Yuriy Kundrat, Ivan Yatskanyn, and others deserve close attention and active use by the Ukrainian scholarly community.

Key words: the Ukrainian language and literature in Slovakia, Slovak, translation studies, Prešov region, translation, history of translation studies.

Статтю отримано 21.03.2022 р.

DOI: 10.18524/2307-4558.2022.37.261460

УДК 811.161.2'25-112(437.67-21):001.8

ШМІГЕР Тарас Володимирович,

доктор філологічних наук, професор кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура
 Львівського національного університету імені Івана Франка; вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна;
 e-mail: taras.shmiger@lnu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0002-4713-2882

РЕВІЗІЯ ПРИНЦИПІВ ДЛЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА: УРОК ПРЯШІВСЬКОЇ УКРАЇНИ

Анотація. *Мета* дослідження — висвітлити внесок українських дослідників Пряшева як органічний компонент українського перекладознавства та перевірити, наскільки такий підхід потребує зміни принципів для опису української національної наукової традиції. Головними *дослідницькими завданнями* були: перевірка принципів для вивчення історії українського перекладознавства, встановлення джерел, розгляд ключових видань і публікацій, з'ясування ролі національності й наукових інституцій у розвитку наукових напрямів. *Методологія* ґрунтується на принципах вивчення наукового контексту, іманентності та відповідності, що забезпечує об'єктивний історіографічний аналіз та створює можливості для вичерпного історіографічного синтезу. *Наукова новизна* полягає у залученні комплексу матеріалів із Пряшівщини до систематичного вивчення історії українського перекладознавства. *Висновки.* Як за-свідчує історія перекладознавчих досліджень пряшівських українців, найважливішими чинниками для ідентифікації приналежності окремих праць до національної наукової школи залишаються мова та національність, а генетичні зв'язки (посилання на джерела) та типологія методів важливі, але українське перекладознавство — як і більшість національних шкіл перекладознавства у світі — не витворили особливої національної теорії перекладу. Водночас, існує небезпека, що «українське перекладознавство» Пряшівщини втратить тяглість із традиціями перекладознавства Української держави й існуватиме лише як частина «словацької школи україністики». Для підтримання розвитку пряшівської школи, що буде найкориснішим і для України, і для Словаччини, потрібно зміцнювати й розширювати українські науково-дослідні інституції Пряшівщини.

Ключові слова: українська мова, перекладознавство, історіографія, персонологія, рецепція.

Ще не так давно про історію українського перекладознавства говорили радше побіжно і досить спорадично. Не було ні теоретичного, ні джерельного підґрунтя, щоб розглядати українське перекладознавство не лише як частину історії української науки, але й як самостійну дисципліну, що має свої дослідчі потреби та ставить своєрідні завдання. Чимало фундаментальних понять і принципів не належали до вельми дискутованих, хоча термін і поняття «історія перекладознавства» першими ввели ще М. Я. Калинович та М. К. Зеров, розробляючи університетський навчальний курс «Методологія перекладу»¹ для студентів 1932/33 н.р. в Українському інституті лінгвістичної освіти (Київ). Оглядові статті Й. А. Багмута [2] та В. Г. Іваненка [9] містять чимало фактичного матеріалу, але їхнє завдання полягало у представленні вершинних здобутків частини українського перекладознавства — теорії перекладу — за радянський час, що унеможливлювало побудову цілісної схеми розвитку цієї дисципліни та не охоплювало усю її повноту. З хронологічної перспективи дуже вагомі є навчальні посібники з історії світового перекладу О. Є. Семенця та О. М. Панасьєва [25; 26], але хоча вони й містять побіжні теоретичні спостереження давніх мислителів, виклад є точковий, з наголосом на перекладах, а не судженнях про переклад, і тому він не дає змоги повноцінно ні простежити динаміку розвитку національного перекладознавства, ні системно порівняти поступ теорії перекладу у різних національних традиціях.

За останні 15 років історіографія українського перекладознавства збагатилася цікавими і про-никливими здобутками, серед яких: монографія — «Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя» Т. В. Шмігера (Київ, 2009); навчальні посібники — «Історія перекладацької думки в Україні» П. О. Бочана (Чернівці, 2010) та «Перекладознавчі семінари. Методологічно-стильові орієнтири в українському поетичному перекладі від кінця ХІХ до початку ХХІ століття» Л. В. Коломієць (Київ, 2011); хрестоматія — «Українська перекладознавча думка 1920-х — початку 1930-х років» за редакцією Л. М. Черноватого та В. І. Карабана (Вінниця, 2011); бібліографії — «Українське перекладознавство ХХ сторіччя» Т. В. Шмігера (Львів, 2013) та «Українське перекладознавство. Проблеми художнього перекладу» Ю. Ю. Полякової (Харків, 2013); кандидатські дисертації про А. В. Онишка (О. В. Мазур, 2011), М. І. Рудницького (А. Р. Василик, 2012), В. В. Коптілова (І. М. Одрехівська, 2015), Ю. О. Жлуктенка (О. В. Літвіняк, 2016); конспект лекцій — «Історія перекладу та перекладацької думки: Англія, Німеччина, Америка, Україна» А. В. Прокопенко (Суми, 2018), а також чимало статей.

Звісно, частина проблем ще залишилася не усталеною, як-от чи варто допускати світоглядне змішування «історії перекладу» та «історії перекладознавства» [10, с. 11], або чи можна теоретичні ідеї

¹ Програма курсу зберігається в Літературному музеї Григорія Кочура (Ірпінь). Частина програми опублікована у [28, с. 306–307].

про переклад, висловлені до формування перекладознавства як окремої дисципліни, зараховувати до історії перекладознавства чи принаймні включати їх у «донаукове перекладознавство» [29, с. 23, 53]. Майже не заторкнутою є тема перекладознавства в українській діаспорі.

Серед тем, про які ширша українська перекладознавча спільнота не задумувалася, — це перекладознавчі дослідження на крайньому заході українського Закарпаття, яке пряшівський дослідник Ю. Бача означив так: «Під Закарпаттям ми розуміємо як нинішню Закарпатську область України, так і українців Пряшівщини, тобто ту частину українського народу, яка після розпаду Київської Русі підпала під вплив Угорщини і до 1918 року входила до її складу» [4, с. 250, пор. 142]. При чому у складі Словаччини перебуває саме та частина, яка мала найславетніші українські академічні традиції, пов'язані з діяльністю української греко-католицької семінарії у Пряшеві. Саме уродженець Пряшівщини Петро Лодій говорив про потребу перекладу педагогічних книг рідною мовою ще 1790 р. у передмові до власного перекладу трактату Фридриха Християна Баумайстера «Моральна філософія» [3, с. xi]. Говорячи про використання всіх реєстрів рідної мови [3, с. xii], перекладач мислив про мову перекладу як про систему, що здатна відтворити всю повноту думки оригінального автора.

Схильність пряшівських українців до осмислення перекладу та міжлітературних взаємин не випадкова, адже після 1945 р. доводилося виростати у середовищі, де є рідна українська мова, дві офіційні — чеська та словацька, та ще й мова міжнародної дружби — російська, а контакти з рештою частини Лемківщини відкривали контакти з польською; крім того не варто забувати про географічну та історичну близькість угорського мовного ареалу. Така основа та теоретичний розв'яз перекладознавчих студій давали достатньо стимулів українцям-пряшівцям досліджувати питання перекладу у всьому спектрі. Однак питання, яке ще не озвучували, є таке: чи варто українознавчі публікації з перекладу Пряшівщини зараховувати до української перекладознавчої школи чи до словацької? Найпомітнішим для вирішення цього питання буде вжиток найрізноманітніших зовнішніх і внутрішніх чинників, які формували і формують український науковий контекст цього ареалу. Іманентні риси різних періодів існування наукової школи та відповідність їхніх принципів сучасним поглядам можна виявити через генетичні зв'язки, найоб'єктивнішим свідченням яких є посилання на джерела. Звісно, тільки глибинний якісний та історичний аналіз може довести генетичну спорідненість теоретичних поглядів, а не випадкову типологічну збіжність. Такий аналіз потрібно буде проводити на прикладі конкретних концепцій окремих пряшівських дослідників, враховуючи і український, і словацький історичний контекст науки. Наразі доцільно знову ж застосувати наукознавчі критерії до встановлення еталонної «національності» перекладознавчих публікацій «Пряшівської України», коли до українських публікацій з перекладу зараховуємо такі, 1) що їх написали українці українською мовою та надрукували на території Пряшівщини, та 2) що їх написали українці-пряшівці неукраїнською мовою та надрукували на території Чехословацької держави. Баланс уваги між Пряшівщиною та рештою Чехословаччини спричинено тим, що ця автохтонна українська територія не увійшла до складу соборної України, як більшість Закарпаття (хоча Пряшівщина висувала вимогу до включення її до України [21]), а тому розвивала різноманітні й плідні наукові контакти з Братиславою та Прагою.

Для оцінки потуги українського перекладознавства Пряшівщини варто залучити кількісні та якісні показники наукового друку. В українській науці про переклад бібліометрія застосовується не часто [напр., 27, с. 40–42], проте вона може показати, наскільки національна громада є сильною не лише на рівні побуту, але й має достатні ресурси для подальшого збереження та існування, не самоізолюючись від інших громад у сучасному інформаційному бутті. Те, що суспільно-культурні журнали публікують вряди-годи літературно-популярні статті про переклад, — факт, який зустрічається у багатьох громадах національних меншин, але видання наукових збірників вимагає і вишкolenого автури, і підготовленого читача, тобто такий обопільний процес вимагає великих зусиль, що засвідчують високий науковий рівень громади. З погляду перекладознавства, хочемо наголосити на двох серійних наукових виданнях, які оприлюднювали, зокрема, фахові перекладознавчі публікації, — «Науковий збірник Музею української культури у Свиднику» (виходить з 1965 р.) та «Наукові записки» Культурного союзу українських трудящих (перший випуск вийшов 1972 р. як «Записки Наукового товариства», а останній (№ 19) — 1994 р. під маркою Союзу русинів-українців Словацької Республіки).

«Наукові записки» — це взірцеве україністичне академічне періодичне видання, що оприлюднювало статті та рецензії із української історії, філології, журналістики, суспільствознавства, культури та інших галузей гуманітаристики. Головна мова публікацій — українська. В усіх статтях витримано академічні вимоги друку, а також подано анотації словацькою та німецькою або англійською (або подекуди ще іншою) мовами. Загальна кількість перекладознавчих публікацій невелика — 18, але їхня якість написання повністю відповідає стандартам написання в інших українських наукових осередках. Приміром у своїй статті про переклади Ф. Лазорика [16] Ю. Кундрат подає повноцінний перекладознавчий аналіз оригіналів і перекладів. А його ж стаття про перекладацьку діяльність І. Мацинського [13] містить вагомий джерелознавчі (бібліографічні) матеріали — «Критична література про переклади І. Мацинського» та «Бібліографія російськомовних і україномовних поетичних

перекладів І. Мадзинського». Крім того, важливо відзначити, що дослідники не лише вивчали питання взаємин чехів і словаків із діями з Української держави, але ставили питання про перекладну рецепцію пражівських авторів у Чехословаччині, зокрема це питання дослідила Л. Бабота [1].

«Науковий збірник Музею української культури у Свиднику» ніколи не обмежувався виключно етнографічною тематикою. Серед широко спектру культурологічних статей бачимо дев'ять публікацій, що повністю або частково розкривають перекладознавчу тематику, наприклад історія перекладу [24; 30], переклад фразеологізмів [12], перекладознавчий аналіз [14] та суміжні проблеми із контрастивною лінгвістикою [32]. Про контактність із головними осередками української науки може свідчити і рецензійний відділ збірника, який, зокрема, умістив рецензію М. Романа на монографію В. І. Шевчука про літературні взаємини між Україною та Чехословаччиною [23]. Важливу історіографічну інформацію для історії української науки містять огляди та бібліографії діяльності українських осередків Чехословаччини, що їх оприлюднено у збірниках № 4 (1969 р.) і № 7 (1976 р.).

Окреме місце в історії українського перекладознавства Пряшівщини посідає літературно-мистецький журнал «Дукля», який виходить із 1953 р. та на сторінках якого опубліковано майже 230 повноцінних перекладознавчих статей і рецензій. Зрозуміло, що за такий час видавнича концепція часопису змінювалася, і причиною цьому були не так політичні події 1968 та 1989 рр., як внутрішні процеси української громади та засобів її інформаційного забезпечення. Конференція, яка відбулася у Пряшеві 1956 р. на пошану І. Франка, задала тему, до якої поверталися неодноразово, — контакти І. Франка з чеськими і словацькими літераторами. У зазначеній темі чеський компонент був благодатний для дослідження, українсько-чеські контакти мають значно давнішу, глибшу й пліднішу історію, ніж українсько-словацькі. Крім того, контекст однієї Чехословацької держави теж підтримував зацікавлення до чеської тематики (Ю. Бача, Л. Бабота, М. Мольнар, М. Роман, Н. Сердула, Й. Шелепець), і водночас це давало можливість українським дослідникам із самої Чехії теж друкуватися у пражівському часописі (З. Генік-Березовська, Б. Зілинський). У кінці 1950-х і 1960-х р. журнал робив особливий акцент на всеслов'янських контактах, а тому силами місцевих і запрошених авторів подавали матеріали про контакти українців із болгарською літературою (О. Шпиліова), польською (В. Ведіна, Л. Грицьков'ян, А. Середницький), угорською (В. Гренджа-Донський, З. Медве, О. Рудловчак) тощо. Бачимо навіть матеріали про словацько-російські контакти (М. Роман) та українсько-й осетино-російські переклади (М. Гиряк).

З часом належне місце займає словацька література у вивченні міжлітературних взаємин, чому особливо сприяє Відділ української літератури у Пряшеві Словацького педагогічного видавництва у Братиславі, яке видає чимало перекладів зі словацької. Водночас у Братиславі різні видавництва публікують книжкові переклади з української літератури. Так виникає потреба рецензувати якість українсько-словацьких і словацько-українських перекладів, що ґрунтовно й послідовно роблять Ю. Бача, І. Галайда, П. Мурашко, А. Пестременко, М. Рішко, Й. Шелепець, І. Яцканин, Л. Яцканіна та ін. За рецензіями починають виходити і статті, які ставлять та аналізують часткові питання теорії й критики перекладу (М. Люк, В. Конопелець, Ю. Кундрат). Крім тем, дотичних до літературної історії й компаративістики, часопис публікує актуальні інтерв'ю з перекладачами з України і Чехословаччини — Ю. Андрічком, І. Драчем, В. Житником, Я. Кабічеком, Г. Кочуром, Л. Мольнар і не тільки. Трапляються і передруки з українських видань, що робить журнал ще цікавішим для деяких категорій читачів.

Після подій 1989 р. часопис «Дукля» мав би дістати ще більші можливості для популяризації української та словацької літератур, не оглядаючись на ідеологічні настанови. Однак через ліквідацію та обмеження українських видань часопис мимоволі перейняв функції ліквідованих друківаних органів [20], а тому серед опублікованих матеріалів бачимо і суто мовознавчі статті. Змінюється тематика: крім широкозакроєних студій з історії перекладу (Й. Голенда, Я. Юрчо), додають вузькоспеціалізовані, але такі потрібні теми, як суспільно-політичний переклад (Ю. Кундрат), економічний переклад (П. Цимрикович), релігійна мова і проблема перекладу (М. Штець), кінопереклад (Ю. Кундрат) тощо. Надалі дуже сильним залишається відділ рецензій і бібліографії, що важливо для критики та історії перекладу. Головна заслуга збереження таких високих стандартів належить головному редакторові І. Яцканину, який не тільки опікується виданням журналу у далеко нелегких — а навіть саботажних — умовах, але є автором чималої кількості перекладознавчих рецензій, у яких дискутує питання оцінки якості українсько-словацького перекладу, історико-літературних аспектів перекладу та мовної поетики.

До розбудови історіографії українського художнього перекладу долучився навіть громадсько-культурний ілюстрований щомісячник «Дружно вперед» (1951–1998), який, крім поточних інформаційних публікацій про видання та інтерв'ю, публікував рубрику «Поетичний літопис чехословацько-української дружби», яку готував М. Мольнар. У «Поетичному літописі» М. Мольнар популяризував твори, де були українські топоси в чеських і словацьких письменників та навпаки, передруковував і пояснював тексти із історії міжлітературних зв'язків цих народів, аналізував перекладацькі контакти. «Дружно вперед» виходив із педагогічним додатком «Школа і життя», де А. Кундрат, Й. Шелепець, Л. Сисак, П. Бунганич та ін. публікували статті з галузі українсько-словацьких мовних контактів: у них автори розглядали практичні аспекти застосування зіставного мовознавства для потреб

викладання іноземної мови. Загальна кількість статей, присвячених і дотичних проблемам перекладу, за період 1973–1994 рр. становить 76 одиниць. Враховуючи, що часопис орієнтувався на пересічного читача українського села та містечка, то така кількість і сутність публікацій є гідна подиву.

Увага до періодичних видань визначається тим, що саме у них дослідникам легше оприлюднити свої погляди, які не завжди автори підсумовують у книгах. У системі координат між журнальною та книжковою публікацією важко визначити вагомість газетної публікації. З одного боку, наукова вартість знижується популяризаторською настановою автора, якщо, звісно, це не спеціалізована газета (приміром, київська «Літературна газета» / «Літературна Україна» оприлюднювала і до 20 перекладознавчих публікацій [27, с. 42], а це свідчило про велику динаміку досліджень історії та критики перекладу). З іншого боку, якщо національна та регіональна преса на постійній основі вміщує статті про переклад, то це свідчить про велику увагу до Слова й словесности, зокрема до перекладного письменства. Газета «Нове життя» (виходить з 1951 р.) мала бути би типовою регіональною газеткою, що обслуговує потреби національної меншини та друкує матеріали головно суспільно-політичні і подекуди історичні й мистецькі. Літературна проблематика у таких виданнях не часто піднімається, а якщо й піднімається, то досить поверхнево. Натомість із «Новим життям» ситуація зовсім відмінна: оскільки місцевим філологам і письменникам вагомий кожний видавничий орган, то цій газеті пощастило мати висококваліфіковану наукову автуру, а автори дуже часто й, головне, періодично зверталися до філологічних проблем, і серед них — до різноманітних аспектів історії та критики перекладу. За час свого існування (1951 — дотепер) на шпальтах газети опубліковано понад 180 статей на перекладацькі теми. Варто відзначити статтю 1952 р. [11], яку можна вважати першою українською перекладознавчою публікацією на Пряшівщині. Її автор — І. Ковальчук, учитель і просвітник, комплексно охарактеризував техніку перекладу суспільно-політичних текстів.

Щодо перекладознавчих книг, то їх не є стільки, якби хотілося, але вони є та відображають і етап розвитку перекладознавства, і стан національної громади. Серія «Статті, матеріали й дослідження до історії чехословацько-українських взаємовідносин» [8; 19; 18; 17], головним редактором і автором якої був М. Мольнар, заклала історіографічні основи для вивчення міжлітературних взаємин у напрямках «Україна–Чехія» й «Україна–Словацьчина». Спочатку у центрі розгляду опинилися постаті І. Франка й Т. Шевченка (на популяризацію їхньої вагомості вплинули заходи, пов'язані із їхніми ювілеями), а згодом дослідження охопило й менші культурні постаті. Оскільки книги виходили у Чехословащині, то зрозумілий наголос на реценції української літератури у цій країні; крім того, чеського матеріалу є об'єктивно більше. Головна орієнтація на чехословацький контекст відповідала і головним зацікавленням М. Мольнара. До речі, сам автор був уродженцем Виноградівщини (тоді — у складі Чехословащини), працівником Інституту літератури Словацької академії наук (Братислава), але велику частину своїх праць опублікував саме у Пряшіві та пряшівських виданнях.

У монографії «Український художній переклад у Чехословащині (1945–1980)» [15] Ю. Кундрат апробував складніші теоретичні моделі для вивчення перекладацького процесу в пряшівських українців. Він насамперед використав історико-бібліографічний і статистичний методи, що дало змогу йому показати зріз перекладацького сектора українських видань Пряшівщини. Автор глибше підійшов до оцінки самих перекладів та розробив модель оцінки якості перекладів, побудованих на трирівневій схемі, що включала лексико-фразеологічну відповідність (тобто смислову точність, стилістичну та експресивно-емоційну відповідність), граматичну відповідність (враховуючи поетичну синтаксу) і стилістику тексту (збереження образної системи та ритмічно-інтонаційних засобів). Повнота такого аналізу досить велика, оскільки він заторкує чимало аспектів мовної та літературної поетики. Книгу видано українською мовою, а до неї долучено бібліографічний покажчик «Українські переклади словацької та чеської літератур в ЧССР», що містить бібліографічні відомості за 1945–1980 рр. і може служити джерелом для подальшого усвідомлення особливостей перекладного процесу на Пряшівщині. Одним із головних критеріїв зарахування цієї праці та дослідника до української школи є, — крім мови і тематики дослідження та походження автора, — якісний спектр посилань, що дає змогу простежити генетично-типологічні зв'язки конкретної студії. У книзі Ю. Кундрата майже 80 % критично-теоретичної літератури — це праці українських дослідників, а тому його книга — це результат української національної науки.

З погляду формату, на інших засадах написано книгу А. Амір «Переклад супроти мови та культури» [31]. Мова книги — словацька; тематика — твори В. Стефаника та М. Коцюбинського в словацьких і чеських перекладах; методологія дослідження не є заточеною під одну національну школу. У зведеній літературі — лише 20 % української критично-теоретичної літератури, хоча в тексті й у посторічкових посиланнях подано ще більше українських дослідників, яких не відображено в загальному списку. Такий підхід означає, що авторка намагається витримати баланс посилань на інших дослідників-неукраїнців, чії ідеї, можливо, важливіші або краще підходять під концепцію авторки. Це ставить два питання для роздумів. По-перше, мабуть, це добре, що через словацьку мову праці українських дослідників краще досягнуть до словацьких науковців (і чеських також). По-друге, чи сучасне перекладознавство в Українській державі витворило сильні теоретичні концепції, які можна запропонувати світові, а якщо так, то як їх можна найкраще пропагувати в сучасному надмірно інформаційному світі?

Власне з погляду методології важко назвати ідею, яка була би «впізнаваною» у світі, безвідносно до мови і літератури. Книги і статті пряшівських дослідників вказують на плідність концепції перекладу фразеологізмів і реалій Р. П. Зорівчак. Тут, мабуть, відіграла суголосність зацікавлень і потрібність аналізованих тем, а найбільшим ретранслятором ідей Р. П. Зорівчак став Ю. Кундрат. Водночас ідеї одного з найчільніших українських перекладознавців — В. В. Коптілова, автора концептуальних книг і підручників з питань перекладу, — не знайшли широкого відображення у пряшівських публікаціях. Насправді тут є й глибша проблема дисбалансу: хоча українське перекладознавство й не виробило теорій на зразок німецької теорії скопосу чи ізраїльської теорії полісистеми, та все ж поважних теорій перекладу є менше, ніж країн в Європі. Тому потуги національного перекладознавства не варто вимірювати наявністю національної теорії перекладу, адже таке бажання розіб'є жорстка дійсність надмірної інформації при тих самих проблемах.

Окремо варто підсумувати повноцінність пряшівського перекладознавства. Українською є те, що воно не замикається лише на питаннях історії українсько-словацького та словацько-українського художнього перекладу. Найбільша частка перекладів у сучасному світі — це технічний переклад. Пряшівці звертають увагу на загальні проблеми технічного перекладу, вузьчі питання суспільно-політичного та економічного перекладу. Але немає статей із перекладу природознавчих тем, різних видів усного перекладу, та й зрештою відкритим є питання, чи вже можна починати писати історію українсько-словацького та словацько-українського науково-технічного перекладу.

У контексті всієї національної наукової традиції неможливо говорити про наявність окремих поколінь дослідників. Імовірно, кращим терміном може бути «хвиля», яка позначає певні якісні зміни розвитку науки та перебуває в неоднозначних відношеннях із ідеєю тягlosti науки. Український геноцид 1930-х років позначився на тому, що цілий пласт науковців «замовк» (когось винищено фізично, хтось зробив наукову павзу, дехто емігрував у контексті Другої світової війни), а тому у кінці 1940-х років створювалася нова школа дослідників, яким довелося частково повторити шлях розвитку своїх попередників 1920-х років [докладніше див.: 28, с. 139–142, 237].

Пряшівське середовище менше не тільки територіально, але й інституційно, тому можна припустити, що тут ідея про покоління науковців дуже виразна. Насправді, навіть тут доведеться говорити про дві хвилі, оскільки покоління найкраще прикладається до історії однієї інституції (кафедри, товариства тощо), а в Пряшеві потрібно розділяти існування українських за суттю інституцій до і після політичних перемін у Чехословаччині 1989 р. У середині ХХ ст. у Пряшеві функціювали Катедра української мови та літератури Пряшівського філософського факультету Кошицького університету П. Й. Шафарика (із самостійним внутрішнім підрозділом — Дослідним кабінетом україністики), Кабінет української мови Пряшівського крайового педагогічного інституту, Секція українських письменників при Спілці словацьких письменників, Відділ української літератури в Пряшеві Словацького педагогічного видавництва в Братиславі тощо, а допомогу їм надавали Український відділ Дослідного інституту педагогіки в Братиславі та Державної наукової бібліотеки в Пряшеві. «Цей період піднесення української літератури регіону почав згасати після радянської окупації 1969 р. і практично закінчився після Оксамитової революції 1989 р., коли дотації на видання українських книжок у Словаччині радикально обмежили,» — твердить О. Данилюк-Кульчицька [7, с. 200]. Після 1993 р. політика Словаччини щодо національних меншин мала досить виразні дискримінаційні ознаки (надмірна увага до вжитку словацької мови, усунення інших мов зі шкільництва, урізання фінансування культурних потреб інших національностей тощо) [34, с. 514], на що реагували європейські та світові інституції. Можна зрозуміти, що словацький уряд зацікавлений і в ситуації, коли національних меншин є більше, але їхня питома кількість є менша. Затирання української ідентичності є досить успішним [5, с. 124]. Про такий підхід можуть свідчити навіть особливості використання словацьких офіційних відомостей закордонними вченими. Наприклад, коли японська дослідниця Ю. Камбара пише про угорську меншину Словаччини, то вона використовує для порівняння офіційні статистичні дані, де вказані «русини» [33, с. 18, 26, 31], хоча раз посиляється на статтю, у назві якої йдеться таки про «українську національність» [33, с. 23].

Найрозумнішою і найщасливішою для українського перекладознавства була політика УРСР щодо вишколу українських фахівців із Пряшівщини і для неї у 1950–60-х рр. Для деяких дослідників це був великий шанс побувати в українському науковому середовищі Києва, зав'язати тісні контакти на майбутнє та сформуватися у кваліфікованих науковців, що написали й оборонили свої кандидатські дисертації у Києві. У такий спосіб українське перекладознавство підсилилося професійною діяльністю М. Мольнара, М. Романа, Ю. Бачі, М. Штеця, М. Мушинки, Ю. Кундрата тощо. На думку О. Данилюк-Кульчицької, «з припиненням масштабного фінансування, особливо з початком словакізації та падінням авторитету України, нове покоління вчених-українознавців не з'явилося», а тому «дотепер на цій ниві працюють ті ж самі вчені, що і 50 років тому» [7, с. 205]. Такий висновок — справедливий, хоча занадто песимістичний (принаймні хочеться у це вірити сьогодні), бо є надія на подальший розвиток саме українського перекладознавства на Пряшівщині.

Сьогодні українське перекладознавство гуртується довкола однієї інституції і має дуже чіткі наукові цілі. Інститут україністики філософського факультету Пряшівського університету ставить своїм завданням вишкіл україністів (філологів і перекладачів), а тому питання українсько-словаць-

ких контактів перебувають у полі зору кризь призму перекладознавства, зіставного мовознавства та порівняльного літературознавства. Гроно перекладознавців, пов'язаних насамперед із інститутом, — невелике, налічує зо п'ять осіб. Цього достатньо для продовження розвитку кількох напрямків перекладознавчих студій, оскільки не всі з цих науковців «чисті» перекладознавці, а досліджують шерег інших філологічних питань, дотичних із перекладом. Підрахунки можна здійснити на основі двох конференцій і серійних збірників «Ukrajinský jazyk a kultúra v umeleckom a odbornom preklade v stredoeurópskom priestore» [36],¹ проведених і виданих під маркою Пряшівського університету. Осердя теперішнього гуртка українських перекладознавців-пряшівців становлять професор М. Чижмар (Чижмарова), доцент Я. Кредатус (Кредатусова), доктор А. Амір, В. Чернак, В. Дадай (Дадайова). Цікавим є і той факт, що українське перекладознавче коло підсилюють не лише місцеві уродженці, але й вихідці із інших частин України. На сьогоднішньому етапі це такі дослідники, як професор С. Пахомова, доцент Г. Кузь, доцент О. Мадяр та ін.

Упродовж усієї історії українське перекладознавство розбудовували і політичні українці — українські науковці неукраїнського походження, які, маючи можливості не звертатися до українських тем, зробили все-таки чимало для розбудови саме української національної ідентичності, науки, культури. Наприклад, Максим Гехтер (єврейського походження, справжнє ім'я — Мендель Гецькович-Беркович Гехтер) писав про соборну функцію українського перекладу ще тоді, коли Україна була розірвана між Австро-угорською та Російською імперіями: «Перекладниця ... поклала ще одну цеглину в той міст, що має з'єднати обидві частини української землі» [6, с. 184].

Однак досвід Пряшівщини показує, що маємо великі втрати для української науки. Йдеться насамперед про видатних «словацьких» теоретиків перекладу та компаративістів Д. Дюришина та А. Г. Поповича. Факти їхньої біографії не є у фокусі дослідників (що певною мірою й зрозуміло), а їхній науковий вибір, де українство не посідає вагомого місця, дає достатнє підґрунтя для певних стереотипів і обмежених суджень. Обидва дослідники були українського походження. Д. Дюришин народився в українському селі Вишня Ялова біля Свидника на Пряшівщині. Згодом він навчався в «Руській» гімназії Пряшева (раніше — греко-католицька; тепер — Школа ім. Т. Шевченка). А. Попович народився у Пряшеві 1933 р. у подружжі сербського греко-католицького священника (можливо, теж українського походження) та місцевої українки. Три українськомовні публікації у журналі українських літераторів «Дукля» на українську тематику [22, с. 15–16, 19] засвідчують, що українство було близьке серцю й науковим зацікавленням А. Поповича, але чи був якийсь перелом, що спричинив відхід від українських справ, наразі сказати не можна. Існує ще цілий шерег дослідників, які можуть мати принаймні українське походження, але публічно цього не заявляють і з цього не користають. Водночас не потрібно забувати про внесок осіб словацької національності до українського перекладознавства, зокрема таких постатей, як А. Болек та Ю. Андрічик.

Отож, головними критеріями для ідентифікації перекладознавчих досліджень як українських залишаються мова та походження авторів: статті, які написали пряшівці-українці українською мовою, є найпевнішою ознакою, щоб зараховувати їх до українського перекладознавства. Статті іншими мовами цих же авторів теж зараховуємо до українського перекладознавства. Небезпека, що школа українського перекладознавства може виключно переродитися у словацьку школу україністики, залишається актуальною, а це в дальшій перспективі позначиться і на предметі досліджень, і на методології. Нема нічого страшного, якщо ці два поняття «українське перекладознавство» та «словацька школа україністики» уживатимуться чи співіснуватимуть для опису однієї наукової громади, бо такою є особливість саме цієї громади, але якщо перший «титул» відпаде, то це буде велика втрата для української науки і для словацької держави.

Л і т е р а т у р а

1. Бабота Л. Поширення книжкових перекладів чехословацької української літератури чеською та словацькою мовами. *Наукові записки* [Культур. союз укр. трудящих у ЧССР]. Пряшів, 1988. № 14. С. 81–92.
2. Багмут Й. А. Питання теорії перекладу на Україні за радянський час. *Дослідження з мовознавства в Українській РСР за 40 років* / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Вид-во АН УРСР, 1957. С. 122–147.
3. Баумейстерь Х. Наставлення Любомудрія Нравоучительнаго / съ Латинскаго на Россійскій языкъ переведенна от Петра Лодія. Львовъ, 1790. [xiv], 438, [xiv] с.
4. Бача Ю. З історії української літератури Закарпаття та Чехо-Словаччини. *Acta facultatis philosophicae Universitatis Prešovensis*. Prešov, 1998. 277 с.
5. Белей Л. «Русинський» сепаратизм : націєтворення in vitro. Київ : Темпора, 2017. 392 с.
6. Гехтер Максим. [Рецензія на кн.: Гете [Й.-В.] Страждання молодого Вертера / пер. М. Грушевська. Київ, 1912]. *Літературно-науковий вістник*. 1912. Т. 58. С. 183–184.
7. Данилюк-Кульчицька О. Українські літературознавці Східної Словаччини та їхні наукові інтереси (після 1945 р.). *Україна у світовій історії*. 2014. № 3 (52). С. 198–209.
8. Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками / упорядкув. М. Мольнар та М. Мундяк. Братислава : Словац. вид-во худ. л-ри, 1957. 693 с.

¹ Рецензію на перший випуск див. [35].

9. Іваненко В. Розвиток методології українського радянського перекладознавства. „Хай слово мовлено інакше...”: *Проблеми художнього перекладу* : Статті з теорії, критики та історії худ. перекладу / Упоряд. В. Коптілов. Київ : Дніпро, 1982. С. 176–200.
10. Кальниченко О. А. Історія перекладу та думок про переклад у стародавні часи. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. 183 с.
11. Ковальчук І. Як перекладати. *Нове життя*. 1952. 5 січ. С. 9–10.
12. Кундрат Ю. До питання перекладу фразеологізмів (На матеріалі «Хроніки» П. Їлемницького). *Науковий збірник Державного музею українсько-руської культури у Свиднику*. Пряшів, 1995. № 20. С. 311–320.
13. Кундрат Ю. Перекладна творчість Івана Мадинського. *Наукові записки* [Союз русинів-українців СР]. Пряшів, 1994. № 19. С. 47–62.
14. Кундрат Ю. Словацькі переклади «Каменярів» Івана Франка (Порівняльний аналіз). *Науковий збірник Музею українсько-руської культури у Свиднику*. Пряшів, 2001. № 22. С. 406–434.
15. Кундрат Ю. Український художній переклад у Чехословаччині (1945–1980). Пряшів : Словац. пед. вид-во. Відділ укр. л-ри, 1983. 258 с.
16. Кундрат Ю. Художні переклади Федора Лазорика. *Наукові записки* [Культур. союз укр. трудящих у ЧССР]. Пряшів, 1985. № 12. С. 77–83.
17. Мольнар М. Зустрічі культур : З чехословацько-українських взаємовідносин. Братислава : Словац. пед. вид-во, 1980. 542 с.
18. Мольнар М. Словаки і українці : Причинки до словацько-українських літературних взаємин з додатком документів. Пряшів : Словац. пед. вид-во. Відділ укр. л-ри, 1965. 402 с.
19. Мольнар М. Тарас Шевченко у чехів та словаків. Пряшів : Словац. пед. вид-во. Відділ укр. літератури, 1961. 285 с.
20. Мушинка М. «І один в полі воїн», або «Як збитий пес...»: (Роздуми над 55-літтям Івана Яцканина). *Дукля*. 2005. № 5. С. 75–78.
21. Председателю Совета Народных Комиссаров Украинской Сов. Соц. Респ. Н. С. Хрущову. Киев / Президиум Украинской Народной Рады Пряшевщины. *Пряшещина*. 1945. 18 марта. С. 4.
22. Реєстр альманаху «Дукля» за 1953–1962 рр. / укл. М. Петровай ; Дукля ; Держ. наук. б-ка в Кошицях, роб. ділянка в Пряшеві : Додаток до альманаху «Дукля» № 1, 1963 р. Пряшів, 1963. 29 с.
23. Роман М. Книга про сучасні українсько-чехословацькі літературні зв'язки. *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*. Пряшів : Словац. пед. вид-во. Відділ укр. л-ри, 1965. № 1. С. 298–300. [Рец. на кн. : Шевчук В. І. Сучасні українсько-чехословацькі літературні зв'язки / АН УРСР. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. Київ : Вид-во АН УРСР, 1963. 151 с.].
24. Роман М. Радянська література на сторінках східнославацької преси в 30-х роках. *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*. Пряшів : Словац. пед. вид-во. Відділ укр. л-ри, 1965. № 1. С. 96–102.
25. Семенец О. Е., Панасев А. Н. История перевода (Средневековая Азия. Восточная Европа XV–XVIII вв.). Киев : Лыбидь, 1991. 365 с.
26. Семенец О. Е., Панасев А. Н. История перевода : Учеб. пособие. Киев : Изд-во при Киев. ун-те, 1989. 296 с.
27. Українське перекладознавство ХХ сторіччя : бібліографія / уклад Т. Шмігер / ЛНУ ім. Івана Франка, Наук. т-во ім. Шевченка. Львів : [б. в.], 2013. 626 с.
28. Шмігер Т. Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя. Київ : Смолоскип, 2009. 342 с.
29. Шмігер Т. Перекладознавчий аналіз — теоретичні та прикладні аспекти : давня українська література сучасними українською та англійською мовами : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 508 с.
30. Яцканин І. Від класики до сучасності (Словацько-українські літературні відносини у післявоєнний період). *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*. Пряшів : Словац. пед. вид-во. Відділ укр. л-ри, 1991. № 17. С. 345–351.
31. Amir A. Preklad verzus jazyk a kultúra: (Kapitoly z lingvokulturologie a teorie prekladu). Prešov : Prešovská Univerzita, 2014. 52 s. URL : <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Amir2/>
32. Čižmarová M. Konfrontácia ukrajinskej a slovenskej lexiky v prekladovom slovníku. Lexikálnosémantická spájanosť slov. *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*. Свидник, 2007. № 24. С. 426–433.
33. Kambara Yu. Slovak Perspectives on the Hungarian Minority: The Possibility of an Ethnographic Approach to Nationalism and Multi-ethnic Experiences. *Transboundary Symbiosis over the Danube : EU integration between Slovakia and Hungary from a local border perspective* / ed. by Osamu Ieda. Sapporo, Japan, 2014. P. 17–31.
34. Malová D., Világi A. European integration and ethnic minorities: a case study of Hungarians in Slovakia. *Sociológia*. Bratislava, 2006. Vol. 38. No 6. P. 507–532.
35. Shmiger T. Ukrainian Translation Workshop in Priashiv. *East European Journal of Psycholinguistics*. 2018. Vol. 5 (2). P. 118–120. DOI : 10.5281/zenodo.2583730.
36. Ukrajinský jazyk a kultúra v umeleckom a odbornom preklade v stredoeurópskom priestore / Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove ; ed. Jarmila Kredátusová. Prešov, 2018. 216 s.; Prešov, 2020. R. 2. 159 s.

References

1. Babota, L. (1988), “Distribution of book translations of Czechoslovak Ukrainian literature in Czech and Slovak languages”, *Scientific notes* [“Poshyrennia knyzhkovykh perekladiv chekhoslovatskoyi ukayinskoyi literatury cheskoj ta slovatskoj movamy”, *Naukovi zapysky*], Cultural Union of Ukrainian workers in Czechoslovakia, Prešov, No 14, pp. 81–92.
2. Bahmut, Y. A. (1957), “Issues of translation theory in Ukraine during the Soviet era”, *Research on linguistics in the Ukrainian SSR for 40 years* [“Pytannia teorii perekladu na Ukayini za radyanskyi chas, *Doslidzhennia z movoznavstva v Ukayinskij RSR za 40 rokiv*], O. O. Potebnya Institute of Linguistics, AS Ukr.SSR Publishers, Kyiv, pp. 122–147.
3. Baumeister, Ch. (1790), *The Instructions of Moral Wisdom*, transl. from Latin into Russian by Peter Lodius [Nastavleniya lyubomudriya nrovouchytelnaho], Lviv, [xiv], 438, [xiv] p.
4. Bacha, Yu. (1998), “From the history of Ukrainian literature of Transcarpathia and Czechoslovakia”, *Acta facultatis philosophicae Universitatis Prešovensis* [“Z istoriyi ukayinskoyi literatury Zakarpattia ta Chekho-Slovachchyny”, *Acta facultatis philosophicae Universitatis Prešovensis*], Prešov, 277 p.

5. Belei, L. (2017), *"Rusyn" separatism : nation building in vitro* [*«Rusynskyi» separatyzm: natsiyetvorennia in vitro*], Tempora Publishing House, 392 p.
6. Hekhter, Maksym (1912), "Book review : Goethe [Y.-]V. Suffering of young Werther / transl. by M. Hrushevska. Kyiv, 1912", *Literary and scientific herald* ["Retsenziya na kn. : Hete [Y.-]V. Strazhdannia molodoho Vertera / per. M. Hrushevs'ka. Kyiv, 1912", *Literaturno-naukovyi vistnyk*], Vol. 58, pp. 183–184.
7. Danyliuk-Kulchytska, O. (2014), "Ukrainian literary critics of Eastern Slovakia and their scientific interests (after 1945)", *Ukraine in world history* ["Ukrayinski literaturoznavtsi Skhidnoyi Slovachchyny ta yikhni naukovy interesy (pislia 1945 r.)", *Ukrayina u svitoviy istoriyi*], No 3 (52), pp. 198–209.
8. Molnar, M., Mundiak, M. (Comp.) (1957), *Ivan Franko's relations with the Czechs and Slovaks* [*Zvyazky Ivana Franka z chekhami ta slovakami*], Slovak Literary Publishing House, Bratislava, 693 p.
9. Ivanenko, V. (1982), "Development of the methodology of Ukrainian Soviet translation studies", *"Let the word be spoken differently..." : Problems of artistic translation : Articles on theory, criticism and history of art. translation* ["Rozvytok metodolohiyi ukrayinskoho radianskoho perekladnavstva", *«Khai slovo movleno inakshe..." : Problemy khudozhnogo perekladu : Statti z teorii, krytyky ta istoriyi khudozhnogo perekladu*], Dnipro Publishing house, Kyiv, pp. 176–200.
10. Kalnychenko, O. A. (2013), *History of translation and opinions about translation in ancient times* [*Istoriya perekladu ta dumok pro pereklad u starodavni chasy*], V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 183 p.
11. Kovalchuk, I. (1952), "How to translate", *New life* ["Yak perekladaty", *Nove zhyttia*], January 5, pp. 9–10.
12. Kundrat, Yu. (1995), "On the issue of translation of phraseological units (Based on the material of "Chronicles" by P. Yilemnytskyi)", *Scientific collection of the State Museum of Ukrainian-Russian Culture in Svydnik* ["Do pytannya perekladu frazeolohizmiv (Na materiali «Khroniky» P. Yilemnytskoho)", *Naukovyi zbirnyk Derzhavnogo muzeyu ukrayinsko-ruskoyi kultury u Svydnyku*], Prešov, No 20, pp. 311–320.
13. Kundrat, Yu. (1994), "Translation creativity of Ivan Matsynskyi", *Scientific notes* ["Perekladna tvorchist Ivana Matsynskoho", *Naukovi zapysky*], Union of Ruthenians-Ukrainians of the SR, Prešov, No 19, pp. 47–62.
14. Kundrat, Yu. (2001), Slovak translations of Ivan Franko's "Stonemen" (Comparative analysis), *Scientific collection of the Museum of Ukrainian-Russian Culture in Svydnik* ["Slovatski pereklady «Kamenyariv» Ivana Franka (Porivnyalnyi analiz)", *Naukovyi zbirnyk Muzeu ukrayinsko-ruskoyi kultury u Svydnyku*], Prešov, No 22, pp. 406–434.
15. Kundrat, Yu. (1983), *Ukrainian artistic translation in Czechoslovakia (1945–1980)* [*Ukrayinskyi khudozhniy pereklad u Chekhoslovachchyni (1945–1980)*], Slovak Pedagogical Publishing House, Department of Ukrainian Literature, Prešov, 258 p.
16. Kundrat, Yu. (1985), "Artistic translations of Fyodor Lazoryk", *Scientific notes* ["Khudozhni pereklady Fedora Lazoryka", *Naukovi zapysky*], Cultural Union of Ukrainian workers in Czechoslovakia, Prešov, No 12, pp. 77–83.
17. Molnar, M. (1980), *Encounters of cultures : From Czechoslovak-Ukrainian relations* [*Zustrichi kultur : Z chekhoslovatsko-ukrayinskykh vzajemovidnosyn*], Slovak Pedagogical Publishing House, Bratislava, 542 p.
18. Molnar, M. (1965), *Slovaks and Ukrainians : Reasons for Slovak-Ukrainian literary relations with an addition of documents* [*Slovaky i ukrayintsi : Prychynky do slovatsko-ukrayinskykh literaturnykh vzajemyn z dodatkom dokumentiv*], Slovak Pedagogical Publishing House, Department of Ukrainian Literature, Prešov, 402 p.
19. Molnar, M. (1961), *Taras Shevchenko among Czechs and Slovaks* [*Taras Shevchenko u chekhiv ta slovaki*], Slovak Pedagogical Publishing House, Department of Ukrainian Literature, Prešov, 285 p.
20. Mushynka, M. (2005), "«And one warrior in the field», or «Like a beaten dog...» : (Reflections on the 55th anniversary of Ivan Yatskanyan)", *Duklia* ["«I odyn v poli voyin», abo «Yak zbytyi pes...» : (Rozdumy nad 55-littiam Ivana Yatskanyana)", *Duklia*], No 5, pp. 75–78.
21. Presidium of the Ukrainian People's Council of Pryashevshchyna (1945), "To the Chairman of the Council of People's Commissioners of the Ukrainian Soviet Socialist Republic N. S. Khrushchev, Kyiv", *Pryashevshchyna* ["Predsedatiu Soveta Narodnykh Komissarov Ukrainskoy Sovetskoy Sotsialisticheskoy Respubliki N. S. Khrushchovu", *Pryashevshchyna*], March 18, Prešov, p. 4.
22. Petrovay, M. (Comp.) (1963), *Register of the "Duklya" almanac for 1953–1962* : Supplement to the Almanac "Duklya", No 1, 1963 [*Reyestr almanakhu «Duklia» za 1953–1962 rr.* : Dodatok do almanakhu «Duklya», No 1, 1963 r.], State Scientific Library in Košice, affiliate in Prešov, 29 p.
23. Roman, M. (1965), "Book about modern Ukrainian-Czechoslovak literary relations" : Review of the book : V. I. Shevchuk (1963), *Modern Ukrainian-Czechoslovak literary connections*, Publishing House of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, Kyiv, 151 p., *Scientific collection of the Museum of Ukrainian Culture in Svydnik* ["Knyha pro suchasni ukrayinsko-chekhoslovatski literaturni zvyazky : Retsenziya na kn. : Shevchuk, V. I. Suchasni ukrayins'ko-chekhoslovats'ki literaturni zv'yazky / AN URSR. In-t l-ry im. T. H. Shevchenka. Kyiv : Vyd-vo AN URSR, 1963. 151 p., *Naukovyi zbirnyk Muzeu ukrayinsko-ruskoyi kultury u Svydnyku*], Slovak Pedagogical Publishing House, Department of Ukrainian Literature, Prešov, No 1, pp. 298–300.
24. Roman, M. (1965), "Radianska literatura na storinkakh skhidnoslovatskoyi presy v 30-kh rokakh", *Naukovyi zbirnyk Muzeu ukrayinsko-ruskoyi kultury u Svydnyku*, Slovak Pedagogical Publishing House, Department of Ukrainian Literature, Prešov, No 1, pp. 96–102.
25. Semenets, O. E., Panasyev, A. M. (1991), *Translation History (Medieval Asia, Eastern Europe 15–18 centuries)* [*Istoriya perevoda (Srednevekovaya Aziya, Vostochnaya Evropa 15–18 vv.)*], Lybid Publishing House, Kyiv, 365 p.
26. Semenets, O. E., Panasyev, A. M. (1989), *History of translation* : Textbook [*Istoriya perevoda* : Ucheb. posobie], Kyiv University of Technology Press, Kyiv, 296 p.
27. Shmiher, T. (Comp.) (2013), *Ukrainian translation studies of the 20th century : bibliography* [*Ukrayinske perekladnavstvo 20 storichchia : bibliohrafiya*], Ivan Franko Lviv National University, Shevchenko Scientific Society, Lviv, 626 p.
28. Shmiher, T. (2009), *History of Ukrainian translation studies of the 20th century* [*Istoriya ukrayinskoho perekladnavstva 20 storichchia*], Smoloskyp Publishing House, Kyiv, 342 p.
29. Shmiher, T. (2018), *Translation analysis — theoretical and applied aspects : ancient Ukrainian literature in modern Ukrainian and English languages : a monograph* [*Perekladnavchyyi analiz — teoretychni ta prykladni aspekty : davnia ukrayinska literatura suchasnyimi ukrayinskoju ta anhliyskoju movamy* : монографія], Ivan Franko Lviv National University, Lviv, 508 p.
30. Yatskanyan, I. (1991), "From classics to modernity (Slovak-Ukrainian literary relations in the post-war period)", *Scientific collection of the Museum of Ukrainian Culture in Svydnik* ["Vid klasyky do suchasnosti (Slovatsko-ukrayinski

literaturni vidnosyny u pislyavovennyi period)", *Naukovyi zbirnyk Muzeju ukrajinskoyi kultury u Svydnyku*, Slovak Pedagogical Publishing House, Department of Ukrainian Literature, Prešov, No 17, pp. 345–351.

31. Amir, A. (2014), *Preklad verzus jazyk a kultúra : (Kapitoly z lingvokulturologie a teorie prekladu)*, Prešovská Univerzita Press, Prešov, 52 p. Available at : <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Amir2/>

32. Čižmarová, M. (2007), "Konfrontácia ukrajinskej a slovenskej lexiky v prekladovom slovníku. Lexikálnosemantičká spájateľnosť slov", *Naukovyi zbirnyk Muzeju ukrajinskoyi kultury u Svydnyku*, Svydnyk, No 24, pp. 426–433.

33. Kambara, Yu. (2014), "Slovak Perspectives on the Hungarian Minority : The Possibility of an Ethnographic Approach to Nationalism and Multi-ethnic Experiences", *Transboundary Symbiosis over the Danube : EU integration between Slovakia and Hungary from a local border perspective*, Osamu Ieda (ed.), Sapporo, pp. 17–31.

34. Malová, D., Világi, A. (2006), "European integration and ethnic minorities: a case study of Hungarians in Slovakia", *Sociológia*, Bratislava, Vol. 38, No 6, pp. 507–532.

35. Shmiher, T. (2018), "Ukrainian Translation Workshop in Priashiv", *East European Journal of Psycholinguistics*, vol. 5 (2), pp. 118–120.

36. Kredátusová, Ja. (2018; 2020), *Ukrajinský jazyk a kultúra v umeleckom a odbornom preklade v stredoeurópskom*, Prešov, 216 p; R. 2, 159 p.

Taras V. SHMIHER,

Dr Habil. (Grand Ph.D. in Ukrainian Literature; Translation Studies), Professor of the Hryhoriy Kochur Department of Translation Studies and Contrastive Linguistics, The Ivan Franko National University of Lviv; 1 Universytetska Str., Lviv 79000, Ukraine; e-mail: taras.shmiher@lnu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0002-4713-2882

REVISING PRINCIPLES FOR THE HISTORY OF UKRAINIAN TRANSLATION STUDIES : CASE OF PRIASHIV UKRAINE

Summary. The *objective* of the study is to highlight the contribution of Ukrainian researchers in Priashiv (Prešov in Slovak) as an organic and integral component of Ukrainian translation studies and to examine the extent to which such an approach requires a change in principles to describe the Ukrainian national academic tradition. The *main research tasks* were to revise the principles for studying the history of Ukrainian translation studies, establish sources, review key editions and publications and clarify the role of nationality and academic institutions in the development of research areas. The *methodology* is based on the principles of studying the general climate of opinion, immanence and relevance, which provides an objective historiographical analysis and creates opportunities for a comprehensive historiographical synthesis. The *novelty* lies in the introduction of research materials from Priashiv Region into the systematic study in the context of the history of Ukrainian translation studies. **Conclusions.** The history of Priashiv Ukrainians' translation studies testifies that the most important factors for identifying the affiliation of individual papers to the national academic school are language and ethnicity, while genetic links (references to sources) and typology of methods are also important, but Ukrainian translation studies — like most national schools of translation studies in the world — did not create a specific national theory of translation. At the same time, there is still a danger that the "Ukrainian translation studies" of Priashiv Region will lose its continuity with the traditions of translation studies in the Ukrainian State and exist only as part of the "Slovak school of Ukrainian studies". For supporting the development of Priashiv academic school, which will be most beneficial both for Ukraine and Slovakia, it is necessary to strengthen and develop the Ukrainian researching and academic institutions of Priashiv Region.

Key words: Ukrainian language, translation studies, historiography, personology, reception.

Статтю отримано 23.03.2022 р.

DOI: 10.18524/2307-4558.2022.37.261454

УДК 81-139'373:37.012:347.176.2

БЕРЕЖНА Світлана Миколаївна,

викладач кафедри мовної та загальногуманітарної підготовки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; пер. Маяковського, 7, м. Одеса, 65082, Україна; тел.: +38 0964546482; e-mail: ss4248647@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-7629-2175

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ В ЛЕКСИКОЛОГІЇ В АСПЕКТІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМЦІВ

Анотація. Статтю присвячено системному аналізу в лексикології. Проведене міждисциплінарне дослідження показало, що системні методи та певні принципи (ієрархічності; синергетичності), показники (оптимізація) можуть бути покладені в розробку нових методик у лексикології. **Мета** статті — запропонувати нові підходи до вирішення проблеми вивчення лексики іноземних мов на основі методу системного аналізу. **Об'єктом** дослідження є лексична система мови. **Предметом** дослідження є моделі системного аналізу. **Результатом** дослідження стали **висновки**: міждисциплінарний метод системного аналізу по суті є синтетичним, таким, що дозволяє працювати з великою кількістю вхідних даних на різних рівнях організації системи, дає змогу оптимально їх обробляти системно, прискорює процес формування

лексичної компетенції та дозволяє наближатись до синтетичного алгоритму, закладеного в будь-якій мові. Алгоритм, у свою чергу, можна реалізовувати в умовах вивчення іноземної мови і створювати на його основі методи вивчення лексики з використанням комп'ютерних програм і алгоритмів.

Ключові слова: системний підхід, системний аналіз, методи системного аналізу, метод моделювання, графічний метод, семантизація, лексична система.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі людина не може задовольнятися лише знанням рідної мови. Наразі постає питання про необхідність розмовляти мінімум трьома іноземними мовами. Як ми можемо бачити із багатьох досліджень науковців, існує низка проблем, пов'язаних із формуванням лексичних навичок під час вивчення іноземної мови.

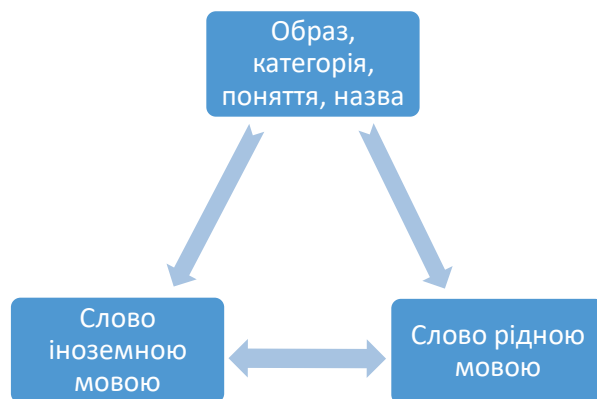
Формулювання завдань. Статтю присвячено системному аналізу в лексикології. Вважають, що трудомістким є процес вивчення первинної лексики та її семантизація. Запропонований системний метод і певні принципи (ієрархічність; синергетичність), показники (оптимізація) можуть бути покладені в розробку нових методик у лексикології. Мета статті — запропонувати нові підходи до вирішення проблеми вивчення лексики іноземних мов з використанням методу системного аналізу. Об'єктом дослідження є лексична система мови. Предметом дослідження визначено моделі системного аналізу.

Зв'язок із попередніми дослідженнями. Сьогодні ми перебуваємо в парадоксальній ситуації: з одного боку, маємо багато наукових праць, автори яких пропонують різні способи застосування тих чи інших методів задля викладання іноземних мов, а з іншого боку, дослідники відзначають, що «праць узагальнюючого, системного характеру все ще дуже мало» [3]. У цьому напрямку тему висвітлюють М. П. Кочерган, О. І. Федоренко, Г. П. Мельников, О. О. Селіванова, С. В. Гринєв-Гриневич, А. Р. Габідулліна, Ю. П. Сурмін, Ю. І. Черняк та інші.

Лінгводидактичні аспекти вживання системного аналізу в лексикології досліджували Т. Р. Кияк, Б. М. Сокіл, Н. Л. Драб, Н. Ф. Бориско, С. Ю. Ніколаєва, Л. О. Павлова, Н. І. Гез та інші. Для забезпечення функціонування лексики у процесі спілкування потрібно сформувати у студентів відповідні лексичні навички: рецептивні і репродуктивні. Реалізація освітнього потенціалу формування лексичної компетенції студентів має сприяти засвоєнню необхідного й достатнього комунікативного рівня для подальшого здійснення пізнавальної діяльності в навчально-професійній та соціокультурній сферах. Проте методика формування лексичної компетенції, під якою мається на увазі «знання і здатність використовувати мовний словниковий запас» [8], досі потребує пильної уваги з боку методистів. Отже, завданням статті є не лише спроба розглянути шляхи, алгоритми, вправи щодо формування лексичних навичок, але, насамперед, запропонувати нові підходи до вирішення проблеми вивчення лексики іноземних мов із використанням методів системного аналізу. Застосування міждисциплінарних методів дає змогу оптимізувати та прискорити процес формування лексичної компетенції. Причому неабияке значення набуває саме системність методики.

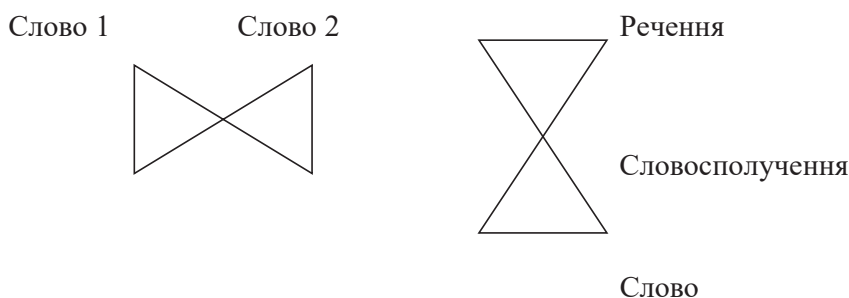
Ю. І. Черняк розподіляє методи системного аналізу на чотири групи: неформальні, графічні, кількісні та моделюючі [19]. У цій роботі використано графічний метод і метод моделювання. Саме «створення системної методики є суттєвою проблемою в сучасній лінгвістиці» [3]. У статті ми пропонуємо моделі, які можуть бути корисними в процесі засвоєння лексики будь-якої мови.

Виклад основного матеріалу. Вважають, що трудомістким є процес вивчення первинної лексики та її семантизація. На першому етапі взаємозв'язки, які зароджуються у свідомості, ми проілюструємо у схемі (див. мал. 1).

Мал. 1. Модель взаємозв'язків у процесі вивчення лексики

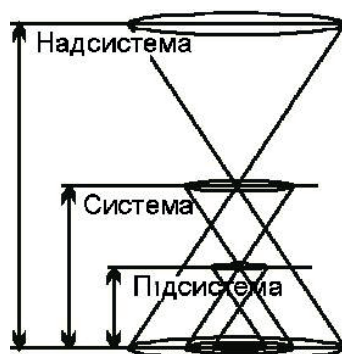
З точки зору системного аналізу, будь-яка мова — це система, елементи якої взаємопов'язані між собою на горизонталі (синергетичні взаємозв'язки, мал. 2) і на вертикалі (ієрархічні взаємозв'язки, мал. 2).

Мал. 2. Синергетичні та ієрархічні взаємозв'язки в мові

У відповідності до принципу взаємопов'язаності, глибинні взаємозв'язки синергетичного характеру в лексикології — це словотворчі гнізда, синонімічні ряди, антонімічні пари, фразеологічні звороти і деякі менші об'єднання. А з точки зору принципу ієрархічності, в лексичній системі мови існують гіпероніми та гіпоніми. У цій статті під вертикальною моделлю системного аналізу у вигляді двох рівнобедрених трикутників мається на увазі наступне. Верхній трикутник позначає наявність «більш організованої системи або частини системи, що за ієрархічним принципом має більш складну організацію та більше елементів системи» або «керуючий імпульс» [10], відповідно, попередній нижній трикутник відповідає менш організованій системі або частині системи, яка спроможна сприймати імпульс від більш упорядкованої системи. Точка їх перетину має позначення перехідного процесу [10].

Введемо для опису різнорівневих (ієрархічно обумовлених) систем наступну модель системної обумовленості (див. мал. 3). У наданій моделі ми розглядаємо взаємозв'язок на трьох рівнях: підсистема-система-надсистема і сім рівней структури, які притаманні будь-якій мові. Наприклад, надсистема — текст, система — речення, підсистема — лексична одиниця. Надані системо-обумовлені ланцюги використовують поступово і послідовно для презентації та семантизації будь-якої лексики.

Мал. 3. Системна обумовленість

Ми вважаємо, що такий метод системного аналізу як моделювання надає широкі можливості для структурування лексичного матеріалу та побудови наочних прикладів наявності системних взаємовідносин у будь-якій мові. «Мова є системним утворенням, кожний елемент якого існує лише тому, що пов'язаний певними відношеннями з іншими елементами», — зазначає А. Р. Габідулліна. Так, в опануванні українською мовою як іноземною на етапі ознайомлення з тематичними групами слів слухачам пропонують систему вправ для закріплення цих лексичних одиниць; потім настає етап взаємодії елементів системи з іншими елементами за ієрархічним принципом (див. мал. 2). На цьому етапі відбувається ознайомлення реципієнтів з різними типами словосполучень, а також введення їх у речення та, згодом, у мікротекст, текст. Ми вважаємо, що системний підхід і знання системного аналізу можуть бути корисними для фахівців, учителів, які зможуть якісно та системно навчити учнів, студентів оволодінню лексичними навичками. Це оптимізує процес навчання і робить його ефективним, цікавим і пізнавальним.

Наступна модель виходить за межі лексикології та показує її взаємозв'язки з іншими розділами лінгвістики. Семирівнева модель запропонована В. А. Поляковим. Найважливішими принципами системного аналізу, за цією моделлю, є принципи *елементаризму*; *загального взаємозв'язку*; *розвитку*; *цілісності*; *системності та оптимальності*; *формалізації*; *ієрархічності та нормативності*; *цільпокладання* (див. мал. 4).

Мова, як і будь-який системний об'єкт, має, за принципом цілеспрямованості систем, мету і функції. Мова — це система передачі інформації в соціумі, напряму пов'язана з мисленням як вищою пізнавальною діяльністю людини. Отже, мета і головна функція мови — бути засобом комунікації між людьми.

Мал. 4. Структура мови з точки зору системного аналізу

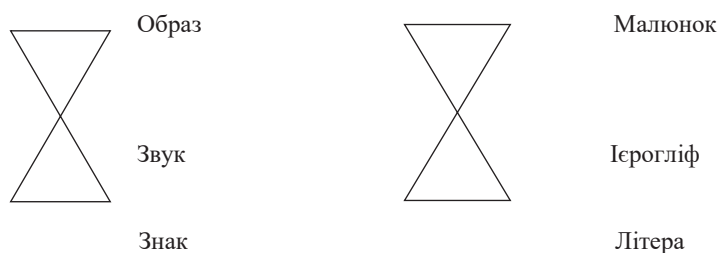
Будь-яка мова як інформаційно-знакова система унормована низкою правил, постулатів і внутрішніх законів. Ієрархічний принцип проявляється через становлення лінгвістики як науки про мови. Формалізація мови відбувається засобами знакової системи і знаходить відображення в різноманітні літературних творів, технічної, юридичної та іншої літератури. Акт мовлення — це важливий системоутворювальний фактор будь-якої мови. Саме мислення людини та його прояв у мовленні є джерелом сенсів, знання та інформації. Мовна система є гнучкою, релятивною, контекстуально визначеною. Системний принцип цілості вказує на те, що мови нерозривно зв'язані із народом і, відповідно, взаємопроникають одна в одну (прагнучи з'єднати цілісне). Тобто існує досить велика кількість слів, зрозуміла для різних народів.

Принцип розвитку пов'язаний, по-перше, із удосконаленням мовних засобів. До того ж, речення — інтонаційно, лексично і граматично є семантико-синтаксичним цілим. Семантико-синтаксична організація речення, яка «...характеризується не власне-синтаксичними відношеннями, а семантико-синтаксичними ознаками <...>, що відбивають специфіку з'єднання змісту і форми конкретного речення в конкретній мові» [1]. Речення є основою акту мовлення. По-друге, мова — це відкрита система, в якій, згідно закону розвитку відкритих систем, постійно відбувається взаємопроникнення, розвиток, набуваються нові сенси.

Первинний взаємозв'язок в українській мові реалізується на етапі поєднання звуків у склади та складів у слова, далі слова поєднуються у словосполучення, а після цього словосполучення поєднуються в речення і так далі. Так реалізується принцип системності та розвитку. На нашу думку, цінним для лінгводидактики і подальших досліджень опису мови є аналіз тих праць, де слово розглядають як першоцилінку лексичної системи мови.

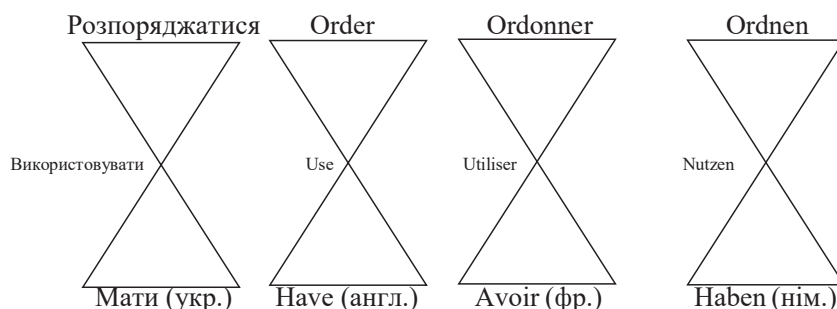
Видатний вітчизняний вчений О. О. Потебня у роботі «Мысль и язык» відзначив феноменальну здатність мови фіксувати та передавати всю безмежність людського досвіду за допомогою обмежених мовних засобів. Він підкреслював, що «мова — це не відбиття світогляду, що склався, а діяльність, яка його складає» [11]. «Чуттєвий образ — вихідна форма думки, водночас і суб'єктивний <...>, і об'єктивний» [11]. Розвиток взаємин між мисленням і мовою, на думку О. О. Потебні, визначається наступним чином: від дослівного мислення образами через образне мислення, асоційоване зі словом, до мислення за допомогою слів, причому всі ці етапи тісно пов'язані між собою. Відтак, насамперед, людина навчилася мислити образами, а потім закріпила за кожним з них звукову комбінацію. У подальшому виникла формалізація, яка відобразилася у знаку або послідовності знаків. Цей процес ми унаочнили за допомогою моделі, представленій на малюнку 5.

Мовний знак не просто факт мови, але складовий елемент системи, яку презентує мова: система — це цілісність, функція елементів, що є складовою системи, згідно Ф. де Сосюру, визначається взаємовідносинами цих елементів як компонентів системи, всі елементи якої утворюють ціле [14].

Мал. 5. Формування елементів мови

Моделювання на основі системного аналізу дає можливість визначити місце і роль лексичної одиниці в системі мови і виявити взаємозв'язки одноіменних рівней в різних мовах. Наприклад (мал. 6):

Мал.6. Системна обумовленість лексичних одиниць в іноземних мовах

Висновки. В останні роки стає все більш актуальним міждисциплінарний підхід до вирішення різного роду науково-гуманітарних і науково-технічних задач. З одного боку, це відображає інтегративний характер наукового пізнання на сучасному етапі розвитку людства, а з іншого боку, виникає об'єктивна потреба удосконалення методології оперування великою кількістю інформації на основі системного підходу. Проведене дослідження показало можливість використання моделей системного аналізу для вирішення проблеми формування лексичної компетенції в аспекті навчання іноземців. Запропоновані моделі дають можливість створити на їх основі методи вивчення лексики з використанням комп'ютерних програм і алгоритмів. Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані із застосуванням методів системного аналізу в інших розділах лінгвістики.

Л і т е р а т у р а

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Київ : Либідь, 1993. 365 с.
2. Габідулліна А. Р., Колесніченко О. А. Методи сучасних лінгвістичних досліджень. Слов'янськ : Маторін Б. І., 2019. 322 с.
3. Гринев-Гриневич С. В., Сорокина Э. А. О современных методах лингвистических исследований (к постановке проблемы). *Non multum, sed multa: Немного о многом. У когнитивных истоков современной терминологии*. Москва : Авторская академия, 2010. С. 277–290.
4. Дивак М. П. Системний аналіз. Тернопіль : Економічна думка, 2004. 136 с.
5. Карлинский А. Е. Методология и парадигмы современной лингвистики. Алматы : КазУМОиМЯ, 2009. 353 с.
6. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. Київ : Академія, 2006. 368 с.
7. Мельников Г. П. Системная лингвистика и ее отношение к структурной. *Проблемы языкознания*. Москва : Наука, 1967. С. 98–102.
8. Ніколаєва С. Ю. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу. *Іноземні мови*. 2010. № 2. С. 11–17.
9. Ніколаєва С. Ю. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах. Київ : Ленвіт, 2002. 328 с.
10. Поляков В. А. Универсология. Минск : Вэвэр, 2003. 200 с.
11. Потебня А. А. Мысль и язык. Харьков : Государственное издательство Украины, 1926. 240 с.
12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями і проблеми. Полтава : Довкілля, 2008. 712 с.
13. Сокіл Б. Методи вивчення української мови як іноземної та їх характеристика. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2007. № 2. С. 14–18.
14. де Соссюр Ф. Труды по языкознанию. Москва : Прогресс, 1977. 695 с.
15. Степанов Е. Н. Семантизация некоторых украинских слов жителями Одессы. *Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса : ОДУ, 1999. № 3–4. С. 61–65.
16. Степанов Є. М. Семантизація української лексики під впливом реклами в умовах білінгвізму Одеси. *Мовні норми рекламного тексту : Матеріали "круглого столу"*. Одеса : Астро-Принт, 2000. С. 15–17.
17. Сурмін Ю. П. Теорія систем і системний аналіз. Київ : МАУП, 2003. 368 с.

18. Федоренко О. І., Сухорольська С. М. Основи лінгвістичних досліджень : Підручник. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2009. 296 с.
19. Черняк Ю. И. Системный анализ в управлении экономикой. Москва : Экономика, 1975. 193 с.

References

1. Vykhovanets, I. R. (1993), *Grammar of Ukrainian language [Hramatyka ukrainskoi movy]*, Lybid Publishing house, Kyiv, 365 p.
2. Habidullina, A. R., Kolesnichenko, O. A. (2019), *Methods of modern linguistic research [Metody suchasnykh lingvistychnykh doslidzhen]*, Publisher B. I. Matorin, Slovyansk, 324 p.
3. Grinev-Grinevich, S. V., Sorokina, E. A. (2010), "On current methods of linguistic research (to the definition of the problem)", *Non multum, sed multa : a little about a lot. At the cognitive origins of modern terminology* ["O sovremennykh metodakh lingvisticheskikh issledovaniy (k postanovke problemy)"], *Non multum, sed multa : nemnogo o mnogom. U kognitivnykh istokov sovremennoy terminologii*], Author's Academy Publishing house, Moscow, pp. 277–290.
4. Dyvak, M. P. (2004), *The system analysis [Systemnyi analiz]*, Economic thought Publishing house, Ternopil, 136 p.
5. Karlinskiy, A. Ye. (2009), Methodology and paradigms of modern linguistics [Metodologiya i paradigmy sovremennoy lingvistiki], KazUMOiMYa Publishers, Almaty, 353 p.
6. Kocherhan, M. P. (2006), *General linguistics : studybook for students [Zahalne movoznavstvo : pidruchnyk dlia studentiv]*, Academy Publishing house, Kyiv, 368 p.
7. Melnikov, H. P. (1967), "System linguistics and its relationship with structural linguistics", *Problems of linguistics* ["Sistemnaya lingvistika i yeyo otnoshenie k strukturnoy", *Problemy yazykoznaniya*], Russian language Publishing house, Moscow, pp. 98–102.
8. Nikolayeva, S. Yu. (2010), "Aims of foreign language learning in the competence approach", *The foreign languages* ["Tsili navchannia inozemnykh mov v aspekti kompetentisnoho pidkhodu", *Inozemni movy*], Kyiv, issue 2, pp. 11–17.
9. Nikolayeva, S. Yu. (2002), *Method of formation an intercultural foreign communication competence [Metodyka formuvannia mizhkulturnoi inshomovnoi komunikativnoi kompetentsii]*, Lenvit Publishing house, Kyiv, 328 p.
10. Poliakov, V. A. (2003), *The Universology [Universologiya]*, Vever Publishing house, Minsk, 200 p.
11. Potebnya, A. A. (1926), *A Thought and a language [Mysl i yazyk]*, State publishing house of Ukraine, Kharkov, 240 p.
12. Selivanova, O. O. (2008), *The modern linguistics : directions and problems [Suchasna linhvistyka : napriamy i problemy]*, Dovkilia Publishing house, Poltava, 712 p.
13. Sokil, B. (2007), "Methods of study of Ukrainian as foreign and their description", *Theory and Practice of Teaching Ukrainian as a Foreign Language*, ["Metody vyvchennia ukrainskoi movy yak inozemnoi ta yikh kharakterystyka", *Teoriya i praktyka vykladannya ukrainskoi movy yak inozemnoi*], Lviv, No. 2, pp. 14–18.
14. de Sossur, F. (1977), *Proceedings on linguistics [Trudy po yazykoznaniyu]*, Progress Publishing house, Moscow, 695 p.
15. Stepanov, Ie. N. (1999), "Semanticization of some Ukrainian words by the inhabitants of Odessa", *Mova / Language* ["Semantyzatsiya nekotorykh ukrainskikh slov zhitelyami Odessy", *Mova*], Odessa State University Press, Odessa, vol. 3–4, pp. 61–65.
16. Stepanov, Ie. M. (2000), "Semanticization of Ukrainian vocabulary under the influence of advertising in the conditions of bilingualism in Odessa", *Language norms of advertising text : Materials of the "round table"* ["Semantyzatsiya ukrayins'koyi leksyky pid vplyvom reklamy v umovakh bilinhvizmu Odessy", *Movni normy reklamnoho tekstu : Materialy "kruhloho stolu"*], Astro-Print Publishing house, Odessa, pp. 15–17.
17. Surmin, Yu. P. (2003), *System theory and system analysis [Teoriya system i systemnyi analiz]*, MAUP Publishers, Kyiv, 368 p.
18. Fedorenko, O. I., Sukhorolska, S. M. (2009), *The basics of linguistic research [Osnovy lingvistychnykh doslidzhen]*, Ivan Franko Lviv National University Publishing house, 296 p.
19. Cherniak, Yu. I. (1975), *System analysis in economic management [Sistemnyy analiz v upravlenii ekonomikoy]*, Ekonomika Publishing house, Moscow, 193 p.

Svitlana M. BEREZHNA,

Lecturer of the Department of Linguistic and Humanitarian Training for Foreigners, Odessa I. I Mechnikov National University; 7, Mayakovsky lane, Odessa, 65082, Ukraine; tel.: +38 096 4546482; e-mail: ss4248647@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-7629-2175

SYSTEM ANALYSIS IN LEXICOLOGY IN THE ASPECT OF FOREIGNERS' EDUCATION

Summary. The article is devoted to system analysis in lexicology. An interdisciplinary study has shown that system methods and certain principles (hierarchy; synergetics), indicators (optimization) can be used to develop new methods in lexicology. The **purpose** of the article is to propose new approaches to solving the problem of studying the vocabulary of foreign languages based on the method of system analysis. The **object** of study is the lexical system of language. The **subject** of research is the models of system analysis. The study **concluded** that the interdisciplinary method of system analysis is essentially synthetic, which allows to work with a large amount of input data at different levels of the system, allows to optimally process the system, accelerates the formation of lexical competence and approaches to a synthetic algorithm in any language. The algorithm can be implemented when learning a foreign language and create on its basis methods of learning vocabulary using computer programs and algorithms.

Key words: system approach, system analysis, methods of system analysis, modeling method, graphic method, semanticization, lexical system.

Статтю отримано 11.04.2022 р.

DOI: 10.18524/2307-4558.2022.37.261459

УДК 811.161.2'42:37.012/.018.55:378.062.3:168.522(1-87)

ЛЮБЕЦЬКА Вікторія Валеріївна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної та загальногуманітарної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; пров. Маяковського, 7, м. Одеса, 65082, Україна;
тел.: +38 066 0556722; e-mail: hour.mirgorod@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-3774-8883

ШАХІНА Юлія Григорівна,

старший викладач кафедри мовної та загальногуманітарної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; пров. Маяковського, 7, м. Одеса, 65082, Україна;
тел.: +38 067 3008678; e-mail: yuliyashakhina@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-3202-1474

ТЕКСТОЦЕНТРИЗМ ЯК ОСНОВНИЙ ПРИНЦИП НАВЧАННЯ ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. У статті висвітлено принцип текстоцентризму як однієї з головних засад формування українськомовної професійної комунікативної компетентності іноземних студентів гуманітарних спеціальностей у процесі вивчення української мови як іноземної (УМІ). **Актуальність** наукової розвідки підтверджено наявністю низки лише поверхнево розглянутих або навіть не порушених питань із проблеми ефективного використання навчальних текстів різних стилів і жанрів у процесі вивчення української мови як іноземної. **Мета** дослідження — окреслити структуру навчальних текстів з української мови як іноземної за їх рівнями складності та тематикою (ситуативно-тематичний мінімум, побутова тематика, соціальне життя й культура, краєзнавча та наукова тематика). **Предметом** дослідження є принципи комплексної системи завдань для роботи з художнім текстом у вивченні УМІ студентами-іноземцями гуманітарних спеціальностей. Ефективне використання принципу текстоцентризму зумовило дослідження складного **об'єкту**: комунікативних потреб різних категорій іноземних студентів відповідно до різних моделей мовного навчання; ефективності засвоєння студентами мовних знань і мовленнєвих вмінь, у тому числі для виконання самостійної навчальної діяльності; способів удосконалення когнітивно-операційного компонента мовленнєвої діяльності як засобу всебічного розвитку особистості; формування вмінь міжкультурного спілкування і навичок толерантного ставлення до представників української та інших культур; дечого іншого. **Методологічну основу** дослідження становлять базові положення теорії пізнання, тексту, мовленнєвої діяльності. Важливими **методами** дослідження є аналіз і синтез отриманих даних, описовий метод, метод зіставного аналізу, експериментальний і кількісний методи. **Висновки.** Процес вивчення української мови як іноземної спрямований на формування елементів низки компетентностей: мовної — засвоєння основ базових знань у спілкуванні українською мовою; мовленнєвої або стратегічної — здатність застосовувати знання на практиці; соціокультурної — здатність позитивного ставлення до іншої культури. Успішність опанування української мови як іноземної базується на низці складників, серед яких різноаспектні навчальні тексти, доцільне використання яких відіграє вирішальну роль.

Ключові слова: мовна компетенція, мовленнєва (стратегічна) компетенція, навчальний текст, принцип текстоцентризму, соціокультурна та професійна компетенції, українська мова як іноземна, художній текст.

Постановка проблеми. Принцип текстоцентризму є одним із провідних у навчанні української мови як іноземної. Саме принцип текстоцентризму сприяє ефективному формуванню й розвитку навичок мовленнєвої діяльності у студентів-іноземців. Спілкування (говоріння) є одним зі складників мовленнєвої діяльності. Комплексна робота з текстом сприяє взаєморозумінню комунікантів у процесі безпосередньої взаємодії. Фундаментом для вивчення української мови як іноземної виступає текст, який побудовано відповідно до навчальних, професійних та суспільних потреб іноземного студента. Текст є аналогом повноцінного мовленнєвого середовища, у якому формується мовна особистість іноземного студента та майбутнього професіонала. Теми і проблеми, що висвітлюються у навчальних текстах, мають бути актуальні та цікаві для іноземних студентів. Тільки тоді ми можемо сподіватися на високу вмотивованість і гарний результат, бо від емоційного стану та залученості студентів-іноземців залежить навчальна комунікація, покращення мисленнєво-мовленнєвого процесу та зростання продуктивності навчання.

Таким чином, значущість принципу текстоцентризму в оволодінні українською мовою як іноземною студентами-іноземцями, які обрали для себе гуманітарні спеціальності, в умовах недостатнього вивчення зазначеної проблеми зумовили вибір теми наукової розвідки. Отже, тема дослідження є актуальною та своєчасною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Текст є основною мовною одиницею та результатом «когнітивно-мовленнєвої діяльності, що й зумовлює посилену увагу до його досліджень у зарубіжній і вітчизняній лінгвістиці, психолінгвістиці (М. Бахтін, Ф. Бацевич, В. Беянін, І. Білодід, І. Борисюк, Н. Валгіна, І. Гальперін, М. Жинкін, М. Жовтобрюх, І. Зимня, Г. Костюк, О. Леонтьєв, О. Селіванова, І. Синиця, З. Тураєва та ін.) і лінгводидактиці (Л. Варзацька, І. Гудзик, Т. Донченко, М. Львов, Г. Михайловська, Є. Пассов, М. Пентилік, М. Стельмахович, Г. Шелехова та ін.) [2]. Питання розвитку монологічного та діалогічного говоріння досліджували В. Бадер, С. Караман, А. Ляшкевич,

В. Мельниченко, Т. Симоненко та ін. Психолінгвістичні дослідження текстової діяльності проводили Л. Долбаєв, Т. Хомуленко та ін. Про засади формування комунікативної компетентності йдеться у наукових дослідженнях Л. Барановської, І. Дроздової, Л. Мацько та ін. А. Арутюнов, Х. Бахтіяров, С. Кожушко, С. Ніколаєва, Д. Нікулічева, Є. Пассов, В. Скалкін, О. Тарнопольський, Н. Ушакова та ін. детально розглядали й аналізували психологічні та методичні концепції засвоєння і навчання іноземних мов. У науковій літературі розкриті й окремі аспекти використання художнього тексту в мовному навчальному процесі (Н. Кулібіна, Є. Матрон, Т. Печериця). Окремо варто відзначити лінгводидактичні дослідження з методики навчання української мови як іноземної (Л. Антонів, Є. Барань, А. Бронська, Н. Василенко, І. Зозуля, В. Коломієць, І. Кочан, Т. Кудіна, І. Кушнір, О. Палінська та ін.). Принцип текстоцентризму висвітлювали О. Андрієць, О. Божко, О. Любашенко, Г. Швець.

Формулювання завдань. Метою нашої статті є обґрунтування визначної ролі принципу текстоцентризму на всі етапи і всі елементи системи навчання; окреслення структури навчальних текстів з української мови як іноземної за їх рівнями складності та тематикою (ситуативно-тематичний мінімум, побутова тематика, соціальне життя та культура, краєзнавча та наукова тематика); створення комплексної системи завдань для роботи з художнім текстом у навчанні української мови як іноземної студентами-іноземцями гуманітарних спеціальностей. Розвиток текстової компетенції є необхідним, тому й принцип текстоцентризму було визначено основним для іноземних студентів і слухачів, майбутніх фахівців гуманітарної сфери. У процесі вивчення УМІ студентами-іноземцями гуманітарних спеціальностей важливим є формування розвиненої професійної компетенції, що базується на принципі текстоцентризму. Саме вербальний текст є об'єктом вивчення для фахівця-гуманітарія, отже, враховуючи центральну роль тексту в мовному навчанні, навчання української мови як іноземної має базуватися передусім на принципі текстоцентризму, діалогічній і культурологічній взаємодії та формуванні компетентностей міжкультурного спілкування.

Актуальність дослідження полягає у стрімких глобальних змінах системи освіти й у потребі застосування текстоцентричного принципу до навчання української мови як іноземної. Текстоцентричний принцип ми розглядаємо як методологічний орієнтир у забезпеченні ефективної системи навчання на текстовій основі. Засобом реалізації текстоцентричного підходу є текст. З погляду лінгводидактики логічно трактувати текстоцентричний підхід до мовленнєвої освіти як один із основних. Навчальний текст виступає унікальним матеріалом для іноземних студентів гуманітарних спеціальностей. Робота з текстом сприяє глибинному розумінню явищ життя та культури країни, максимально розкриває комунікативні здібності іноземних студентів у різних сферах спілкування. Процес осягнення художнього тексту потребує емоційної залученості студентів-іноземців і викладача. Таким чином, процес навчання перетворюється на особистісно-діалогічну взаємодію, що є нормою в сучасному світі відкритого міжкультурного діалогу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Предметом гуманітарного пізнання є саме вербальний текст (висловлювання). М. Бахтін визначає текст як первинну даність усього гуманітарно-філологічного мислення. Текст є безпосередньою дійсністю для створення гуманітарних дисциплін і гуманітарного мислення. М. Бахтін наголошує, що гуманітарне мислення є завжди двоплановим і двосуб'єктивним, бо текст — це висловлювання, включене у мовленнєве спілкування, в загальнотекстову смислову сферу.

У методиці текст — необхідний компонент при навчанні української мови як іноземної. Центральним поняттям текстоцентричного підходу є саме текст як продукт мовлення. Вимоги до текстової компетентності іноземного студента-гуманітарія досить високі. Як зазначає Г. Швець, «ефективність формування в іноземних студентів-гуманітаріїв підготовчих відділень навичок та вмінь текстової діяльності, зокрема наукового мовлення, визначають такі фактори: максимальне урахування майбутньої спеціальності іноземних студентів (філологи, історики, культурологи, правознавці, художники тощо) в доборі та створенні текстів; реєстр навчальних наукових текстів, базований на лінгвістичних особливостях мови гуманітарних наук і методичних принципах доступності, концентричного подання навчального матеріалу, міжпредметної координації; система завдань до наукових текстів-моделей, спрямована на формування базового рівня вмінь та навичок у всіх видах мовленнєвої діяльності» [5, с. 17–18].

Текстоцентричний принцип дозволяє реалізувати всі завдання навчання комплексно, а саме: сформулювати уміння і навички точно, доречно, виразно висловлювати свої думки, дотримуючись правил побудови висловлювань, переконувати слухачів у правильності своїх міркувань; розвинути культуру ведення дискусій, дотримуючись правил спілкування та культури мовлення; сформулювати мовленнєву компетенцію у єдності усного та писемного мовлення.

У дослідженні Г. Швець детально обґрунтовано «визначальну роль у навчанні мови принципу текстоцентризму, що виявляє свою дію на всіх етапах і є обов'язковим для всіх елементів системи навчання ... з огляду на необхідність високого рівня розвитку текстової компетентності принцип текстоцентризму визначено основним у навчанні майбутніх фахівців гуманітарної сфери» [5, с. 19].

Розвиток необхідних умінь і навичок, контроль рівня сформованості комунікативної компетентності у студентів-іноземців відбувається на матеріалі навчального тексту, який є основним засобом навчальної комунікації. Важливою є й роль дидактичного матеріалу на текстовій основі на кожному

етапі продукування усного висловлювання. Зазвичай у методиці викладання іноземних мов тексти поділяють на автентичні та неавтентичні, змодельовані з урахуванням навчальних потреб, рівня володіння мовою, спеціалізації іноземних студентів. На початковому етапі іноземні студенти переважно працюють із неавтентичними текстами. Змодельовані тексти початкового рівня належать до побутової та навчальної тематики (рівень А1 — «Моя родина», «У магазині», «Наш університет» тощо); наступний рівень — це тексти країнознавчого спрямування, тексти про соціальне життя та культуру (А2–В1) «Україна», «Одеса», «Моя країна» тощо). Художні навчальні тексти та наукові тексти (В1–В2) призначені для студентів, які вивчають мову спеціальності в межах дисциплін «Науковий стиль мовлення», «Загальнонаукова термінологія», «Дисципліна вступу», «Фахова дисципліна», та для тих іноземних студентів, які вже навчаються на факультетах, обравши гуманітарну спеціальність.

Важливо, щоб усі модельовані тексти були комунікативно репрезентативними, тобто відображали різні форми реального спілкування. Навчальні наукові тексти повинні вирізнятися мовленнєвою насиченістю, бо навчальний текст ілюструє певні лексико-граматичні та семантико-синтаксичні конструкції. На просунутому етапі художні тексти пропонуються в адаптованому вигляді. Зберігаються ідейна та сюжетна цілісність твору, але текст змінюється якісно на мовному рівні. Відповідно до цього принципу нарощуються труднощі.

Як самостійний лінгвістичний об'єкт, текст має певні ознаки: членованість і цілісність. Для розуміння цілого враховуються обидві ознаки. Майбутній гуманітарій повинен розуміти глибинний зміст художнього тексту, виробити вміння оцінювати текст відповідно до його цілісної структури.

Основними завданнями текстоцентричного принципу є такі:

- сприяти вдосконаленню навичок та умінь читання, усного та писемного мовлення, комунікативної компетенції іноземною мовою;
- навчити іноземних студентів застосовувати міждисциплінарні зв'язки наук гуманітарного циклу;
- навчити іноземних студентів вирізняти мовні одиниці в тексті під час його аналізу;
- навчити іноземних студентів основним категоріям інтерпретації та тлумачення навчального, художнього, наукового текстів;
- розвинути термінологічний словник іноземних студентів гуманітарних спеціальностей;
- сприяти розвитку навичок критичного витлумачення художнього твору, розуміння й розпізнавання його характерних ознак — жанру, стилю, авторської стилістики тощо.

Таким чином, текстоцентричний принцип допомагає іноземним студентам гуманітарних спеціальностей сформуванню комунікативні навички, максимально оволодіти теоретичним поняттям, вміти інтерпретувати текст, тобто оволодіти процесом читання та розуміння цілісного тексту.

Висновки. Принцип текстоцентризму при вивченні української мови як іноземної є доволі новим у лінгводидактичній науці, але досить популярним, бо текстоцентричний підхід допомагає сформуванню різних компетентностей в іноземних студентів (мовну, мовленнєву або стратегічну, соціокультурну та професійну). Завдяки принципу текстоцентризму студенти гуманітарних спеціальностей у змозі працювати з висловлюваннями різних жанрово-стильових різновидів, типологічних структур і форм (усних і писемних, монологічних, діалогічних, полілогічних).

Отже, принцип текстоцентризму є універсальним і поліфункційним; він «передбачає засвоєння мовних знань і формування мовленнєвих умінь і навичок на основі текстів; усвідомлення структури тексту та функцій мовних одиниць у ньому; формування вмінь і навичок сприймати, аналізувати, відтворювати, створювати, редагувати власні висловлювання; реалізацію міжпредметного зв'язку української мови й інших предметів; у кінцевому ж результаті — сприяє формуванню й розвитку комунікативної компетентності...» [2]. Таким чином, він дає змогу ефективно формувати мовну, мовленнєву, соціокультурну, діяльну, професійну компетентності в комплексі. У цьому ми бачимо перспективи вивчення поставленої проблеми та впровадження результатів у навчальний процес.

Перспективи подальших досліджень. При визначенні критеріїв сформованості українськомовної професійної комунікативної компетентності іноземних студентів гуманітарних спеціальностей було відзначено особливість і важливість принципу текстоцентризму. Навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей базується на текстоцентричній концепції. Поглибленого наукового дослідження потребує вибір текстів з урахуванням контингенту студентів-іноземців та рівня володіння українською мовою. Важливим завданням є також відбір і організація лінгвокультурного матеріалу, актуального з точки зору професійної цінності для здобувачів вищої освіти. У цьому бачимо перспективи вивчення поставленої проблеми та впровадження результатів у навчальний процес.

Л і т е р а т у р а

1. Белікова О. В., Бессонова Н. М., Греул О. О., Дитюк С. О., Тесаловська О. Б. Зміст професійної компетенції викладача мовної підготовки іноземних громадян. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2018. Вип. 32. С. 7–15. DOI : 10.26565/2073–4379–2018–32–01.
2. Божко О. П. Текстоцентричний підхід у формуванні вмінь учнів створювати усне висловлювання. *Матеріали V Міжнародного форуму «Особистість у єдиному освітньому просторі». Конференція 2 : Освіта й особистість : нові підходи, сучасна дидактика, інноваційні технології*, 07–18 квітня 2014 року. Запоріжжя, 2014. Вип. 2 (16). URL : https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp161/bozhko_o.p-stattja_zm-nazvi.pdf (дата звернення: 28.03.2022).
3. Станкевич Н. Види коментарів до читання художніх текстів у навчанні української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2019. Вип. 14. С. 128–139. URL : <http://publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/ukrinos/article/view/2727/> (дата звернення: 14.03.2022).
4. Степанов Е. Н. Особенности и преимущества комплексного исследования городской речи. *Текст в системе обучения русскому языку и литературе* : Сб. материалов V международной науч.-практ. конф. Астана : ЕНУ им. Л. Н. Гумилева, 2013. Т. 1. С. 176–185.
5. Цуркан М. Методика викладання української мови як іноземної на синхронному зрізі XXI століття : тенденції розвитку. *Нова педагогічна думка*. Рівне, 2019. № 1 (97). С. 97–102. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2019_1_25 (дата звернення: 14.05.2022).
6. Швець Г. Д. Теоретико-методичні засади навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей : автореф. дис.... докт. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2021. 46 с.

References

1. Belikova, O. V., Bessonova, N. M., Greul, O. O., Dityuk, S. O., Tesalovskaya, O. B. (2018), "The content of professional competence of a teacher of language training of foreign citizens", *Teaching Languages at Higher Institutions : Interdisciplinary relations* ["Zmist profesiynoyi kompetentsiyi vykladacha movnoyi pidhotovky inozemnykh hromadyan"], *Vyklyadannya mov u vyshchyykh navchalnykh zakladakh osvity na suchasnomu etap : Mizhpredmetni zvyazky*], V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, vol. 28, pp. 7–16. DOI : <https://doi.org/10.26565/2073–4379–2018–32–01>.
2. Bozhko, O. P. (2014), "Text-centric approach in the formation of students' ability to create oral expression", *Proceedings of the V International Forum «Personality in a single educational space», Conference 2 : Education and personality : new approaches, modern didactics, innovative technologies*, April 07–18, 2014, Zaporizhzhya ["Tekstotsentrichnyy pidkhid u formuvanni vminnyia uchniv stvoryuvaty usne vyslovlyuvannya"], *Materialy V Mizhnarodnoho forumu «Osobystist u yedynomu osvitniomu prostori»*, *Konferentsiya 2 : Osvita y osobystist : novi pidkhody, suchasna dydaktyka, innovatsiyi, tekhnolohiyi*, 07–18 kvitnya 2014 roku, m. Zaporizhzhya], vol. 2 (16). Available at : https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp161/bozhko_o.p-stattja_zm-nazvi.pdf/
3. Stankevych, N. (2019), "Types of comments on reading literary texts in teaching Ukrainian as a foreign language", *Theory and practice of teaching Ukrainian as a foreign language* ["Vidy komentariv do chytannya khudozhnikh tekstiv u navchanni ukrayinskoyi movy yak inozemnoyi"], *Teoriya i praktyka vykladannya ukrayinskoyi movy yak inozemnoyi*], Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, vol. 14, pp. 128–139. DOI : 10.30970/uf.2019.14.2727.
4. Stepanov, Ie. N. (2013), "Features and benefits of a comprehensive study of urban speech", *Text in the system of teaching Russian language and literature* : Collection of materials of the 5th International Scientific and Practical Conference ["Osobennosti i preimushchestva kompleksnogo issledovaniya gorodskoy rechi"], *Tekst v sisteme obucheniya russkomu yazyku i literature* : Sbornik materialov V mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii], L. N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, vol. 1, pp. 176–185.
5. Tsurkan, M. (2019), "Methods of teaching Ukrainian as a foreign language in a synchronous section of the XXI century : development trends", *New pedagogical thought* ["Metodyka vykladannya ukrayinskoyi movy yak inozemnoyi na synkhronnomu zrizi XXI stolittya : tendentsiyi rozvytku"], *Nova pedagogichna dumka*], Rivne, vol. 1 (97), pp. 97–102. Available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2019_1_25.
6. Shvecz, G. D. (2021), *Theoretical and methodological principles of teaching the Ukrainian language to foreign students of humanities* : Author's thesis [Teoretyko-metodychni zasady navchannya ukrayinskoyi movy inozemnykh studentiv humanitarnykh spetsialnostey : Avtoref. dys. ... dokt. filol. nauk : 13.00.02], Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kiev, Kyiv, 46 p.

Viktoriia V. LIUBETSKA,

PhD in Philology, Assistant Professor of the Department of Linguistic and Humanitarian Training for Foreigners, Odessa I. I. Mechnikov National University; 7, Mayakovsky lane, Odessa, 65082, Ukraine; tel.: +38 066 0556722; e-mail: hour.mirgorod@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-3774-8883

Yulia G. SHAHINA,

Senior Lecturer of the Department of Linguistic and Humanitarian Training for Foreigners, Odessa I. I. Mechnikov National University; 7, Mayakovsky lane, Odessa, 65082, Ukraine; tel.: +38 067 3008678; e-mail: yuliyashakhina@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-3202-1474

TEXT-CENTRIC PRINCIPLE AS BASIC OF EDUCATION FOR FOREIGN STUDENTS OF THE HUMANITIES

Summary. The article highlights text-centric principle as one of the main ones to form professional communicative competence of foreign students of humanities in the process of learning Ukrainian as a foreign language. *The relevance* of this scientific research is confirmed by the lack of a large number of studies on the problem of effective use of educational texts of different styles and genres in the study of Ukrainian as a foreign language. The *aim* of the study is to outline the structure of educational texts on the Ukrainian language as a foreign language by their levels of complexity and subject matter (situational and thematic minimum, everyday subject matter, social life and culture, local lore and scientific subject matter) are outlined. The creation of a comprehensive system of tasks for working with literary texts in teaching Ukrainian as a foreign language by foreign students of humanities is substantiated. To effectively use text-centric principle, it is necessary to consider the following *tasks*: study the communicative needs of different categories of foreign students in accordance with different models of language learning; mastering language and speech knowledge by foreign students of humanities, formation of abilities and skills communicatively expedient to use means of language in the course of communication; formation of foreign students' skills and abilities of independent educational activity, ability to learn to learn, to improve the cognitive-operational component of speech activity as a means of comprehensive personal development; formation of humanistic worldview, formation of skills of intercultural communication, education of tolerant attitude to representatives of other cultures; fostering respect for the Ukrainian people, Ukrainian culture; formation of social problems critical comprehension skills, building awareness of life values. *The methodological basis* of the study are the basic provisions of the theory of cognition, text, speech activity. Important *research methods* are the analysis of domestic literature on methods of teaching Ukrainian as a foreign language; description of the principles, methods and technologies of teaching the Ukrainian language to foreign students of humanities. The authors *conclude* that the process of learning Ukrainian as a foreign language is aimed to form elements of the following competencies: linguistic — mastering the basic knowledges in communicating on Ukrainian; as a foreign language is based on a number of components, among which there are multifaceted educational texts and their appropriate usage.

Key words: language competence, strategic competence, educational text, text-centric principle, socio-cultural and professional competence, Ukrainian as a foreign language, literary text.

Статтю отримано 4.04.2022 р.

DOI: 10.18524/2307-4558.2022.37.261451

УДК 811.111'373.74:82.111-845:371.32

Tatiana Yu. NEGLYAD,

Senior Lecturer of the Department of Language and General Humanitarian Training of Foreigners, Odessa I. I. Mechnikov National University; 7 Mayakovsky lane, Odessa, 65082, Ukraine; tel.: +38 096 4546482; e-mail: negladyat43@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-5234-3783

USE OF TONGUE TWISTERS IN TRAINING ENGLISH

Summary. This study is dedicated to tongue twisters in modern English. The *purpose* of the article is to investigate how English patter words can be used to teach English phonetics (sounds, word stress, intonation). The *object* of research is the phenomenon of tongue twisters in general. The *subject* of the research is the search and verification of effective ways of using English tongue twisters in trainings on English phonetics and oral English speech. The research *material* is more than a dozen original English patter words. As a *result* of the research, the author came to the following *conclusions*: 1) the use of tongue twisters in learning any language — both native and non-native — is very effective for training the speech organs and improving the speech apparatus; 2) the form of the tongue twister dominates its content. In general, the results of this study confirm the material nature of the word. The *practical value* of this work is to identify and update the ways of using English tongue twisters in the modern methodology of teaching oral English speech. The article offers specific methods of using tongue twister technique in the educational process and provides examples of exercises with the studied material.

Key words: tongue twister, phonetic training, pronunciation of vowels and consonants, stress, intonation, speech apparatus.

Problem statement. Tongue twisters are a phenomenon that exists almost in every language. Tongue twisters are very popular all over the world, because they are funny and easy for remembering. There is even the international day of tongue twister that is celebrated on the second Sunday of November every year. But can tongue twisters be a subject for a serious research or they are only a childish fun? And what are their practical benefit?

Tongue twisters are effectively used by speech the rapists in logopaedics to cure speech defects. I believe they were created specially for children to train child's speech. Tongue twisters can be also used in psychology: "So, although you might think tongue twisters are just a pick up line, party trick or an activity for little kids they are actually used diagnostically, to test for brain damage or language impairments. In situation where you might have a bilingual person coming in with a stroke knowing if bilinguals and monolinguals have different patterns on these is good knowledge to have in order to be able to accurately diagnose their language process" [2].

Analysis of the latest research and publications. Subject of tongue twisters is quite popular in modern system of teaching languages: "Nowadays, there are a lot of strategies that can be used in learning process, the technique that the teacher used should be understandable and fun to the students, one of them is tongue twister. Tongue twister is an informal term for a word group that's hard to pronounce properly. It is a form of verbal play" [5]. From another resource: "During the selection of the material for phonetic exercises, it is important to keep in mind several points. Firstly, to avoid the monotony that appears when working with a long list of words, it is better to use a limited number of words and different types of tasks. Secondly, it is useful to focus on not more than 3–4 difficult to pronounce sounds while training hard skills. Finally, students should see the qualitative result of their work at the end of each lesson because it increases motivation. Tongue twister is a material that meets the mentioned criteria because of its form: the sounds that are difficult to pronounce are maximally concentrated in a short sentence" [6].

Aims and objectives. The purpose of the article is to investigate how English patter words can be used to teach English phonetics (sounds, word stress, intonation). The object of research is the phenomenon of tongue twisters in general. The subject of the research is the search and verification of effective ways of using English tongue twisters in trainings on English phonetics and oral English speech. The research material is more than a dozen original English patter words.

Presentation of the main material. One of the most precise definition of tongue twisters is in "Britannica": "tongue twister, word or group of words made difficult to articulate by a close sequence of similar consonantal sounds. Tongue twisters are often passed on for generations, becoming a rich part of folklore. Two widely known English-language twisters are "She sells sea shells beside the sea-shore" and one beginning "*Peter Piper picked a peck of pickled peppers.*" Some are more difficult to enunciate — "The sixth sheik's sixth sheep's sick." Tongue twisters have been recommended for curing hiccups and for curing lisps and other speech defects. They are also used for testing the fit of dentures and for screening applicants for broadcasting position" [3].

Tongue twisters are often used by actors, singers, politicians and other public people who need to prepare for public speeches. Tongue twisters help speech apparatus to be ready for clear speaking. They can also help students, who study foreign languages, to pronounce difficult unknown sounds. I would like to introduce some examples of English twisters and explain which English sounds we can study with their help.

Students can train pronunciation of English vowels, for example, long [i :] and short [i]: *Pete bit each bit of meat.*

There are some English twisters with diphthongs. For example, diphthong [ei]:

*I have got a date
At a quarter to eight;
I'll see you at the gate,
So don't be late.*

And, of course, some examples that can train consonants. Sound [b]:

Black background, brown background.

There are the tongue twisters, that can help to train several sounds, for example, [k] and [p]:

*Give papa a cup of proper coffee.
In a copper coffee cup.*

It is interesting to notice there are much more tongue twisters that can help to train consonant sounds than vowel in English speech. Especially, there are plenty of wonderful examples, that can help to study some important combinations of English consonant sounds. For example, [l] & [v]:

Seventy-seven benevolent elephants.

And a quite difficult combination [l] & [r]:

A loyal warrior will rarely worry. Why we rule.

Students can try consonant combination [s] & [st] that is actual for English language:

A pessimistic pest exists. Amidst us.

Students also can train even the pronunciation of some words, for example, [can]:

Can you can a can as. A canner can can a can?

And some interesting combinations of words, for example, 'wood' & 'chuck':

How much wood

Would a woodchuck chuck,

If a woodchuck

Could chuck wood?

We can use tongue twisters in different levels of studying English. Beginners usually learn the simple ones, for example, training generally sound [d]:

Drew Dodd's dad's dog's dead.

For intermediate levels we have to study more difficult tongue twisters. For higher levels we can also teach intonation of English phrases with tongue twisters examples because intonation is a very important part of English phonetics system. Word stress is quite important for good pronunciation too. We need to pay attention to correct word stress in tongue twisters.

There are the next stages in work with tongue twisters in lessons:

1. In class a teacher writes a tongue twister on the blackboard and underlines the letters that mark the learning sounds to pay attention to them. For example, the tongue twister mentioned in "Britannica" as a quite difficult:

The sixth sheik's sixth sheep's sick.

Here the teacher can underline the letters "s, x, k, ck" that mark the most important for this tongue twister sounds [s] and [k] and their combination [ks]. It will be better if at first students try to pronounce these sounds separately, without a context.

2. Then we need to do listening. The teacher read the tongue twister or turn on an audiotrack with the tongue twister that was pronounced by native speakers. The students listen to this track several times very attentively and pay attention to word stress and intonation with teacher's help.

3. After the listening the all students repeat this tongue twister together with the teacher. If a tongue twister is very long or difficult to pronounce, the teacher can divide this twister in several parts and work with each part separately. Let's turn back to the example from "Britannica". We can divide this tongue twister in 2 parts because it is not so long, but difficult: *The sixth sheik's... // ...sixth sheep's sick.* Now we have the most difficult word "sixth" in each part, so it is more convenient to work with. When the students are good at pronunciation for each part they can try to pronounce the tongue twister in full.

4. Then start an individual work. Every student repeats the tongue twister by turn. They can also to pronounce every part of the tongue twister separately and after that they try to say all this one. Now the teacher can hear and correct mistakes in pronunciation for everybody.

5. When the students understand their mistakes they can correct them and try to repeat the tongue twister more and more fluently time by time. If a student can pronounce the tongue twister fluently enough it means he mastered the learning sounds. It is important to pronounce tongue twisters quite fluently because that is also a very effective training for their speech apparatus.

It is very useful to learn tongue twisters by heart after the lesson as a homework. We can find some interesting examples that look like a poetry and are suitable for remembering:

Peter Piper picked

A pack of pickled peppers.

A peck of pickled peppers

Peter Piper picked.

If Peter Piper picked

A peck of pickled peppers,

Where's the peck of pickled peppers

Peter Piper picked?

Another interesting question: is it worth to translate tongue twisters? We can choose any of them as an example:

Frivolously fanciful Fannie

Fried fresh fish furiously.

If we translate this tongue twister word for word, many questions will appear. Why Fannie fried fish furiously even if the fish was fresh? How could Fannie do it frivolously and furiously at the same time and why? May be because she was fanciful? It seems that this tongue twister does not have any sense. We can try to understand another one:

She saw Sharif's shoes

On the sofa.

But was she so sure

Those were

Sharif's shoes she saw?

There are many questions too. Why are somebody's shoes on the sofa? This is not wright place for shoes, is it? Is it so important whose shoes are there? Why did she need to be so sure? You can make certain that the second tongue twister is also nonsense.

In spite of absence of any sense tongue twisters are the great examples of folklore. They reflect culture, history and mentality of the people. For example, we can see the famous and special English humour in English tongue twisters. But their form is usually more important than their content. This is the main peculiarity of tongue twisters in any language. According to this article almost the third part of English twisters has the form of question in the end. It is also a sign of the domination of the form over content because in English language question changes the word order in sentence and that is very important for tongue twister's form. Therefore it is not necessary to translate tongue twisters verbatim though it can be sometimes interesting. We need adequate translation or we can translate only key words. For example, students often want to understand the next famous tongue twister mentioned in "Britannica":

*She sells sea shells
At the sea shore,
The shells she sells
Are the sea shore shells,
I'm sure.*

This is an amazing example of the beautiful sound form. There are not any special sense, just a "sea theme" well knowing for Britons. But we can "hear" sea surf and sounds of waves in this fine combination of the English sounds.

Conclusions. Finally, it is necessary to say that the subject of this research is the phenomenon of tongue twisters in general. More than a dozen original English twisters were studied as the objects of this article. Two main peculiarities of tongue twisters were found as a result. Firstly, tongue twister exercises are very effective in learning languages. These exercises are good training for speech apparatus. They also can improve anybody's speech and help to speak fluently and clearly. Secondly, the form of tongue twisters is usually more important and more interesting than their content. It is clear, if analyze sounds, word order and, especially, meaning of the English tongue twisters. Generally these results points to material origin of word.

Domination of the form over content makes tongue twisters very useful in practice. These are not just a fine part of folklore or entertainment for children. Tongue twisters are widely used in logopaedics, psychology and also in studying phonetics. I consider tongue twisters can be a perspective subject for some researchers in psycholinguistics. Particularly in the English language we can use tongue twisters almost in all aspects of learning phonetics: sounds, word stress, intonation because the form of English twisters is completely adapted to English phonetic system. There is also rich variety of them, so learning of tongue twisters is a universal method that can be used in any level of teaching language.

References (I)

1. Cambridge Core blog. URL : <http://www.cambridge.org>blog/>
2. Colby : Web site of Colby College. URL : <http://web.colby.edu>2014/11/24/>
3. Encyclopaedia Britannica, 15th ed. : in 32 vol. Jacobs Sparks, K. (ed). Chicago : Encyclopædia Britannica, Inc., 2010. 32640 p.
4. EngVid : Free English Video Lessons. URL : <http://www.engvid.com>50-t,ts/>
5. Juniarti N. T., Amzah, Magdahaleha. Using tongue twister technique to improve students' pronunciation ability. *Inspiring : English Education Journal*. Parepare (Indonesia) : State of Islamic Institute (IAIN) of Parepare, 2020. Vol. 3. No 1. March. P. 49–57. URL : <chrome-extension://mhjfbmdgcfjbbpaeojofohoefgiehjai/index.html>
6. Korolkova Ya. V., Slabukho O. A., Vydrina V. V., Zheleznyakova A. N., Liyan Zhang. Effective Techniques for Working with the Tongue Twister in the Elementary Level of Training Russian as a Foreign Language. *Procedia — Social and Behavioral Sciences* (International Conference for International Education and Cross-cultural Communication. Problems and Solutions (IECC-2015), 09–11 June 2015, Tomsk Polytechnic University). Elsevier Ltd. Publishers, 2015. Vol. 215. P. 102–106. DOI : 10.1016/j.sbspro.2015.11.581.
7. Longman Dictionary of Contemporary English. 6th ed. for advanced learners. Great Britain : Pearson Longman, 2015. 2224 p.
8. Puzzle English : Web site. URL : <https://puzzl-english.com>directory/>
9. Tongue twisters in English. *Resources for learning English, Education First* : Global site. URL : <http://www.ef.com>skorogovorki/>
10. Zhabo N., Avdonina M., Stepanov Ie., Ulyumdzhieva V., Notina E. Multimedia project "culture and traditions of the countries of the target language". *Proceedings of the 9th annual International Conference on Education and New Learning Technologies (EDULEARN17)*, 3–5th of July, 2017, Spain. Barcelona : Publisher IATED, 2017. P. 7984–7989. DOI : 10.21125/edulearn.2017.0460.
11. Мюллер В. К. Новый англо-русский словарь. Москва : Русский язык, 2003. 946 с.
12. Степанов Е. Н. Исследовательские векторы современной онлайн-технологизации процесса обучения иностранным языкам. *Актуальні питання лінгвістики та методики викладання іноземних мов* : зб. матеріалів VIII міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті доктора педагогічних наук, професора В. Л. Скалкина (12 квітня 2022 року). Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2022. С. 264–269. ISBN 978–617–7768–33–2.

References (II)

1. *Cambridge Core blog*, available at : <http://www.cambridge.org>blog/>
2. *Colby* : Web site of Colby College, available at : <http://web.colby.edu>2014/11/24/>
3. *Encyclopaedia Britannica* (2010), 15th ed. : in 32 vol. Jacobs Sparks, K. (ed), Encyclopædia Britannica, Inc., Chicago, 32640 p.
4. *EngVid : Free English Video Lessons*, available at : <http://www.engvid.com>50-t,ts/>
5. Juniarti, N. T., Amzah, Magdahaleha (2020), "Using tongue twister technique to improve students' pronunciation ability", *Inspiring : English Education Journal*, State of Islamic Institute (IAIN) of Parepare, Indonesia, Parepare, Vol. 3, No 1, March, pp. 49–57. Available at : <chrome-extension://mhjfbmdgcfjbbpaeofofohoefgiehjai/index.html>
6. Korolkova, Ya. V., Slabukho, O. A., Vydrina, V. V., Zheleznyakova, A. N., Liyan Zhang (2015), "Effective Techniques for Working with the Tongue Twister in the Elementary Level of Training Russian as a Foreign Language", *Procedia — Social and Behavioral Sciences*, International Conference for International Education and Cross-cultural Communication. Problems and Solutions (IECC-2015), 09–11 June 2015, Tomsk Polytechnic University, Elsevier Ltd. Publishers, Vol. 215, pp. 102–106. DOI: 10.1016/j.sbspro.2015.11.581.
7. *Longman Dictionary of Contemporary English* (2015), 6th ed. for advanced learners, Pearson Longman, 2224 p.
8. *Puzzle English* : Web site, available at : <https://puzzl-english.com>directory/>
9. "Tongue twisters in English", *Resources for learning English, Education First* : Global site, available at : <http://www.ef.com>skorogovorki/>
10. Zhabo, N., Avdonina, M., Stepanov, Ie., Ulyumdzheva, V., Notina, E. (2017), "Multimedia project "culture and traditions of the countries of the target language"", *Proceedings of the 9th annual International Conference on Education and New Learning Technologies (EDULEARN17)*, 3–5th of July, 2017, Spain, Publisher IATED, Barcelona, pp. 7984–7989. DOI : 10.21125/edulearn.2017.0460.
11. Müller, V. K. (2003), *Modern English-Russian Dictionary*, Russky Yazyk Publishing house, Moscow, 946 p.
12. Stepanov, Ie. N. (2022), "Research vectors of modern online technologization of the process of teaching foreign languages", *Actual Issues of Linguistics and Methods of Teaching Foreign Languages* : the 8th international scientific and practical conference, dedicated to the memory of the Doctor of Pedagogical Sciences, Professor Vladimir Skalkin (April, 12, 2022) : The Collection of Conference Proceedings ["Issledovatel'skiye vektory sovremennoy onlayn-tekhnologizatsii protsessa obucheniya inostrannym yazykam", *Aktual'ni pytannya lnhvistyky ta metodyky vykladannya inozemnykh mov* : zb. materialiv 8 mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysvyachenoyi pam'yati doktora pedahohichnykh nauk, professora V. L. Skalkina (12 kvitnya 2022 roku)], Odessa I. I. Mechnikov National University, Odessa, p. 264–269.

НЕГЛЯД Тетяна Юріївна,

старший викладач кафедри мовної та загально гуманітарної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; пров. Маяковського, 7, м. Одеса, 65082, Україна; тел.: +38 096 4546482; e-mail: negladyt43@gmail.com ; ORCID ID: 0000–0001–5234–3783

ВИКОРИСТАННЯ СКОРОМОВОК У НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. Дослідження присвячено скоромовкам у сучасній англійській мові. **Мета** статті — дослідити, як англійські скоромовки можуть бути використані для навчання англійської фонетики (звуки, наголос у слові, інтонація). **Об'єктом** дослідження є феномен скоромовки в цілому. **Предмет** дослідження — пошук і перевірка ефективних способів використання англійських скоромовок у тренінгах з англійської фонетики та усного англійського мовлення. **Матеріал** дослідження — більше дюжини оригінальних англійських скоромовок.

У результаті проведеного дослідження було зроблено такі **висновки**: 1) використання скоромовок у вивченні будь-якої мови: як рідної, так і нерідної — є дуже ефективним для тренування органів мовлення та покращення роботи мовленнєвого апарату; 2) форма скоромовки домінує над змістом. **У цілому**, результати цього дослідження підтверджують матеріальну природу слова.

Практична цінність цієї роботи полягає у виявленні та актуалізації способів використання англійських скоромовок у сучасній методиці навчання усного англійського мовлення. **У статті** запропоновано конкретні прийоми застосування скоромовок у навчальному процесі і приклади вправ із дослідженим матеріалом.

Ключові слова: скоромовка, фонетичний тренінг, вимова голосних і приголосних, наголос, інтонація, мовленнєвий апарат.

Статтю отримано 18.03.2022 р.

ПИТАННЯ ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЇ ТА ДИСКУРСОЛОГІЇ

DOI: 10.18524/2307—4558.2022.37.261450

UDC 811.111'371(043.5)

Anna I. GRIGORIAN,

Lecturer of the Department of Theoretical and Applied Phonetics of the English Language, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26, Frantsuzky Blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 095 1411743;
e-mail: grigorian.anna.06@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-0346-8912

PRAGMATIC PECULIARITIES OF VERBALIZATION OF *SECRET* IN ENGLISH FICTIONAL DISCOURSE

Summary. The *relevance* of this article is determined by the constantly growing interest that researchers take in the study of cognitive linguistics and psycholinguistics of how and why people decide to keep or, conversely, reveal secrets. The *purpose* of our study is to describe the verbalization of the concept *secret* in modern English literary fictional discourse. The communicative acts of hiding or revealing secrets in personages' speech have been chosen as the *object* of our investigation. The *subject* of the research comprises the semantic means used by the communicators to tell his/her secret, or to conceal it. As a *result* of our research, we have offered a definition of the concept *secret* as a piece of information, kept from the knowledge of others or shared only confidentially with a few. The analysis of the reasons for keeping secrets has been helpful to identify possible circumstances that lead to secretiveness. Moreover, two types of secrets have been differentiated: one's own secret that is face-threatening for the speaker and secret concerning a third person that can serve as a source for blackmailing. These types of secrets have been traced and analyzed in fictional discourse with the help of author's remarks, and inner speech of the personages. In the course of the analysis, a number of adjectives and intensifying adverbs that are used along with the word *secret* in personages' speech have been singled out.

Key words: secret, secrecy, privacy, interaction, fictional discourse, communication.

*Everyone has secrets. Everyone should be allowed their secrets.
You can never know everything about a person. You'd go mad trying to.
from "Behind her eyes"*

Formulation of the problem. "People keep secrets in all walks of life. They keep them from their friends, partners, family members, and coworkers" [12, p. 1]. Despite the fact that secrecy is incredibly common, it has rarely been studied directly in the field of linguistics. Nearly everyone has secrets, people conceal things from other people, which can be traced in fiction and literary works due to the effort their authors make to inform their reader about it. However, no study, to our knowledge, has considered the nature of secrets, their types, and reasons for keeping/revealing secrets in literary discourse. Furthermore, there is an urgent need to describe the nature of secrets, as well as the ways secrets are revealed by communicants in dialogic interaction.

Reference to previous studies. In the past 50 years, only a handful of articles have focused their research on secrecy/secret(s), *keeping secrets* [Wegner, Lane, & Dimitri, 1994; Lane & Wegner, 1995; Lehmiller, 2009; Goncalo, Vincent, & Krause, 2015], or *revealing them* [Taylor, De Soto, & Lieb, 1979; Yovetich & Drigotas, 1999; Kelly, Klusas, von Weiss, & Kenny, 2001; Slepian, Masicampo, & Ambady, 2014]. It is obvious that these articles lie within the domain of *social psychological literature*, while in modern linguistics, these topics are rarely touched upon.

Analysis of the latest research and publications. It is noteworthy that two major reasons explain the lack of linguistic research on secrets. First, secrets and secrecy seem *difficult* to study. Researchers want to measure and observe the effects of secrets, but by their very nature, secrets are hidden from plain view. Second, the first work on the analyzed topic, namely "Secrets: On the ethics of concealment and revelation (1983)" by S. Bok, defined the term *secrecy* too narrowly (as "intentional concealment" [3, p. 5]), and the following works have consistently used this definition. For instance, *secrecy* was described as the "deliberate hiding of information from at least one other person" [7, p. 35], "active inhibition of disclosure" [10, p. 212], and "intentional deception via an act of omission" [8, p. 239].

These definitions suggest an individual has a secret *only* in the presence of someone from whom s/he is trying to actively withhold the information, and that secrecy *cannot* take place when a person is alone. Correspondingly, secrecy has typically been studied in this way.

However, new definitions of secrets and secrecy allow for conducting more profound studies. M. L. Slepian et al. define *secrecy* as “the intention to conceal information”, which suggests that secrecy can take place *outside of active concealment*. A desire to keep information secret may not only lead people to conceal within social interactions but also lead them to experience more frequent thoughts about the secret outside of concealment settings i.e., “*outside of relevant social interactions*” [12, p. 3–5].

Aims and objectives. It is a common truth that an individual *has* a secret the moment he or she decides to withhold information about an episode or act from another person. The secret exists from that point in time, often before the individual is in the presence of someone from whom they wish to conceal the secret. “The shift from active concealment to the intention to conceal changes the focus of when and where secrecy takes place” [12, p. 3]. Thus, the phenomenon of secrecy calls forth a *dyadic interaction*: one person hiding a secret from another during a conversation or social interaction.

The *aim* of this research is to explore the processes of keeping and revealing secrets by the person-ages of English fictional discourse. This research had a broad range of *objectives*. The first objective is to describe the pragmatic reasons for keeping and revealing secrets, the second one is to study the personages’ interaction in fictional discourse in terms of holding and telling secrets, and the third one is to determine the ways of secret verbalization in the communication.

The linguistic analysis of the selected data has been based on the application of *general scientific methods*, namely: the method of observation, the descriptive method, and *special linguistic methods*, namely: the contextual-interpretational method and the cognitive discourse analysis.

The main part. Firstly, one of the simplest ways of tackling the outlined problem is to analyze the definitions of the term *secret* provided in dictionaries. According to M. Webster Dictionary, *secret* is “1. something kept hidden or unexplained; 2. something kept from the knowledge of others or shared only confidentially with a few” [18, p. 547].

Cambridge Dictionary claims that *secret* is “1. a piece of information that is only known by one person or a few people and should not be told to others; 2. a fact about a subject that is not known” [15, p. 965].

According to Collins Dictionary, *secret* is “a fact that is known by only a small number of people and is not told to anyone else” [16, p. 1456].

Macmillan Dictionary defines *secret* as “1. a piece of information that is known by only a small number of people and is deliberately not told to other people; 2. something that cannot be explained or that is difficult to understand” [17, p. 997].

Thus, all the definitions provided by the dictionaries share the senses of “hidden or unexplained”, “known by only a small number of people” and “kept from the knowledge of others”.

We offer the following definition of the term *secret*: a piece of information, kept from the knowledge of others or shared only confidentially with a few.

One of the most common conceptualizations of secrets involves a distinction between *privacy* and *secrecy*. B. L. Bellman claimed that “the term *private* usually establishes that the other person does not have a right to some knowledge” but that *secrets* involve “information that the other person may have rights to, but that the possessor chooses, is told to, or is obligated to withhold” [2, p. 4].

Another prominent conceptualization of secrecy is based on S. Petronio’s communication privacy management theory. According to this theory, any information that is restricted from others is considered private, and granting access to such private information involves various risks. Based on this perspective, secrets are a subset of private information, which is “a highly restricted set of private information” [11, p. 31].

Let us now focus on the reasons why people conceal and reveal secrets. Conceptualizing secret-keeping as purposeful act has important theoretical implications. If keeping secrets is something people do on purpose, it implies that individuals keep secrets to achieve some objective.

As an individual’s reasons for keeping secrets are tied to their particular circumstances, there are as many reasons for secrecy as there are secrets:

- a desire to keep others from forming negative evaluations;
- relational maintenance: individuals sometimes try to protect relational bonds by keeping secrets, or they hope to shield others from stress [13];
- concerns about communication competence: people who keep secrets may have concerns about their own or the potential confidant’s ability to discuss the issue. They also may believe that discussing a secret would violate a communicative norm [1];
- individuals sometimes keep secrets to defend themselves from social threats: there are situations when others can take advantage of an individual or a group if they learn a secret [3];
- privacy: people sometimes purposefully conceal information because the information is personal or not relevant to others;
- individuals keep secrets to serve a relational bonding function: when people collaborate to keep a secret, it can promote identification among those who keep the secret, demonstrating who is an insider and who is an outsider [6].

Our observations of personages' fictional communication in which they concealed or revealed secrets have enabled us to identify possible reasons for being secretive. The first reason is hidden in the nature of the secret: it refers personally to the secret-keeper and is negatively evaluated by him/her. Thus, revealing of such a secret would be "face-threatening" for the person and his reputation. If a secret concerns a third person, the communicant might be tied by the promise to keep the secret and he/she feels it is their duty to keep silent. Besides, the communicant might doubt the veracity of the secret that he was able to find out. In such a case he/she wants more information on the topic before sharing the secret with anybody else. A reason for keeping a secret might also be simulated — the speaker intends to reveal it to his/her interlocutor in order to attract their attention, become more authoritative, or demonstrate that he/she belongs to the same social group with the interlocutor, or in order to entertain them.

The reasons people keep secrets and the criteria they use when deciding to reveal secrets offer insights into the goals people bring to their social interactions. Individuals who keep secrets to *avoid being negatively evaluated* are using secrecy to achieve different objectives than are those who keep secrets to *strengthen their relational ties* with others. Similarly, people who decide to reveal secrets because the *information happens to fit well in a conversation* have different goals than those who reveal secrets only when someone urgently needs to know the information [4].

As people have been purposefully keeping something secret, deciding to reveal a secret involves more than just evaluating reasons to disclose it:

- self-expression: the desire to express oneself [5; 9];
- some individuals reported that they would reveal their family secret if the other person asked directly about the secret. It is possible that people who are asked directly about a secret may assume that the other person probably knows or suspects the secret anyway, which might make them assume that further attempts to conceal the information are futile [14];
- another common criterion for revealing a secret was to *help the other person*, especially if the other person was in a similar situation and telling might help the other get through it [4].

The implementation of secrets can be found throughout books in different forms, namely *author's narrative proper*, *entrusted narrative*, *dialogue*, *interior speech*, *represented inner speech*, *represented uttered speech*. To illustrate:

1. Interior speech:

- "I wonder why not, what it might contain that I do not want my husband to see. **What secrets might I have? Secrets I don't even know myself**" [24, p. 41].

- "I could feel a resentment growing within me. An anger. He seemed so determined that I could not be helped. So adamant. Suddenly I didn't feel so inclined to tell him about my journal, or Dr Nash. **I wanted to keep my secrets for a little longer. I felt they were the only thing I had that I could say was mine**" [24, p. 214].

2. Author's remark:

- "**And there she goes, burying her secret, the thing my mother will deny until the day she dies**" [19, p. 64].

- "I know where he hides his little office bar, and the vodka. **(Another secret Adele shared)**" [19, p. 339].

In addition, both cases of *direct* and *indirect* acts of concealing and revealing secrets are presented in the analyzed books. Let us cite some examples.

Direct act of secret disclosure:

"Mummy," said Josh.

"Hmmm?"

"**I need to tell you a secret.**"

"Hmmm. What's that?" She closed her eyes and hugged him closer.

"I don't want to tell you," said Josh.

"You don't have to tell me," said Celeste dreamily.

"But it makes me feel sad," said Josh [22, p. 311].

Indirect acts of secret concealment:

- "Cassie had to take a rest. Well, she's still resting."

"A rest?" I say.

"Yes. While she was here she got hurt, and it affected her badly. So my aunt put her in an institution. My dad calls it a rehab center," he whispers. "**Please don't tell anyone that. No one at all.**"

"Of course not. What did they do to her?" I ask, the words careful and soft [19, p. 150].

- "We've just been here so long, worked so hard. And you —" She grabs a new pair of tights and shoes. "There's no excuse, really. I'm sorry. I won't do anything else again." She hugs me before I can answer.

"**Please don't tell Mr. K,**" she says. "**I'll do whatever you want. Just don't tell him what I did.**" She squeezes me tighter.

"I don't push her away, but I don't hug her back either. I came looking for answers, and what I found is even worse than I thought" [19, p. 440–441].

However, most importantly, there is a distinction between *types of secrets* according to the surrounding circumstances, personages' relations, and attitudes to each other. Thus, the classification of secrets falls into two types: *secret as a danger* and *secret as an act of blackmailing/intimidation*. These two types are not chosen by accident, there is a strong link between the types and the psychological nature of keeping and revealing secrets.

If the character understands that revealing the secret s/he is keeping is risky and unsafe for the reputation, relations, etc., then, evidently, we can speak of the secret as a *danger*. To illustrate:

• “And you’ve been reading it, as we’ve been going along?”

“No,” he says. “**You’ve been writing it in private**”.

“But how—?” I begin, and then say, “Ben’s been reminding me to write in it?”

He shakes his head. “**I suggested that you keep it secret**,” he says. “**You’ve been hiding it, at home.** I’ve been calling you to tell you where it’s hidden”.

“Every day?”

“Yes. More or less” [24, p. 41].

• “What if Adam ever met Adele? What if he talked about David? And what kind of mother wants to set her son that example? To say that it’s okay for a married man to come around, fuck, and then leave? I try to tell myself that’s my main concern, but I’m kidding myself. **My main worry is that Adam is too young to keep secrets**, and if he ever gets dropped off at the clinic after school for some reason, the last thing I’d need is for him to recognize the man who visits Mummy some nights. It’s all so sordid” [23, p. 148].

And if someone has learned a secret that has been carefully concealed, then the person may use certain information against the keeper of the secret. The person claims to know the secret and threatens the keeper by revealing the secret to everyone else or by using the information to his/her advantage if the keeper does not do what the person wants. This type can be categorized as an act of blackmailing/intimidation. Let us cite the following examples:

• “I know a lot, Bette Abney. **I know lots of things you probably wouldn’t want me to know.** And I plan to prove it. Show everyone who you are.” He lets his fingers graze my collarbone.

“Don’t touch me,” I say.

Does he really know the things I did? I can’t seem to move.

He laughs. “**Your secrets are safe with me**,” he says. Then he adds, “**Well, maybe not**” [19, p. 168].

• “What are you willing to give me?”

“Nothing! I’m done with you.” I look toward the door to make sure no one is in the hall or passing by.

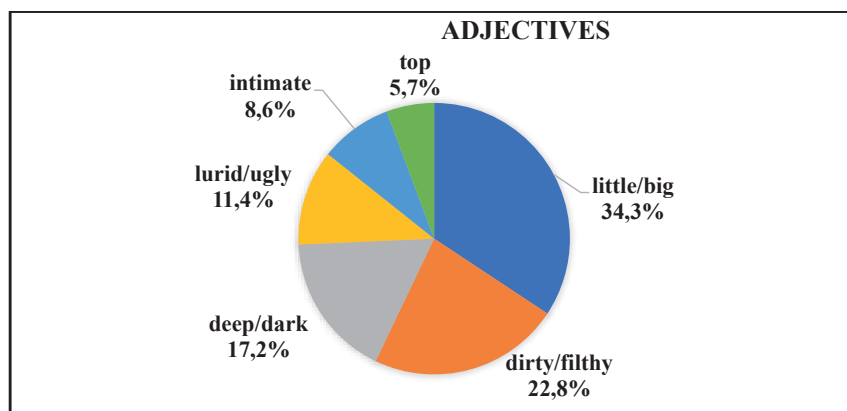
“Are you really done?” He pushes his hands farther into the water. His fingers graze along my calf, then over my knee. “**Or are you worried that I’ll tell everyone that matters your secrets?**”

I flex. His eyes narrow” [19, p. 381].

• “**And if you think about telling Dr Sykes about our tawdry little affair, then I will show him this**”. He holds up Adele’s phone. “**And then you’re going to look as obsessive as Anthony Hawkins**”. He leans in close to me, threateningly controlled and quiet. “Because only a fucking crazy person would start a secret friendship with the wife of the man they’re fucking”. He pulls back slightly. “And Dr Sykes is a man’s man. He won’t care that I fucked you. But he won’t respect you for fucking me. **He’ll find a way to get rid of you himself**” [23, p. 238].

Our observations of personages’ communication in which they concealed or revealed secrets have shown a marked tendency to accompany the notion of secrecy with numerous *evaluative adjectives* that mark a secret type or degree: *little/big*, *dirty/filthy*, *deep/dark*, *lurid/ugly*, *intimate*, *top*. They are often used in *superlative* form and are preceded with intensifying adverbs *so*, *such*, *pretty*.

The proportion of these adjectives is outlined in the diagram.

Picture 1. The frequency of adjective usage

The following examples represent the usage of these adjectives.

- “My mom has no idea. About any of it. She wasn’t even there—she got back the next morning. My dad made me swear not to tell. He wants to protect her. I feel kind of bad for him. That’s a **pretty big secret** to keep from the person you’re married to.” He steps a third time. “She just thinks you’re insane” [20, p. 371].

- “We are quick to see the stain, the worm, the latent criminality in even the best people. Experience tells us the nice man next door is capable of anything. The priest may be a pedophile, the cop a crook; the loving husband and father may harbor a **filthy secret**. Of course, we believe these things for the same reason the defender believes as he does: people are only human” [21, p. 182].

- “And there, on the wall, are tape measures, strung like snakes that nip at your wrists, your waist, your thighs, threatening to expose your **darkest secrets**. When these come down, you know you’ve gone too far, that home beckons, that your skin and bones aren’t enough to sustain you any longer” [19, p. 133].

Conclusions. Thus, secret has been defined as a piece of information, kept from the knowledge of others, or shared only confidentially with a few. The reasons for secret-keeping are linked to particular circumstances and types of secrets. On the one hand, some secrets can be “face-threatening”, have negative impact on the secret-keeper and might even lead to some destructive outcomes for his/her reputation and relations with the other people. Such secrets can be classified as *dangerous* ones. On the other hand, if a third person learns a secret, he/she wants to use it for their own benefit, thus using a secret as blackmailing. Taking advantage of the situation, a person might threaten the secret-keeper by revealing the hidden information. In this case, the secret-keeper has to sacrifice everything to keep a secret between him/her and the blackmailer.

It is hoped that these studies will prove that fictional discourse is a precious source for singling out and analyzing various types of secrets thoroughly concealed by the personages from the personages they communicate with, or revealed to them in a confidential, intimate manner to demonstrate belonging to the same social class. For this purpose, fictional discourse offers dialogues, author’s remarks, and personages’ inner speech. Moreover, language means of revealing secrets have been uncovered, bringing to light a set of adjectives that come along with the word “secret” to describe the type of secret and its degree. Finally, a classification of secrets in literary discourse has been provided differentiating between proper secrets and their types, determined by different circumstances and relations between personages.

Perspectives for further research. *The perspective for further research is seen in the comprehensive study of the concept of secrecy.* There is a need to probe more deeply into the phenomenon of secrecy by examining cognitive pragmatic grounds for secrecy and for revealing secrets.

References

1. Affi T. D., Caughlin J. P., Affi W. A. The dark side (and light side) of avoidance and secrets. *The dark side of interpersonal communication*. Mahwah, NJ: Erlbaum, 2007. P. 61–92.
2. Bellman B. L. The paradox of secrecy. *Human Studies*, 4. Springer, 1981. P. 1–24.
3. Bok S. Secrets : On the ethics of concealment and revelation. New York, NY: Random House, 1983. 352 p.
4. Caughlin J., Vangelisti A. L. Why people conceal or reveal secrets : A multiple goals perspective. *Uncertainty, information management, and disclosure decisions: Theories and applications*. New York, NY : Routledge, 2009. P. 279–299.
5. Derlega V. J., Winstead B. A., Greene K., Serovich J., Elwood W. N. Reasons for HIV disclosure/nondisclosure in close relationships : Testing a model of HIV-disclosure decision making. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 23. New York : Guilford, 2004. P. 747–767.
6. Goffman E. The presentation of self in everyday life. Garden City, NY : Doubleday, 1959. 259 p.
7. Kelly A. E. The psychology of secrets. Boston, MA : Springer, 2002. 296 p.
8. Lane J. D., Wegner D. M. The cognitive consequences of secrecy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69. Washington, 1995. P. 237–253.
9. Omarzu J. A disclosure decision model : Determining how and when individuals will self-disclose. *Personality and Social Psychology Review*, 4. USA : Sage, 2000. P. 174–185.
10. Pennebaker J. W. Confession, inhibition, and disease. *Advances in experimental social psychology*. New York, NY : Academic Press, 1989. P. 211–244.
11. Petronio S. Boundaries of privacy : Dialectics of disclosure. Albany, NY : SUNY Press, 2002. 288 p.
12. Slepian M. L., Chun J. S., Mason M. F. The Experience of Secrecy. *Journal of Personality and Social Psychology*. Washington, 2017. Vol. 113. P. 1–33.
13. Vangelisti A. L. Family secrets : Forms, functions, and correlates. *Journal of Social and Personal Relationships*, 11. USA : Sage, 1994. P. 113–135.
14. Vangelisti A. L., Caughlin J. P., Timmerman, L. Criteria for revealing family secrets. *Communication Monographs*, 68. London, 2001. P. 1–17.
15. Cambridge Advanced Learner’s Dictionary. Cambridge University Press, 2013. 1856 p.
16. Collins English Dictionary. UK, 2014. 2340 p.
17. Macmillan English Dictionary. Macmillan ELT, 2007. 1748 p.
18. Merriam-Webster Dictionary. Springfield : Merriam-Webster Incorporated, 2016. 960 p.

Source material

19. Charaipotra S., Clayton D. Tiny Pretty Things. HarperTeen : Reprint edition, 2016. 550 p.
20. Finn A. J. The Woman in the Window. William Morrow Paperbacks : Reprint edition, 2019. 464 p.
21. Landay W. Defending Jacob. United States : Delacorte Press, 2013. 351 p.
22. Moriarty L. Big Little Lies. Australia : Macmillan, 2014. 380 p.
23. Pinborough S. Behind Her Eyes. Flatiron Books : First US Edition, 2017. 385 p.
24. Watson S. J. Before I Go To Sleep. Harper Paperbacks : Reprint edition, 2012. 368 p.

ГРИГОРЯН Анна Ігорівна,

викладач кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 095 141 17 43; e-mail: grigorian.anna.06@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-0346-8912

ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ *СЕКРЕТУ* В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. *Актуальність* статті визначається постійно зростаючим інтересом, який дослідники в галузі когнітивної лінгвістики та психолінгвістики виявляють до вивчення факторів, які сприяють процесам зберігання або, навпаки, розкриття секретів у комунікації. *Метою* дослідження є опис вербалізації концепту *секрет* у сучасному англomовному художньому дискурсі. *Об'єктом* дослідження обрано комунікативні акти приховування або розкриття секретів у мовленні персонажів. *Предметом* дослідження є семантичні засоби, які використовують комуніканти для розголошення або приховування секретної інформації. *У результаті* проведеного дослідження запропоновано визначення поняття *секрет* як інформації, яка прихована від відома інших або передана конфіденційно лише декільком особам. Аналіз прагматичних причин приховування секрету виявив низку обставин, що супроводжують розголошення або приховування секрету в комунікації. Крім того, виокремлено два типи секретів: власний секрет, що становить загрозу для «обличчя» мовця, і секрет, що стосується третьої особи та може стати приводом для шантажу. Вербалізація двох цих типів секретів була простежена та проаналізована в художньому дискурсі в авторських ремарках та у внутрішньому мовленні персонажів. У процесі аналізу була виявлена низка прикметників та прислівників-інтенсифікаторів, які деталізують тип *секрету* у персональному мовленні.

Ключові слова: секрет, секретність, приватність, взаємодія, художній дискурс, комунікація.

Статтю отримано 30.03.2022 р.

DOI: 10.18524/2307-4558.2022.37.261461

УДК 811.161.1-116'373.4:351.855:821.161.1 Лев Толстой

МУРАДЯН Ирина Владимировна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры общего и славянского языкознания Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 7465697; e-mail: muradayn@ukr.net ; ORCID ID: 0000-0003-2354-0176

ВИТЮХОВСКАЯ Александра Владимировна,

бакалавр филологического факультета Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, Украина; тел.: +38 7465697; e-mail: alicehatter160@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-2855-3657

КОНТРАСТНОЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ПЕРСОНАЖЕЙ ЧЕРЕЗ КОНТРАСТНОЕ ИЗОБРАЖЕНИЕ ИХ ОДЕЖДЫ В РОМАНЕ Л. Н. ТОЛСТОГО «АННА КАРЕНИНА»

Аннотация. *Целью* данной статьи является исследование описаний Л. Н. Толстым одежды разных противопоставляемых персонажей романа «Анна Каренина». *Объектом* изучения служат лексемы, использованные Л. Толстым при описании нарядов героев. *Предметом* исследования являются способы передачи контраста персонажей с помощью такой значимой детали, как одежда. *Материалом* послужили описания одежды главной героини романа и других персонажей произведения. В результате исследования автор приходит к следующим *выводам*. Одежда Анны обозначена обычными лексемами и всегда находится на втором плане, являясь только рамкой для героини. В противопоставление Анне наряды других персонажей всегда на первом плане. Л. Н. Толстой подчеркивает, что они одеты по «крайней моде», употребляя в описании их одежды лексемы иностранного происхождения. В противовес простоте и естественности Анны подчеркнута вычурность и сложность их нарядов.

Ключевые слова: лексемы, обозначающие одежду; художественная деталь; контрастное изображение персонажей; текст.

Постановка проблемы. Роман «Анна Каренина» — это художественное произведение с большим количеством персонажей. Все эти персонажи и разные сюжетные линии вращаются вокруг главной героини, находясь с ней в соотношении или противопоставлении. Описание одежды персонажа, лексемы, ее обозначающие, хоть и выполняют скромную роль детали, но тоже участвуют в этом противопоставлении.

Одежда представлена Л. Н. Толстым в статусном, эстетическом и гендерном плане. Л. Н. Толстой описывает период, когда одежда указывала на принадлежность человека к определённому слою русского общества. Наряды героини представлены Л. Н. Толстым в эстетическом плане, подчёркивая этим естественность и простоту Анны.

Л. Н. Толстой изображает свою героиню не статично, а в развитии образа. Одежда занимает в этом перечне скромное, но значимое место детали. Во многом простота и естественность одежды Анны подчёркнута вычурностью и сложностью нарядов других персонажей романа. Проблемой является исследование того, как используется Л. Н. Толстым описание одежды и представляющие это описание лексемы для противопоставления персонажей и характеристики особенностей образа главной героини.

Связь со смежными исследованиями. Описание одежды героев, анализ лексем, её обозначающих, активно изучается современными лингвистами. Это работы Е. И. Абрамовой [1] и К. Н. Забуновой [5], посвящённые анализу описаний костюма персонажей в художественном тексте, исследование Ю. С. Поповой одежды героев как художественной детали в произведениях И. А. Бунина [8]. А. В. Лебедевой исследован невербально-пластический аспект поведения персонажей романа «Анна Каренина» [6]; имеются работы, авторы которых (М. В. Дудукалова и О. А. Сысоева [4]) обращают внимание на описание Л. Н. Толстым гардероба Анны Карениной и др.

Постановка задач. Целью данной статьи является исследование описаний Л. Н. Толстым одежды разных противопоставляемых персонажей романа «Анна Каренина». Объектом изучения служат лексемы, использованные Л. Толстым при описании нарядов героев. Предметом исследования являются способы передачи контраста персонажей с помощью такой значимой детали, как одежда.

Изложение основного материала. В романе «Анна Каренина» представлено большое количество персонажей разного возраста. Все они так или иначе связаны с главной героиней и во многом противопоставлены ей. Контрастное изображение проходит через сюжет произведения, через разницу характеров героев и различные события. Одежда как статусная деталь также участвует в этом противопоставлении.

Исследователи костюма пишут об особенностях моды того времени. «В 70-е-80-е гг. в истории моды наступила эпоха «позитивизма». Главной идеей этого направления была демонстрация богатства и благополучия. Костюм периода «позитивизма», перегруженный деталями и украшениями, часто сочетал в себе ткани, различные по фактуре и цвету: шёлк, бархат, шерсть, кружева, газ. Основные тона женских нарядов — тёмные, а в 80-е гг. появились платья светлых голубых, зелёных, розовых оттенков. В моде — высокие и стройные фигуры, которые подчёркивались не отрезанными по талии платьями, плотно охватывающими тело до середины бёдер. Под платье надевали корсет с очень тугой шнуровкой, стягивавший всю фигуру до середины бёдер. Сзади платье драпировалось, прикрывая турнюр — подушечки или подкладку из тугой накрахмаленной ткани, за счёт которой центр силуэта резко смещался назад. В 80-е гг. турнюры стали огромными, почти карикатурными, но в последнее десятилетие XIX века вышли из моды» [3, с. 148]. Многое из этого показано Л. Н. Толстым в романе в описаниях одежды женщин. Однако описано это не ради представления о нарядах, а с целью создания полноты художественных образов.

Яркое противопоставление героини и их одежды дано в сцене бала. Простота описания наряда Анны, платья которой не видно, а видна сама Анна, контрастирует с описанием платья Кити, перегруженным лексемами, называющими мелкие детали. Противопоставлены наряды этих двух женщин и по цвету: розовое платье молодой девушки контрастирует с чёрным платьем Анны.

Л. Н. Толстой описывает одежду Анны с помощью часто употребляемых в русской речи обычных лексем, подчёркивая этим естественность и красоту наряда, а описания одежды светских дам изобилуют иностранными заимствованиями, имеющими ограниченную сферу использования. В качестве примера приведём одно из таких контрастных описаний. Анна во время объяснения с Вронским на даче одета в обычное белое платье: «Одетая в белое с широким шитьём платье, она сидела в углу террасы за цветами и не слыхала его. Склонив свою чёрнокурчавую голову, она прижала лоб к холмистой лейке, стоявшей на перилах, и обеими своими прекрасными руками, со столь знакомыми ему кольцами, придерживала лейку» [11, с. 203]. На даче у княгини Тверской Анна встретила Сафо Штольц: «Анна ни разу не встречала ещё этой новой знаменитости и была поражена и её красотой, и крайностью, до которой был доведён её туалет, и смелостью её манер. На голове её из своих и чужих нежно-золотистого цвета волос был сделан такой эшафодаж причёски, что голова её равнялась по величине стройно выпуклому и очень открытому спереди бюсту» [11, с. 326]. В этом описании встречаем французское слово «эшафодаж». В противопоставлении нарядов светских дам одежде Анны часто присутствует словосочетание «крайняя мода», например, в наряде княгини Бетси Тверской. Так и одежда Сафо представляет «крайность, до которой доведён туалет».

Другое противопоставление одежде Анны Л. Н. Толстой даёт в описании графини, поддерживающей Каренина: «Туалет Лидии Ивановны стоил ей большого труда, как и все её туалеты в это последнее время. Цель её туалета была теперь совсем обратная той, которую она преследовала тридцать лет тому назад. Тогда ей хотелось украсить себя чем-нибудь, и чем больше, тем лучше. Теперь, напротив, она обязательно была так несоответственно годам и фигуре разукрашена, что заботилась лишь о том, чтобы противоположность этих украшений с её наружностью была не слишком ужасна» [11, с. 561]. В этом описании есть внутренняя противоположность украшений и наружности Лидии Ивановны, обозначенная лексемой «ужасна».

Одежда как внешний фактор может выдвигаться на первый план, оставляя человека на втором. Это использовал Л. Н. Толстой, когда описывал два портрета Анны. На портрете, написанном Вронским, как отметил Толстой, Анна была в итальянском костюме. И больше ничего о портрете не сказано, только названа одежда. А в портрете кисти Михайлова Л. Н. Толстой вообще не упоминает об одежде Анны, а всё внимание сосредотачивает на том, что удалось увидеть художнику в героине: «Странно было, как мог Михайлов найти ту её особенную красоту. «Надо было знать и любить её, как я любил, чтобы найти это самое милое её душевное выражение», — думал Вронский, хотя он по этому портрету только узнал это самое милое её душевное выражение» [11, с. 517]. В большей степени — это характеристика Вронского. Так описание одежды героев помогает противопоставить их друг другу.

Описание одежды тесно связано с описанием внешности и настроением Анны, например, во время встречи с Долли: «Она сняла платок, шляпу и, зацепив ею за прядь своих чёрных, везде вьющихся волос, мотая головой, отцепляла волоса. — А ты сияешь счастьем и здоровьем! — сказала Долли почти с завистью» [11, с. 74].

Отношение к одежде может передавать скрытые намерения, находящиеся в подсознании, которые сама героиня пока не осознаёт. Вернувшись от Облонских из Москвы в свой дом в Петербурге, Анна убеждает себя, что спокойна и всё, что говорил Вронский, «лишь ничтожный случай светской жизни». Но её отношение к одежде переменялось. Анна, как пишет Л. Н. Толстой, была «мастерица одеваться не очень дорого» [11, с. 121]. До отъезда она отдала переделать несколько платьев, но теперь была очень расстроена, что одно было переделано не так, как она хотела, и даже не поехала к Бетси Тверской, у которой могла встретить Вронского. В этом случае Анной овладело неосознанное желание быть красиво одетой для Вронского. А вот в конце романа Л. Н. Толстой открыто показывает женское старание Анны лучше выглядеть для возлюбленного, но не имеющее такого значения: «Одеваясь, она занялась больше, чем все эти дни, своим туалетом, как будто он мог, разлюбив её, опять полюбить за то, что на ней будет то платье и та причёска, которые больше шли к ней» [11, с. 586].

Красота и стоимость наряда в описаниях Л. Н. Толстого не могут скрыть пустоту персонажа, как и не могут помешать увидеть честность и правдивость героини. Такое противопоставление находим в описании Кити на венчании с Левиным: «Он смотрел на её высокую причёску с длинным белым вуалем и белыми цветами, на высоко стоявший сборчатый воротник, особенно девственно закрывавший с боков и открывавший спереди её длинную шею, и поразительно тонкую талию, и ему казалось, что она была лучше, чем когда-нибудь, — не потому, чтоб эти цветы, этот вуаль, это выписанное из Парижа платье прибавляли что-нибудь к её красоте, но потому, что, несмотря на эту приготовленную пышность наряда, выражение её милого лица, её взгляда, её губ были всё тем же её особенным выражением невинной правдивости» [11, с. 487].

Приём обнажения всего, что скрывает одежда, — манеры, устойчивый уклад жизни — Л. Н. Толстой использует в конце романа, когда Анна, находясь в подавленном психологическом состоянии, всё воспринимает негативно. По её мнению, все люди ненавидят друг друга, а она видит всё это, «срывает одежды» в прямом и переносном смысле. И есть у Толстого описание, когда Анна в конце романа мысленно снимает одежду с женщины и видит только уродство: «Дама, уродливая, с турнюром (Анна мысленно раздела эту женщину и ужаснулась на её безобразие)». В этом случае одежда служит приёму показа внутреннего тяжёлого состояния Анны.

Мы уже писали, что, «рассматривая лексемы, которые использует Л. Н. Толстой, описывая одежду Анны, следует отметить, что это обычные слова, называющие разные виды костюма, давно используемые в русском языке, например: платье, платок, пелерина, шляпа, пояс, перчатки и др. Таким образом, даже в подборе лексем, описывающих одежду Анны, Л. Н. Толстой придерживается принципа простоты и естественности. Эту простоту и естественность Толстой неоднократно подчёркивает как основу не только одежды, но и всего образа героини» [7, с. 56].

Выводы. Основное противопоставление в тексте романа осуществляется между главной героиней и другими персонажами. Кроме сюжетных линий и характеров героев, это противопоставление проводится в описании одежды. Одежда Анны обозначена обычными лексемами и всегда находится на втором плане, являясь только рамкой для героини. В противопоставление Анне наряды других персонажей всегда на первом плане. Л. Н. Толстой подчёркивает, что они одеты по «крайней моде», употребляет в описании их одежды иностранные лексемы. В противовес простоте и естественности Анны подчёркнута вычурность и сложность их нарядов.

Перспективы дальнейшего исследования проблемы. В романе Л. Н. Толстого «Анна Каренина» много сюжетных линий и большое количество персонажей. Мы исследовали, какое значение имеет использование лексем, описывающих одежду, в противопоставлении главной героини некоторым другим персонажам. Значение описания одежды и других деталей многочисленных персонажей романа могут быть исследованы в соотношении со сложным художественным целым текста произведения.

Л и т е р а т у р а

1. Абрамова Е. И. Костюм как полифункциональная деталь в исторической прозе XX века : автореф. дис. ...канд. фил. наук : 10.01.01. Тверь, 2006. 22 с.
2. Аюпова Г. К., Степанов Е. Н. Фреймовое моделирование концепта «богатство». *Вестник Карагандинского университета. Филология*. Караганда, 2019. № 4 (96). С. 8–17.
3. Блейз А. История в костюмах. Москва : Олма-Пресс Экслибрис, 2002. 176 с.
4. Дудукалова М. В., Сысоева О. А. Атрибуты гардероба главной героини в романе Л. Н. Толстого «Анна Каренина». *Studia Humanitatis* : Международный электронный научный журнал. 2019. № 1. ISSN 2308–8079. URL : <https://st-hum.ru/content/dudukalova-mv-sysoeva-oa-atributy-garderoba-glavnoy-geroini-v-romane-ln-tolstogo-anna/>
5. Забунова К. Н. Описание одежды как характеристика персонажа художественного произведения. *Филология и лингвистика в современном обществе* : материалы IV Междунар. науч. конф. Москва : Буки-Веди, 2016. С. 73–75. URL : <https://moluch.ru/conf/phil/archive/178/10155/> (дата обращения : 10.03.2022).
6. Лебедева А. В. Невербально-пластический аспект в романе Л. Н. Толстого «Анна Каренина» : автореф. дис. ... канд. фил. наук : 10.01.01. Иваново, 2011. 23 с.
7. Мурадян И. В. Значение описания одежды в динамике образа Анны Карениной. *Мова*. Одесса : Астропринт, 2020. № 33. С. 53–57.
8. Попова Ю. С. «Язык одежды» в творчестве И. А. Бунина : характерологические и сюжетообразующие функции : автореф. дис. ... канд. фил. наук : 10.01.01. Воронеж, 2012. 23 с.
9. Степанов Е. Н. Факторы формирования одесской урбанотопонимии. *Записки з ономастики* : зб.наук. праць. Одесса : АстроПринт, 2000. Вип. 4. С. 12–22.
10. Степанов Е. Н., Ма С. Русская и китайская «гардеробная» фразеология : лингвокультурологический и сопоставительный аспекты. *Мова* : науково-теоретичний часопис з мовознавства. Одесса : Астропринт, 2020. № 34. С. 67–75. DOI : 10.18524/2307–4558.2020.34.219519.
11. Толстой Л. Н. Анна Каренина. Москва : ГИХЛ, 1956. 883 с.

R e f e r e n c e

1. Abramova, Ye. I. (2006), *Garment as a multifunctional detail in the historical prose of the XX century* : Author's thesis [*Kostyum kak polifunktsional'naya detal' v istoricheskoy proze XX veka* : avtoref. dis.... kand. philol. nauk : 10.01.01], Tver, 22 p.
2. Ayupova, G. K., Stepanov, E. N. (2019), "Frame modeling of the concept «Riches»", *Bulletin of the Karaganda University, Philology series* ["Freymovoye modelirovaniye kontsepta «bogatstvo»", *Vestnik Karagandinskogo universiteta. Seriya Filologiya*], Karaganda, issue 4 (96), pp. 8–17.
3. Blaze, A. (2002), *History in costumes* [*Istoriya v kostyumakh*], Olma-Press Bookplate, Moscow, 176 p.
4. Dudukalova, M. V., Sysoeva, O. A. (2019), "Clothing attributes of the main character in the novel «Anna Karenina» by Leo Tolstoy", *Studia Humanitatis* : International Scientific Research Journal ["Atributy garderoba glavnoy geroini v romane L. N. Tolstogo «Anna Karenina», *Studia Humanitatis* : Mezhdunarodnyy elektronnyy nauchnyy zhurnal], No. 1, ISSN 2308–8079. Available at : <https://st-hum.ru/content/dudukalova-mv-sysoeva-oa-atributy-garderoba-glavnoy-geroini-v-romane-ln-tolstogo-anna/> (Accessed 11.03.2022).
5. Zabunova, K. N. (2016), "Description of clothing as a characteristic of a character of an artwork", *Philology and linguistics in modern society: materials of the 4th International Scientific Conference* ["Opisaniye odezhdyy kak kharakteristika personazha khudozhestvennogo proizvedeniya", *Filologiya i lingvistika v sovremennom obshchestve* : materialy IV Mezhdunar. nauch. konf.], Buki-Vedi Publishing House, Moscow, pp. 73–75. Available at : <https://moluch.ru/conf/phil/archive/178/10155/> (Accessed 10.03.2022).
6. Lebedeva, A. V. (2011), *The nonverbal-plastic aspect in the novel «Anna Karenina» by Leo Tolstoy* : Author's thesis [*Neverbal'no-plasticheskiy aspekt v romane L. N. Tolstogo «Anna Karenina»* : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.01.01], Ivanovo, 23 p.
7. Muradyan, I. V. (2020), "Value of discription of clothers in Anna Karenina's character dynamics", *Mova / Language* ["Znacheneye opisaniya odezhdyy v dinamike obraza Anny Kareninoy", *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint Publishing House, Odessa, vol. 33, pp. 53–57.
8. Popova, Yu. S. (2012), "The language of clothing in the works of I. A. Bunin : characterological and plot-forming functions" : Author's thesis ["Yazyk odezhdyy v tvorchestve I. A. Bunina : kharakterologicheskiye i syuzhetootobrazuyushchiye funktsii : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.01.01], Voronezh, 2012, 23 p.
9. Stepanov, Ie. N. (2000), "Factors of Odessa urban toponymy formation", *Opera in Onomastica*, ["Faktory formirovaniya odesskoy urbanotoponimii", *Zapysky z onomastyky*], Odessa I. I. Mechnikov National University, AstroPrint, Odessa, vol. 4, pp. 12–22.
10. Stepanov, Ie. N., Ma, X. (2020), "Russian and Chinese «Garment» phraseology : linguocultural and comparative aspects", *Mova / Language* ["Russkaya i kitayskaya «garderobnaya» frazeologiya : lingvokulturologicheskiy i sopostavitel'nyy aspekty", *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint, Odessa, vol. 34, pp. 67–75.
11. Tolstoy, L. N. (1956), *Anna Karenina* [*Anna Karenina*], GIKhL Publishers, Moscow, 883 p.

МУРАДЯН Ірина Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 048 7465697; e-mail: muradayn@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-2354-0176

ВІТЮХОВСЬКА Олександра Володимирівна,

бакалавр філологічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 048 7465697; e-mail: alicehatter160@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-2855-3657

КОНТРАСТНЕ ПОДАННЯ ПЕРСОНАЖІВ ЧЕРЕЗ КОНТРАСТНЕ ЗОБРАЖЕННЯ ЇХНЬОГО ОДЯГУ В РОМАНІ Л. М. ТОЛСТОГО «АННА КАРЕНІНА»

Анотація. *Метою* цієї статті є дослідження описів Л. М. Толстим одягу різних протиставлених персонажів роману «Анна Кареніна». *Об'єктом* вивчення є лексеми, використані Л. М. Толстим в описі вбрання героїв. *Предметом* дослідження є методи контрастного зображення персонажів за допомогою такої значної деталі, як одяг. *Матеріалом* послужили описи одягу головної героїні роману та інших персонажів твору. У результаті дослідження було зроблено такі *висновки*. Одяг Анни позначений звичайними лексемами і завжди знаходиться на другому плані, будучи лише рамкою для героїні. На противагу Анні вбрання інших персонажів завжди на першому плані. Л. М. Толстой підкреслює, що вони одягнені за «крайньою модою», вживає в описі їхнього одягу лексеми іншомовного походження. На противагу простоті та природності Ганни підкреслено химерність і складність їхнього вбрання.

Ключові слова: лексеми на позначення одягу; художня деталь; контрастне зображення персонажів; текст.

Iryna V. MURADIAN,

Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Associate Professor of General and Slavic Linguistics Department, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzskiy Blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 048 7465697; e-mail: muradayn@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-2354-0176

Alexandra V. VITYUKHOVSKAYA,

Bachelor of the Faculty of Philology, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26, Frantsuzskiy Blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 048 7465697; e-mail: alicehatter160@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-2855-3657

CONTRASTIVE REPRESENTATION OF CHARACTERS THROUGH THE CONTRASTIVE IMAGE OF THEIR CLOTHES IN THE NOVEL “ANNA KARENINA” BY LEO TOLSTOY

Summary. The *purpose* of this article is to study the descriptions of the clothes of various opposing characters in the novel “Anna Karenina” by Leo Tolstoy. The *object* of this study is the lexemes used by Leo Tolstoy for describing the outfits of the heroes. The *subject* of the research is the ways of conveying the characters' contrasts by using clothes as an important artistic detail. This study is based on the descriptions of Anna's clothes and clothes of other characters of “Anna Karenina” novel. As a *result* of the study, the authors come to the following *conclusions*. Anna's clothes are marked with ordinary lexemes and are always in the background, being only a frame for the heroine. In contrast to Anna, the outfits of other characters are always in the foreground. Leo Tolstoy emphasizes that they are dressed according to the “extreme fashion”, uses lexemes of foreign origin in the description of their clothes. In contrast to the simplicity and naturalness of Anna, the pretentiousness and complexity of their outfits are emphasized.

Key words: lexemes denoting clothes, artistic detail, contrastive image of characters, text.

Статтю отримано 12.04.2022 р.

РАМАЗАНОВА Шелале Иسمетовна,

кандидат филологических наук, преподаватель кафедры русского языка и литературы факультета гуманитарных наук и литературы Ардаханского университета; Кампус Енисей, Чамлычатак Мевки, Ардахан, 75002, Турция; тел.: +90 545 2156534; e-mail: shramazan18@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3252-6504

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ОБРАЗА ДОМА В ГОРОДСКИХ ТЕКСТАХ ИОСИФА БРОДСКОГО И ОРХАНА ПАМУКА

Аннотация. Исследование проведено на *материале* эссе Иосифа Бродского «Путеводитель по переименованному городу», «Полторы комнаты» и романа Орхана Памука «Стамбул: город воспоминаний». *Целью* статьи является выявление общих способов создания образа дома в творчестве Иосифа Бродского и Орхана Памука как одного из ключевых образов в мировой литературе. *Объектом* изучения стали все словарные значения слова «дом»: династия, род; жилое здание; место, где живут люди, объединенные общими интересами, условиями существования; своё жильё; семья, люди, живущие вместе, их хозяйство; а также такие переносные значения, как социум, город, страна. *Предмет* исследования — феномен расширения семантики слова «дом» у обоих авторов. В *результате* проведённого анализа сделан *вывод* о том, что расширение образа дома в текстах Иосифа Бродского и Орхана Памука находит своё выражение в последовательном включении в этот образ более многочисленной группы людей, локализуемой в более широком пространстве, чем указано в словарях. Поскольку группы людей, живущих в одном городе либо в одной стране, вследствие метафорических переносов, могут именоваться семьями (различающимися по составу), то, соответственно, город и страна, в которых живут эти семьи, в результате метонимических переносов могут приобретать значения различающихся по размеру домов. *Практическое применение* результатов исследования возможно в процессе изучения русского и турецкого языков, литератур и культур, в том числе в компаративной психолингвистике и компаративном литературоведении.

Ключевые слова: Иосиф Бродский, Орхан Памук, образ дома, дом-жилище, дом-семья, дом-город, дом-страна.

«Любой человек, задумывающийся о смысле жизни, хотя бы раз задается вопросом о значении места и времени своего рождения. Почему я родился именно сейчас и именно в этом уголке мира? Справедливо ли, что мне, как лотерейный билет, выпали именно эти семья, страна, город, которые я должен был полюбить и в самом деле искренне полюбил?»
Орхан Памук

Постановка проблемы. Читая такие произведения Иосифа Бродского и Орхана Памука, как «Путеводитель по переименованному городу», «Полторы комнаты», «Стамбул: город воспоминаний», особое внимание обращает на способы описания авторами дома — жилища, семьи, родителей — на мысли и эмоции, вызываемые воспоминаниями о своём детстве. Авторы не ограничиваются описанием реального мира. Они конструируют своё собственное внутреннее пространство, создают поэтический образ дома. Как справедливо подчёркивают исследователи, «поэтизировать объективную реальность — значит наделять ее большим пространством, чем объективно ей присуще. Человек всегда оказывается связан с каким-то местом, которое становится предметом мифологизации и художественного воплощения, но дом в этом ряду совершенно особенный» [4].

Можно сказать, что авторов занимает прошлое, в основном, каждого — своё, хотя методику исследования этого прошлого скорее можно представить в виде конуса, на вершине которого находится каждый из авторов — со своими ощущениями и переживаниями, затем по направлению к основанию занимают свою позицию семья, дом, город, страна.

Цель и методы исследования. Целью настоящей статьи является выявление общих способов создания образа дома в творчестве Иосифа Бродского и Орхана Памука как одного из ключевых образов в мировой литературе. При этом слово «дом» включает в себя все словарные значения: династия, род; жилое здание; место, где живут люди, объединённые общими интересами, условиями существования; своё жильё; семья, люди, живущие вместе, их хозяйство; а также такие переносные значения, как социум, город, страна. В исследовании использованы сравнительно-типологический, описательный, интерпретационный, контекстуальный методы исследования.

Изложение основного материала. Рассматриваемые тексты последовательно знакомят читателей с семьями авторов, с их жилищем, с домашним бытом; передают подробный перечень предметов домашнего обихода, указывающих, с одной стороны, на вкусы и образ жизни их хозяев, а с другой стороны — зачастую являющихся приметой времени и жизненного уклада урбанистического социума.

Иосиф Бродский начинает описание жилища своей семьи, состоящего из полутора комнат, где они жили втроем с отцом и матерью, с воспоминаний о том, что мать, в соответствии со старинной русской приметой, запрещала ходить по полу в носках, что якобы могло привести к смерти в доме [1]. Таким образом, уже с первых фраз в эссе возникает образ смерти, глубоко волнующий писателя на протяжении всего повествования. И если значение «семья» можно рассматривать как метонимию

по отношению к значению «дом», то, соответственно, «смерть» можно трактовать как метонимию к «домовине» — последнему пристанищу человека. В отличие от Бродского, семейство Памуков было куда более многочисленным и, соответственно, жилище их также было намного больше. «Наше семейство — мама, папа, брат, бабушка, сёстры отца и его братья со своими жёнами — обитало в пятиэтажном доме, занимая все его этажи» [3], — рассказывает писатель.

Интересно, что оба писателя, несмотря на ощутимую пространственную и культурную дистанцию, одинаково подробно описывают историю заселения своей семьи. Бродский рассказывает о том, что для получения этого жилища его родителям, жившим до женитьбы в разных частях города, пришлось пожертвовать отдельными комнатами. Родственники Памука ещё за год до его рождения жили, «подобно большой семье османских времён, в разных комнатах на разных этажах большого каменного здания, находившегося неподалёку». После того, как это здание было отдано в аренду частной начальной школе, их семейство переселилось в построенный на соседнем участке «современный» жилой дом. «К входной двери, как было принято в те времена, была прикреплена табличка, гордо извещавшая: «Дом семейства Памук»» [3].

Повествуют оба писателя и об истории своих домов: «Здание представляло собой один из громадных брикетов в так называемом мавританском стиле, характерном для Северной Европы начала века. Законченное в 1903 году, в год рождения моего отца, оно стало архитектурной сенсацией Санкт-Петербурга того времени, и Ахматова однажды рассказала мне, как она с родителями ездила в пролётке смотреть на это чудо» [2]. Не без гордости Бродский упоминает о том, что в этом доме некогда снимал квартиру Александр Блок, а непосредственно их анфиладу занимала чета Дмитрия Мережковского и Зинаиды Гippiус.

Описывая местоположение своего дома в престижном районе Нишанташи, Памук поясняет, что эта «местность получила своё название благодаря камням, установленным на этих холмах в конце XVIII — начале XIX века, во время правления Селима III и Махмуда II — султанов-реформаторов, сторонников европеизации» [4]. Характеризуя внешний облик дома через прошлое, связанное с людьми, их построившими, в них проживавшими, авторы высвечивают особое отношение к своему жилищу.

Оба писателя дают подробное описание мебели, содержимого двух огромных «собороподобных» буфетов в квартире Бродских и «всегда запертых буфетов» в доме Памуков. Если Бродский сравнивает содержимое буфетов с коллективным подсознательным: «По крайней мере все те вещи были частью сознания родителей, знаками их памяти — о временах и местах, как правило, мне предшествующих, об их совместном и отдельном прошлом, о юности и детстве, о другой эпохе, едва ли не о другом столетии» [1], — то Памук причину превращения жилых комнат в подобие музея объясняет стремлением обитателей дома «жить как на Западе» [3]. Как видим, для обоих писателей дом — это пространство, родное и понятное им с детства, пространство, неразрывно связанное с семьёй, с психологической атмосферой людей, живущих в доме.

Описывая свою обычную советскую семью того времени, Бродский считает, что им повезло, так как удалось избежать, несмотря на большой террор и войну: «если учесть к тому же, что мы — евреи», — добавляет он [1]. Памуку, порою чувствовавшему себя несчастным «из-за того, что родился среди развалин и праха рухнувшей империи, в блекнущем и ветшающем от уныния, тоски и бедности Стамбуле» [3], внутренний голос, впрочем, тоже говорит, что на самом-то деле ему повезло, хотя бы потому, что он родился в обеспеченной семье.

Особое внимание уделяют авторы характеристике родителей, описывая их внешность, черты характера, род занятий, их жизненные ценности и приоритеты.

Отец Бродского был фотокорреспондентом. Война началась для него в 1940 году в Финляндии, а закончилась в 1948-м в Китае. В промежутке он эскортировал конвой в Баренцевом море, оставив и сдал Севастополь на Чёрном море, примкнул — когда его корабль пошёл ко дну — к морской пехоте. Был отправлен на Ленинградский фронт и участвовал в прорыве блокады. Затем он снова был послан на Чёрное море, высадился на Малой земле, защищал её; по мере продвижения фронта на запад оказался в Румынии и какое-то время был даже военным комендантом Констанцы. «Мне кажется, что большую часть жизни он провёл на ногах — ...среди судов, моряков, капитанов, кранов, грузов. На заднем плане всегда присутствовали зыблущийся цинк водной простыни, мачты, чёрный металлический силуэт кормы» [1], — вспоминает Бродский.

Отец Орхана Памука — инженер по специальности — после смерти своего отца, оставившего ему с братом большое наследство, занимался финансированием различных, в основном неудачных, предприятий. Любимым занятием его была литература. Он читал романы, чтобы убежать на запад от той жизни, которой жил у себя на родине, а своей 25-летней писательской деятельности придавал несерьёзно-шутливый оттенок. На всю жизнь в памяти Орхана Памука остались слова отца о том, что «самое лучшее — это жить так, как тебе подсказывает твоё собственное сердце, что деньги сами по себе — не источник счастья, а лишь один из способов его достижения» [3]; его рассказы о том, как когда-то, уехав от них в Париж, писал стихи и переводил на турецкий Валери, сидя в номере отеля, как в 1950-е годы ему часто случалось видеть на парижских улицах Жана Поля Сартра, как был построен Дом семейства Памук, как обанкротилось его первое предприятие.

Вот как изображает Иосиф Бродский портрет матери: «По русским меркам она не казалась маленькой — рост метр шестьдесят; белолица, полновата. У неё были светлые волосы цвета речной воды, которые всю жизнь она коротко стригла, и серые глаза. Ей особенно нравилось, что я унаследовал её прямой, почти римский нос, а не загнутый величественный отцовский клюв...». Она служила переводчицей в лагере для военнопленных, ещё с детства, проведённого в Латвии, владея немецким языком. В своё время отказалась от военной карьеры, сказав начальству, что не хочет приветствовать мужа первой (поскольку он был выше по званию) и «превращать гардероб в арсенал». «Прибереги свои слёзы на более серьёзный случай», — говорила мать сыну, когда он был маленький. «И боюсь, что я преуспел в этом больше, чем она того мне желала» [1], — заключает Бродский.

А вот детские воспоминания Памука: «Мама разговаривала по телефону, сидя на стуле и закинув ногу на ногу, а я смотрел на очень занимавшие меня разнообразные складки её кремово-красного халата, разрисованного гвоздиками, сквозь пуговицы которого проглядывали красивая ночная рубашка и красивая мамина шея, и мне хотелось залезть к ней на колени, прижаться к её волосам, шее, груди» [3].

Сравнивая отношение своих родителей к жизни, Памук вспоминает, что отец предпочитал обходить молчанием всё отрицательное, а мама, наоборот, всё время говорила об опасностях и многое запрещала детям. «Она всегда была готова, нахмутив брови, защищать нас от всяких напастей, поэтому с ней было не так весело, как с отцом» [3]. Однако мама уделяла детям гораздо больше времени, и поэтому, будучи ребёнком, он очень нуждался в её любви и нежности. «То, что за эту любовь мне нужно соперничать с братом, я осознал как один из основных законов жизни уже в самом раннем детстве», — пишет Памук.

Навсегда остались в памяти писателей их детские прогулки и беседы с родителями: «Пока мы проходили через центр города, он рассказывал мне историю того или иного фасада: что находилось здесь до войны или до 1917 года, кто был архитектором, кто владельцем, кто жильцом, что с ними произошло и, на его взгляд, почему» [1], — пишет Бродский. «Во время наших с ним (отцом)* долгих весёлых прогулок я чувствовал (особенно в раннем детстве), что мир — это замечательное место, созданное для того, чтобы человек был счастлив» [3], — вспоминает Памук.

Литературные занятия сына озадачивали и огорчали родителей Бродского. «Думали, что я заблуждаюсь, моя судьба внушала им тревогу, но поддерживали меня насколько могли потому, что я был их ребёнком» [1]. Родители Памука также не приветствовали его решение уйти из университета и заняться живописью или литературой. «Живопись, искусство, творчество — только европейцы имеют право принимать подобные вещи всерьёз, словно бы хотела сказать мама, а вовсе не мы, обитатели Стамбула второй половины XX века, представители цивилизации, потерявшей былые величие и мощь, впавшей в бедность и безволие» [3], — вспоминает Памук наставления матери.

Для обеих семей — в Санкт-Петербурге ли в 1960-е — 1970-е, в Стамбуле ли в 1980-е — 1990-е годы — самой важной частью города был их дом. Образ дома включает в себя не только здание, этажи, комнаты, мебель и предметы обихода, но и людей, населяющих это здание: родителей, родственников, соседей.

Бродский вспоминает о своём стремлении в юности «вылететь из гнезда» — отделиться от половины родителей хотя бы книжными полками и чемоданами, чтобы обрести некую степень уединения. Спустя годы, вынужденный находиться далеко от своего дома, он вдруг поймёт, «что если некогда и существовало что-либо настоящее в его жизни, то это именно гнездо, тесное и душное, откуда ему так нестерпимо хотелось бежать. Ибо гнездо строилось другими, теми, кто дал ему жизнь, а не им самим, знающим слишком хорошо истинную цену собственному труду» [1].

Что касается Памука, то ему посчастливилось и пятьдесят лет спустя по-прежнему жить в своём старом доме, там, где мама, взяв его на руки, впервые показала ему мир. «Мне кажется, — пишет он, — что и своеобразие моего рассказа о себе — и, стало быть, о Стамбуле — проистекает из того, что в эпоху миграций и писателей-переселенцев я умудрился прожить пятьдесят лет на одном месте, более того, в одном и том же доме. «Вышел бы ты на улицу, сходил бы куда-нибудь или съездил», — печально говорила мне, помнится, мама» [3].

У Памука был выбор. У Бродского — не было. «Что до выбора, не могу представить более ошеломительного, чем мой, — говорит Бродский. — Всё равно что разница между полушариями, ночью и днём, урбанистическим и сельским пейзажем, между мёртвыми и живыми. Единственная точка пересечения — моё тело и пишущая машинка. Другой марки и с другим шрифтом» [1]. — Невероятно ёмкая градационная антитеза, характеризующая жизнь писателя. И даже спустя годы, живя на другом континенте, он старается хранить привычки своей семьи и с ностальгией вспоминает о тех отгороженных десяти метрах. Поскольку от его семьи остался только он один, ему хочется верить, что хотя бы один из тех десяти метров тоже может вспоминать о нём с нежностью. «Тем более теперь, под чужими ногами» [1], — добавляет писатель. И во всех этих словах сквозит невероятная боль утраты Дома.

Ценности, проповедуемые родителями в обеих семьях, просты и вечны: «Главное — это хлеб на столе, опрятная одежда и хорошее здоровье. То были их синонимы любви, — пишет Бродский о сво-

их родителях, — и они были лучше моих, хотя их было и не так много» [1]. «...Будьте нормальными, будьте обычными, будьте как все, не привлекайте к себе внимания», — вспоминает Памук наставления матери и понимает, что «такой взгляд на жизнь многим обязан традиционной морали, пропитанной суфийским стремлением быть скромным и довольствоваться малым» [3]. Однако ему, так же как и далёкому от него в пространстве и на 12 лет опередившему во времени Иосифу Бродскому было понятно, «что ответов на главные вопросы жизни нам не найти, но это не так уж и важно — всё равно их нужно задавать; что мы никогда не сможем выяснить, в чём заключается смысл жизни и где спрятано счастье, — может быть, потому, что и не хотим этого знать; и ещё — что пейзажи, наблюдаемые нами из окна дома, машины, с борта корабля, имеют не меньшую важность, чем все эти мучительные вопросы, — потому что волнения жизни, подобно переливам мелодии и перипетиям захватывающей истории, рано или поздно подойдут к концу, а проплывающие перед нашими глазами образы города навсегда останутся с нами в наших мечтах и воспоминаниях» [3].

По всем воспоминаниям Иосифа Бродского о его Доме красной нитью проходит образ смерти как чего-то непоправимого и гложущее чувство вины перед родителями. Создаётся впечатление, что, несмотря на все тяготы и невзгоды питерской жизни, «полторы комнаты» были и навсегда остались для него единственным настоящим Домом — «гнездом», построенным для него родителями. Лейт-мотивом воспоминаний Орхана Памука о его Доме является «чувство подавленности, потерянности и тоски, опустившееся на Стамбул с падением Османской империи», которое, пусть и другими путями и с некоторым опозданием, добралось и до семейства Памуков; стремление «побороть эту тоску или же, как все стамбульцы, наконец, сжиться с ней» [3].

Особенностью рассматриваемых нами текстов является то, что в них образ дома, сотканный из авторских воспоминаний, наблюдений, эмоций искусно переплетается не только с биографиями писателей, но и с историей их городов и стран. По мере взросления ребёнка и освоения окружающего пространства образ дома расширяется и наполняется такими составляющими, как город и страна. Город для каждого из авторов — это, с одной стороны, среда их обитания, а с другой, — определённый культурный текст. Города они изображают каждый свой, и, несмотря на то, что многое в их манере кажется схожим, ещё большее делает их непохожими друг на друга и уникальными, так же, как не похожи и уникальны объекты их описания.

Специфичность хронотопа каждого из авторов заключается в акцентировании городов, в которых они родились и проходили различные этапы своего взросления, начиная с описания истории их домов, затем городских улиц, площадей, архитектурных памятников и кончая исследованием их воздействия на умы и чувства других, живущих до них, писателей.

С одной стороны, Питер — это место жизни Иосифа Бродского и его семьи, а Стамбул, соответственно, — семьи Орхана Памука, с другой стороны, каждый из городов выступает в роли негласных персонажей, порождающих определённые мысли и чувства как реально проходящих по их улицам персонажей, так и идущих по их стопам читателей.

Описание Санкт-Петербурга Бродский начинает сравнением двух памятников: Петру Первому и Ленину — историческим личностям, имена которых официально носил этот город, однако сами жители во все времена называли его просто Питер. «Поскольку подлинное русское имя императора — Пётр, «Питер» звучит слегка по-иностранному, что и соответствует чему-то определённо иностранному, отчуждённому в городской атмосфере: зданиям европейского вида, возможно, и самому месторасположению: в дельте северной реки, текущей в открытое враждебное море» [2]. Переименование Санкт-Петербурга в Петроград, а затем в Ленинград Бродский воспринимает как отражение перехода из одной исторической эпохи в другую.

Стамбул также представлен Орханом Памуком как город, переживающий эпохальные изменения, как столицу канувшей в небытие империи с погибающей культурой: «Древний центр Стамбула, находящийся на полуострове, ограниченном Мраморным морем, Босфором и заливом Золотой Рог, начиная с середины XIX века стал во многом терять свой исторический облик; по мере того как империя рушилась, проигрывала одну за другой войны и разорялась, европеизирующиеся османские чиновники возводили в беднеющем и испытывающем демографический взрыв городе большие уродливые здания» [3].

Оба писателя дают точное описание мест своего проживания, близлежащих улиц, площадей и архитектурных памятников. В их текстах присутствует целый ряд узнаваемых топонимов и исторических имён: церковь св. Пантелеймона, собор Преображенского полка, Летний сад, Пестель, Пушкин; район Нишанташи, дворцы Топкапы, Долмабахче и Ыылдыз, султаны-реформаторы Селим III и Махмуд II.

Особое место в описании города у обоих авторов занимает вода: Нева в Санкт-Петербурге и Босфор в Стамбуле. На фоне эпохальных изменений водная зыбь символизирует то свободу, то угрозу свободе, а то и просто вызывает восхищение: «Понятие свободы, открытого простора, желания-бросить-всё-к-чёртовой-матери — все эти вещи глубоко задавлены и, следовательно, всплывают в вывернутой наизнанку форме водобоязни, боязни утонуть. Уже в одном этом город на Неве есть вызов национальной психике, и заслуживает клички «иностранец своего отечества», данной ему Гоголем» [2].

«Босфор противостоит ощущению поражения, краха, подавленности, печали и бедности, потихоньку разлагающему город. В моём сознании он неразрывно связан с волей к жизни, полнотой чувств и радостью. Босфор — душа Стамбула, в нём город черпает силы. Между тем раньше горожане не очень ценили Босфор — для них он был просто живописным проливом, служащим для прохода судов, а в последние двести лет его побережье стало ещё и местом для строительства летних дворцов и особняков» [3].

Важным компонентом образов домов-городов, созданных авторами, являются также впечатления других писателей, поэтов, художников, историков. Мастера художественного слова оказали огромное влияние на восприятие Питера Иосифом Бродским и Стамбула — Орханом Памуком. Именно благодаря этому влиянию, своего рода преемственности, им удаётся захватить современного читателя и повести по заповедным уголкам своего города — вместилищу разнообразных мыслей, чувств и реальных событий прошлого, заставить воспринимать их не просто как реалии окружающего мира, но и как хорошо знакомые литературные образы. Как отмечает Бродский, «изображение внешнего и духовного интерьера города, его влияния на людей и их внутренний мир стало основной темой русской литературы почти со дня основания Петербурга. Фактически русская литература здесь и родилась, на берегах Невы. Если, по поговорке, все русские писатели «вышли из Гоголевской “Шинели”», то не мешает напомнить, что эта шинель была содрана с бедных чиновничьих плеч нигде иначе, как в Петербурге, в начале 19 столетия». Описание этого, по словам Ф. Достоевского, «самого умышленного города в мире» было положено начало Александром Сергеевичем Пушкиным в его замечательной поэме «Медный всадник», о которой Бродский выразился следующим образом: «Это была бы нехитрая история о восстании маленького человека против неограниченной власти и о магии преследования, если бы не великолепные стихи, лучшие из написанных во славу этого города, за исключением стихов Мандельштама, который уже буквально был втоптан в землю Империи через сто лет после того, как Пушкин был убит на дуэли» [2].

Как подчёркивает Орхан Памук, свою книгу «Стамбул: город воспоминаний» он писал, «пребывая во внутреннем диалоге (порой переходящем в спор) с четырьмя печальными стамбульскими писателями, творившими этот образ — плод их напряжённых раздумий, случайных встреч, прочитанных книг и долгих прогулок по городу»: великого поэта Яхьи Кемаля, историка-популяризатора Решата Экрема Кочу, романиста Танпынара, мемуариста Абдулхака Шинаси Хисара. «Я представлял себе, — пишет Орхан Памук, — как герои моих раздумий порой в одно и то же время проходят мимо одних и тех же домов, бредут под одним и тем же дождём по одним и тем же крутым улочкам, и пути их иногда пересекаются» [3].

Точно так же, как эти четверо написали стихи, романы, рассказы, статьи, воспоминания и энциклопедии, подготовившие Орхана Памука к пониманию духа Стамбула, Пушкин, Гоголь, Достоевский и Мандельштам отразили в своих произведениях Петербург, формируя вместе с образом города и русскую литературу. «Нет другого места в России, по словам Бродского, где бы воображение отрывалось с такой лёгкостью от действительности: русская литература возникла с появлением Петербурга» [2].

Созданные предыдущими писателями образы Петербурга и Стамбула стали частью этих городов, повлияли на них, на их восприятие современниками. Со временем эти города начали впадать в зависимость от своего объёмного отражения в литературе. «К середине 19 столетия отражаемый и отражение сливаются воедино: русская литература сравнивалась с действительностью до такой степени, что когда теперь думаешь о Санкт-Петербурге, невозможно отличить выдуманное от доподлинно существовавшего», — пишет Бродский. «Современный гид покажет вам здание Третьего отделения, где судили Достоевского, но также и дом, где персонаж из Достоевского — Раскольников — зарубил старуху-процентщицу» [2].

Орхану Памуку наиболее импонирует особый взгляд турецких писателей на прошлое, превращающий рассказ о нём в поэзию. «Стамбул, город, несущий на себе отпечаток огромных потерь, был их городом; они поняли, что, только обратившись в своём творчестве к печали его развалин, смогут обрести свой собственный, подлинный голос» [3]. По его мнению, «неповторимым и уникальным город делает не его топография, не здания и не людские представления о нём, возникающие по большей части случайно, а совокупность случайных встреч его обитателей, живущих, как я, пятьдесят лет на одних и тех же улицах, их воспоминаний, слов, цветов и образов, накопленных их памятью» [3].

Что касается Петербурга, то Бродский основной причиной столь неожиданного творческого взрыва считает его географию. «В контексте тогдашней русской жизни возникновение Санкт-Петербурга было равносильно открытию Нового Света: мыслящие люди того времени получили возможность взглянуть на самих себя и на народ как бы со стороны. Иными словами, этот город позволил им объективировать страну» [2]. На важность возможности взгляда со стороны указывает и Орхан Памук: «Каждый раз, когда я читал у писателей предыдущих поколений описания Стамбула и его головокружительной красоты, я, конечно, увлекался завораживающим языком повествования, но в то же время вспоминал о том, что эти писатели *уже* не жили в том большом городе, о котором рассказывают, и о том, что они предпочитали удобства *уже* европеизированного Стамбула. У них я научился пониманию того, какова цена способности с неумеренным лирическим восторгом петь

хвалу Стамбулу — обладать ею может только тот, кто *уже* не живёт в городе, который описывает; для того, чтобы видеть красоту вещи, нужно смотреть на неё со стороны» [3].

Значительное сходство в судьбах рассматриваемых городов прослеживается в их особой культурной роли — нахождении на стыке цивилизаций — западном и восточном видении мира. Пётр I провидел город и, в целом, Россию с лицом, обращённым к миру. «В контексте того времени это означало — к Западу; городу суждено было стать... окном в Европу». В отличие от своих предшественников и последователей на русском троне, Пётр I «не страдал традиционно-русским недугом — комплексом неполноценности перед Европой. Он не хотел подражать Европе, он хотел, чтобы Россия стала Европой, точно так же, как он сам был, хотя бы отчасти, европейцем» [2].

Стремление к европеизации Турции после распада Османской империи привело к тому, что в Стамбуле, «застывшем между традиционной и западной культурами, чьё население состоит из ничтожного сверхбогатого меньшинства и миллионов, живущих в бедных окраинных районах, в городе, постоянно открытом для переселенцев и разделённом на общины и землячества, за последние сто пятьдесят лет никто не чувствовал себя вполне дома» [3]. Пытаясь сформулировать «тайну» Стамбула, Памук приходит к следующему выводу: «что бы ни сказали мы о городе, о его характере, духе и атмосфере — всё это в большей степени будет относиться к нам самим, к нашей жизни и нашему душевному состоянию. У города нет иного центра, кроме нас самих». Эти слова, по всей видимости, можно отнести и к Санкт-Петербургу — так глубоко и точно отражают они состояние этих двух замечательных городов мира в момент написания исследуемых нами текстов.

Выводы. Анализ городских текстов, написанных о родных городах — Иосифом Бродским о Санкт-Петербурге, а Орханом Памуком о Стамбуле, свидетельствует об использовании этими писателями следующих общих приёмов создания образа дома:

1. Описание дома как жилища — здания с его историей, состоящего из этажей, квартир, комнат с мебелью, с предметами быта.

2. Описание дома как семьи — людей, объединённых родственными связями между старшими и младшими членами семьи.

3. Описание дома как «гнезда» — пространства, наделённого культурными, нравственными смыслами, формирующими человека и сопровождающими на протяжении всей его жизни.

4. Описание дома как более многочисленной группы людей, объединённых единым пространством — дома-города. При этом образы городов создаются, с одной стороны, из исторических реалий, известных топонимов, с другой, — из субъективных авторских оценок, зачастую складывающихся под влиянием уже устоявшихся художественных образов Санкт-Петербурга и Стамбула.

5. Описание дома как многочисленной группы людей, объединённых единым менталитетом, как дома-социума, дома-страны, где общие традиции, ценности и стереотипы поведения выступают в качестве связующих родственных уз.

6. У обоих авторов происходит расширение семантики образа дома, которое находит своё выражение в последовательном включении более многочисленной группы людей, локализующейся в более широком пространстве. Поскольку группы людей, живущих в одном городе либо в одной стране, вследствие метафорических переносов могут именоваться семьями (различающимися по составу), то, соответственно, город и страна, в которых живут эти семьи, в результате метонимических переносов могут приобретать значения различающихся по размеру домов.

Несмотря на различную историю, время и место возникновения Санкт-Петербурга и Стамбула, домов писателей, на принадлежность их к разным культурам и религиям, на уникальность авторов и их мировоззренческих концепций, наличие общих компонентов в созданных ими образах дома объясняется, как нам представляется, не только сходными приёмами конструирования поэтического образа, но и адекватностью описываемых исторических периодов в жизни России и Турции: развалом империй, отказом от культурных достижений прошлого и построением новых государств на новой идеологической основе.

Л и т е р а т у р а

1. Бродский И. Полторы комнаты. Пер. с англ. Д. Чекалов. *Новый мир*. 1995. № 2. URL : https://magazines.gorky.media/novyi_mi/1995/2/
2. Бродский И. Путеводитель по переименованному городу. Москва : Изд-во «Независимая газета», 1999. URL : royallib.com/book/brodskiy/
3. Памук О. Стамбул : Город воспоминаний / Пер. с тур. М. Шарова, Т. Меликова. Москва : Изд-во Ольги Морозовой, 2006. 504 с. URL : zounb.zp.ua/node/4615/
4. Быковская Т. В. Поэтика дома : Образы внутреннего пространства человека. *Современные проблемы науки и образования*. 2013. № 4. С. 402–406. URL : <https://science-education.ru/ru/article/view?id=9819/>

References

1. Brodsky, I. (1985), *One and a half rooms*, transl. from English by D. Chekalov [*Poltory komnaty*], available at : https://royallib.com/book/brodskiy_iosif/poltory_komnaty.html/
2. Brodsky, I. (1999), *Guide to the renamed city* [*Putevoditel' po pereimenovannomu gorodu*], Nezavisimaya Gazeta Publishing House, Moscow, available at : royallib.com/book/brodskiy/
3. Pamuk, O. (2006), *Istanbul : City of memories*, transl. from Turkish by M. Sharov, T. Melikov [*Stambul : Gorod vospominaniy*], Publishing House of Olga Morozova, Moscow, 504 p. Available at : zounb.zp.ua/node/4615/
4. Bykovskaya, T. V. (2013), "Poetics of the house : Images of the inner space of a person", *Modern problems of science and education. Surgery* ["Poetika doma : Obrazy vnutrennego prostranstva cheloveka"], *Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya*, No 4, pp. 402–406. Available at : <https://science-education.ru/ru/article/view?id=9819/>

РАМАЗАНОВА Шелале Ісметівна,

кандидат філологічних наук, викладач кафедри російської мови та літератури факультету гуманітарних наук і літератури Ардаханського університету; Кампус Єнісей, Чамлічатак Мевкі, Ардахан, 75002, Туреччина; тел.: +90 545 2156534; e-mail: shramazan18@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3252-6504

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОБРАЗУ ДОМУ В МІСЬКИХ ТЕКСТАХ ЙОСИПА БРОДСЬКОГО
Й ОРХАНА ПАМУКА

Анотація. Дослідження проведено на *матеріалі* есе Йосипа Бродського «Путівник перейменований містом», «Півтори кімнати» та роману Орхана Памука «Стамбул: місто спогадів». **Метою** статті є виявлення спільних способів творення образу дому у творчості Йосипа Бродського й Орхана Памука як одного з ключових образів у світовій літературі. **Об'єктом** вивчення стали всі словникові значення слова «дім»: династія, рід; житлова будівля; місце, де мешкають люди, об'єднані загальними інтересами, умовами існування; своє житло; родина, сім'я, люди, які живуть разом, їхнє господарство; і навіть такі переносні значення, як соціум, місто, країна. **Предмет** дослідження — феномен розширення семантики слова «дім» у обох авторів. **У результаті** проведеного аналізу зроблено **висновок** про те, що розширення образу дому в текстах Йосипа Бродського та Орхана Памука знаходить своє вираження у послідовному включенні в цей образ більш численної групи людей, що локалізується в ширшому просторі, ніж зазначено у словниках. Оскільки групи людей, що живуть в одному місті або в одній країні, внаслідок метафоричних переносів, можуть іменуватися родинами, сім'ями (що розрізняються за складом), то, відповідно, місто і країна, де живуть ці родини, внаслідок метонімічних переносів можуть набувати значень, що відрізняються за розміром «дому». **Практичне застосування** результатів дослідження можливе у процесі вивчення російської та турецької мов, літератур і культур, у тому числі в компаративній психолінгвістиці та компаративному літературознавстві.

Ключові слова: Йосип Бродський, Орхан Памук, образ дому, дім-житло, дім-родина, дім-місто, дім-країна.

Shelale İ. RAMAZANOVA,

Ph.D. in Philology, Associate Professor, Ardahan University, Faculty of Humanities and Letters, Department of Russian Language and Literature; Ardahan University, Yenisey Campus, Çamlıçatak Mevki, Ardahan, 75002, Turkey; tel.: +90 545 215 6534; e-mail: shramazan18@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3252-6504

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE IMAGE OF A HOUSE IN URBAN TEXTS BY JOSEPH BRODSKY
AND ORKHAN PAMUK

Summary. The research was carried out on the *material* of the essay by Joseph Brodsky "A guide to the renamed city", "One and a half rooms", and the novel by Orhan Pamuk "Istanbul: the city of memories". The **purpose** of the article is to identify common ways of creating an image of a house in the works of Joseph Brodsky and Orhan Pamuk as one of the key images in the literatures of the world. In this case, the word "house" includes all dictionary meanings: dynasty, clan; residential building; a place where people live, united by common interests, conditions of existence; your home; family, people living together, their household; as well as such figurative meanings as society, city, country. **Conclusions:** both authors traced the expansion of the semantics of the image of the house, which finds its expression in the sequential inclusion of a larger group of people localized in a wider space. Since groups of people, living in one city or in one country, due to metaphorical transfers, can be called families (differing in composition)/, then, respectively, the city and country in which these families live, as a result of metonymic transfers, can acquire the meanings of houses differing in size.

Key words: Joseph Brodsky, Orkhan Pamuk, image of a house, house-dwelling, house-family, house-city, house-country.

Статтю отримано 9.02.2022 р.

DOI: 10.18524/2307-4558.2022.37.261464

УДК 811.161.1'282.4'373.4(477.74)

СТЕПАНОВ Євгеній Миколайович,

доктор філологічних наук, професор кафедри загального та слов'янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 096 4966406; e-mail: stepanov.odessa@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-5441-9822

НАЙМЕНУВАННЯ ЗНАРЯДЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРАЦІ У СЛОВНИКУ РОСІЙСЬКИХ ГОВІРОК ОДЕЩИНИ

Анотація. *Метою* цієї наукової розвідки є виявлення й аналіз найменувань знарядь сільськогосподарської праці, що зафіксовані в Словнику російських говірок Одещини (Одеса, 2000–2001. Т. 1–2). *Об'єктом* вивчення є діалектні апелятиви на позначення знарядь сільськогосподарської праці та приладів до них. Цей *матеріал* було зібрано під час діалектологічних експедицій фахівців і студентів філологічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова протягом кількох десятиріч (1960-ті — 2020-ті рр.). *Предметом* дослідження є типологізація виявлених одиниць за функційно-прагматичною ознакою, а також їх етимологічний і словотвірний аналіз. Застосовано *методи* функційного, лінгвопрагматичного, соціолінгвістичного, семантичного, етимологічного, словотвірного й кількісного аналізу, а також описовий метод. *Результатом* проведеної роботи є виокремлення п'яти лексико-семантичних підгруп ЛСГ «Найменування знарядь сільськогосподарської праці». *Висновки.* Усього в Словнику російських говірок Одещини зафіксовано 278 найменувань цієї ЛСГ, які відсутні в багатотомному Словнику російських народних говорів. Найбільшою є підгрупа найменувань ручного сільськогосподарського інвентарю, знарядь та пристосувань до них (121 одиниця, тобто 43,5 %), що свідчить про велику частку ручної праці в сільськогосподарському виробництві в регіоні північно-західного Причорномор'я і, водночас, про різноманітність видів діяльності, спрямованих на вирощування, збирання та обробку врожаю. Друга підгрупа — найменування місць зберігання сільськогосподарського інвентарю, знарядь, приладів і вирощеного врожаю (42 од. — 15,1 %), четверта — найменування сільськогосподарських машин та пристроїв (40 од. — 14,4 %); найменшою є п'ята підгрупа — найменування засобів переміщення сільськогосподарської продукції (14 од. — 5 %). Досліджений матеріал свідчить про багатовекторний розвиток у російських говірках Одеської області полісемії у групі слів, що називають знаряддя сільськогосподарської праці. Серед проаналізованих лексем є запозичення з мов народів, які компактно проживають разом із росіянами на суміжній території Одеської області.

Ключові слова: діалект, говірка, лексико-семантична група, лексико-семантична підгрупа, багатозначне слово, найменування знарядь сільськогосподарської праці, Словник російських говірок Одещини, Одеська область.

Постановка проблеми. Російські острівні говірки півдня України є своєрідною «живою лабораторією мови»: у них можна спостерігати контакти між різними говірками одного діалекту, між різними діалектами однієї мови та між різними мовами як близької, так і віддаленої спорідненості [5, с. 24]. Наукове вивчення цих ідіомів є важливою ланкою славистичних досліджень України, бо дає змогу вдосконалювати висновки щодо еволюційних процесів, що протягом тисячоліття відбуваються у східнослов'янському мовному ареалі, набувати нових результатів у діалектологічних, історико-мовних, соціолінгвістичних, лінгвокультурологічних, комунікативних, когнітивних, фонетичних, лексикологічних, лексикографічних, словотвірних, граматичних студіях. Крім дослідження нових аспектів, корисним для розвитку регіональної славистики є періодичний трендовий моніторинг зроблених раніше відкриттів.

Огляд попередніх досліджень. Перша дослідницька робота з говірок Одеської області датована 1952 роком — кандидатська дисертація І. Ф. Нелюбової «Орловська говірка на території Ізмайльської області УРСР (говірка села Сергіївка Тузловського району)» [12]. У 1950-і роки були захищені ще дві кандидатські дисертації: М. В. Тихомірової «Південновеликоросійська говірка на території Одеської області (говірка села Великого Плоского Велико-Михайлівського району)» [18] та Л. Я. Усачової «До історії курської говірки на території Одеської області (говір сіл Вознесенки та Введенки Арцизького району)» [19]. У наступні роки також захищалися кандидатські дисертації Л. Ф. Баранник [3], І. Д. Гриценка [7], Л. І. Дем'янової [8], Є. М. Мотузенка [11], А. І. Швець [20]. Єдину дисертацію доктора філологічних наук у галузі вивчення російських діалектів Одещини було захищено 22 грудня 2021 року Н. Г. Ареф'євою [2]. Вивченню різних аспектів російської діалектної мови Одеської області присвячено понад двісті статей, серед яких роботи Л. Ф. Баранник, Н. І. Букатевица, І. Д. Гриценка, Ю. О. Карпенка, Н. В. Колишкіної (Булки), А. В. Просяної, Є. М. Степанова, М. Г. Шатух, А. І. Швець, Н. Л. Швецової та деяких інших дослідників [напр.: 4; 5; 6; 9; 10; 15; 16; 17; 21]. Написано й видано два словники: колективом кафедри російської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова за ред. Ю. О. Карпенка «Словник російських говірок Одещини» у 2 томах (2000–2001) [13] та Н. Г. Ареф'євою за ред. Є. М. Степанова «Фразеологічний словник російських говірок Одещини» (2020) [1]. Л. Ф. Баранник видала також навчальний посібник «Лексика російських переселенських говірок Одеської області, що функціонують у різномовному оточенні» (2015) [5].

У роботах проаналізовано системні зв'язки на лексико-семантичному рівні, досліджено й описано деякі проблеми тотожності слова та фразеологізму, фонетичної, словотвірної і семантичної варіативності, описано міжмовні, міждіалектні контакти; проблеми російсько-української, російсько-болгарської, російсько-молдовсько-румунської лексичної взаємодії аналізуються в соціолінгвістичному, етнолінгвістичному, історико-культурному аспектах.

Формулювання дослідницьких завдань. Метою цієї наукової розвідки є виявлення й аналіз найменувань знарядь сільськогосподарської праці та їхніх частин, що зафіксовані в «Словнику російських говірок Одещини» (Одеса, 2000–2001. Т. 1–2; далі — СРГО) [13]. Матеріал для складання СРГО було зібрано під час діалектологічних експедицій фахівців і студентів філологічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова протягом кількох десятиріч (1960-ті — 1990-ті рр.). Головний принцип відбору включених до СРГО слів із картотеки — їх відсутність у СРНГ на час макетування словника (1999–2000) або відсутність у «Словнику російських народних говірок» (далі — СРНГ) будь-яких лексико-семантичних варіантів (далі — ЛСВ) багатозначних діалектизмів. Уживання в говірках включених до статті слів було перевірено під час діалектологічних експедицій 2002–2019 років. Об'єктом вивчення є діалектні апелювати на позначення знарядь сільськогосподарської праці. Предметом дослідження є типологізація виявлених одиниць за функційно-прагматичною ознакою, а також їх етимологічний і словотвірний аналіз. Застосовано методи функційного, лінгвопрагматичного, соціолінгвістичного, семантичного, етимологічного, словотвірного й кількісного аналізу, процедури описового та деяких інших методів.

Виклад основного матеріалу. У СРГО виявлено 278 лексичних одиниць, що є найменуваннями знарядь сільськогосподарської праці та їхніх частин. Предмети, найменування яких проаналізовано в цій статті, міцно увійшли до сільського побуту та картини світу росіян, які переселилися до північно-західного Причорномор'я та Південної Бессарабії, здебільшого, з південно-західних областей Росії у першій третині ХІХ ст., а також до побуту старообрядців, що оселилися на берегах Дунаю та Дністра у другій половині ХVІІІ — на початку ХІХ ст.

Застосування методу компонентного аналізу разом із виявленням та використанням у семантичній типології лексем інтегральних і диференційних сем, дало змогу об'єднати виявлені одиниці в такі лексико-семантичні підгрупи:

1. Найменування сільськогосподарських машин і приладів.

У СРГО виявлено 35 найменувань машин та 5 найменувань приладів, не зафіксованих у СРНГ або зафіксованих у ньому з іншими значеннями. Наприклад:

Брызгатель, -я, ч., нов. Поливальна машина, обприскувач. *Падйижжае брызгатель и крапиль.* Петр. // СРНГ: немає.

Гречкорушка, -и, ж. Машина для розмелювання гречки. *Гречкарушка — на ней гречку делают.* Дем. // СРНГ: немає.

Папушówka, -и, ж. Кукурудзозбиральна машина. *На стипу папушówka работала.* Введ. // СРНГ: немає.

Хварзónчик, -а, ч. Невеликий трактор. *Прежди нам прислали хварзónчики.* В. Пл.

Бурят, -а, ч. Прилад у млині для великого помелу. *Большую часть на бурят пускали.* Ст. Некр. // СРНГ: немає.

Дотакá, -и, ж. Прилад для помелу зерна на млині. *Дотакá стучит так, шо уши затыкай.* Ст. Некр. // СРНГ: немає.

Тарабáнка¹, -и, ж. Барабан для віяння зерна. *Раньше мы так веяли: на калисе тарабáнка была, на ние зирно падала.* Ст. Некр.

2. Найменування знарядь, які застосовують із використанням тягової сили.

Найменувань цілих знарядь у СРГО зафіксовано 42, деталей до них — 19. Наприклад:

Галажówka, -и, ж. Невеликий плуг. *Галажували на полю галажówkaй.* Троїц. // СРНГ: немає.

Двойняк, -а, ч. Застар. Плуг із двома лемешами. *У каво був двойняк.* Рус. Ів. // СРНГ: двойник.

Распáшник, -а, ч. Плуг. *Пахали землю на конях распáшниками.* Серг. *Адна видёт каня за уздечку, а другая — за распáшник стае.* Серг.

Тернокóп, -а, ч. Плуг. *Лашака нада запрячь ф тернокóп, штоп работал.* Мур.

Сошняк, -а, ч. Однолемішний плуг. *Сашняк — эта плук адинаковий.* Возн.

Букáр, -а, ч. Чотирилемішний плуг. *Букáрам мы пахали землю.* Дем.

Топтáк, -а, ч. Різновид плуга. *Таптáком мы пат картоху землю пахаим.* Антон.

Троячка, -и, ж. Плуг для обробки кукурудзи. *Плужалка или трайчка — фсе нужна для хазяйства.* Вас.

Вийце, -а, сер. Вісь плуга. *Плук цыпляца за вийце.* Троїц. // СРНГ: немає.

Гальмó, а, сер. Гальмо. *У машины есть гальмó.* Алекс. // СРНГ: гальма.

Орёт, ж. Гостра частина плуга, яка орає землю. *Арёт арёт землю, а атвал ийё адбрасывают.* Троїц. // СРНГ: немає.

Чапíга, чепíга, -и, ж. Дерев'яна ручка плуга. *Дет диржался за чипíгу.* Рус. Ів., Чап., Антон.

3. Найменування ручного сільськогосподарського інвентарю, знарядь і пристроїв.

Найменувань цілих знарядь — 101, їх частин і деталей до них — 20. Наприклад:

Бары́, мн. Вила. *Аир балотный дастают бары́ми са дна.* // СРНГ: у цьому знач. немає.

Ві́лки, вилкі́, -лок, мн. Вила. *Вилками складывали копны.* Введ. *Сена вилками складывали.* Серг. *На зимле вилками, лапатами рабили.* В. Пл. *Вилками салому згрибаим.* Рус. Ів. *Стох смятали вилками.* Спас. // СРНГ: немає.

Горбу́ша, -и, ж. 1) *Застар.* Коса, схожа на серп. *Раньшы мы касили гарбу́шами.* Ст. Некр. 2) Насадка на косу для згрибання зрізаних стебел. *Гарбу́ша — ана к ручки пацыпляюца.* Спас. // СРНГ: у 2-му знач. немає.

Гороб́ник, -а, ч. Лопата. *Лапату ищю гароб́никам завутъ.* Рус. Ів. // СРНГ: у цьому знач. немає.

Тарпа́н, терпа́н, терпе́н, -а, ч. Коротка коса. *Тарпа́нам касили камыш и делали лясы.* Анат., Вас., Дем., Троїц. *У нашава деда тирпа́н дюжа хорошый был.* Вилк. *Тарпаном у нас папуру и камыш косят.* Нов. Некр.

Грабелі́ще, -а, сер. Рукоятка граблів. *Грабли састаяли из нескольких частей: грабильища и других.* Мур.

Кліне́ц, -нца и -нца́, ч. Зубець у граблів. *Спадручна клиниц тачильникам тачить.* Введ. *На граблях питнацать клинцоф.* Введ. // СРНГ: у цьому знач. немає.

Терпане́нце, -а, сер. Ручка серпа. *Терпане́нца фсигда диривяннае делаютъ.* Вилк.

Баштарма́к, -а, ч. Густі дерев'яні вила. *Палову фсю сынок баштармако́м збираить.* Троїц. // СРНГ: немає.

Фармакі́, -ов, тільки мн. Дерев'яні вила. *А вилы раньшы звались фармака́ми и были диривяны.* Рус. Ів.

Штармакі́, -ов, мн. Вила. *Бирём штармакі́ и идём на поле.* Серг.

4. Найменування засобів переміщення сільськогосподарської продукції.

Усього — 14 лексичних одиниць. Наприклад:

Аба́лка, -и, ж. Віз (сіна). *Её целую абалку привёс.* Серг. // СРНГ: немає.

Га́раба́, -ы (ы), ж. Арба, довгий чотириколісний віз із високими бортами для перевезення сіна, солом. *Га́раба — эта пахожэ на вос, штобы на ней пшаничку складыватъ.* Возн. *Сена на гараббах вазили.* Усп. *Гараба приижжаить и вязе́тъ йиво дамой.* Усп., В. Бур., Введ., Мирн., Рус. Ів. // СРНГ: немає.

Горба́, -ы, ж. Арба. *На гарбе́ сена и хлеп возим.* Дем.

5. Найменування місць зберігання сільськогосподарського інвентарю, знарядь, пристроїв і вирощеного врожаю.

Усього зафіксовано 42 одиниці. Наприклад:

Анба́р, -а, ч. Місце у сараї, куди зсипають зерно. *В за́кати естъ анба́р.* Серг. // СРНГ: немає.

Возо́вня, -и, ж. Сарай. *Барабую, бурак и усё там ды высушым, ды у вазо́вню да халадоф.* В. Бур.

Гамазе́я, -и, ж. Амбар. Комора. *Дефки у гамазе́ю хлеп складывали.* Спас.

Гамазі́на, -и, ж. 1) Комора. *Сямяна в гамазі́ни харонят.* Серг. 2) Магазин. *Была така гамазі́на там на вулицы.* Возн. // СРНГ: немає.

Гамба́р, -а, ч. Амбар. Комора. *В гамба́рах фсе клетки арнаутай завалины.* Введ. // СРНГ: немає.

Зака́т, -а, ч. 1) Сарай. *Типеря и горницу, и зака́т маем, и калидор у хати. Естъ закат, куды падводы, веялки закатывають.* Серг. *Па́нала авец в зака́т.* Алекс. *Давно ужэ были зака́ты.* Рус. Ів. 2) Навіс. *Я брал иё пад зака́т ат дажжа.* Ст. Некр. 3) Горище хати. *Кукурузу на зака́ты сушым.* Петр. // СРНГ: немає.

Зака́тник, -а, ч. Сарай. *Тяпки, лапаты — те в зака́тнику стаятъ.* Анат. // СРНГ: у цьому знач. немає.

Подса́ра́й, -я, ч. Невеликий сарайчик для зберігання сільськогосподарського інвентарю. *Ф патса́ра́я у нас вилы, цапы, шыты.* Павл.

Є також багатозначні діалектні найменування знарядь сільськогосподарської праці та приладів до них. Різні ЛСВ, здебільшого, розподіляються між різними лексико-семантичними підгрупами ЛСГ найменувань знарядь сільськогосподарської праці та приладів до них. Наприклад:

Гра́бки, -бок, мн. 1) Те ж, що *горбу́ша* у 2-му знач. (насадка на косу для зрізання стебел). *Гра́пки укріпляюца кола касья, шоп пакос лажылся харашо.* Серг. 2) Дерев'яний пристрій для захоплення солом. *У нас у хазяйстве́и были адни гра́пки.* Анат. 3) **Грабкі́, мн.** *Застар.* Деталь сохи. *У сахе были гра́пки, штоп ромна шол рят.* Анат. // СРНГ: немає. *Грабки* має три ЛСВ, та всіх їх об'єднує сема «оформляти, вирівнювати косовище / оранку».

Драбі́на, -ы, ж. 1) Драбина. *Драбі́на называють у нас или лесница.* Олекс. *Драбі́ну паставила и наверх палезла.* Вас. *Па драбі́ни мы на кровлю влязали.* Микол. *Повсеметно.* 2) Боковина возу, арби. *Драбі́на у гарбы. Адна па ету сторону, другая па ету.* *Драбі́ны з дрючкоф.* Возн. *Драбі́на у них высокия.* Микол., Усп. 3) Віз для сіна з високими боковими стінками, арба. *Сена кладутъ в драбі́ны.* Чап., Мирн., Павлов.

Драбінка, -и, ж. 1) Зменш. до *драбина* в 1-му знач. *На драбінку ни можу залесть*. Рус. Ів. 2) Візок, зменш. до *драбина* в 3-му знач. *На свадьбу ани запригали длинныи драбінки*. Олекс. // СРНГ: немає.

Багатозначність трьох перших лексем формується за метафоричною ознакою.

Поливáлка, -и, ж. 1) Лійка. *Бири паливáлку, палей цвितы*. Мур. *Грядки паливáлкой палью*. Возн. 2) Поливальна машина. *Приехал он в савхос, назначили йиво на паливáлку*. Троїц. У слові *поливáлка* лексико-семантичні варіанти розрізняються диференціюючою семою «механізм», але мають спільну сему «функція».

Лéмеш, -а і -á, ч. 1) Леміш, частина плуга, що підрізає шар землі знизу. *Што там есть, лимишá есть*. Рус. Ів. *Адинапашный плух — эта с адним лемяшóм*. В. Пл., Олекс. 2) Плуг. *Тринаццать лет хадили за лéмишами*. Ст. Некр. У слові *лéмеш* ЛСВ співвідносяться за принципом синекдохи: метонімічного переносу найменування цілого від найменування його частини.

У СРГО зафіксовано також багатозначні слова, лише деякі з ЛСВ котрих належать до ЛСГ найменувань знарядь сільськогосподарської праці та приладів до них. Є серед ЛСВ цих слів одиниці інших ЛСГ лексико-семантичного поля (ЛСП) «Предмети побуту», а також одиниці ЛСП «Людина». Наприклад:

Гарáга, -и, ж. 1) Шест для кріплення виноградної лози. *Гарáга — эта палка такая, штоп винаграат диржатъ*. Возн., Нов. Некр. *Гарáги делатъ. Подвязывают винаграат*. Ст. Некр. 2) Палка. *Там иê гарáгай душили*. Рус. Ів. *Гарáгаф пастухи набрали*. Усп. 3) Перен. Худа людина високого зросту. *Ваня гарáга — патаму шта худой и высокай*. Олекс.

Одинáк, -á, ч. 1) Єдина дитина. *Я у матки адина́к был*. Олекс., Чап. *Хто адина́к, так их ни брали ф казну*. Микол. 2) Застар. Однолемішний плуг. *Раньшы адина́ком арили*. Ст. Некр., Возн., Павлов., Вас. 3) Невод з одним кошелем. *Адина́к на лямках тяни*. Коса // СРНГ: у 2-му і 3-му знач. немає.

Рожóчек, -чка, ч. Зменш.-пестл. 1) Зубець у вил. *Были спицьяльна для гармана вилки диривьянныи в три ражóчка, ими сена пирививиртали*. Рус. Ів. 2) Прикраса з тіста на весільному пирозі у вигляді зубчиків. *Патом зделають шышычку у три ражóчка и ставят на той каравай, ражóчик острый такой*. Рус. Ів.

Барáн, -а, ч. 1) Вал, барабан, на який намотується колодязний ланцюг, мотузка. *Барáн при-делали, штоп лехчи воду выматъ была*. Введ. *Калоди-та у нас криница, а то барáн што насирётки*. Ст. Некр., В. Пл., Вас., Орёл., Трост. 2) Вал, на якому млин повертається до вітру. *Барáн навёртывал мельницу против ветра*. Рус. Ів. 3) Будь-яка циліндрична деталь, на яку щось намотується. *Столп-барáн, на ниво накручивали цепь, на каторам було душла*. Возн. 4) Барабан, дитяча іграшка. *Унуку барáн падалили*. Усп. // СРНГ: у 2-му, 3-му, 4-му знач. немає.

Кількісний аналіз даних, що відображають вміст ЛСГ найменувань знарядь сільськогосподарської праці та приладдя до них у російських говірках Одещини, дає змогу виокремити всередині неї домінуючі та малопродуктивні лексико-семантичні підгрупи. Подаємо їх у вигляді таблиці.

Таблиця № 1

Кількісні характеристики найменувань сільськогосподарських знарядь і приладів у СРГО

Лексико-семантична підгрупа	Кількість зафіксованих одиниць	Процентне співвідношення
Сільськогосподарські машини і прилади	40	14,4 %
Знаряддя, які застосовують із використанням тягової сили	61	22 %
Ручний сільськогосподарський інвентар, знаряддя і пристрої	121	43,5 %
Засоби переміщення сільськогосподарської продукції	14	5 %
Місця зберігання сільськогосподарського інвентарю, знарядь, пристроїв і вирощеного врожаю	42	15,1 %
Усього:	278	100 %

Висновки. Таким чином, досліджений нами матеріал дає змогу стверджувати, що у структурі ЛСГ найменувань знарядь сільськогосподарської праці та приладдя до них у процесі функційно-прагматичного аналізу виявилось п'ять лексико-семантичних підгруп: найменування сільськогосподарських машин та приладів; найменування знарядь, що застосовують із використанням тягової сили; найменування ручного сільськогосподарського інвентарю...; найменування засобів переміщення сільськогосподарської продукції; найменування місць зберігання сільськогосподарського інвентарю, знарядь, пристроїв і вирощеного врожаю. Найбільшу підгрупу становлять найменування ручного сільськогосподарського інвентарю, знарядь і пристроїв (43,5 %), що свідчить про вельми значну частку ручної праці в сільгоспвиробництві в регіоні північно-західного Причорномор'я і, водночас, про різноманітність видів діяльності, спрямованих на вирощування, збирання та обробку врожаю. Досліджений матеріал свідчить про багатовекторний розвиток у російських говірках Одеської області полісемії у групі слів, що називають знаряддя сільськогосподарської праці. Серед проаналізованих

лексем є запозичення з мов народів, які компактно проживають або проживали разом із росіянами на суміжній території Одеської області (з української, болгарської, молдавської, гагаузької, німецької).

Умовні скорочення назв населених пунктів

Умовне позначення	Повна назва і віднесеність до району: до липня 2020 р. і з липня 2020 р. (якщо віднесеність до району змінилася)
Анат.	Анатоліївка Березівського р-ну
Аннів.	Аннівка Тарутинського р-ну (Болградського р-ну)
Антон.	Антонівка Окнянського р-ну (Подільського р-ну)
Біл.	м. Біляївка, райцентр (Одеського р-ну)
В. Бур.	Велике Бурилове Подільського р-ну
В. Пл.	Велике Плоске Великомихайлівського р-ну (Роздільнянського р-ну)
Вас.	Василівка Кілійського р-ну (Ізмайльського р-ну)
Введ.	Введенка Саратського р-ну (Білгород-Дністровського р-ну)
Вил.	м. Вилкове Кілійського р-ну (Ізмайльського р-ну)
Возн.	Вознесенка Перша Арцизького р-ну (Болградського р-ну)
Град.	Градениці Біляївського р-ну (Одеського р-ну)
Дем.	Демидове Березівського р-ну
Кисл.	Кислиця Ізмайльського р-ну
Коса	Коса Болградського р-ну
Лісн.	Лісне Тарутинського р-ну (Болградського р-ну)
М. Пл.	Мале Плоске Великомихайлівського р-ну (Роздільнянського р-ну)
Микол.	Миколаївка Тарутинського р-ну (Болградського р-ну)
Мирн.	Мирне Кілійського р-ну (Ізмайльського р-ну)
Мур.	Муравлівка Ізмайльського р-ну
Нов. Некр.	Нова Некрасівка Ізмайльського р-ну
Олекс.	Олександрівка Подільського р-ну
Олександр.	Олександрівка Тарутинського р-ну (Болградського р-ну)
Орел	Орел Великомихайлівського р-ну (Роздільнянського р-ну)
Павл.	Павлівка Захарівського р-ну (Роздільнянського р-ну)
Павлів.	Павлівка Арцизького р-ну (Болградського р-ну)
Петр.	Петропавлівка Саратського р-ну (Білгород-Дністровського р-ну)
Плав.	Плавневе Роздільнянського р-ну
Прив.	Привілля Великомихайлівського р-ну (Роздільнянського р-ну)
Прим.	Приморське Кілійського р-ну (Ізмайльського р-ну)
Рус. Ів.	Руська Іванівка Білгород-Дністровського р-ну
Серг.	Сергіївка Саратського р-ну (Білгород-Дністровського р-ну)
Спас.	Спаське Татарбунарського р-ну (Білгород-Дністровського р-ну)
Ст. Некр.	Стара Некрасівка Ізмайльського р-ну
Сув.	сmt. Суворове Ізмайльського р-ну
Троїц.	Троїцьке Біляївського р-ну (Одеського р-ну)
Трост.	Тростянець Великомихайлівського р-ну (Роздільнянського р-ну)
Усп.	Успенівка Саратського р-ну (Білгород-Дністровського р-ну)
Чап.	Чапаївка (з 2016 р. — Малий Куяльник) Подільського р-ну

Література

1. Арефьева Н. Г. Фразеологический словарь русских говоров Одесщины. Одесса : ОНУ, 2020. 236 с. ISBN 978-617-689-365-3.
2. Арефьева Н. Г. Фразеология русских переселенческих говоров Юга Украины : монография / науч. ред. Е. Н. Степанов. Одесса : Астропринт, 2021. 352 с. ISBN 978-966-927-773-2.
3. Баранник Л. Ф. Лексика русских говоров, функционирующих в разноразличном окружении (на материале переселенческих говоров Одесской области УССР) : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1969. 18 с.
4. Баранник Л. Ф. Лексические особенности русских переселенческих говоров Одесской области. *Русские говоры на Украине*. Киев : Наукова думка, 1982. С. 85-98.
5. Баранник Л. Ф. Лексика русских переселенческих говоров Одесской области, функционирующих в разноразличном окружении : учеб. пособие. Одесса : ОНУ, 2015. 178 с. ISBN 978-617-689-116-1.
6. Букатевич Н. И. Из наблюдений над словообразованием имён существительных в русских говорах Одесской области. *Совещание по Общеславянскому лингвистическому атласу* (Одесса, 4-7 июня 1969 г.). Москва, 1969. С. 19-28.
7. Гриценко И. Д. Промысловая лексика русских рыбаков дельты Дуная (Словарь и исследования) : дис. ... канд. филол. наук. Ленинград-Кишинёв, 1964. Т. 1 : Словарь. 245 с.; Т. 2 : Исследование. 270 с.
8. Демьянова Л. И. Экспрессивная лексика русских говоров в разноразличном окружении (на материале говоров Одесской области УССР) : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Одесса, 1987. 16 с.
9. Карпенко Ю. А. Украинско-русское лексическое взаимодействие в говорах Одесщины. *Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами* : Тези доп. Ужгород, 1982. С. 42-43.
10. Колышкина Н. В. Наименования пищи в русских переселенческих говорах Одесской области. *Материалы II Форума молодых исследователей-русистов в рамках VII международного фестиваля «Великое русское слово»*, 4-6 июня 2013 г. Одесса, 2013. С. 20-28.
11. Мотузенко Е. М. Морская рыболовческая терминология северо-западного Причерноморья : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Одесса, 1987. 24 с.

12. Нелюбова И. Ф. Орловский говор на территории Измаильской области УССР (говор села Сергеевки Тузовского района) : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Станислав, 1953. 18 с.
13. СРГО — Словарь русских говоров Одесщины : в 2 т. / отв. ред. Ю. А. Карпенко, С. Уэмура. Одесса : Астропринт, 2000–2001.
14. СРНГ — Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф. П. Филина, Ф. П. Сороколетова, С. А. Мызникова. Вып. 1–41. Москва ; Ленинград ; Санкт-Петербург : Наука, 1965–2016.
15. Степанов Е. Н. Современное состояние южнорусских переселенческих говоров Одесской области. *Идиолект русской языковой личности как отражение лингвокультурной ситуации в славянском пограничье* : сб. докл. участников Междунар. науч. форума. Брянск : Аверс, 2019. С. 42–49. ISBN 978–5–6043491–1–3.
16. Степанов Е. Н. Современное функционирование русских говоров Одесской области (на материале экспедиций 2018–2019 гг.). Русистика и современность : сб. статей XXII Междунар. науч. конф. Астрахань : ИД «Астраханский университет», 2019. С. 109–113. ISBN 978–5–9926–1202–8.
17. Степанов Е. Н., Булка Н. В. Две группы прагматонимов в русских говорах Одесской области : ЛСГ 'Мучные изделия' и 'Напитки'. *Славянские чтения* : научно-теоретический журнал. Кишинёв : Славянский ун-т Респ. Молдова, 2020–2021. № 16–17 (22–23). С. 81–99. ISSN 1857–4580.
18. Тихомирова М. С. Южновеликорусский говор на территории Одесской области (говор села Большого Плоского Велико-Михайловского района Одесской области) : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Кременец, 1955. 16 с.
19. Усачёва Л. Я. К истории курского говора на территории Одесской области (говор сёл Вознесенки и Введенки Арцизского района) : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Харьков, 1959. 16 с.
20. Швец А. І. Дієслівна лексика російських говірок Одеської області : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Одеса, 2007. 21 с.
21. Швецова Н. Л. Прозвища в русских островных говорах Одесщины (структура и ономообразование). *Мова* : науково-теоретичний часопис з мовознавства. Одеса : Астропринт, 2007. № 12. С. 147–150. ISSN 2307–4558.

References

1. Arefieva, N. G. (2020), *Phraseological Dictionary of Russian dialects of Odessa region* [Frazеologicheskii slovar' russkikh govorov Odesshchiny], Odessa I. I. Mechnikov National University Publishers, Odessa, 236 p. ISBN 978–617–689–365–3.
2. Arefieva, N. G. (2021), *Phraseology of Russian resettlement dialects of the South of Ukraine* : monograph [Frazеologicheskii slovar' russkikh govorov Odesshchiny : monografiya], Ie. N. Stepanov (ed.), Odessa I. I. Mechnikov National University, Astropoint Publishing House, Odessa, 352 p. ISBN 978–966–927–773–2.
3. Barannik, L. F. (1969), *Vocabulary of Russian dialects functioning in a multilingual environment (on the material of resettlement dialects of the Odessa region, Ukrainian SSR)* : Synopsis [Leksika russkikh govorov, funktsioniruyushchikh v raznoyazychnom okruzhennii (na materiale pereselencheskikh govorov Odesskoy oblasti USSR) : Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk], Moscow, 18 p.
4. Barannik, L. F. (1982), "Lexical features of Russian resettlement dialects of the Odessa region", *Russian dialects in Ukraine* ["Leksicheskiye osobennosti russkikh pereselencheskikh govorov Odesskoy oblasti", *Russkiye govory na Ukrainе*], Naukova Dumka Publishing House, Kyiv, pp. 85–98.
5. Barannik, L. F. (2015), *Vocabulary of Russian migratory dialects of Odessa region, functioning in a multilingual environment* [Leksika russkikh pereselencheskikh govorov Odesskoy oblasti, funktsioniruyushchikh v raznoyazychnom okruzhennii], Odessa I. I. Mechnikov National University Publishers, Odessa, 178 p. ISBN 978–617–689–116–1.
6. Bukatevich, N. I. (1969), "From observations on the word formation of nouns in Russian dialects of the Odessa region", *Meeting on the All-Slavic Linguistic Atlas* (Odessa, June 4–7, 1969) ["Iz nablyudeniya nad slovoobrazovaniyem imen sushchestvitel'nykh v russkikh govorakh Odesskoy oblasti", *Soveshchaniye po Obshcheslavianskomu lingvisticheskomu atlasu* (Odessa, 4–7 iyunya 1969 g.)], Moscow, pp. 19–28.
7. Gritsenko, I. D. (1964), *Fishing vocabulary of Russian fishermen of the Danube Delta (Dictionary and research)* : Thesis [Promyslovaya leksika russkikh rybakov del'ty Dunaya (Slovar' i issledovaniya) : dis. ... kand. filol. nauk], Leningrad-Kishinev, Vol. 1 (Dictionary), 245 p.; Vol. 2 (Research), 270 p.
8. Demyanova, L. I. (1987), *Expressive vocabulary of Russian dialects in a multilingual environment (based on the dialects of the Odessa region, Ukrainian SSR)* : Synopsis [Ekspressivnaya leksika russkikh govorov v raznoyazychnom okruzhennii (na materiale govorov Odesskoy oblasti USSR) : Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01], Odessa, 1987. 16 p.
9. Karpenko, Yu. A. (1982), "Ukrainian-Russian lexical interaction in the dialects of Odessa region", *Vocabulary of the Ukrainian language in its relations with neighboring Slavic and non-Slavic languages* : Theses of reports ["Ukrainsko-russkoye leksicheskoye vzaimodeystviye v govorakh Odesshchiny", *Leksika ukrayins'koyi mowy v yiyi zv'yazkakh z susidnimy slov'yans'kymy i neslov'yans'kymy movamy* : Tezy dopovidey], Uzhhorod, pp. 42–43.
10. Kolyshkina, N. V. (2013), "Names of food in Russian resettlement dialects of the Odessa region", *Materials of the 2nd Forum of Young Russian Studies Researchers within the framework of the 7th International Festival "The Great Russian Word"*, June 4–6, 2013 ["Naimenovaniya pishchi v russkikh pereselencheskikh govorakh Odesskoy oblasti", *Materialy II Forumu molodykh issledovateley-rusistov v ramkakh VII Mezhdunarodnogo festivalya «Velikoye russkoye slovo»*, 4–6 iyunya 2013 g., Odessa], Odessa, pp. 20–28.
11. Motuzenko, Ye. M. (1987), *Sea fishing terminology of the northwestern Black Sea region* : Synopsis [Morskaya rybolovetskaya terminologiya severo-zapadnogo Prichernomor'ya : Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01], Odessa, 1987. 24 p.
12. Nelyubova, I. F. (1953), *Orel region dialect on the territory of the Izmail region, Ukrainian SSR (dialect of the village of Sergeevka, Tuzly district)* : Synopsis [Orlovskiy govor na territorii Izmail'skoy oblasti USSR (govor sela Sergeevki Tuzlovskogo rayona) : Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk], Stanislav, 18 p.
13. *Russian dialects of Odessa region Dictionary* : in 2 vol. (2000–2001) [Slovar' russkikh govorov Odesshchiny : v 2 t.], Yu. A. Karpenko, S. Uemura, D. S. Ishchenko, L. F. Barannik (eds.), Odessa I. I. Mechnikov National University, Astropoint Publishing House, Odessa. (SRGO)
14. *Dictionary of Russian Folk Dialects (1965–2016)* [Slovar' russkikh narodnykh govorov], F. P. Filin, F. P. Sorokoletov, S. A. Myznikov (eds.), Nauka, Moscow ; Leningrad, St. Petersburg, Issues 1–41 (SRNG).

15. Stepanov, Ie. N. (2019), "Current state of south Russian dialects of Odessa region", *The idiolect of the Russian language personality as a reflection of the linguocultural situation in the Slavic borderlands* : collection of reports of the International Sci. forum participants ["Sovremennoye sostoyaniye yuzhnorusskikh pereselencheskikh govorov Odesskoy oblasti", *Idiolekt russkoy yazykovoy lichnosti kak otrazheniye lingvokul'turnoy situatsii v slavyanskom pogranich'ye* : sb. dokladov uchastnikov Mezhdunarodnogo nauch. foruma], Avers, Bryansk, pp. 42–49. ISBN 978–5–6043491–1–3.
16. Stepanov, Ie. N. (2019), "The present functioning of Russian dialects of Odessa region (based on materials from expeditions 2018–2019)", *Russian Studies and Modernity : Collection of articles of the 22th International Scientific Conference*, 4–6 October 2019 ["Sovremennoye funktsionirovaniye russkikh govorov Odesskoy oblasti (na materiale ekspeditsiy 2018–2019 gg.)", *Rusistika i sovremennost' : sbornik statey XXII Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii*], Astrakhan' State University publishing house, Astrakhan', pp. 109–113. ISBN 978–5–9926–1202–8.
17. Stepanov, Ie. N., Bulka, N. V. (2020–2021), "Two groups of pragmatonyms in Russian dialects of Odessa region : lexical-semantic groups 'Flour products' and 'Drinks'", *Slavic readings* ["Dve gruppy pragmatonimov v russkikh govorakh Odesskoy oblasti : LSG 'Muchnyye izdeliya' i 'Napitki'", *Slavyanskiye chteniya*], Slavic University of Republic of Moldova, Kishinev, vol. 16–17 (22–23), pp. 81–99. ISSN 1857–4580.
18. Tikhomirova, M. S. (1955), *South Great Russian dialect on the territory of the Odessa region (the dialect of the village of Bolshoye Ploskoye, Veliko-Mikhaylovka district, Odessa region)* : Synopsis [*Yuzhnovelikorusskiy govor na territorii Odesskoy oblasti (govor sela Bol'shogo Ploskogo Veliko-Mikhaylovskogo rayona Odesskoy oblasti)* : Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk], Kremenets, 16 p.
19. Usacheva, L. Ya. (1959), *On the history of the Kursk dialect in the Odessa region (dialect of the villages of Voznesenka and Vvedenka, Artsyz district)* : Synopsis [*K istorii kurskogo govora na territorii Odesskoy oblasti (govor syol Voznesenki i Vvedenki Artsizskogo rayona)* : Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk], Kharkov, 16 p.
20. Shvets, A. I. (2007), Verb lexicon of Russian dialects of the Odessa region : Synopsis [*Diyestivna leksyka rosiys'kykh hovirok Odes'koyi oblasti* : Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk], Odessa, 2007. 21 p.
21. Shvetsova, N. L. (2007), "Nicknames in Russian isolate dialects of Odessa region (structure and onym formation)", *Mova / Language* ["Prozvischa v russkikh ostrovnykh govorakh Odesshchiny (struktura i onimobrazovaniye)", *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astropoint Publishing House, Odessa, vol. 12, pp. 147–150. ISSN 2307–4558.

Ievgenii N. STEPANOV,

Doctor of Philology (Grand PhD), Full Professor of General and Slavic Linguistics Department,
Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzskiy blvd., Odessa, 65058, Ukraine;
mob.: +38 096 4966406; e-mail: stepanov.odessa@gmail.com; ORCID ID: 0000–0002–5441–9822

NAMES OF AGRICULTURAL TOOLS IN THE DICTIONARY OF RUSSIAN DIALECTS OF ODESSA REGION

Summary. The *purpose* of this research is to identify and analyze the names of agricultural tools recorded in the Dictionary of Russian dialects of Odessa region (Odessa, 2000–2001, vol. 1–2). The *object* of study is the dialectal appellatives for agricultural tools. This *material* was collected during dialectological expeditions of specialists and students of the Faculty of Philology, Odessa I. I. Mechnikov National University for several decades (1960s — 2020s). The *subject* of the study is the typology of the identified units according to functional and pragmatic features, as well as their etymological and word-formation analysis. The *methods* of functional, linguopragmatic, sociolinguistic, semantic, etymological, word-forming and quantitative analysis, as well as the descriptive method, are applied. The *result* of this research is the identification of five lexical-semantic subgroups of the LSG "Names of Agricultural Tools". **Conclusions.** A total of 278 names of this LSG are recorded in the Dictionary of Russian dialects of Odessa region, which are not found in the multi-volume Dictionary of Russian folk dialects. The largest is the subgroup of names of manual agricultural equipment, tools, and accessories for them (121 units, i.e. 43.5 %). This data indicates a very significant share of manual labor in agricultural production in the northwestern Black Sea region, and, at the same time, a variety of types activities aimed at growing, harvesting and processing crops. The second subgroup is the names of tools used with a horse or traction device (61 units, i.e. 22 %); the third — names of places for storing agricultural equipment, tools, devices and grown crops (42 units, i.e. 15.1 %), the fourth — names of agricultural machines and devices (40 units, i.e. 14.4 %); the smallest is the fifth subgroup — names of means of moving agricultural products (14 units, i.e. 5 %). The studied material testifies to the multi-vector development of polysemy in the group of words called tools of agricultural labor in the Russian dialects of Odessa region. Borrowings from the languages of the peoples who live or lived compactly together with Russians in the adjacent territory in the Odessa region (Ukrainians, Bulgarians, Moldovans, Gagauz, Germans [before 1944]) are also represented among the analyzed lexemes.

Key words: dialect, lexical-semantic group, lexical-semantic subgroup, polysemous word, names of agricultural tools, Dictionary of Russian dialects of Odessa region, Odessa region.

Статтю отримано 18.03.2022 р.

СТЕПАНОВА Світлана Євгенівна,

аспірантка кафедри загального та слов'янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 098 2063230; e-mail: fydimka@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-2855-3657

АНТОНІМІЯ ЯК ЗАСІБ ЗОБРАЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ У ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «В КАТАКОМБАХ»

Анотація. *Метою* наукової розвідки, результати якої описано в цій статті, є виявлення й аналіз фактів антонімії, за допомогою якої Леся Українка створює контрастне зображення соціальної нерівності між людьми, що виступають персонажами драматичної поеми «В катакомбах», та визначення специфіки цього мовного засобу в художній картині світу авторки. *Об'єктом* вивчення є лексеми та репліки, що висвітлюють соціальний фон відносин між представниками давньоримського соціуму епохи гоніння на християн. *Суб'єкт* дослідження — механізми функціонування виявлених засобів протиставлення у драматичній поемі «В катакомбах» і їхня роль у створенні соціального простору цього художнього твору. Застосовано *методи* соціолінгвістичного, семантичного та контрастивного аналізу, а також описовий метод. *Результатом* аналізу стало виокремлення фактів художньої антонімії в репліках персонажів, передусім християнського єпископа і раба-неофіта, у спорі про соціальну справедливість. Зроблено деякі *висновки*, зокрема: антонімія у драматичній поемі Лесі Українки «В катакомбах» — одна із провідних художньо-стилістичних фігур з текстоорганізуючою функцією. Вона виявляється у текстових зв'язках, виступаючи засобом започаткування, розвитку, загострення центрального конфлікту між персонажами у їхньому баченні боротьби проти соціальної нерівності за соціальне рівноправ'я. Авторка майстерно володіє всіма засобами протиставлення: лексичною, словотвірною і синтаксичною, контрарною, контрадикторною і векторною, реальною і прихованою, загальноприйнятною і оказіональною (ситуативною) антонімією. Головними конфліктуотворюючими антонімічними парами драматичної поеми «В катакомбах» є: РАБ ≠ ВІЛЬНИЙ; РАБ ≠ ПАН. Посилюють конфлікт соціально зумовлені антонімічні пари ЧОЛОВІК ≠ ЖІНКА; ГРІХ ≠ СВЯТІСТЬ; ХРИСТІЯНИН ≠ ПОГАНЕЦЬ; БОГ / ЦАР ≠ ЛЮДИНА, деякі інші.

Ключові слова: антонімія, контраст, художня картина світу, соціальний статус, соціальна нерівність, комунікативний, дискурс, Леся Українка.

Постановка проблеми. У сучасних наукових студіях вважають, що **соціальний статус** — «це становище індивіда або групи людей у системі соціальних зв'язків і відносин», яке зумовлене приналежністю до певної соціальної спільноти та визначає сукупність прав і обов'язків цього індивіда або групи людей [19]. У формуванні соціального статусу людини в сучасному світі беруть участь різноманітні ознаки: природні — гендер, вік, наявність / відсутність фізіологічних вад; біологічно успадковані — расова і підрасова приналежність; соціально успадковані, які протягом життя можуть змінюватися — національна і/або етнічна приналежність, перша мова спілкування, конфесійна приналежність, соціальне походження, матеріальний статус, громадянство; а також ті ознаки, які людина здобуває завдяки вільному вибору, виходячи з тих обставин, у яких опинилася — якість і рівень освіти, професія, місце проживання, партійно-корпоративна приналежність, доступ до влади або його відсутність, сімейний стан і под. Ці статусні ознаки можна розподілити також між двома групами: ознаки аскриптивного (приписаного) статусу і ознаки здобутого статусу. Звичайно, протягом життя у людини ознаки здобутого статусу змінюються, ознаки ж аскриптивного статусу залишаються незмінними. Кількість ознак здобутого і аскриптивного статусу у різних людей за весь період їхнього життя буває різною.

Питання соціального статусу людини, здебільшого, вивчають у суспільствознавчих науках: соціології, політичній економії, культурології, антропології, суспільній психології. Філологічні дослідження цього феномену є значно скромнішими. Проте, саме ті умови, за яких відбуваються зміни ознак соціального статусу людини, ми вважаємо найціннішими для філологічних досліджень, бо саме в такі періоди життя з'являються ехо-картини світу [20] людини, які найчастіше віддзеркалюють процеси, що передують зміні певної статусної ознаки і, як наслідок, еволюційним процесам у картинах світу людей, в тому числі у мовних картинах світу. Отже, літературознавство і мовознавство мають великий потенціал для теоретичних досліджень феномену соціального статусу людини в суспільстві і ще більший — для вироблення пропозицій щодо прикладного використання наукових здобутків у виховній діяльності педагогів, у тому числі соціальних педагогів, у лінгвістичній експертизі для розкриття злочинів різного характеру, в нейролінгвістичному програмуванні, інформаційній і рекламній діяльності, у психологічних практиках.

На думку авторитетних соціологів, в основі будь-якого суспільства, що стратифікується, тобто суспільства, представники якого наділені статусними ознаками і, на цій підставі, розподілені за ранговими соціальними групами, лежить соціальна нерівність [7, с. 134]. Отже, нерівність є однією з центральних характеристик соціальної структури суспільства. Вона відображається системою рангових ієрархічних параметрів індивіда та має досліджуватися як один із каузаторів соціальної

структури суспільства і соціального статусу індивіда. Саме соціальна нерівність і бажання переважної більшості населення Російської імперії, в тому числі України, на початку ХХ ст. змінити свій соціальний статус за багатьма ознаками стали причиною російської революції 1905–1907 рр. Ця революція стала першою загальнонародною демократичною революцією в Росії, метою якої було перетворення громадського устрою в такий спосіб, аби громадяни змінили свій соціальний статус передусім за ознаками володіння владою і матеріальними цінностями. Саме напередодні та під час цієї революції в літературі з'являється багато художніх і художньо-публіцистичних творів, у яких автори піднімають проблеми й описують конфлікти, які створює соціальна нерівність, пропонують шляхи вирішення цих конфліктів. Хрестоматійними стали роман Максима Горького «Мати», повість «Fata morgana» і оповідання «Сміх» Михайла Коцюбинського, оповідання Володимира Короленка «У поганому суспільстві», фантастична драма «Осінь казка» і драматична поема «В катакомбах» Лесі Українки, багато інших творів. Головною ідеєю останнього з названих творів став протест головного героя проти соціальної нерівності. Цей твір неодноразово ставав об'єктом літературознавчого аналізу. Однак мовні засоби, за допомогою яких авторка створює, підтримує, загострює конфлікт, ще не були об'єктом наукового аналізу.

Стислий аналіз суміжних досліджень. Суміжними філологічними дослідженнями обраної теми ми вважаємо наукові розвідки різних напрямів: соціологічні дослідження питань соціального статусу і соціальної нерівності; соціолінгвістичну оцінку цих суспільствознавчих категорій; літературознавчі студії драматичної поеми «В катакомбах» і мовознавчі розвідки щодо місця та ролі антонімії в художньому мовленні.

У широкий науковий ужиток поняття соціального статусу було введено в першій чверті ХХ ст. соціологом Максом Вебером, у роботах якого статус, клас і влада виступають як основні виміри соціальної стратифікації [26, р. 305, 927–937]. М. Вебер визначав соціальний статус як суспільне визнання у вигляді позитивних чи негативних привілеїв, що базується на стилі життя. У лінгвістиці проблемі способів вираження соціального статусу індивіда та колективу приділяють увагу різні вчені. Питання про соціальний статус мови й мовлення виникає у функціональній лінгвістиці, лінгвопрагматичній, семіотичній, мовному етикеті, історичній граматиці, діалектології, лексикології, юрислінгвістиці, перекладознавстві, стилістиці, міжкультурній комунікації, в інших напрямках вивчення мови. У цій галузі знань відомі авторитетні дослідження О. О. Белашової [2], М. Віденова [5], Т. Г. Винокур [6], Б. Ю. Городецького [8], В. М. Жирмунського [9], В. І. Карасика [10], Ю. М. Караулова [11], Л. П. Крисіна [13], Ю. О. Попович [18], Є. М. Степанова [21], Ю. С. Степанова [22] та інших.

Про соціальну нерівність уперше йдеться в давнину в наукових працях Платона і Аристотеля [16; 1], коли людина звернула увагу на надлишок певних матеріальних і духовних благ у окремих людей (і, відповідно, на брак у інших) і співвіднесла цю вертикаль з ідеєю рівності. Соціальна нерівність і досі залишається однією з найактуальніших проблем соціально-політичних наук [напр.: 3; 7; 17] і практичної гуманітаристики, в тому числі художньої та публіцистичної літератури.

Наукове вивчення антонімії в радянському мовознавстві розпочалося у 1950-ті роки. У статті М. С. Пестової «Антонімія як об'єкт теоретичного дослідження» (2014) дуже докладно описано всі етапи дослідження цього феномену [15]. Серед учених, які присвятили свої наукові розвідки антонімії в різних мовах, є такі авторитетні дослідники, як Л. О. Введенська, Я. Й. Гельбл, В. Н. Комісаров, Л. Ю. Максимов, Є. М. Міллер, Л. О. Новіков, Л. М. Полюга, М. І. Сидоренко та інші. Сьогодні розрізняють антонімію як понятійну категорію і як мовленнєву категорію [12]. Одеські дослідниці А. М. Варинська і О. Д. Тарасенко у процесі аналізу художньої картини світу В. Винниченка виокремлюють декілька художніх тропів, у створенні яких бере участь антонімія в широкому розумінні, серед яких антонімічна іронія, антифразис, деякі випадки енантіосемії, контраст [4].

Формулювання завдань дослідження. Скористаймося напрацюваннями вчених для здійснення мети нашої наукової розвідки, яка полягає у виявленні й аналізі антонімії, за допомогою якої Леся Українка створює контрастне зображення соціальної нерівності між людьми, що виступають персонажами драматичної поеми «В катакомбах», та визначення специфіки цього мовно-стилістичного засобу в художній картині світу авторки. Об'єктом вивчення є лексеми та репліки, що висвітлюють соціальний фон відносин між представниками давньоримського соціуму епохи гоніння на християн. Суб'єкт дослідження — механізми функціонування виявлених антонімічних мовних засобів у цьому творі і їхня роль у створенні його соціального простору. У дослідженні ми маємо застосувати методи соціолінгвістичного, семантичного та контрастивного аналізу, а також описовий метод.

Виклад основного матеріалу. Соціальна нерівність відображає поділ суспільства на ієрархічні страти, розчленування населення за вертикаллю, коли вищі верстви (страти) перебувають у більш привілейованому становищі, ніж нижчі. До того ж, висновок про існування соціальної нерівності в розумовому просторі неможливий без здійснення процедур зіставлення, порівняння і/або протиставлення.

Серед персонажів драматичної поеми «В катакомбах» Леся Українка зображує представників різних соціальних страт Стародавнього Риму: рабів, плебеїв, священнослужителя, патриція; чоловіків і жінок. Усі вони християни, бо вважають, що їхня віра несе з собою соціальне рівноправ'я, на відміну від поганської язичницької віри, в умовах якої процвітають дикі звичаї, соціальна нерівність,

несправедливість, рабство. Загострення конфлікту відбувається із розвитком подій, які призводять до розчарувань і протесту раба-неофіта, якого шойно звернули до християнства. Він збагнув, що нова релігія лише ховає соціальну нерівність за красивими словами про братерство і рівність усіх перед богом, проте всіх вірян називає «рабами Божими». Він бачить, як єпископ затикає рота жінці, бо жінки, на переконання цього пастора, не мають права на свою думку, а повинні в усьому підкорятися волі чоловіків, як Божій волі. Отже, більшість прибічників монотеїстичної церкви, ховаючись у катакомбах від панівного поганського язичництва, ще не готова вийти на світ, щоб боротися за соціальну рівність, а їхні формальні ватажки насправді захищають соціальну нерівність. Утім, Леся Українка дає змогу читачеві побачити, що є неформальні ватажки, які готові на протест заради відстоювання своїх прав на повноцінне життя, за соціальну рівність. Письменниця через підтекст універсалізує події різних за часом і місцем суспільств через алегоричність хронотопу. Універсальним тут є стан готовності людини, яка розуміє, що треба боротися, йдучи на ризиковані дії. І в цій боротьбі людині не треба сподіватися навіть на допомогу бога, бо його повернення на землю заради створення царства божого на землі може статися не так скоро, як потребує суспільство. Авторка ретроспективно переносить народні настрої російського суспільства періоду революції 1905–1907 рр. у давньоримське суспільство періоду гоніння на християн.

Протиставлення неволі і волі, зла і добра, кривди і правди, гріха і благодіяння, несправедливості і справедливості, бідності і багатства відбувається завдяки застосуванню конструкцій із антонімічними відносинами між словами, фразами, реченнями, складними синтаксичними цілими.

І. М. Карінкіна вважає антонімію семантичною категорією, яка потребує перегляду кожного разу, коли змінюються підходи до мови як об'єкту вивчення мовознавства [12, с. 150]. Вважають, що в семантичному полі антонімі розташовані на протилежних полюсах. Проте ці протилежні полюси можуть мати як загальноприйняте, так і ситуативне, оказіональне протиставлення; між полюсами, здебільшого, існують локуси з більшим або меншим виявом протиставлення, так звана «середня ланка». Антонімія як семантична категорія є основою формування полів, структурно роздвоєних на протилежні єдності, які нерозривно пов'язані між собою, становлять дихотомії та мають межю вияву певної якості, властивості, дії, відносин.

Порівняймо ССЦ-ремарки, які Леся Українка представляє як зав'язку і розв'язку драматичної поеми: (1) *Катакомби коло Рима. В крипті, слабо освітленій олійними каганчиками і тонкими восковими свічками, зібралась громадка християн. Єпископ кінчає проповідь слухачам і слухачкам, що стоять побожно, тихо і покійно.* — (2) *Вся громада рушає з свічками в руках. Єпископ попереду. Неофіт-раб іде сам окремо другим переходом в інший бік.* На початку дії всі ще *стоять*; у кінці дії — *рушають*, але у протилежних напрямках.

У цілому, конфлікт виникає і доходить своєї кульмінації в дискусії єпископа і неофіта-раба. У проповіді священник уживає як логічно узгоджені між собою поняття рівності й рабства. Сам же раб сприймає ці поняття як антонімічні, взаємовиключні:

(3) Єпископ: *Наш брат був на землі рабом поганським, тепер він раб господній, більш нічий.*

Неофіт-раб: *Господній раб? Хіба ж і там раби?*
А ти ж казав: нема раба ні пана у царстві божому!

Єпископ: *Се щира правда: всі рівні перед богом.*

Неофіт-раб: *І раби?*

Єпископ: *Раби господні, брате, не забудь.*

Сказав Христос: ярмо моє солодке, тягар мій легкий. Розумієш?

Між персонажами зав'язалася суперечка. За значимістю, у картині світу єпископа найголовнішим є протиставлення *поганського* (язичницького) і *господнього*. Проте для раба головними антагоністами свого суспільства є *пан* і *раб*. Саме тому він, почувши слова про рівність усіх перед християнським богом, охрестився. Утім, його віру похитнув сам же єпископ сталою словосполучкою *раб божий*. Раб відчув у цих словах протиріччя. Він не хоче тупо вірити словам пастора і рабськи чекати, коли його небесний власник наведе лад на землі. Тим часом жінка-рабиня, дитину якої напередодні її власник продав, почала пророкувати. Її ключовим словом стало слово *сокира*, якою треба наводити лад. Єпископ збентежений, що на битву закликає жінка, тому представляє її пророцтво як промисел не *бога*, а *сатани*. Він проявляє нетерпимість і до того, що цю рабиню намагається виправдати інша жінка і затикає її рота, визнаючи свободу думки і слова лише за чоловіками:

(4) Християнка: (...*Озивається* несмілим голосом)

Отче, її дитину вчора пан продав якомусь грекові з Корінфа...

Єпископ: *Вмовкни! Великий наш апостол заповідав:*

«А жінка серед збору хай мовчить».

Тут векторними антонімами є дієслова *озиватися* ≠ *мовчати* / *вмовкнути*.

Раб під час цього богослужіння був охрещеним. Він вважав, що знайшов той шлях, ідучи яким він і його родина отримують волю. Почувши ж у словах єпископа протиріччя, яке звучить в оксюмороні *солодке ярмо* і антонімах *важкий* ≠ *легкий*, які вжиті також як фігура оксюморону, він *збентежений*, його *зважливий* голос *розпачливо тремтить*:

(5) Неофіт-раб: *Прости, але я все ж не розумію, як може бути якийсь ярмо солодким, а щось важке легким.*

Кульмінація наростає, коли раб чує від єпископа заклик до добровільного рабства. Він реагує вже риторичним питанням, яке, здебільшого, автори використовують для висвітлення внутрішнього протесту персонажа, його голос уже не тремтить:

(6) Неофіт-раб: *...Ще самохіть у ярма запрягатись та двигати хрести по власній волі, коли вже й так намучила неволя?*

Крім словотвірних однокореневих антонімів *воля* $\neq$ *неволя*, у першій протестній репліці неофіт уживає також власне лексичні антоніми *раб* $\neq$ *пан* і синтаксичну антонімію в конструкції ускладненого речення, в якому є два логіко-синтаксичних компонента, між якими безсполучниковий зв'язок із протиставними відношеннями, ускладненими градацією і заперечними частками *не* і *ні*:

(7) Неофіт-раб: *Я не за тим прийшов до вас у церкву,*

щоб ярем та хрестів нових шукати.

Ні, я прийшов сюди шукати волі, бо сказано ж: ні пана, ні раба.

Леся Українка протиставляє тут поняттю *воля* поняття *ярмо* і *хрест* як метафори *неволі*. Пор.: *повішати на себе ярмо; взяти на себе / нести хрест* = «поневолити себе».

Кульмінація досягла своїх меж, коли єпископ виголосив справжнє ставлення своєї церкви до влади, яку сам називає слугами «князя темряви»:

(8) Єпископ: *Ми боремося з духом, не з людьми.*

Ми платимо покійно всі податки, ми кесаря шануємо і владу,

не повстаєм ні словом, ані ділом супроти них, а тільки князю тьми ні жертви, ні поклонів не даємо.

Ключовим у «формулі ставлення церкви до влади» є оксюморон «*ми боремось в терпливості й покорі*». Саме це суперечливе твердження сприяло повній зневірі неофіта в ідеали церкви, до якої він прийшов:

(9) Неофіт-раб: *(упалим голосом) І знов нічого я не розумію: боротися в покорі. Що се значить?*

Намагаючись переконати неофіта-раба, єпископ каже, що в царстві божому немає пана, окрім бога. Це свідчить про нерівність: якщо є пан, то є і раби. Однак неофіт-раб ще хоче мати надію, що знайде в церкві те, за чим прийшов, а *надія* змінюється, на жаль, на *смуток*. Антонімічна пара *надія* $\neq$ *смуток* відбиває вагання людини, яка перебуває у пошуку не химерної, а справжньої допомоги. Неофіт замислився, що в церкві є *патриції, плебеї і раби*, представляючи ці статусні іменники як ряд контрарних антонімів. Якщо в церкві вони всі називають один одного братом або сестрою, поза її межами патриції не поступляться своєю владою і багатством, плебеї — свободою. Лише рабу немає чого губити, проте інші не квапляться визволяти рабів із неволі. Утім, не всі раби замислюються над своєю долею. Є такі, що мають рабську психологію. Перекоаний у незмінності існуючого соціального ладу, старий раб, який служить своєму лицемірному панові, патрицію, разом із ним ходить до церкви і намагається передати свій досвід рабського служіння молодому рабу, здатному сумніватися й аналізувати суспільні дії:

(10) Християнин-патрицій: *Душа твоя, мій брате, бентежитьсь даремне. Я — патрицій, а він — мій раб (показує на старого чоловіка), але се так для світу, а перед богом ми брати обоє.*

Неофіт-раб: *Коли ви рівні, то нащо маєш ти йому служити?*

Старий раб: *То божя воля, що вродивсь він паном, а я — рабом.*

Як відомо, соціальне походження людини є успадкованою ознакою її соціального стану, яка протягом життя може змінюватися. Отже, Леся Українка приховує в підтексті цієї суперечки протиставлення *кривди* і *правди*, *незмінного* й *змінного* в суспільних відносинах. Стале словосполучення *божа воля* сприймається як підтекстова антонімічна іронія [4]: адже самі люди, які мають владу, вирішують, що є *божою* волею, а що — *сатанинською*. Сьогодні для позиції патриція і єпископа ми вжили б термін «подвійні стандарти», бо на це вказує ситуативна антонімічна пара *для світу* і *перед богом*. Але неофіт прозирає, бо розуміє, що людина живе у світі, а як вона житиме перед богом — фантазії. Тож треба добиватися гармонії і справедливості у *земному царстві*, як їх собі уявляють у *царстві божому*.

У міркуваннях молодого раба-неофіта зустрічаємо багато антонімічних пар, які стосуються різних ознак соціального статусу людей: *бруд* $\neq$ *чистота* (із прихованим протиставленням *побутового* і *духовного*); *верета рабська* $\neq$ *одежа панська*; *брудні верети* $\neq$ *біла туніка / вишита тога* (із соціальним протиставленням людей за зовнішніми атрибутами); *гріх* $\neq$ *святість*; *тіло* $\neq$ *душа / дух*; *хліб* $\neq$ *слово боже* (протиставлення за дихотомією *тілесного* та *духовного*); *темрява* $\neq$ *світло* (антоніми, які метафорично протиставляють *сили зла* і *сили добра*); *раб* $\neq$ *вільний*; *неволя* $\neq$ *воля* (протиставлення за соціальним станом і можливостями); *любити* $\neq$ *ненавидіти* (векторні антоніми, які протиставляють емоційне ставлення до когось або чогось); *нидіти* $\neq$ *жити* (векторні антоніми, які протиставляють психологічний стан невільника і вільної людини); *мій* $\neq$ *панський* (= чужий) (ситуативні антоніми щодо того, чия насправді дитина, яку народила жінка раба); *молодий* $\neq$ *старий* (власне лексичні контрадикторні антоніми, що протиставляють вік персонажів); *багач* $\neq$ *голова*; *вбогі* $\neq$ *заможні*; *убогий* $\neq$ *багатий* (протиставлення за матеріальним статусом); *гірке* $\neq$ *солод-*

ке; *важке* ≠ *легке* (контрадикторні антоніми, вжиті з єзуїтським підтекстом метафорично стосовно посилення соціальної нерівності рабів) тощо.

Кульмінаційна промова раба, в якій він викриває лицемірство і суперечності нової церкви, куди щойно прийшов, побудована на виправленні цих протиріч і викривлень, якщо йти за Прометеем і служити не царю «в незнамому едемі», а людям на землі. Наприклад:

(11) Неофіт-раб: *Я честь віддам титану Прометею, що не творив своїх людей рабами, що просвітив не словом, а вогнем, боровся не в покорі, а завзято, і мучився не три дні, а без ліку, та не назвав свого тирана батьком, а деспотом всесвітнім, і прокляв, віщуючи усім богам погибель. Я вслід його піду. <...>*

*Нехай нікого хрест мій не лякає, бо як почую я в своєму серці
святий вогонь і хоч на час, на мить здолаю жити не рабом злидінним,
а вільним, непідвладним, богорівним, то я щасливим і на смерть піду...*

Абсолютна більшість антонімів у цій промові функціює у протиставно-градаційних синтаксичних конструкціях зі сполучником *не...*, а як однородні члени речень (*не словом, / а вогнем; не в покорі, а завзято; не три дні, а без ліку; не рабом злидінним, а вільним*).

Висновки. Таким чином, ми доводимо, що антонімія у драматичній поемі Лесі Українки «В катакомбах» — одна із провідних художньо-стилістичних фігур з текстоорганізуючою функцією. Вона виявляється у текстових зв'язках, виступаючи засобом започаткування, розвитку, загострення центрального конфлікту між персонажами у їхньому баченні боротьби проти соціальної нерівності за соціальне рівноправ'я. Авторка майстерно володіє всіма засобами протиставлення: лексичною, словотвірною і синтаксичною, контражною, контрадикторною і векторною, реальною і прихованою, загальноприйнятою і оказіональною (ситуативною) антонімією. Головними конфліктуотворюючими антонімічними парами драматичної поеми «В катакомбах» є: РАБ ≠ ВІЛЬНИЙ; РАБ ≠ ПАН. Посилують конфлікт соціально зумовлені антонімічні пари ЧОЛОВІК ≠ ЖІНКА; ГРІХ ≠ СВЯТІСТЬ; ХРИСТИЯНИН ≠ ПОГАНЕЦЬ; БОГ / ЦАР ≠ ЛЮДИНА, деякі інші.

Література

1. Аристотель. Политика. Сочинения : в 4 т. Москва : Мысль, 1983. Т. 4. С. 376–644.
2. Белашова Е. А. Типология признаков представления статусов лица в процессе исторического развития русского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Днепропетровск, 1980. 19 с.
3. Буткалюк В. Великое разделение : социальное неравенство в эпоху неолиберализма. 2017. URL : <https://commons.com.ua/ru/velikoe-razdelenie-socialnoe-neravenstvo-v-epohu-neoliberalizma/> (дата звернення: 20.02.2022).
4. Варинська А. М., Тарасенко О. Д. Засоби репрезентації авторської іронії у творах В. Винниченка. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. 2015. Вип. 2 (80). С. 121–127.
5. Виденов М. Социалингвистический маркер. София : Делфи, 1998. 128 с.
6. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий. Варианты языкового поведения. Москва : Наука, 1993. 172 с.
7. Головин С. А. Социальное неравенство : сущность и научные подходы. *Преподаватель XXI век*. Москва : МПГУ, 2007. № 3. С. 134–147.
8. Городецкий Б. Ю. От лингвистики языка — к лингвистике общения. *Язык и социальное познание*. Москва : АН СССР, 1990. С. 39–56.
9. Жирмунский В. М. Проблема социальной дифференциации языков. *Язык и общество*. Москва : Наука, 1968. С. 22–38.
10. Карасик В. И. Язык социального статуса. Москва : Гнозис, 2002. 336 с.
11. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. 6-е изд. Москва : Изд-во ЛКИ, 2007. 264 с.
12. Каринкина Н. Н. Антонимия как понятийная категория и вопрос выражения противоположности в языке. *Вестник Чувашского университета*. Чебоксары, 2004. № 1. С. 150–154.
13. Крысин Л. П. Социальный компонент в семантике языковых единиц. *Русский язык в школе*. Москва : Просвещение, 1983. С. 78–84.
14. Купина Н. А., Матвеева Т. В. Стилистика современного русского языка : учебник для бакалавров. Москва : Юрайт, 2013. 416 с.
15. Пестова М. С. Антонимия как объект теоретического исследования. *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Лингвистика*. Челябинск, 2014. Т. 11. № 1. С. 18–21.
16. Платон. Государство. Законы. Политик. Москва : Мысль, 1998. 798 с.
17. Полякова Н. Л. Оформление социального неравенства в практиках повседневности : историческая перспектива. *Вестник Московского университета. Социология и политология*. Москва, 2018. Сер. 18. Т. 24. № 4. С. 7–25.
18. Попович Ю. С. Відтворення маркерів соціального статусу літературного персонажа в перекладі (на матеріалі українських перекладів британських художніх творів XIX століття) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ : КНЛУ, 2017. 242 с.
19. Соціальний статус і соціальні ролі особистості. *Сайт «Навчальні матеріали онлайн»*. URL : https://pidru4niki.com/16011013/sotsiologiya/sotsialniy_status_sotsialni_rol_i_osobistosti/ (дата звернення: 11.03.2022 р.).
20. Степанова С. Е. Эволюция языковой картины мира центрального персонажа рассказа А. П. Чехова «Душечка». *Мова*. Одеса : Астропринт, 2016. № 25. С. 62–67.
21. Степанов Є. М. Російське міське мовлення в полілінгвокультурному просторі Одеси : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.02. Київ : Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні НАН України, 2013. 34 с.
22. Степанов Ю. С. В трёхмерном пространстве языка : семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства. Москва : URSS, 2016. 336 с.

23. Українка Л. В катакомбах. Повне академічне зібрання творів : у 14 т. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. Т. 1. Драматичні твори (1896–1906). С. 240–262.
24. Milanovic, B. *Global inequality : A New Approach for the Age of Globalization*. Boston : Harvard University Press, 2016. 320 p.
25. Weber M. *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology* : In 2 vol. / Eds. G. Roth, C. Wittich. Univ. of California Press, Berkeley, 1978. 1470 p.
26. Weber M. *Class, Status, Party. From Max Weber : Essays in Sociology* / H. H. Girth and C. Wright Mills (eds.). New York : Oxford University, 1946. P. 180–195.

References

1. Aristotle (1983), "Politics", *Works* : in 4 volumes. Mysl' Publishing House, Moscow, vol. 4, pp. 376–644.
2. Belashova, Ye. A. (1980), *Typology of signs of the representation of the person's status in the process of the historical development of the Russian language* : Synopsis [Tipologiya priznakov predstavleniya statusov litsa v protsesse istoricheskogo razvitiya russkogo yazyka : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01], Dnepropetrovsk, 19 p.
3. Butkalyuk, V. (2017), *Great division : social inequality in the era of neoliberalism*, available at : <https://commons.com.ua/ru/velikoe-razdelenie-socialnoe-neravenstvo-v-epohu-neoliberalizma/> (date of access: 20.02.2022).
4. Varynska, A. M., Tarasenko, O. D. (2015), "Means of the Author's Irony Representation in the Works by V. Vynnychenko", *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal, Philology*, Issue 2 (80), pp. 121–127.
5. Videnov, M. (1998), *The Sociolinguistic Marker* [Sotsiolingvisticheskiy marker], Delphi Publishers, Sofia, 128 p.
6. Vinokur, T. G. (1993), *Speaker and Listener. Variants of language behavior* [Govoryashchiy i slushayushchiy. Varianty yazykovogo povedeniya], Nauka, Moscow, 1993, 172 p.
7. Golovin, S. A. (2007), "Social inequality : essence and scientific approaches. Teacher of the 21st century" ["Sotsial'noye neravenstvo : sushchnost' i nauchnyye podkhody", *Prepodavatel' XXI vek*], Moscow Pedagogical State University, Moscow, No. 3, pp. 134–147.
8. Gorodetsky, B. Yu. (1990), "From the linguistics of language — to the linguistics of communication", *Language and social cognition* ["Ot lingvistiki yazyka — k lingvistike obshcheniya", *Yazyk i sotsial'noye poznanie*], Academy of Sciences of USSR, Moscow, pp. 39–56.
9. Zhirmunsky, V. M. (1968), "The problem of social differentiation of languages", *Language and society* ["Problema sotsial'noy differentsiatsii yazykov", *Yazyk i obshchestvo*], Nauka, Moscow, pp. 22–38.
10. Karasik, V. I. (2002), *The language of social status* [Yazyk sotsial'nogo statusa], Gnozis, Moscow, 336 p.
11. Karaulov, Yu. N. (2007), *Russian language and language personality*, 6th ed. [Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost', 6-e izd.], Publishers house LCI, Moscow, 264 p.
12. Karinkina, N. N. (2004), "Antonymy as a conceptual category and the issue of expressing opposition in language", *Bulletin of the Chuvash University*, Cheboksary, No. 1, pp. 150–154.
13. Krysin, L. P. (1983), "Social component in the semantics of linguistic units", *Russian language at school* ["Sotsial'nyy komponent v semantike yazykovykh yedinit", *Russkiy yazyk v shkole*], Moscow, pp. 78–84.
14. Kupina, N. A., Matveeva, T. V. (2013), *Stylistics of the modern Russian language : a textbook for bachelors*, Yurayt Publishing House, Moscow, 416 p.
15. Pestova, M. S. (2014), "Antonymy as an object of theoretical research", *Bulletin of the South Ural State University, Series Linguistics*, Chelyabinsk, vol. 11, no. 1, pp. 18–21.
16. Plato (1998), *State. Laws. Politician*, Mysl' Publishing House, Moscow, 798 p.
17. Polyakova, N. L. (2018), "The formation of social inequality in the everyday practices : the historical perspective", *Moscow State University Bulletin, Sociology and Political Science* ["Oformleniye sotsial'nogo neravenstva v praktikakh povsednevnosti : istoricheskaya perspektiva", *Vestnik Moskovskogo universiteta, Sotsiologiya i politologiya*], Moscow State Univ. Publishing House, Moscow, Series 18, Vol. 24, No. 4, pp. 7–25.
18. Popovych, Yu. S. (2017), *Reproduction of the social status markers of a literary character in translation (based on the Ukrainian translations of British literary works of the 19th century)* : Thesis [Vidtvorenniya markeriv sotsial'nogo statusu literaturnoho personazha v perekladi (na materialy ukrayins'kykh perekladiv brytans'kykh khudozhnikh tvoriv XIX stolittya) : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.16], Kyiv National Linguistic University, Kyiv, 242 p.
19. "Social status and social roles of the individual", *Educational materials online* : web-site, available at : https://pidru4niki.com/16011013/sotsiologiya/sotsialniy_status_sotsialni_rol_i_osobistosti/ (Date of access: 03/11/2022).
20. Stepanova, S. Ie. (2016), "Evolution of the language world picture of main character in the Chekhov's story "Dushechka" ("Darling")", *Mova / Language* ["Evolutsiya yazykovoy kartiny mira tsentral'nogo personazha rasskaza A. P. Chekhova «Dushechka», *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov Nat. Univ., Astroprint Publishing House, Odessa, vol. 25, pp. 62–67.
21. Stepanov, Ie. N. (2013), *Russian Urban Speech in the Multilingual Cultural Space of Odessa* : Synopsis [Russkaya gorodskaya rech' v polilingvokul'turnom prostranstve Odessy : avtoref. dis. ... dokt. filol. nauk : 10.02.02], Potebnia Institute of Linguistics, NAS of Ukraine, Kiev, 34 p.
22. Stepanov, Yu. S. (2016), *In the three-dimensional space of language : semiotic problems of linguistics, philosophy and art* [V trykhmernom prostranstve yazyka : semioticheskiye problemy lingvistiki, filosofii, iskusstva], URSS Publishing House, Moscow, 336 p.
23. Ukrainka, L. (2021), "In the catacombs", *Complete academic collection of works* : in 14 volumes, Lesya Ukrainka Volyn National University Press, Lutsk, Vol. 1, *Dramatic works* (1896–1906), pp. 240–262.
24. Milanovic, B. (2016), *Global inequality : A New Approach for the Age of Globalization*, Harvard University Press, Boston, 320 p.
25. Weber, M. (1978), *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology* : In 2 vol., G. Roth, C. Wittich (eds.), Univ. of California Press, Berkeley, 1470 p.
26. Weber, M. (1946), "Class, Status, Party", *From Max Weber : Essays in Sociology* / H. H. Girth and C. Wright Mills (eds.), Oxford University, New York, pp. 180–195.

Svitlana Ie. STEPANOVA,

Graduate Student of General and Slavic Linguistics Department, Odessa I. I. Mechnikov National University, 24/26 Frantsuzkyi blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 098 2063230; e-mail: fudimka@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-2855-3657

**ANTONYMY AS A MEANS OF PORTRAITING SOCIAL INEQUALITY IN THE DRAMATIC POEM
“IN THE CATACOMBS” BY LESYA UKRAINKA**

Summary. The *purpose* of the scientific research, the results of which are described in this article, is to identify and analyze the facts of antonymy, by using which Lesya Ukrainka creates a contractive image of social inequality between persons who are characters in the dramatic poem “In the Catacombs”, and to determine the specificity of this language and artistic medium in the author’s picture of the world. The *object* of study are lexemes and replicas that illuminate the social background of relations between representatives of the ancient Roman society during the era of persecution of Christians. The *subject* of this study is the functioning mechanisms of the revealed antonymic language mediums in the dramatic poem “In the Catacombs” and their role in creating the social space of this work. The *methods* of sociolinguistic, semantic and contrastive analysis, as well as the descriptive method, are applied. The *result* of the analysis is the identification of facts of artistic antonymy in the replicas of the characters, primarily the Christian bishop and the neophyte slave, in the dispute about social justice. Some *conclusions* were made, in particular: antonymy is the leading artistic and stylistic devices with a text-organizing function. It appears in textual connections, acting as a means of initiating, developing, and aggravating the central conflict between the characters in their vision of the struggle against social inequality for social equality. The author skillfully possesses all antonymous means: lexical, word-forming and syntactic, contrarian, contradictory and vector, real and hidden, generally accepted and occasional (situational) antonymy. The main conflicting antonymous pairs of the dramatic poem “In the Catacombs” are: SLAVE ≠ FREE MAN; SLAVE ≠ MASTER. Socially conditioned antonymous pairs MAN ≠ WOMAN; SIN ≠ HOLINESS; CHRISTIAN ≠ PAGAN; GOD / KING ≠ HUMAN, some others intensify the conflict.

Key words: antonymy, contrast, artistic device, picture of the world, social status, social inequality, communicative, discussion, Lesya Ukrainka.

Статтю отримано 23.03.2022 р.

ПИТАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

DOI: 10.18524/2307–4558.2022.37.261452

УДК 811.111'23'371'42

БАЗАРОВА Ірина,

викладач кафедри «Філологія» Одеського національного морського університету;
вул. Мечникова, 34, м. Одеса, 65029, Україна; тел.: +38 0677568326;
e-mail: bazarovairina28@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-2446-3005

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ РИСИ ЖАНРУ ПЛІТКАРСТВА

Анотація. *Мета* статті — визначення комунікативно-прагматичних рис жанру пліткарства в англійській мові. *Об'єкт* пропонованого дослідження — фатичне спілкування персонажів художнього дискурсу. *Предмет* вивчення — комунікативно-прагматичні особливості пліткарства в персонажній комунікації художнього дискурсу. *Матеріалом* дослідження слугували загальні тлумачні словники англійської мови та англійські художні тексти. До спеціальних лінгвістичних *методів*, використаних у дослідженні, належать дефініційний аналіз, застосований до тлумачних статей відповідних номінативних одиниць; компонентний аналіз, який уможливив виявлення набору сем, а це разом із застосуванням контекстуально-інтерпретаційного методу для вивчення мовленнєвого матеріалу дало змогу встановити комунікативно-прагматичні риси пліткарства. *Результатом* вивчення проблеми стало виокремлення сем, характерних для терміну «плітки», та аналіз вербалізації пліткарства у художньому персонажному мовленні. *Висновки.* Узагальнення словникових тлумачень лексеми *gossip* в англійських словниках уможливило виокремлення в її значенні вербалізованих у словникових статтях семантичних компонентів. На матеріалі персонажного мовлення художнього дискурсу визначено комунікативні чинники, які сприяють пліткарству, та встановлено прагматичні функції, які плітки виконують у соціальній взаємодії.

Ключові слова: художній дискурс, фатичне мовлення, жанр, плітки, пліткарство.

Постановка проблеми. Відомо, що комунікативна поведінка є ситуативною, детермінованою культурою, багатовимірною і партитурною, вона характеризується синкретичністю раціонального та емоційного змісту, є функційно змінною, може бути комунікативно нормативною та анормативною. Основними складовими мовленнєвого спілкування в сучасній лінгвопрагматичній прийнято вважати мовленнєву подію, мовленнєву ситуацію, мовленнєву дію, мовленнєвий акт, мовленнєвий жанр.

Мовленнєві жанри є невід'ємною складовою будь-якого мовленнєвого спілкування, від правильного вибору яких залежить успіх взаємодії та подальших відносин комунікантів. Пропонована розвідка спрямована на визначення пліткарства як фатичного мовленнєвого жанру.

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. На думку Т. Г. Винокур, фатичу можна схарактеризувати як спілкування, метою якого є саме спілкування [4; 5]. Дійсно, фатичне спілкування спрямоване на встановлення та підтримку контакту зі співрозмовником. Таке спілкування передбачає заповнення незручної паузи, утримання уваги співрозмовника, налаштування бесіди на дружній лад. К. І. Косова вважає, що «фатична мовленнєва поведінка детермінована заданою комунікативною цінністю, оскільки цей нормативно сталий різновид мовної поведінки було вироблено для здійснення міжособистісного контакту» [9, с. 24].

Традиційно лінгвісти відносять фатичне спілкування до «легкого побутового діалогу», який за допомогою етикетних формул, ритуалів, відтворюваних кліше і формул підтримує доброзичливу тональність спілкування відповідно до соціальних ролей співрозмовників [11, с. 15]. Тематика фатичного спілкування має нейтральний характер, це розмови на побутові теми, які відомі всім учасникам бесіди.

Перш ніж визначити перелік жанрів фатичного спілкування, вважаємо за потрібне стисло зупинитися на самому терміні *жанр*. Визначенням жанру в різні часи цікавилися М. М. Бахтін, Б. К. Малиновський, Н. Д. Арутюнова, В. В. Демет'єв, В. В. Феніна, М.-Л. А. Драздаускене, С. С. Давидович, І. Р. Корольов, О. В. Компаній, Т. Боса. С. С. Давидович вважає жанр «багатоаспектним феноменом, який вивчається в рамках багатьох провідних лінгвістичних тенденцій, зокрема, в теорії комунікації, в когнітивному світі, з огляду на лінгвокультурні особливості, тощо» [6]. І. Р. Корольов наголошує на тому, що за допомогою мовленнєвих жанрів, які дослідник вважає складовою певного дискурсу, «мовець реалізує тактико-стратегічні дії» та пропонує таке визначення мовленнєвого жанру «як вербально-знакове оформлення типових ситуацій соціальної взаємодії людей» [8, с. 131].

Щодо поняття *фатичний мовленнєвий жанр*, В. В. Демет'єв вказує на те, що ґрунт для вивчення фатичних мовленнєвих жанрів підготував Б. Малиновський, коли описав бесіди туземців ввечері

біля вогнища та пліткування під час роботи [2, с. 209]. В. В. Феніна вважає, що «в організації фатичного дискурсу, як правило, беруть участь не тільки і не стільки власне мовні одиниці, скільки невербальні комунікативно-мовленнєві засоби, а при інтерпретації фатичного дискурсу недостатньо враховувати значення та значущості мовних одиниць, що випливають з їхніх об'єктивних (конвенційних, ситуативно незалежних) властивостей» [10, с. 15].

Ф. Гонзалес слушно вказує, що фатична комунікація є «механізмом дискурсу, який допомагає соціальним взаємодіям, щоб діяти відповідно до культурних рамок і отримати очікуваний результат» [15, с. 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. О. М. Вінарська та Л. В. Мерзлякова виокремлюють такі типи фатичного спілкування, як «монологи матері, що доглядає за своєю грудною дитиною, розмови закоханих, легка балаканина за чайним столом, мовленнєве спілкування учасників різних ритуальних заходів» [3, с. 139]. Н. Д. Арутюнова поділяє фатичні мовленнєві жанри на 2 групи: 1) фатичні або праздномовленнєві жанри, які не мають безпосередньої мети; 2) жанри, що встановлюють або регулюють міжособистісні відносини [1]. М. Паділла слушно зазначає, що «прагматика фатичного спілкування варіює в різних культурах і спільнотах практики, відкриваючи різні основні системи цінностей» [17, с. 132]. Ф. Гонзалес Манзо, зокрема, впевнена в тому, що «фатична комунікація може бути загальним терміном для багатьох інших комунікативних стратегій, які, незважаючи на свої специфічні характеристики, усі поділяють фатичність їх використання з точки зору контексту, стосунків або ситуації»; як приклади наводить *плітки*, компліменти, ідіоми, привітання, жарти, розмовні та стандартизовані словосполучення тощо [15, с. 113].

Дж. Купланд та А. Яворські вважають «що плітки дають змогу учасникам обговорювати аспекти членства в групі, а також включення та виключення інших, виробляючи спільні цінності» [16, с. 668]. Дж. Купланд відносить плітки до рутинних розмов, які він протиставляє ритуальним розмовам. *Рутинна*, тобто *заведений порядок* (*routine*), на його думку, є більш загальним терміном: будь-яка повторювана діяльність є рутинною. *Ритуал* (*ritual*), який теж по суті є заведеним порядком, на відміну від рутини, набуває специфічного *соціокультурного* значення. Тому чимало структурних, референційних і стилістичних особливостей *світської бесіди* є рутинними (звичайні розмови, розмови про погоду), але вони не обов'язково наділені культурним значенням як ритуали. При цьому, Дж. Купланд зазначає, що деякі події світської бесіди можуть бути культурно ідентифікованими, і як приклад згадує *плітки*, учасники яких обираються дуже ретельно [14, с. 58].

Постановка завдання. *Мета* статті — визначення комунікативно-прагматичних рис жанру пліткарства. *Об'єкт* пропонованого дослідження — фатичне спілкування персонажів художнього дискурсу. *Предмет* вивчення — комунікативно-прагматичні особливості пліткарства в персонажній комунікації художнього дискурсу. *Матеріалом* дослідження слугували загальні тлумачні словники англійської мови й англійські художні тексти. До спеціальних лінгвістичних *методів*, використаних у дослідженні, належать дефініційний аналіз, застосований до тлумачних статей відповідних номінативних одиниць; компонентний аналіз уможливив виявлення набору сем, що разом із застосуванням контекстуально-інтерпретаційного методу для вивчення мовленнєвого матеріалу дало змогу встановити комунікативно-прагматичні риси пліткарства.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж розглянути комунікативно-прагматичні особливості пліткарства у персонажній комунікації художнього дискурсу звернімося до структури іменника *gossip*, компоненти якої закріплені в англійських тлумачних словниках. У визначенні іменника *gossip*, запропонованому словником М. Вебстер: «rumor or report of an intimate nature» (M. Webster), значення лексеми *gossip* розкривається завдяки синонімічному способу визначення через слова *rumor* — *чутки* і *report* — *повідомлення*. Крім того, в семантичній структурі слова є компонент «інтимність» — «intimate nature».

Проаналізуємо визначення, надане у Вікіпедії: *Gossip* (n) — *idle talk or rumour, especially about the personal or private affairs of others; the act is also known as dishing or tattling* [28].

Тут значення лексеми *gossip* також розкривається за допомогою синонімічного способу визначення через слово *rumor* — *чутки* (як і в попередній дефініції), а також через слово *talk* — *бесіда*. У семантичній структурі слова привертає увагу компонент «ледарство» (*idle*). Крім того, в дефініції наводяться повні синоніми іменника *gossip* — *dishing* і *tattling*.

У словнику Online Etymology Dictionary *gossip* визначено як «trifling talk, groundless rumor» [25]. У наданій дефініції звертаємо увагу на такі компоненти як «ледарство» (*trifling*) та «безпідставний» (*groundless*). Крім того, лексема *gossip* розкривається через визначення синонімічного слова *rumor* — *чутки*.

Далі наведемо відразу два визначення, які майже не відрізняються одне від одного:

1) *Gossip* — *informal conversation, often about other people's private affairs* (Collins).

2) *Gossip* — *conversation that's light, informal, and usually about other people's business* (Vocabulary.com).

Обидва визначення засновані на використанні синоніма *besida* (*conversation*) і містять таку сему, як «неформальність» (*informal*). Крім того, у другому з наведених визначень присутня сема «легко-сті» (*light*).

Слід звернути увагу на те, що всі три проаналізовані дефініції, а також ті, що розглянуті нижче, включають одну спільну сему «втручання у справи інших людей» (*other people's affairs, other people's business*), яку слід визнати інваріантною для семантичної структури слова *gossip*.

Аналізуючи визначення слова *gossip* ще в одному словнику: «idle talk or rumor, especially about the personal or private affairs of others» (dictionary.com), знову констатуємо використання синонімічної низки *talk* — *besida* та *rumor* — *чутки* і виокремлення компонента «інтимність» (*intimate*).

Проаналізуємо визначення слова *gossip* у словнику American Heritage Dictionary of the English Language: «Rumor or talk of a **personal, sensational, or intimate** nature». Виокремлюємо використання компонентів «особистий» (*personal*), «сенсаційний» (*sensational*), а також «інтимність» (*intimate*). Розглянемо ще дві дефініції:

1) *Gossip* — **casual or unconstrained** conversation or reports **about other people**, typically involving details that are **not confirmed as being true** [22].

2) *Gossip* — **information** that is passed from one person to another **about other people's behavior and private lives**, often including **unkind or untrue** remarks (Longman).

У визначенні, запропонованому словником «Lexico», значення лексеми розкривається за допомогою синонімічного способу визначення знову через слова *conversation* і *report*, а в дефініції, запропонованій словником «Longman», — через слово *відомості* — *information*. У цих визначеннях з'являються нові семи у значенні слова: «недбалість» (*casual*), «невимушеність» (*unconstrained*) (Lexico), «злість» (*unkind*) і «недостовірність» (*untrue*) [23].

Нарешті, звернімося до Оксфордського словника:

Gossip — **informal** talk or stories **about other people's private lives** that may be **unkind or not true** [26].

У наведених дефініції синонімічними іменниками є *besida* — *talk* та *історії* — *stories* (множина), і повторюються семи «приватності», «злості» та «недостовірності».

Аналізуючи визначення, доходимо висновку, що основним способом тлумачення виступає синонімічний метод, тобто словникова стаття слова *gossip* має посилання до суміжних феноменів: *rumor* — *чутки*, *report* — *повідомлення*, *talk (conversation)* — *besida*, *відомості* — *information*, *історії* — *stories*, що виступають квазісинонімами. Крім того, використовуються повні синоніми *dishing* та *tattling*.

Узагальнивши словникові визначення лексеми *gossip* в англомовних тлумачних словниках, доходимо висновку, що в її значенні виокремлюють наступні, вербалізовані у словникових статтях, семантичні компоненти: «втручання у відносини інших людей», «інтимність», «неформальність», «легкість», «недбалість», «невимушеність», «ледарство», «злість» та «недостовірність». Феномен *gossip* оцінюється негативно, про що свідчать семи «втручання у справи інших людей», «ледарство», «злість» і «недостовірність», що називають комунікативні явища, які негативно оцінюються в англійській лінгвокультурі.

Нарешті, проаналізуємо комунікативно-прагматичні особливості вербалізації пліток у соціальній взаємодії. На цьому етапі нашого дослідження будемо спостерігати за фатичним мовленням у англомовних художніх текстах.

Розглянемо фатичний жанр пліток, який слугує модифікатором дійсності й інструментом впливу на людей.

У центрі феномену *gossip* виявляється людина, відсутня під час розмови, і подробиці її особистого життя. Для виникнення пліток необхідні певні чинники, до яких ми уналежнюємо:

- 1) сприятливу комунікативну ситуацію,
- 2) належність співбесідників до однієї соціальної групи,
- 3) відомий співрозмовнику та цікавий для нього об'єкт пліток.

Наприклад, обидва персонажа у наступному мовленнєвому епізоді — Ітан і Мері — належать до однієї соціальної групи (вони сусіди, крім того, Мері є постійним клієнтом у магазині Ітона), об'єкт пліток — Марулло — відомий та цікавий обом. Мері не одразу повідомляє плітку про Марулло, а починає здалеку, наголошуючи на секретності інформації:

“Did you see Mrs. Baker's hat? She must have got it in New York.”

“What has she done with her hair?”

“You noticed that? It's almost strawberry.”

“To be a light to lighten the gentiles, and to be the glory of thy people Israel.”

“Why would Margie want to go to Montauk this time of year?”

“She loves the early morning.”

“She's not an early riser. I joke with her about that. And don't you think it was queer, Marullo bringing candy eggs?”

“Do you connect the two events? Margie gets up early and Marullo brings eggs.”

“Don't be silly.”

“I'm not. For once I'm not. If I tell you a secret, will you promise not to tell?”

“It's a joke!”

“No.”

“Well, I promise.”

“I think Marullo is going to make a trip to Italy.”

“How do you know? Did he tell you?”

“Not exactly. I put things together. I put things together.”

“But that’ll leave you alone in the store. You’ll have to get someone to help you.”

“I can handle it” [18, с. 54].

Інформаційна складова пліток завжди містить *хибну* або *неточну інформацію*. Наведемо приклад, у якому сам пліткар (Андерсон) відхрещується від брудної та сумнівної плітки, наголошуючи, що її автор — інша людина. Це відбувається, коли поліцейські Хеміш і Андерсон обговорюють відносини підозрюваної Дженні з убитим Меінворінгом:

“I’m surprised Blair has such sensitivity towards the artistic soul,” said Hamish drily.

“Meaning what?” asked Anderson lazily.

“Meaning Jenny Lovelace and Mainwaring.”

“Och, all that stuff about artistic integrity and wounding her very soul? In Blair’s opinion, she’s a hot little baggage who was being screwed by Mainwaring and the affair turned sour.”

“Watch your mouth!” said Hamish furiously.

“Keep calm, friend. I’m not saying it. I’m only saying how Blair said it” [13, с. 60].

Вважаємо, що плітки виникають *стихийно* (у пориві раптової креативності, у «запалі» емоційного обговорення третьої особи) або *цілеспрямовано*, коли мовець заздалегідь планує поширення пліток для задоволення власних потреб і цілей. Серед основних потреб, що задовольняються за допомогою пліток, виокремлюємо:

- потребу у престижі,
- у визнанні авторитету мовця,
- емотивні потреби.

Наприклад, основною потребою поширення плітки у наступному епізоді є емотивна: Джек прагне звільнитися від емоційного заряду:

“Come Pen. Terrible business. Two murders.”

“Who told you?”

“Joe Cromarty, the ironmonger. He came up a few minutes ago and says to me that Miss McAndrew’s been murdered and that poor Miss Seattle was murdered as well.”

Hamish reflected bitterly that the whole of northern Scotland must know about the murders. Gossip in the Highlands spread as rapidly as fire in the heather after a dry summer [13, с. 32].

Учені досі не дійшли єдиного висновку стосовно того, що спонукає людину до розповсюдження пліток. На нашу думку, прагматичними інтенціями мовця, який розповсюджує плітки, є: 1) прагнення розважитися, «почесати язика»; 2) поділитися ексклюзивною інформацією про третю особу; 3) відчуття своєї причетності до певної соціальної групи та значущість для неї; 4) прагнення здаватися обізнаним і оригінальним; 5) демонстрація розуміння людської природи; 6) прагнення вразити співрозмовника. Саме останні фактори — впевненість у власному розумінні людської природи, прагнення оригінальності та прагнення вразити співрозмовника — сприяють свідомому або напівсвідомому перекручуванню фактів, відомих мовцю. Більш того, мовець може намагатися підсилити достовірність плітки посиленням на якесь вигадане джерело.

Ми також розглянули соціально-прагматичні функції, які плітки виконують у соціальній взаємодії:

- 1) самопрезентація мовця як особи, яка володіє інформацією;
- 2) регулювання (розпалювання чи гасіння) конфліктів;
- 3) дискредитація неприємної для мовця особи;
- 4) провокація адресата до здійснення певних дій, маніпулювання адресатом у власних корисних цілях.

Наведемо приклад пліткарства як спроби дискредитації неприємної для мовця особи. У барі зустрілися Клахан, Алістер Ган, Дугі Макдоналд та Вільям Меінворінг, що глузував з них, бо своїм невдалим жартом вони раніше розлютили поліцейського Хеміша. Отже, розповсюдження неправдивої інформації про Хеміша є спробою помститися та дискредитувати Хеміша в очах Меінворінга:

In the Clachan, Alistair Gunn and Dougie Macdonald were suffering the taunts of William Mainwaring. “So your joke backfired,” jeered Mainwaring, “and the pair of you let that copper shove you in the loch.”

“Weel, ye haff to go carefully when you’re dealing with a poofter,” growled Alistair Gunn.

“What are you talking about?” demanded Mainwaring.

“He means Macbeth,” said Dougie in his high singsong Highland whine. “The man is a fairy, a homosexual. You should have smelt him. He wass stinking of the perfume.”

Mainwaring looked amazed. “Aye,” said Alistair, enjoying startling the Englishman. “He’s wan o’ them. I can always tell” [13, с. 26].

Висновки. Феномен *gossip* має негативну конотацію, про що свідчать семи «втручання у справи інших людей», «ледарство», «злість» і «недостовірність», що називають комунікативні явища, які негативно оцінюються в англійській лінгвокультурі. Узагальнення словникових визначень лексеми

gossip в англomовних тлумачних словниках доводить, що в її значенні виявлено та виокремлено такі семантичні компоненти, вербалізовані у словникових статтях: «втручання у відносини інших людей», «інтимність», «неформальність», «легкість», «недбалість», «невимушеність», «ледарство», «злість» і «недостовірність».

У центрі феномену *gossip* представлена людина, відсутня під час розмови, і подробиці її особистого життя. Інформаційна складова пліток завжди містить хибну або неточну інформацію. Контекстуально-інтерпретаційний аналіз пліткарства в англomовному художньому дискурсі уможливив виокремлення соціально-психологічних умов розповсюдження пліток: сприятливу комунікативну ситуацію, належність співрозмовників до однієї соціальної групи, відомий співрозмовнику та цікавий для нього об'єкт пліток.

Ще одним надбанням пропонованої розвідки є виокремлення прагматичних інтенцій пліткаря, до яких відносимо прагнення розважитися, продемонструвати обізнаність і оригінальність та розуміння людської природи, поділитися ексклюзивною інформацією про третю особу, відчути свою значущість для певної соціальної групи, вразити співрозмовника.

У роботі також розглянуто соціально-прагматичні функції, які плітки виконують у соціальній взаємодії: самопрезентація мовця як особи, що володіє інформацією; регулювання (розпалювання чи гасіння) конфліктів; дискредитація неприємної для мовця особи; провокування адресата до здійснення певних дій, маніпулювання адресатом у власних корисних цілях.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в описі феномену *gossip* як комунікативної події у просторі повсякденного спілкування.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Жанры общения. *Человеческий фактор в языке. Коммуникация, модальность, дейксис*. Москва : Наука, 1992. С. 52–56.
2. Дементьев В. В. Теория речевых жанров. Москва : Знак, 2010. 600 с.
3. Винарская Е. Н., Мерзлякова Л. В. Интонационные структуры речи и методика обучения иностранному языку. *Сб. науч. тр. МГПИИЯ*. Москва, 1980. Вып. 151. С. 136–147.
4. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий. Варианты речевого поведения. Москва : Наука, 1993. 172 с.
5. Винокур Т. Г. Информативная и фатическая речь как обнаружение разных коммуникативных намерений говорящего и слушающего. *Русский язык в его функционировании. Коммуникативно-прагматический аспект*. Москва : Наука, 1993. С. 5–29.
6. Давидович С. С. Поняття «мовленнєвий жанр» у провідних лінгвістичних напрямках. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. Житомир, 2016. Вип. 2 (84). С. 22–26.
7. Компаній О. В. Мовленнєвий жанр : лінгвостилістичний аспект. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань, 2016. Вип. 2. С. 157–164.
8. Корольов І. Р. Мовленнєвий жанр і комунікативна ситуація : співвідношення понять. *Studia Linguistica*. Київ : КНУ імені Т. Шевченка, 2009. Вип. 3. С. 130–134.
9. Косова К. И. Социокультурная обусловленность эволюции фатической коммуникации в англоязычной лингвокультуре : дис.... канд. филол. наук. Волгоград : ВГУ, 2016. 214 с.
10. Фенина В. В. Речевые жанры *small talk* и *светская беседа* в англо-американской и русской культурах : дис.... канд. филол. наук. Саратов : Саратовская государственная академия права, 2005. 246 с.
11. Формановская Н. И. Речевой этикет в русском общении. Теория и практика. Москва : ВК, 2009. 333 с.
12. Beaton M. C. *Death of an Outsider*. London : Grand Central Publishing, 2013. 256 p.
13. Beaton M. C. *Death of a Poison Pen*. London : Grand Central Publishing, 2007. 268 p.
14. Coupland J. *Small Talk*. (1st ed.). Routledge, 2000. 336 p.
15. Gonzalez Manzo F. *Talking Big About Small Talk: A Contemporary Theoretical Model for Phatic Communication* : Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master Arts Communication. Halifax : Mount Saint Vincent University, 2014. 264 p.
16. Jaworsky A., Coupland J. Othering in gossip: “you go out you have a laugh and you can pull yeah okay but like...”. *Language in Society*. Cambridge, 2005. Vol. 34(5). P. 667–694.
17. Padilla Cruz M. The relevance of what seems irrelevant : remarks on the relationship between phatic utterances and sociopragmatic failure. *ELIA : Estudios De Lingüística Inglesa Aplicada*. Sevilla, 2017. Issue 2. P. 199–212.
18. Steinbeck J. *The Winter of our Discontent*. London : Penguin Books, 2001. 291 p.

Довідкова література

19. American Heritage Dictionary of the English Language. URL : <https://www.ahdictionary.com/>
20. Collins dictionary. URL : <https://www.collinsdictionary.com/>
21. Dictionary.com. URL : <https://www.dictionary.com/browse/>
22. Lexico: UK Dictionary. URL : <https://www.lexico.com/>
23. Longman Dictionary. URL : <https://www.ldoceonline.com/>
24. Macmillan Dictionary. URL : <https://www.macmillandictionary.com/>
25. Online Etymology Dictionary <http://www.etymonline.com/>
26. Oxford Learner's Dictionaries. URL : <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>
27. Webster M. On-line dictionary. URL : <https://www.merriam-webster.com/>
28. Wikipedia. URL : <https://en.wikipedia.org/wiki/>

References

1. Arutyunova, N. D. (1992), "Genres of communication", *The human factor in language. Communication, modality, deixis* ["Zhanry obscheniya", *Chelovecheskiy faktor v yazyke, Kommunikatsiya, modalnost, deysis*], Nauka Publishing house, Moscow, pp. 52–56.
2. Dementev, V. V. (2010), *The theory of speech genres* [*Teoriya rechevyih zhanrov*], Znack Publishing house, Moscow, 600 p.
3. Vinarskaya, E. N., Merzlyakova, L. V. (1980), "Intonation structures of speech and features of teaching a foreign language", *Collection of scientific papers / Maurice Thorez Moscow State Pedagogical Institute of Foreign Languages* ["Intonatsionnye struktury rechi i metodika obucheniya inostrannomu yazyku", *Sb. nauch. tr. MGPIYa*], Moscow, Vol. 151, pp. 136–147.
4. Vinokur, T. G. (1993), "The speaker and the listener", *Variants of speech behavior* ["Govoryaschiy i slushayushchiy", *Varianty rechevogo povedeniya*], Nauka Publishing house, Moscow, 172 p.
5. Vinokur, T. G. (1993), "Informative and phatic speech as detection of different communicative intentions of the speaker and the listener", *Russian language in its functioning. Communicative-pragmatic aspect* ["Informativnaya i faticheskaya rech kak obnaruzhenie raznykh kommunikativnykh namereniy govoryashchego i slushayushchego", *Russkiy yazyk v yego funktsionirovani. Kommunikativno-pragmaticheskiy aspekt*], Nauka Publishing house, Moscow, pp. 5–29.
6. Davydovych, S. S. (2016), "The concept of "language genre" among leading linguistic directs", *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal, Philology* ["Ponyattya «movlennevyi zhanr» u providnykh linhvistychnykh napryamak", *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka, Filologichni nauky*], Zhytomyr, Issue 2 (84), pp 22–26.
7. Kompaniy, O. V. (2016), "Language genre : linguistic and stylistic aspects", *Collection of scientific works*, Issue 2 ["Movlennevyi zhanr: lingvostistichnyi aspekt", *Zbirnik naukovih prats, Vipusk 2*], pp. 157–164.
8. Korol'ov, I. R. (2009), "Speech genre and communicative situation : the relationship of concepts", *Studia Linguistica* ["Movlennevyi zhanr i komunikativna sytuatsiya : spivvidnoshennya ponyat", *Studia Linguistica*], Taras Shevchenko Kyiv National Univ., Kyiv, Issue 3, pp. 130–134.
9. Kosova, K. I. (2016), *Sociocultural conditionality of the evolution of phatic communication in the English-speaking linguoculture* : PhD Thesis [Sotsiokulturnaya obuslovlennost evolyutsii faticheskoy kommunikatsii v angloyazychnoy lingvokulture : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.04], Volgograd State University, Volgograd, 214 p.,
10. Fenina, V. V. (2005), *Speech genres small talk and small talk in Anglo-American and Russian cultures* : PhD Thesis [Rechevye zhanry small talk i svetskaya beseda v anglo-amerikanskoy i russkoy kulturakh : dis. ... kand. filol. nauk], Saratov State Law Academy, Saratov, 246 p.
11. Formanovskaya, N. I. (2009), *Speech etiquette in Russian communication. Theory and practice* [Rechevoy etiket v russkom obschenii. Teoriya i praktika], BK Publishing house, Moscow, 333 p.
12. Beaton, M. C. (2013), *Death of an Outsider*, London : Grand Central Publishing, 256 p.
13. Beaton, M. C. (2007), *Death of a Poison Pen*, London : Grand Central Publishing, 268 p.
14. Coupland, J. (2000), *Small Talk* (1st ed.), Routledge, 336 p.
15. Gonzalez Manzo F. (2014), *Talking Big About Small Talk : A Contemporary Theoretical Model for Phatic Communication* : Master's Thesis, Mount Saint Vincent University, Halifax, 264 p.
16. Jaworsky, A., Coupland, J. (2005), "Othering in gossip: "you go out you have a laugh and you can pull yeah okay but like..."", *Language in Society*, Cambridge University Press, Cambridge, vol. 34(5), pp. 667–694.
17. Padilla Cruz M. (2017), "The relevance of what seems irrelevant: remarks on the relationship between phatic utterances and sociopragmatic failure", *ELIA : Estudios De Lingüística Inglesa Aplicada*, Sevilla, issue 2, pp. 199–212.
18. Steinbeck, J. (2001), *The Winter of our Discontent*, Penguin Books, London, 291 p.
19. *American Heritage Dictionary of the English Language*, available at : <https://www.ahdictionary.com/>
20. *Collins dictionary*, available at : <https://www.collinsdictionary.com/>
21. *Dictionary.com*, available at : <https://www.dictionary.com/browse/>
22. *Lexico : UK Dictionary*, available at : <https://www.lexico.com/>
23. *Longman Dictionary*, available at : <https://www.ldoceonline.com/>
24. *Macmillan Dictionary*, available at : <https://www.macmillandictionary.com/>
25. *Online Etymology Dictionary*, available at : <http://www.etymonline.com/>
26. *Oxford Learner's Dictionaries*, available at : <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>
27. Webster, M. *On-line dictionary*, available at : <https://www.merriam-webster.com/>
28. *Wikipedia*, available at : <https://en.wikipedia.org/wiki/>

Irina BAZAROVA,

Lecturer at the Department "Phylology", Odessa National Maritime University;

34 Mechnikov str., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 0677568326; e-mail: bazarovairina28@gmail.com;

ORCID ID: 0000-0002-2446-3005

COMMUNICATIVE-PRAGMATIC FEATURES OF THE GOSSIP GENRE

Summary. The *aim* of the study is to establish communicative and pragmatic features of gossips. The *object* of the study is the phatic communication of the characters in English fictional discourse. The *scope* of the article is establishing communicative and pragmatic features of gossip in the personages' communication in English fictional discourse. The *material* for the research includes entries from English dictionaries and dialogic fragments involving gossip spreading in English fictional discourse. The special linguistic *methods* used in the study include the definition analysis applied to the entries of the respective nominative units; component analysis made it possible to identify a set of semes, which together with the use of contextual-interpretive method material made it possible to establish communicative and pragmatic features of gossips. The *results* show that the problem was the identification of a set of semes, characteristic of the term "gossip", as well as the analysis of verbalization of gossip in personages' speech. The analysis of the definitions of the lex-

eme “gossip” in English-language dictionaries made it possible to distinguish in its meaning certain semantic components verbalized in dictionary articles. The communicative factors that cause gossiping and the pragmatic functions that gossips perform in social interaction have been determined in the characters’ interaction in English fictional discourse.

Key words: fictional discourse, phatic speech, genre, gossip, gossiping.

Статтю отримано 4.04.2022 р.

DOI: 10.18524/2307-4558.2022.37.261453

УДК [811.161.2+811.161.1]’373.7

БАШКІРОВА Наталія Павлівна,

старший викладач кафедри мовної та загальногуманітарної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; пров. Маяковського, 7, м. Одеса, 65082, Україна; тел.: +38 097 8778331; e-mail: bashnatal@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3079-1099

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ХВИЛЮВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті розкрито національно-культурну специфіку фразеологізмів на позначення хвилювання в українській та російській мовах. **Мета** дослідження — визначити національно-культурні особливості українських і російських фразеологічних одиниць (ФО) на позначення занепокоєння, хвилювання, переживання, тривоги на основі специфіки звичаїв, вірувань, побуту, що відбито в них. **Об’єкт** дослідження — українські та російські ФО на позначення занепокоєння, хвилювання, переживання, тривоги. **Предмет** дослідження — наявність / відсутність у відображенні такими ФО національно та культурно специфічних рис українців і росіян. **Результатом** зіставного вивчення подібностей та відмінностей ФО цієї фразеологічної мікросистеми в українській та російській мовах, опертя на структурно-граматичні, семантичні та функційні особливості ФО у кожній з цих мов, а також використання критеріїв відбору і відповідної методики дослідження матеріалу було виявлено еквівалентні, близькі або подібні і безеквівалентні українські та російські відповідники фразеологізмів на позначення занепокоєння, хвилювання, переживання, тривоги. Зроблено **висновки** про наявність в українській та російській фразеосистемах еквівалентних, безеквівалентних фразеологізмів і фразеологізмів-аналогів.

Ключові слова: фразеологізм; емоція; еквівалентність; національно-культурна специфіка; українська та російська мови.

Постановка проблеми та її зв’язок із попередніми дослідженнями. Нині в лінгвістиці переважає антропоцентрична тенденція, що пропонує досліджувати «людину в мові та мову в людині» [9, с. 5–6]. За словами Н. Д. Арутюнкової, «людина відобразила в мові свій фізичний образ, свої внутрішні стани, свої емоції та свій інтелект, своє ставлення до предметного та непередметного світу, природи — земної та космічної, — свої дії, своє ставлення до колективу людей і до іншої людини. Майже в кожному слові можна знайти сліди людини. Мова наскрізь антропоцентрична» [2, с. 3]. Антропоцентричне начало дуже чітко проявляється у фразеології. Фразеологізми — цінне джерело знання менталітету народу. Вони акумулюють міфи, легенди, звичаї, ставлення до життя. На думку Х. Касареса, в них відбито всю історію предків, всю психологію, звичаї, традиції [7, с. 255]. О. О. Селіванова висловлює схожу думку: «Фразеологізми будь-якої мови є лінгвосеміотичним феноменом, у якому у стійкій формі зберігаються та транслюються уявлення етносу про навколишній світ» [10, с. 11]. На переконання Є. М. Степанова і Н. Г. Ареф’євої, фразеологія в культурологічному аспекті відбиває специфічне національне, регіональне, соціальне, історичне бачення і структурування світу [напр.: 1; 13–15]. Вона відображає менталітет, специфіку звичаїв, вірувань, культуру, побут, міфологічні уявлення народу. Фразеологізми свідчать про особливості національного характеру, способу мислення, морально-естетичні цінності, які сформувалися під впливом географічного, історичного, політичного, культурного, соціального та деяких інших факторів. Найважливішу роль фразеологічних одиниць у відображенні національних картин світу відзначає С. Г. Тер-Мінасова [17], бо ці одиниці є невід’ємною частиною культури народу, органом саморефлексії, самопізнання та самовираження національної культури.

Важливою групою фразеологічного фонду багатьох мов є суперконцепт «Людина». Про це свідчать дослідження І. Березньової, Т. Дьякової, О. Каракуци, О. Майборода, О. Селіванової та інших.

Об’єктом дослідження ставали фразеологізми з компонентами «частини тіла людини», «душа», «ментальність», «риса характеру», окремі «емоції» тощо. Проте фразеологічна мікросистема фразеосемантичного поля «Емоції людини», до якої ми включаємо емоції занепокоєння, хвилювання, переживання й тривоги, не була об’єктом попередніх досліджень. З огляду на це буде цікавим зіставне дослідження цієї фразеологічної мікросистеми в українській та російській мовах.

Формулювання завдань. Метою нашого дослідження є визначення національно-культурних особливостей українських і російських фразеологічних одиниць (ФО) на позначення занепокоєння, хвилювання, переживання, тривоги на основі специфіки звичаїв, вірувань, побуту, які відбиваються в них. Отже, об'єктом вивчення виступають українські та російські ФО на позначення занепокоєння, хвилювання, переживання, тривоги, а предметом — риси української та російської національно-культурної специфіки, яка відображена в них. У роботі застосовано зіставне вивчення подібностей та відмінностей ФО цієї фразеологічної мікросистеми в українській та російській мовах. Ми спираємося на структурно-граматичні, семантичні та функційні особливості ФО у кожній із зазначених мов. Основним критерієм визначення семантичних подібностей і розбіжностей ФО досліджуваної мікросистеми є наявність або відсутність їх формальної та семантичної еквівалентності в українській та російській мовах щодо позначення занепокоєння, хвилювання, переживання або тривоги.

Виклад основного матеріалу. У фразеологічній системі української та російської мов окрему семантичну групу складають фразеологізми зі значенням емоційного стану особи із загальним компонентом значення *бути в якомусь стані*. Особливістю такої групи в обох мовах є те, що всі одиниці мають як мінімум дві ознаки — загальну і диференційну, — які відбивають денотат: конкретний емоційний стан людини. Фразеологізми позначають прості стани і такі, за яких переживаються відразу кілька емоцій (іноді протилежних), наприклад, *серце падає* — відчуття тривоги, переляку, розпачу; *в очах темніє* (*потемніло, тьмариться, потьмарилося*) — комусь стає погано з причини сильного хвилювання, обурення, гніву. Характер денотату пояснює і факт відсутності в цій групі ФО, які мали б лише загальний компонент «емоційний стан особи» і не включали б диференційних компонентів, що конкретизують цей стан.

Опертя на загальний семантичний диференційний компонент ФО в обох мовах дає змогу поєднувати ФО в підгрупи зі значенням конкретних емоційних станів. Якщо фразеологізми позначають складні емоції, віднесення їх до будь-якої підгрупи визначають тим, яка емоція в певному випадку домінує. Так, *сердце падает* потрапляє до підгрупи зі значеннями «страх», «переляк», «жах», оскільки саме ці емоції домінують. Спираючись на семантичні диференційні ознаки та використовуючи принцип нарощування інтенсивності емоції, можна чітко виокремити 14 підгруп у фразеологічному полі «Вираження емоцій»:

1. Захоплення, захват, радість, щастя.
2. Добрі побажання, підбадьорення.
3. Здивування, подив.
4. Інтерес, увага.
5. Байдужість.
6. Насмішка, зневага, презирство.
7. Збентеження, сором, сором'язливість.
8. Прикрість, сум, туга.
9. Образа.
10. Роздратування, досада.
11. Обурення, гнів.
12. Попередження, застереження, небезпека.
13. Занепокоєння, хвилювання, переживання, тривога.
14. Переляк, страх, жах, розпач.

Ці 14 підгруп розташовано нами у логічній послідовності: від найбільш сильних позитивних емоцій до найбільш сильних негативних. У статті йдеться про ФО підгрупи 13 «Занепокоєння, хвилювання, переживання, тривога». В українській мові ми виявили понад 90 ФО, які слід віднести до цієї підгрупи, у російській мові — лише 52. В обох мовах усі фразеологізми цієї підгрупи мотивовані, внутрішня форма їх прозора і відображає відповідні відчуття, поведінкові реакції людини.

Залежно від внутрішньої форми ФО та на основі встановлених у психології компонентів почуття (внутрішнє переживання, поведінкова реакція, фізіологічні зміни в організмі людини) фразеологізми можна об'єднати в ряди. Перший і найбільший ряд стосується внутрішніх переживань: *братъ / хватать за душу (за сердце), сам не свой, как на (горячих) углях, бить тревогу, выматывать (всю) душу // брати / взяти за живе, торкати серце, камінь на душі (на серці)* тощо. Інші фразеологізми із таким значенням пов'язано з образами, що передають фізіологічні відчуття та сприйняття людини: зорові, слухові, тактильні, смакові, інші. В українській мові це, наприклад: *в очах темніє / тьмариться, болюче (дошкульне, вразливе) місце, примушувати попірити, голова болить про щось*; у російській мові: *бросает // кидает в жар, сердце (душа) разрывается на части, не смыкают глаз* тощо. Образна основа більшості фразеологізмів підгрупи 13 в обох мовах відбиває зовнішні, видимі реакції людини в умовах сприйняття, переживання, що зумовлено самою специфікою почуттів занепокоєння, тривоги, хвилювання, коли людина не здатна залишатися у звичайному, зовні стриманому стані (порівняймо, наприклад: *шматок попереж горла (руба в горлі) стає і кусок в горло не лезет*). В основі цих ФО лежить образ, що фіксує фізіологічний стан м'язів горла із причин хвилювання (їх спазм) і, як наслідок, неможливість проковтнути шматок. Характерно, що всі ФО цієї підгрупи обома мовами є розмовними.

Невід'ємним компонентом семантики ФО виступає їхнє категоріальне значення. Ця підгрупа представлена фразеологізмами двох основних і більш частотних семантико-синтаксичних розрядів. Більше половини ФО в українській мові і близько половини ФО в російській є дієслівними. Переважна більшість українських дієслівних ФО за структурою є словосполученнями з об'єктним зв'язком керування, декілька — з обставинним зв'язком іменного прилягання, одна — із зв'язком суто прилягання (примушувати попріти). Переважна більшість російських ФО побудовано за моделлю словосполучення з підрядним об'єктним значенням і 2 — з підрядним обставинним значенням (*бросает в жар, в глазах темнеет // мутится // зеленеет*). Дві російських ФО мають відкриту структуру: *как (будто, словно, точно) на иголках (быть, чувствовать себя)*; *как на (горячих) углях // углях (сидеть, быть, чувствовать себя)*. В українській мові — аналогічна картина: *як на голках (бути, сидіти)*.

Серед українських ФО 33 — предикативних, і всі вони організовані як прості двоскладні речення незамкненої структури: *голова наморочиться, душа болить* та інші. 7 російських фразеологізмів предикативні, з них 5 являють собою прості речення двоскладної незамкненої структури: *голова кружится, душа (сердце) болит*; 2 — складні речення замкненої структури: *у кого что болит, тот о том и говорит; ветром море колышет, молвою — народ* (це прислів'я, що й пояснює їхню синтаксичну структуру). Українським субстантивним фразеологізмам словосполученням з атрибутивним значенням і формальним зв'язком керування (*камень (який?) на души; душа (яка?) не на месте*) та зі зв'язком узгодження (*сам не свой*) відповідають подібні російські субстантивні фразеологізми з атрибутивним значенням і зв'язком керування (*камень (какой?) на сердце / на душе; душа / сердце не на месте*) та з атрибутивним значенням і зв'язком узгодження (*сам не свой*). Переважання дієслівних одиниць дає змогу охарактеризувати підгрупу 13 як підгрупу активного емоційного стану особи. З іншого боку, саме дієслівні фразеологізми відображають внутрішні переживання людини і передають фізичні (фізіологічні) відчуття і сприйняття, що пояснює переважання дієслівних конструкцій.

Спільність семантики ФО, їх структурної організації — дієслівні словосполучення та двоскладні речення — визначають однаковість синтаксичних позицій у реченні. ФО зі структурою дієслівних словосполучень виступають у реченні в ролі присудка; фразеологізми, побудовані за моделлю двоскладного речення, є фразеологізованою основою речення. У такому реченні ФО виконує одну синтаксичну функцію.

У значеннях аналізованих фразеологізмів є сема, яка характеризує стан людини, ситуації. Це логічно пов'язане із самим значенням емоцій занепокоєння, хвилювання, переживання, які не передбачають зазвичай активних дій з боку людини, яка ці емоції переживає.

Зіставлення ФО підгрупи *хвилювання* в українській та російській мовах дає змогу заявити, що абсолютна більшість російських ФО мають українськомовні відповідники або еквіваленти. Так, переважна більшість російських фразеологізмів цієї підгрупи мають еквіваленти або тотожні вирази в українській мові, напр.: *камень на душе (на сердце) — камінь на душі (на серці); бросает / кидает в жар — кидає у жар; в глазах темнеет (мутится, зеленеет) — в очах темніє (тьмариться); не находит (себе) места — не находити (собі) місця* тощо.

Збігаючись в основній формі, українсько-російські еквіваленти часто відрізняються кількістю та компонентним складом варіантів. При цьому в українській мові ФО варіюються частіше і різноманітніше, в російській вони стабільніші: *голова кружится / закружилась — голова крутится // наморочится // чманіє // туманіє // макітриться; сердце (душа) разывается на части — душа (серце) розривається на шматки // крається* і т. д. Багато російських ФО мають аналоги. За умови зіставлення семантично близьких ФО виявляються і аналоги, і еквіваленти. Так, 3 ФО цієї підгрупи в російській мові мають і еквіваленти, і аналоги: *братъ // хватать // взять за душу (за сердце) — брати // взяти // хапати // ухопити за душу (за сердце), торкати серця*. Наведені російські та українські фразеологічні відповідники не є еквівалентними, а лише фонові, аналогічні. Далі: *кусок в горло не идёт // не лезет — шматок у горло не йде // не лізе, поперек горла (руба в горлі) стає; битъ // забить тревогу — бити / здійсмати тривогу, бити // дзвонити на сполох (на гвалт)*. Фразеологізми *торкаться сердца, бити // дзвонити на сполох, шматок поперек горла стає* — не еквіваленти. Вони є аналогами або відповідниками з однаковою структурою, але різними несинонімічними компонентами. Прикладом еквівалентної пари ФО в українській і російській мовах є *як на голках (бути, сидіти) — как (будто, словно, точно) на иголках*. Однак у російській мові є синонім цієї ФО, який слід розглядати як фоновий аналог українському відповіднику: *как на (горячих) углях (углях)*.

В обох мовах є ФО, які зовсім не мають відповідних еквівалентів в іншій мові. Наприклад, серед російських ФО ми відзначили таких одиниць три: *ад кромешний на душе; ветром море колышет, молвою — народ; у кого что болит, тот о том и говорит*; серед українських ФО таких 7: *вганяти // ввігнати у ніт, примушувати // примусити попріти, ніт гонити з когось, шашіль точить кого, терпне серце у кого, у голові макітриться від чого* тощо.

Враховуючи семантичні, формальні та функційні показники ФО на позначення занепокоєння, хвилювання, переживання, тривоги в українській та російській мовах, можна зробити такі висновки.

1. Фразеологізми в досліджуваних мовах мають три основні типи співвідношень: еквівалентні, (фонові) аналогічні та безеквівалентні.

2. Еквівалентні ФО мають повну структурну, семантичну та функційну відповідність. Ця відповідність зумовлена подібним осмисленням денотатів у різних етносів. У структурі ФО з еквівалентними відносинами може мати місце лексико-граматичне варіювання, якщо воно не порушує єдності внутрішнього образу та функцій, а отже, і еквівалентності фразеологізмів.

3. Співвідношення аналогів мають ФО, значення яких побудовано різноманітними асоціаціями: однаковими, подібними, а іноді і різними. Асоціації є своєрідним культурним кодом. Вони в образній формі передають значення ФО і, водночас, підкреслюють їхню національно-мовну специфіку.

4. Найбільш яскраво відображають національний колорит безеквівалентні ФО. Лексичні компоненти їхньої структури нерідко акцентують національні реалії або національне забарвлення власних назв.

Порівняльний аналіз фразеосемантичної групи фразеологізмів на позначення занепокоєння, хвилювання, переживання, тривоги дав змогу виявити як спільні, так і відмінні риси в українському та російському фразеотворенні. Безперечно, що саме за умов використання контрастивного підходу найбільш явно та повно розкривається національна своєрідність фразеологічних одиниць, виявляючи етнічну і / або національно-культурну специфіку фразеологізмів тієї чи іншої мови.

Література

1. Арефьева Н. Г. Фразеология русских переселенческих говоров Юга Украины / науч. ред. Е. Н. Степанов. Одесса : Астропринт, 2021. 352 с.
2. Арутюнова Н. Д. Введение. *Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке* / Отв. ред. Н. Д. Арутюнова, Н. Б. Левонтина. Москва : Индрик, 1999. С. 3–11.
3. Березнева І. М. Особливості вивчення фразеологічних одиниць із соматизмами як наукова проблема. *Лінгвістичні дослідження*. Харків : ХДПУ імені Г. С. Сковороди, 2000. № 5. С. 122–127.
4. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Лингвострановедческая теория слова. Москва : Русский язык, 1980. 320 с.
5. Д'якова Т. О. Фразеологічна картина світу як складова мовної картини світу. *Лінгвістика*. Луганськ : Альма-матер, 2005. Вип. 1 (4). С. 27–33.
6. Каракуця О. М. Лінгвокультурологічний аналіз фразеологізмів із компонентом *душа*. *Лінгвістичні дослідження*. Харків : ХДПУ імені Г. С. Сковороди, 2001. № 6. С. 72–79.
7. Касарес Х. Введение в современную лексикографию. Москва : Изд-во иностр. лит., 1958. 354 с.
8. Майборода О. А. Внутрішня форма фразеологізму як відтворення національної самобутності мовного колективу. *Лінгвістичні дослідження*. Харків : ХДПУ імені Г. С. Сковороди, 2000. № 4. С. 72–78.
9. Маслова В. А. Лингвокультурология : Учеб. пособие для студентов высших учебных заведений. Москва : Академия, 2001. 208 с.
10. Мокієнко В. М. Славянская фразеология. Москва : Высшая школа, 1980. 286 с.
11. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Київ-Черкаси : Брама, 2004. 276 с.
12. Словник фразеологізмів української мови / відп. ред. В. О. Винник. Київ : Наук. думка, 2003. 788 с.
13. Степанов Е. Н. Фразеология города как лингвокультурное пространство. *Научный вестник Измаильского государственного гуманитарного университета. Филологические науки*. Измайл, 2008. Вип. 25. С. 130–135.
14. Степанов Є. М. Українські запозичення в лексиці та фразеології російського мовлення Одеси. *Одеський лінгвістичний вісник* : наук.-практ. журнал. Одеса : НУ ОЮА, 2015. Вип. 6. Т. 1. С. 99–104.
15. Степанов Е. Н. Сценарная специфика региональной фразеологии. *Мова*. Одеса : Астропринт, 2017. № 28. С. 30–36. DOI : 10.18524/2307-4558.2017.28.115857.
16. Телия В. Н. (отв. ред.) Большой фразеологический словарь русского языка. Москва : АСТ-пресс книга, 2006. 784 с.
17. Тер-Минасова С. Г. Язык и коммуникация. Москва : Озон, 2008. 264 с.
18. Фёдоров А. И. Фразеологический словарь русского литературного языка. Москва : Астрель, АСТ, 2008. 828 с.

References

1. Arefleva, N. G. (2021), *Phraseology of Russian settler dialects of the South of Ukraine* [*Frazeologiya russkikh pereselencheskikh govorov Yuga Ukrainy*], sci. ed. Ye. N. Stepanov, Astroprint Publishing house, Odessa, 352 p.
2. Arutyunova, N. D. (1999), "Introduction", *Logical analysis of language. The image of a person in culture and language* ["Vvedeniye", *Logicheskiy analiz yazyka. Obraz cheloveka v kulture i yazyke*], N. D. Arutyunova, N. B. Levontina (eds.), Indrik, Publishing house, Moscow, pp. 3–11.
3. Berезneva, I. M. (2000), "Peculiarities of studying phraseological units with somatisms as a scientific problem", *Lingvistichni doslidzhennya* ["Osoblyvosti vyvchennya frazeolohichnykh odyntys' iz somatyzmyamy yak naukova problema", *Linhvistychni doslidzhennya*], H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, No. 5, pp. 122–127.
4. Vereshchagin, Ye. M., Kostomarov, V. G. (1980), *Linguistic and regional theory of the word* [*Lingvostranovedcheskaya teoriya slova*], Russkiy yazyk Publishing house, Moscow, 320 p.
5. D'yakova, T. O. (2005), "Phraseological picture of the world as a component of the linguistic picture of the world", *Linguistics* ["Frazeolohichna kartyna svitu yak skladova movnoyi kartyny svitu", *Linhvistyka*], Al'ma-mater Publishing house, Luhans'k, vol. 1 (4), pp. 27–33.

6. Karakutsia, O. M. (2001), "Linguistic and cultural analysis of phraseological units with a soul component", *Lingvistichni doslidzhennja* ["Linhvokulturolohiniy analiz frazeolohizmu z komponentom dusha", *Linhvistichni doslidzhennja*], H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, No. 6, pp. 72–79.
7. Casares, H. (1958), *Introduction to modern lexicography* [Vvedeniye v sovremennuyu leksikografiyu], Foreign Literature Publ., Moscow, 354 p.
8. Mayboroda, O. A. (2000), "The internal form of phraseology as a reproduction of the national identity of a language group", *Lingvistichni doslidzhennja* ["Vnutrishnya forma frazeolohizmu yak vidtvorenniya natsional'noyi samobutnosti movnoho kolektyvu", *Linhvistichni doslidzhennja*], H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, No. 4, pp. 72–78.
9. Maslova, V. A. (2001), *Linguoculturology : Textbook* [*Lingvokulturologiya : Ucheb. posobiye*], Academy Publishing house, Moscow, 208 p.
10. Mokienko, V. M. (1980), *Slavic phraseology* [*Slavyanskaya frazeologiya*], Vysshaya shkola Publishing house, Moscow, 286 p.
11. Selivanova, O. O. (2004), *Essays on Ukrainian phraseology (psychocognitive and ethnocultural aspects)* [*Narysy z ukrayins'koyi frazeolohiyi (psykhokohnityvnyy ta etnokul'turnyy aspekty)*], Brama Publishing house, Kyiv-Cherkasy, 276 p.
12. *Dictionary of phraseological units of the Ukrainian language* (2003) [*Slovnyk frazeolohizmiv ukrayins'koyi movy*], V. O. Vinnyk (ed.), Naukova dumka Publishing house, Kyiv, 788 p.
13. Stepanov, Ie. N. (2008), "Phraseology of the city as a linguocultural space", *Scientific Bulletin of the Izmail State University of Humanities. Philological sciences* ["Frazeologiya goroda kak lingvokul'turnoe prostranstvo", *Naukovyy visnyk Izmayil's'koho derzhavnogo humanitarnoho universytetu*], Izmail State University of Humanities Press, Izmail, vol. 25, pp. 130–135.
14. Stepanov, Ie. N. (2015), "Ukrainian borrowings in the vocabulary and phraseology of the Russian speech of Odessa", *Odessa Linguistic Journal* ["Ukrayinski zapozychennia v leksytsi ta frazeolohiyi rosiiskoho movlennia Odesy", *Odeskyi linhvistychnyi visnyk : nauk.-prakt. zhurnal*], National University "Odessa Law Academy", Odessa, no. 6, vol. 1, pp. 99–104.
15. Stepanov, Ie. N. (2017), "Scenarious specificity of regional phraseology", *Mova / Language* ["Stsenarnaya spetsyfika regional'noy frazeologii", *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National Univ., Astropoint, Odessa, vol. 28, pp. 30–36. DOI : <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2017.28.115857>.
16. Telia, V. N. (ed.) (2006), *Big phraseological dictionary of the Russian language* [*Bol'shoy frazeologicheskii slovar' russkogo yazyka*], AST-Press Kniga Publishing house, Moscow, 784 p.
17. Ter-Minasova, S. G. (2008), *Language and communication* [*Yazyk i kommunikatsiya*], Ozon Publishing house, Moscow, 264 p.
18. Fedorov, A. I. (2008), *Phraseological dictionary of the Russian literary language* [*Frazeologicheskii slovar' russkogo literaturnogo yazyka*], Astrel, AST Publishing house, 828 p.

Natalya P. BASHKIROVA,

Senior Lecturer of the Department of Linguistic and Humanitarian Training for Foreigners, Odessa I. I. Mechnikov National University; 7, Mayakovsky lane, Odessa, 65062, Ukraine; tel.: +38 097 8778331; e-mail: bashnatal@gmail.com ; ORCID ID: 0000-0002-3079-1099

LINGUOCULTURAL FEATURES OF PHRASEOLOGIES ON THE SYMBOLS OF EXCITEMENT IN THE UKRAINIAN AND RUSSIAN LANGUAGES

Summary. The article reveals the national and cultural specificity of phraseological units for excitement in the Ukrainian and Russian languages. The **purpose** of this work is to determine the national and cultural features of Ukrainian and Russian phraseological units (PhU) for the designation of concern, excitement, worry, anxiety based on the specifics of customs, beliefs, and everyday life that are reflected in them. The **object** of the study is Ukrainian and Russian phraseological units for the designation of concern, excitement, worry, anxiety. The **subject** of the study is the presence / absence of nationally and culturally specific features of Ukrainians and Russians in the display of such PhUs. As a **result** of comparative analysis of the similarities and differences of the PhU of this phraseological microsystem in the Ukrainian and Russian languages, based on the structural-grammatical, semantic and functional features of the PhU in each of these languages, as well as the use of selection criteria and the appropriate method of researching the material, it was found that they are equivalent, close or similar and non-equivalent Ukrainian and Russian equivalents of phraseological units denoting concern, excitement, worry, anxiety. **Conclusions** are made about the presence of equivalent, non-equivalent phraseological units and analogous phraseological units in the Ukrainian and Russian phraseological systems.

Key words: phraseology; emotion; equivalence; national and cultural specificity; the Ukrainian and Russian languages.

Статтю отримано 6.04.2022 р.

БІГУНОВА Наталя Олександрівна,доктор філологічних наук, професор, завідувачка кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; вул. Дворянська, 2, Одеса, 65082, Україна;
тел.: +38 050 3331069; e-mail: natalbig@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-9460-9700**КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ
КОМПЛІМЕНТУ ТА ПОХВАЛИ СПІВРОЗМОВНИКА**

Анотація. *Мета* статті — встановлення іллокутивних цілей мовленнєвих актів похвали і компліменту. *Об'єкт* пропонуваного дослідження — мовленнєві акти похвали і компліменту, зафіксовані в англомовному спілкуванні персонажів художнього дискурсу. *Предмет* вивчення — загальні та диференційні іллокутивні цілі мовленнєвих актів похвали і компліменту в персонажній комунікації художнього дискурсу. Робота ґрунтується на *методі* спостереження та контекстуально-інтерпретаційному аналізі. *Результатом* вивчення проблеми стало визначення похвали та компліменту як суміжних позитивно-оцінних мовленнєвих актів, які поєднують риси експресивів, бегахітивів, сатисфактивів і часом функціують як фатичні мовленнєві акти. Обидва акти мають на меті вираження позитивної оцінки, здійснення позитивного впливу на емоції адресата, створення сприятливої атмосфери спілкування та дотримання соціального ритуалу. **Висновки:** окрім спільних іллокутивних цілей мовленнєвих актів похвали і компліменту, встановлено диференційні іллокутивні цілі, які в роботі проаналізовано у спілкуванні персонажів сучасного художнього англомовного дискурсу.

Ключові слова: художній дискурс, оцінка, мовленнєвий акт, похвала, комплімент, іллокуція.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістика розглядає дискурс у когнітивно-прагматичному вимірі, фокусуючись на пізнавальній діяльності людини, різновидом якої виступає оцінювання. Оцінна концептуалізація та оцінна категоризація вивчаються як специфічні когнітивні процеси, які відбуваються у свідомості людини в умовах її взаємодії з навколишньою дійсністю і які призводять до формування системи думок та оцінок [3, с. 104].

У прагматичній лінгвістиці оцінне значення пояснюється через комунікативні цілі відповідних мовленнєвих актів. Поняття мовленнєвого акту вже міцно утвердилося в лінгвістичному вживанні, і його тлумачення не викликає сумнівів. Мовленнєвий акт виступає одиницею нормативної соціомовленнєвої поведінки, розглядуваної в рамках прагматичної ситуації.

У запропонованій нами концепції категорія оцінки виявляється ключовою в процесах як когніції, так і комунікації; вона корелює з прагмасоціолінгвальними характеристиками комунікантів і визначає їх мовленнєву поведінку, виступаючи своєрідною точкою відліку та потужною основою мовленнєвого акту (далі МА).

Наступна розвідка присвячена визначенню та диференціації іллокутивних цілей мовленнєвих актів позитивної оцінки: похвали та компліменту.

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. Мовленнєвому акту компліменту присвячено чимало соціолінгвістичних та психолінгвістичних досліджень, особливо зарубіжних (див., напр., Н. Вольфсон, Д. Джонсон, Д. Спербер, Р. К. Херберт, Дж. Холмс, З. Шотленд, О. А. Агаркова, А. В. Бобенко, Е. В. Мурашкіна та ін.). Проте, зарубіжні дослідники не диференціюють комплімент і похвалу, інтерпретуючи будь-яке висловлювання похвали як комплімент. Із цим пов'язана відсутність зарубіжних досліджень, присвячених власне мовленнєвому акту похвали. Похвалою опікуються такі вітчизняні та російські лінгвісти, як Л. І. Ключко, І. А. Конова, Н. І. Паламар, О. С. Петеліна. Порівняльному вивченню МА похвали й компліменту присвячено роботи М. Микитюк, С. В. Волинкіної та Р. В. Серебрякової.

Особливо активно вивчаються мовні та невербальні засоби вираження похвали та компліменту, аналізується їх національно-культурна специфіка; складено типології реакцій на ці акти; детально описано гендерні характеристики адресантів і адресатів компліментів та їх статусні взаємовідносини; змальовано соціопсихологічний портрет адресанта похвали та його авторитарний статус. Проте, наразі відсутній аналіз та диференціація іллокутивних цілей адресантів цих мовленнєвих актів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці існують різні погляди щодо місця похвали та компліменту в існуючих таксономіях мовленнєвих актів.

У таксономії мовленнєвих актів, запропонованій Дж. Остіном, похвала і комплімент уналежнені до *бегахітивів* — актів суспільної поведінки [14]. У таксономії Дж. Сьорля їх місце, напевне, у блоці *експресивів*, за допомогою яких виражаються почуття і стосунки та передається психологічний стан мовця [18]. Сам Дж. Сьорль уналежнює до експресивів такі мовленнєві акти, як вибачення, подяка, співчуття, привітання, докір, здивування, обурення, тобто акти, які орієнтовані на соціальні ритуали. У цьому сенсі Е. Гоффман називає експресиви ритуальними актами, в яких мовці висловлюють терпимість і добру волю один щодо одного [17].

За Д. Вундерліхом, похвалу і комплімент слід вважати *сатисфактивами*, які певною мірою відповідають експресивам [20].

У таксономії Г. Г. Почепцова похвала і комплімент відповідають рисам *фатичних* (тобто мета-комунікативних) мовленнєвих актів, що реалізують контакто-встановлювальну функцію мовлення [12].

Розмірковуючи про природу МА похвали і компліменту, ми визнаємо обґрунтованість кожної із згаданих позицій. Наші спостереження цілком доводять правомочність уналежнення мовленнєвих актів позитивної оцінки до експресивів (у таксономії Дж. Сьорля) або до сатисфактивів (у таксономії Д. Вундерліха), а також до бехабітивів (за Дж. Остінім). Фатична функція, згадувана Г. Г. Почепцовим, на нашу думку, теж притаманна висловлюванням похвали і компліменту, але в різному ступені та в певних контекстах.

Отже, залишаються певні лакуни й невирішені питання в дослідженні прагматичної природи мовленнєвих актів похвали і компліменту. Актуальність пропонованої розвідки визначає нагальна потреба надати визначення мовленнєвим актам похвали і компліменту та порівняти їх основні та другорядні іллокутивні цілі.

Постановка завдання. Об'єктом пропонованого дослідження виступають позитивно-оцінні мовленнєві акти похвали і компліменту, зафіксовані в англomовному спілкуванні персонажів художнього дискурсу. Предмет вивчення складають загальні та диференційні іллокутивні цілі мовленнєвих актів похвали і компліменту в персонажній комунікації художнього дискурсу. Метою роботи є встановлення іллокутивних цілей мовленнєвих актів похвали і компліменту та надання їх дефініцій з урахуванням об'єктів та предметів оцінки. Для вирішення поставлених завдань використано метод спостереження, який уможливив виявлення характерних ознак досліджуваних одиниць, та контекстуально-інтерпретаційний аналіз — для виявлення експлікованих та імплікованих інтенцій комунікантів як компонентів висловлювання в кожному контексті вибірки.

Виклад основного матеріалу. Цілком зрозуміло, що МА похвали та компліменту слід вважати іллокутивно синкретичними актами, оскільки в них одночасно реалізуються дві або більше іллокуцій, які потребують аналізу та порівняння.

Перш ніж перейти до аналізу іллокуцій, пропонуємо наше визначення порівнюваних актів. **Похвалу співрозмовнику** визначаємо як позитивно-оцінний експресивний синкретичний МА, предметом оцінки в якому є моральні й інтелектуальні властивості, вміння і вчинки співрозмовника, акт, спрямований від вищого за соціальним або ситуативним станом комуніканта до нижчого.

Звичайно, похвала може бути адресована і третій особі, яка не присутня під час бесіди, проте, у рамках пропонованого дослідження ми зупинимось тільки на похвалі співрозмовнику.

Комплімент визначаємо як позитивно-оцінний експресивний синкретичний МА, що характеризується очікуваним перебільшенням чеснот співрозмовника: його зовнішності та вчинків, які адресант сприймає як досягнення. МА компліменту, на відміну від МА похвали, має гендерну залежність: комплімент зовнішності набагато частіше адресують жінкам.

На нашу думку, похвала та комплімент є суміжними МА, бо обидва, перш за все, мають на меті **вираження позитивної оцінки** та змушення адресата погодитися із судженням мовця. Іншою спільною метою МА похвали та компліменту, пов'язаною з їхньою експресивною природою, є прагнення здійснити **позитивний вплив на емоції адресата**, створити сприятливу атмосферу спілкування, спонукати адресата в подальшому до схожих станів або дій, тобто до тих, які слугували приводом для позитивної оцінки.

«Бехабітивний» характер висловлювань похвали та компліменту, тобто їхня властивість ідентифікувати взаємовідносини людей та їх суспільну поведінку, визначає їхні «етикетні» можливості. І похвалу, і комплімент вважають виявом увічливості, люб'язності, вони часом є проявами ритуальних комунікативних обмінів. Ці акти слугують актуалізаторами стратегій ввічливості: як позитивної, яка передбачає вияв уваги до співрозмовника, так і негативної, яка вимагає, зокрема, «формулювати висловлювання у пом'якшувальній модальній упаковці» [16, с. 131]. Висловлювання похвали і компліменту можуть уводитися для пом'якшення докору, невдоволення, вони допомагають увічливо змінити тему тощо, тобто вони слугують інструментом **налагодження та відтворення соціальних відносин**. Проте, ця етикетна функція, на нашу думку, є другорядною та залежною від екстралінгвального контексту.

Виокремлені спільні іллокутивні цілі суміжних позитивно-оцінних актів похвали та компліменту мають певні когнітивні та прагматично-ситуативні розбіжності, які слугують підставою для диференціації іллокутивних цілей досліджуваних мовленнєвих актів.

Основними **іллокутивними цілями МА похвали** вважаємо такі:

- 1) Прагнення виразити позитивну оцінку рис характеру і вчинків адресата.
- 2) Прагнення здійснити позитивний вплив на емоції адресата.
- 3) Намір спонукати адресата продовжувати вчинки, які отримали позитивну оцінку від мовця, або дотримуватися тієї ж поведінки, яка була позитивно оцінена мовцем.
- 4) Намір заспокоїти та підбадьорити адресата і тим самим зберегти його «обличчя».
- 5) Намір змінити тему, небажану для мовця, або пом'якшити критику адресата.

Слід наголосити на тому, що адресант похвали має володіти моральним правом на висловлення оцінки рис, поведінки, вчинків іншої особи. МА похвали забезпечує адресанту перевагу над адресатом: передбачається, що адресант повинен мати якісь повноваження, права на вираження оцінки рис співрозмовника [11].

Звернімося до персонажного мовлення англомовного художнього дискурсу, в якому персонажі висловлюють похвалу співрозмовнику. Наведемо розгорнутий, аргументований МА похвали, в якому наявні перші три найголовніші виокремлені нами іллокутивні цілі:

“You’re ... you’re offering me a job?” I say disbelievingly. “...Why are you offering this to me?” I manage at last.

“I’ve been very impressed by you, Becky,” says Michael seriously. “You’re smart. You’re intuitive. You get things done.” I stare at him, feeling an embarrassed colour come to my cheeks. “And maybe I figured you deserve a break,” he adds kindly [26, с. 314].

Пропонуючи Бекі роботу, Майкл хвалить її, що є виразом позитивної оцінки її професійних здібностей. Майкл також прагне здійснити позитивний вплив на емоції Бекі (що йому, до речі, вдається: *I stare at him, feeling an embarrassed colour come to my cheeks*) та таким чином непрямим спонукає її працювати так само професійно і надалі на користь його фірми.

У наступному епізоді адресант похвали, теж роботодавець, переслідує ті самі три найтипівші для похвали іллокутивні цілі:

“I’ve hired Jacqueline Moltrano,” she blurted out.

“Really. How did you manage that? I’m impressed.”

She is thrilled to hear him say that [21, p. 283].

Поєднання похвали зі здивуванням робить її найбільш дієвою та увиразнює глибоке враження роботодавцем досягненнями героїні. Перлокутивний ефект такої похвали досягнуто, про що свідчить опис автором почуттів героїні (*She is thrilled to hear him say that*).

Проте переконання, що похвала — це щось позитивне, далеко не завжди відповідає дійсності. Психологи відзначають, що похвала часто сприймається слухачами негативно, призводить до відчуття дискомфорту, незручності й збентеження, пробуджуючи оборонні реакції. Так, психолог-практик М. Берклі-Ален провела експеримент, попросивши слухачів свого семінару написати, що вони відчують, коли їх хвалять. Ось деякі з відповідей: «Коли хтось, особливо мій начальник, мене хвалить, я сприймаю це як спробу мною маніпулювати»; «У голові у мене думка: це він говорить, щоб я ще більше працював»; «Мені цікаво, що йому від мене знадобилося на цей раз»; «Я відчуваю збентеження. Важко що-небудь сказати» [1, с. 212].

Люди розуміють: якщо хтось дає позитивну оцінку, то в інший раз він може дати і негативну — сам факт оцінювання припускає перевагу мовця над слухачем. Тому не дивно, що адресат похвали в наступному прикладі — молодий поліцейський Хейміш — реагує на неї з обережністю (*cautiously*), сприймаючи її як засіб маніпуляції: його хвалять, щоб змусити розслідувати «темну» справу:

“I want you, Hamish Macbeth, to find out who really murdered Penelope.”

“Why me?”

“I formed the opinion that you are not lacking in intelligence. From the church gossip at Cnothan, I discovered that you had solved crimes before, and all on your own initiative.”

“I will do my best, of course, to find out who did it,” said Hamish cautiously. “But I do not have the resources of Strathbane.”

“Nonetheless, I am relying on you. I am not a poor woman. I can pay you” [22, с. 95].

Таким чином, посилена спонукальна семантика у наведеному прикладі негативно впливає на перлокутивний ефект мовленнєвого акту похвали.

У наступному епізоді дві подружки вирішують провести власне розслідування крадіжки, і одна з них, Неллі, пропонує знайти можливих свідків у пабі. Скромна, тиха Моллі відмовляється. Розсердившись на подружку, Неллі не відразу виражає критику її упертості, а з міркувань ввічливості спочатку хвалить її, тобто на перший план тут виходить іллокутивна ціль пом’якшення критики адресата:

“And nothing you say, Nellie, will coax me to go in a pub to ask questions”.

Nellie tutted. “I know ye’re clever, girl, but now and again year can be as thick as two short planks” [25, с. 191].

Ще один епізод є прикладом вживання похвали з іллокутивним наміром пом’якшити відмову: хлопчик Муз просить начальника в’язниці посприяти в тому, щоб його сестру взяли до спеціалізованої школи, і отримує відмову, пом’якшену похвалою на свою адресу:

Look, Moose, you want to help your sister and that’s admirable. But I can’t help you with this. Your parents will work something out. Now, run along [23, с. 204].

Далі наведемо контекст, у якому похвала викликана наміром заспокоїти та підбадьорити адресата і тим самим зберегти його «обличчя»: хазяйка повертається додому і бачить, що поліці, які встановлював її знайомий у неї в кімнаті, розміщені криво і хаотично: вона намагається приховати свій жах і відчай, щоб не скривдити майстра, і спочатку хвалить його за роботу, а потім просить, щоб він все переробив:

“What do you think?” said Gary, proudly nodding at his handiwork.

“They’re great! They’re great!” I gushed, feeling mouth going into funny tight shape. “There’s just one little thing. Do you think you could make it so the supports are all in line with each other?”

Shelves, in fact were put up in mad asymmetrical manner with supports here, there and everywhere, different on each layer [24, с. 32].

Щодо компліменту, його інтенція, перш за все, полягає в демонстрації добрих почуттів, прихильності до адресата. Спонукальна семантика тут менш актуальна, важливішою є інтенція **сказати щось приємне співрозмовникові**, стати йому ближчим. Повністю погоджуємось із думкою О. С. Іс-серс, яка відмінною рисою компліменту вважає явну демонстрацію інтенції мовця — його бажання сказати щось приємне співрозмовникові [5].

Лінгвісти єдині в тому, що основна функція компліменту — встановлення **контакту і підтримка добрих стосунків**. Стратегічне завдання мовця — викликати симпатію, заручитися підтримкою співрозмовника. Н. Вольфсон називає комплімент «соціальним мастилом, що встановлює і підтримує контакт» і слугує для **зміцнення солідарності** між мовцем і адресатом [19].

Слід брати до уваги і таку властивість компліменту як **висловлення вдячності** співрозмовнику (в тому числі у ситуаціях, коли висловлюється дзеркальний комплімент, тобто комплімент у відповідь на комплімент), **намір заспокоїти і підбадьорити** адресата, який з якихось причин має сумніви щодо власної зовнішності або ораторських, кулінарних та інших здібностей.

Як і адресант похвали, адресант компліменту теж має сильнішу позицію за адресата, оскільки здійснює свою владу над співрозмовником, який, відповідно до принципу Ввічливості, має бути вдячним за проявлену симпатію.

На відміну від похвали, комплімент відрізняє невелике очікуване перебільшення чеснот співрозмовника [2; 15]. Проте, це не наближує його до лестощів, адже адресант компліменту не має на меті обдурити адресата; адресат не може бути обдурений компліментом, конвенціональність, перебільшеність і ритуалізованість якого є очевидними.

До основних іллокутивних цілей МА компліменту уналежнюємо:

- 1) намір зробити приємність, люб'язність співрозмовнику, зумовлений міркуваннями ввічливості та бажанням підтримати злагоду в стосунках із ним;
- 2) намір виявити свій емоційний стан вираженням перебільшеної позитивної оцінки (захопленням) зовнішності або досягненнями співрозмовника (або близьких йому людей);
- 3) намір дотриматися соціального ритуалу та зміцнити солідарність із співрозмовником, підкреслити належність до однієї з ним соціальної групи;
- 4) намір висловити подяку співрозмовнику за певні вербальні / невербальні дії з його боку;
- 5) намір заспокоїти та підбадьорити співрозмовника, зберегти його «обличчя».

Розглянемо вживання компліментів персонажами англomовного художнього дискурсу. Наступний короткий комплімент демонструє одразу три іллокуції мовця: намір зробити люб'язність, намір виявити свій емоційний стан вираженням перебільшеної позитивної оцінки зовнішності співрозмовника та намір заспокоїти та підбадьорити співрозмовника, зберегти його «обличчя»:

“I’m seventy-one,” coaxed Flec. “Don’t look a day over sixty-five” [29, с. 59].

Окрім зовнішності співрозмовника, об'єктом оцінки в МА компліменту можуть виступати досягнення адресата: витвори мистецтва, літератури, науки, страви, які він сам (або його кухар) приготував; майно адресата, яке віддзеркалює його смак. Головна умова (на відміну від МА схвалення) — ці витвори мають позитивно оцінюватися **у присутності** їх автора або хазяїна.

Висловлення компліменту часто спричинено дотриманням певного ритуалу, коли мовець демонструє знання ритуалу, етикетних норм, власну належність до певної соціальної групи. Наприклад, адресат наступного компліменту, крім висловлення позитивної оцінки та виявлення свого емоційного стану, також висловлює подяку і демонструє власний досвід перебування в Індії та розуміння в тамтешній кухні:

The main course was a curry which went down very well with the artists.

“My compliments to the chef,” a stout man in a wine-coloured jacket told me, “I’m an old India hand, and I can safely say this is as good as anything I tasted in Bombay” [27, с. 68].

Висловлення компліменту як дотримання ритуалу спостерігаємо найчастіше, коли мовець потрапляє до помешкання адресата майбутнього компліменту. У такому разі компліменти доцільні як на початку візиту, так і наприкінці, що демонструють такі приклади:

• *“Well, this is a good-sized room,” said Stephen cheerfully. “You should fit a lot of guests in here.”*

“Yes, I suppose so,” said Don [31, с. 246] (початок візиту).

• *“Thank you,” I said before she could disappear, “for showing me your beautiful home” [28, с. 109] (завершення візиту).*

У наведеному нижче епізоді комплімент спрямований на «збереження обличчя» співрозмовника — невпевненого у своєму виборі одягу, отже, іллокутивна ціль заспокоїти та підбадьорити співрозмовника, зберегти його «обличчя» виходить на перший план разом із намірами зробити приємність та висловити свої позитивні емоції:

“Does me dress look all right, Ruthie?” Bella asked. “It’s not creased or anything?”

"Your dress is lovely, Bella" [25, с. 400].

У таких ситуаціях комплімент може бути викликаний прямим запитом-квеситивом типу *Do I look nice?* або провокативним *Do I look awful?*, що є очевидним бажанням комуніканта почути комплімент на свою адресу. Наведемо ще один приклад такого «вимушеного» комплімента:

She took off her coat and hat, and glanced about for a mirror.

"Do I look awful?" she said, not finding in none, and trying to tidy her hair.

"You look wonderful", said Kay [30, с. 260].

Висновки. Отже, спостереження над персонажним мовленням сучасного англомовного художнього дискурсу доводять, що похвала та комплімент є суміжними позитивно-оцінними МА, які поєднують риси експресивів, бехаівтивів, сатисфактивів та мають певні ознаки фатичних мовленнєвих актів. Обидва акти мають на меті вираження позитивної оцінки, здійснення позитивного впливу на емоції адресата та створення сприятливої атмосфери спілкування. «Бехаівтивний» характер висловлювань похвали та компліменту зумовлює їх участь у ритуальних комунікативних обмінах. Проте, кожний з актів має свої іллокутивні нюанси, які дають підставу для певної диференціації.

До іллокутивних цілей МА похвали відносимо прагнення виразити позитивну оцінку рисам характеру та вчинкам адресата; прагнення здійснити позитивний вплив на емоції адресата; намір спонукати адресата продовжувати вчинки, які схвально оцінені адресантом, або дотримуватися тої ж поведінки, яка була ним схвалена; намір заспокоїти та підбадьорити адресата і, тим самим, зберегти його «обличчя»; намір змінити тему, небажану для мовця, або пом'якшити критику адресата.

До основних іллокутивних цілей МА компліменту уналежнюємо намір зробити приємність, люб'язність співрозмовнику; намір виявити свій емоційний стан вираженням перебільшеної позитивної оцінки зовнішності, а також досягненнями співрозмовника або близьких йому людей; намір дотриматися соціального ритуалу та зміцнити солідарність із співрозмовником, підкреслити належність до однієї з ним соціальної групи; намір висловити подяку співрозмовнику за певні вербальні або невербальні дії з його боку; намір заспокоїти та підбадьорити співрозмовника, зберегти його «обличчя».

Перспективи подальших розвідок убачаємо у виявленні та зіставленні особливостей реалізації перлокутивного ефекту мовленнєвих актів похвали та компліменту.

Література

1. Беркли-Ален М. Забытое искусство слушать (Пер. с англ.). Санкт-Петербург : Питер-пресс, 1997. 256 с.
2. Бигунова Н. А. Дифференциальные признаки речевых актов комплиментов и лести (на материале современного английского языка). *Мова*. Одеса : Астропринт, 2012. № 17. С. 42–45.
3. Болдырев Н. Н. Структура и принципы формирования оценочных категорий. *С любовью к языку : Сборник научных трудов, посвященный Е. С. Кубряковой*. Москва ; Воронеж : Ин-т языкознания РАН, 2002. С. 103–114.
4. Волянкина Н. А. Речевые жанры похвалы и комплиментов в бытовой сфере общения и коммуникативной среде телевизионного ток-шоу : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Красноярск, 2009. 25 с.
5. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва : ЛКИ, 2008. 288 с.
6. Ключко Л. И. Высказывания похвалы в коммуникативно-деятельностной парадигме общения (на материале английского языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Сумы, 2003. 193 с.
7. Конова И. А. Речевые акты похвалы и порицания собеседника в диалогическом дискурсе современного немецкого языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Тамбов, 2003. 180 с.
8. Микитюк Ю. Комплімент як різновид соціальної взаємодії. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича. Германська філологія*. Чернівці, 2021. Вип. 831–832. С. 218–231.
9. Мурашкина Э. В. Комплимент как регулятивный речевой акт (на материале английского языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Тверь, 2004. 147 с.
10. Паламар Н. І. Невербальні засоби вираження мовленнєвого акту похвали. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Філологічні науки*. Дніпропетровськ, 2016. № 2 (12). С. 238–242.
11. Петелина Е. С. Средства выражения и контексты функционирования высказываний похвалы и лести в английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Пятигорск, 1988. 16 с.
12. Почепцов Г. Г. Слушатель и его роль в актах речевого общения. *Единицы и регулятивы : межвузовский сборник научных трудов*. Калинин : КГУ, 1987. С. 26–38.
13. Серебрякова Р. В. Национальная специфика речевых актов комплиментов и похвалы в русской и английской коммуникативных культурах : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Воронеж, 2002. 201 с.
14. Austin J. L. How to Do Things with Words. Oxford : Oxford University Press, 1962, 1973. 329 p.
15. Bigunova N., Shaoxiong C., Stepanov I. Positive evaluative speech acts from the perspective of sincerity criterion. *XLinguae: European scientific language Journal*. Slovak Republic, 2020. N 2. P. 197–215. DOI: 10.18355/XL.2020.13.02.17.
16. Brown P., Levinson S. Politeness : Some Universals in Language Usage. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1987. 345 p.
17. Goffman E. Forms of Talk. Philadelphia : Univ. of Pennsylvania, 1981. 236 p.
18. Searle J. R. Expression and Meaning. Cambridge : Cambridge University Press, 1979. 187 p.
19. Wolfson N. The Social Dynamics of Native and Normative Complimenting Behavior. *The Dynamic Interlanguage : Empirical Studies in Second Language Variation*. New York : Plenum Press, 1989. P. 219–236.
20. Wunderlich D. Methodological remarks on speech act theory. *Speech act theory and pragmatics*. Dordrecht : Reidel, 1980. P. 291–312.

Ілюстративні джерела

21. Bagshawe L. *Destiny*. London : Headline Review, 2011. 422 p.
22. Beaton M. C. *Death of a Scriptwriter*. London : C & R Crime, 2009. 304 p.
23. Choldenko G. *Al Capone Does My Shirts*. London : Puffin Books, 2006. 215 p.
24. Fielding H. *Bridget Jones : The Edge of Reason*. London : Picador, 2000. 422 p.
25. Jonker J. *I'll be your Sweetheart*. London : Headline, 2005. 406 p.
26. Kinsella S. *Shopaholic Abroad*. London : Black Swan, 2001. 350 p.
27. Mackay S. *The Orchard on Fire*. London : Minerva, 1995. 215 p.
28. Morton K. *The Distant Hours*. London : Pan Books, 2010. 677 p.
29. Spark M. *Memento Mori*. London : Virago, 2010. 226 p.
30. Waters S. *The Night Watch*. London : Virago, 2011. 506 p.
31. Wickham M. *The Tennis Party*. London : Black Swan, 1996. 336 p.

References

1. Berkeley-Alain, M. (1997), *The forgotten art of listening* (translated from English) [*Zabytoe iskusstvo slushat'*], Piter-press Publishing house, Saint-Petersburg, 256 p.
2. Bigunova, N. A. (2012), "Differential characteristics of compliment and flattery speech acts (on modern English samples)", *Mova / Language* ["Differentsial'nyye priznaki rechevykh aktov komplimenta i lesti (na materiale sovremen-nogo angliyskogo yazyka)", *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint Publishing house, vol. 17, pp. 42–45.
3. Boldyrev, N. N. (2002), "The structure and principles of formation of evaluative categories", *With love for the lan-guage : A collection of scientific papers, dedicated to E. S. Kubryakova* ["Struktura i printsipy formirovaniya otsenocnykh kategoriy", *S lyubov'yu k yazyku : Sbornik nauchnykh trudov, posvyashchennykh E. S. Kubryakovoy*], Institute of Lin-guistics, RAS, Voronezh, pp. 103–114.
4. Volynkina, N. A. (2009), *Speech acts of praise and compliment in the domestic sphere of communication and in the communicative setting of TV talk-show* : Synopsis for thesis [*Rechevye zhanry pohvaly i komplimenta v bytovoy sfere obshcheniya i kommunikativnoy sfere televizionnogo tok-show* : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.04], Krasnoyarsk, 25 p.
5. Issers, O. S. (2008), *Communicative strategies and tactics of Russian speech* [*Kommunikativnye strategii i taktiki russkoy rechi*], LKI Publishing house, Moscow, 288 p.
6. Klochko, L. I. (2003), *Praising Utterances within Communicative and Activity Paradigm of Intercourse* : Thesis [*Vyskazyvaniya pohvaly v kommunikativno-deyatelnostnoy paradigm obshheniya (na material angliyskogo yazyka)* : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.04], Sumy State University Publishing House, Sumy. 193 p.
7. Konova, I. A. (2003), *Speech acts of praise and reproof of the interlocutor in dialogue discourse of modern German language* : Thesis [*Rechevye akty pohvaly i poritsaniya sobesednika v dialogicheskom diskurse sovremennogo nemetskogo yazyka* : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.04], Tambov, 180 p.
8. Myktyuk, Yu. (2021), "Compliment as a form of social interaction", *Germanic Philology Journal of Yuriy Fed-kovykh Chernivtsi National University* ["Kompliment yak riznovyd sotsial'noyi vzayemodiyi"] *Scientific bulletin of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Germanistic Philology*. Chernivtsi. Vol. 831–832, pp. 218–231.
9. Murashkina, Je. V. (2004), *Compliment as regulatory speech act (on the samples from the English language)* : The-sis [*Kompliment kak regulativnyy rechevoy akt (na material angliyskogo yazyka)* : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.04], Tver', 147 p.
10. Palamar, N. I. (2016), "Non-verbal means of expressing praise speech act", *Alfred Nobel University Journal of Philology* ["Neverbal'ni zasoby vyrazhennya movlennyevoho aktu pohvaly", *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobe-ly. Filolohichni nauky*], Dnepropetrovsk, # 2 (12), pp. 238–242.
11. Petelina, E. S. (1988), *The means of expression and the contexts of the functioning of praise and flattery utterances in the English language* : Synopsis for thesis [*Sredstva vyrazheniya i konteksty funktsionirovaniya vyskazyvaniy pohvaly i lesti v angliyskom yazyke* : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.04], Pyatigorsk, 16 p.
12. Pocheptsov, G. G. (1987), "The listener and his role in acts of speech communication", *Units and regulators* : interuniversity collection of scientific papers ["Slushatel' i yego rol' v aktakh rechevogo obshheniya", *Yedynitsy i regula-tivnyy* : mezhvuzovskiy sbornik nauchnykh trudov], Kalinin State University Press, Kalinin, pp. 26–38.
13. Serebryakova, R. V. (2002), *The national specifics of compliment and praise speech acts in English and Russian communicative cultures* : Thesis [*Natsional'naya spetsifika rechevykh aktov komplimenta i pohvaly v russkoy i angliys-koy kommunikativnykh kul'turakh* : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.19], Voronezh, 201 p.
14. Austin, J. L. (1962; 1973), *How to Do Things with Words*, Oxford University Press, Oxford, 329 p.
15. Bigunova N., Shaoxiong C., Stepanov I. (2020), "Positive evaluative speech acts from the perspective of sincer-ity criterion", *XLinguae : European scientific language Journal*, Slovak Republic, N 2, pp. 197–215. DOI: 10.18355/XL.2020.13.02.17.
16. Brown, P., Levinson, S. (1987), *Politeness : Some Universals in Language Usage*, Cambridge Univ. Press, Cam-bridge, 345 p.
17. Goffman, E. (1981), *Forms of Talk*, Univ. of Pennsylvania, Philadelphia, 236 p.
18. Searle, J. R. (1979), *Expression and Meaning*, Cambridge University Press, Cambridge, 187 p.
19. Wolfson, N. (1989), "The Social Dynamics of Native and Normative Complimenting Behavior", *The Dynamic Interlanguage : Empirical Studies in Second Language Variation*, Plenum Press, New York, pp. 219–236.
20. Wunderlich, D. (1980), "Methodological remarks on speech act theory", *Speech act theory and pragmatics*, Reidel, Dordrecht, pp. 291–312.

Source material

21. Bagshawe, L. (2011), *Destiny*. London : Headline Review, 422 p.
22. Beaton, M. C. (2009), *Death of a Scriptwriter*. London : C & R Crime, 304 p.
23. Choldenko, G. (2006), *Al Capone Does My Shirts*. London : Puffin Books, 215 p.
24. Fielding, H. (2000), *Bridget Jones : The Edge of Reason*. London : Picador, 422 p.
25. Jonker, J. (2005), *I'll be your Sweetheart*. London : Headline, 406 p.
26. Kinsella, S. (2001), *Shopaholic Abroad*. London : Black Swan, 350 p.
27. Mackay, S. (1995), *The Orchard on Fire*. London : Minerva, 215 p.
28. Morton, K. (2010), *The Distant Hours*. London : Pan Books, 677 p.
29. Spark, M. (2010), *Memento Mori*. London : Virago, 226 p.
30. Waters, S. (2011), *The Night Watch*. London : Virago, 506 p.
31. Wickham, M. (1996), *The Tennis Party*. London : Black Swan, 336 p.

Natalia O. BIGUNOVA,

Doctor of Philology, Professor, Head of the Chair of foreign languages for the Humanities,
Odessa I. I. Mechnikov National University; 2, Dvoryanska st., Odessa, 65082, Ukraine; tel.: +38 050 3331069;
e-mail: natalbig@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-9460-9700

COGNITIVE-PRAGMATIC DIFFERENTIATION OF SPEECH ACTS OF COMPLIMENT AND PRAISE OF AN INTERLOCUTOR

Summary. The *purpose* of the article is to establish the illocutionary aims of praise and compliment speech acts. The *object* of the study is praise and compliment speech acts, depicted in the English-language communication of the personages of fictional discourse. The *scope* of study is the general and differential illocutionary aims of praise and compliment speech acts in the personages' communication of fictional discourse. The work is based on the *method* of observation and contextual-interpretive analysis. The *result* of the study of the problem was the definition of praise and compliment as related positively evaluative speech acts that combine the features of expressives, behabitives, satisfactives and sometimes function as phatic speech acts. Both acts are aimed at expressing positive evaluation, positive impact on the recipient's emotions, creating a favourable atmosphere for communication and observing a social ritual. **Conclusions:** a part from the general illocutionary aims of praise and compliment speech acts, differential illocutionary aims have been established and analyzed in the personages' communication of modern fictional English-language discourse. The *practical value* of the investigation is seen in the offered classification of speech act illocutionary aims that can serve as a possible model for research of speech acts.

Key words: fictional discourse, evaluation, speech act, praise, compliment, illocution.

Статтю отримано 20.03.2022 р.

DOI: 10.18524/2307-4558.2022.37.261456

УДК 811.111'371:303.623

ДЕДЕ Юлія Володимирівна,

викладач кафедри іноземних мов природничих факультетів Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 093 9964605;
e-mail: juliadede@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-0701-4216

МІТИГАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ОБІЦЯНКИ ТА ПРОХАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. *Мета* статті полягає в контекстуально-інтерпретаційному аналізі мітигативних стратегій обіцянки та прохання, якими керуються персонажі англомовного художнього дискурсу. *Предметом* розвідки є виявлення мовленнєвих засобів реалізації двох мітигативних стратегій: обіцянки та прохання — з урахуванням аспектів комунікативної ситуації на матеріалі англомовного художнього дискурсу. *Результатом* є встановлення конкретних тактик реалізації двох мітигативних стратегій: пом'якшення прохання та пом'якшення промісиву. **Висновки:** комунікативну стратегію мітигації прохання здебільшого реалізує тактика зниження категоричності висловлювання, яка здійснюється переважно в непрямий спосіб. Використання тактики зниження категоричності зумовлене бажанням мовця змусити співрозмовника виконати або не виконати певну дію. Комунікативну стратегію мітигації обіцянки реалізують тактики вибачення та зниження категоричності висловлювання, які дозволяють мовцю відновити гармонію зі слухачем.

Ключові слова: комунікативна стратегія, комунікативна тактика, мітигація, мовленнєвий акт прохання, мовленнєвий акт обіцянки.

Постановка проблеми. У прагмалінгвістичних розвідках останніх років спостерігаємо зростання інтересу вчених до проблем забезпечення ефективності мовленнєвого контакту в ситуаціях кооперативної комунікації. Мовець зазвичай опікується результативністю свого повідомлення, його ефективністю; він напівсвідомо враховує різні підходи, які більшою або меншою мірою відповідають умовам протікання конкретної ситуації спілкування. У цьому сенсі мовна комунікація зумовлена загальною комунікативною стратегією мовця і конкретними тактиками її реалізації.

О. С. Іссерс вважає мовленнєву комунікацію стратегічним процесом, зумовленим вибором оптимальних мовних ресурсів. Стратегія мовленнєвої поведінки охоплює всю сферу побудови процесу комунікації, коли метою є досягнення певних результатів [4, с. 181].

Важливу роль у процесі спілкування відіграє мітігація, або пом'якшення, як форма подолання стресу, яка реалізується, здебільшого, в певному дискурсі і ґрунтується на когніції. Б. Фрейзер визначає мітігацію як процес модифікації мовленнєвого акту, спрямований на зменшення можливих небажаних ефектів (*unwelcome effects*) в тих ситуаціях, коли мовленнєва поведінка мовця може привести до комунікативного збою або навіть конфлікту [16, р. 341].

Проте, перелік мітігативних стратегій і тактик, якими послуговуються мовці для пом'якшення власної категоричності та підтримання гармонійних стосунків з іншими комунікантами, досі не встановлений.

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. Мітігація потрапила до кола інтересів лінгвістів, які цікавляться проблемами **ввічливості** [6; 7: 19; 20 та ін.]. Як слушно зазначає В. І. Карасик, мета ввічливої поведінки полягає в тому, щоб «переконати партнера в доброму ставленні до нього і викликати у відповідь добре ставлення» [5, с. 83].

Дотримання мовцями правил ввічливості зумовлює звернення до **мітігативних** форм репрезентації власних інтенцій, які забезпечують скорочення можливих комунікативних ризиків за рахунок створення позитивної емоційної атмосфери спілкування. Комунікативна стратегія мітігації стала об'єктом досліджень Б. Фрейзера (1980), Дж. Флауерд'ю (1991), Дж. Елвуда (1996), К. Каффі (1999), Б. Мартиновського (2006), О. О. Селіванової (2010) та С. С. Тахтарової (2010) [напр.: 8; 10; 15; 16 та ін.].

У пропонованій розвідці ми звернулися до мітігації двох типів мовленнєвих актів: **прохання** та **обіцянки**. Перший мовленнєвий акт відносять до директивів, другий — до комісивів. Мовленнєвий акт прохання досліджують такі вчені-лінгвісти, як В. С. Григор'єва, О. І. Беляєва, В. М. Василюна, Н. І. Формановська, Дж. Сьорль, Д. Браун, Дж. Ліч, Т. Хадсон, К. Лакофф, С. Блум-Кулка та ін. Особливо плідним виявилось звернення до такої характеристики прохання, як непрямість (Gordon, Lakoff 1975; Grice 1975; Searle 1975; Leech 1983; Blum-Kulka 1987; Sifianou 1993; Давыдова 1989; Абрамова 2000; Булыгина, Шмелев 1997 и др.) [напр.: 14; 19; 20; 21 та ін.]. Щодо мовленнєвого акту обіцянки, або промісиву, він привертає увагу таких лінгвістів, як Дж. Сьорль (1986), Д. Вундерліх (1976), А. А. Романов (1988), Б. Фрейзер (1980), Г. Г. Почепцов (1987), Ю. Д. Апресян (1995), Л. Турик (2004) [напр.: 9; 16; 21 та ін.].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За визначенням О. О. Селіванової, мітігація є комунікативною стратегією пом'якшення, згладжування мовленнєвої поведінки комунікантів, що створює психологічний комфорт у спілкуванні [8, с. 326].

Дещо ширше визначає мітігацію С. С. Тахтарова. На її думку, це комунікативна категорія, основним змістом якої є мітігативні прескрипції, установки і правила, що зумовлені максимами ввічливості і реалізуються в спілкуванні стратегіями і тактиками пом'якшення, спрямованими на забезпечення ефективності й адекватності комунікативного контакту в ситуаціях кооперативного спілкування. До основних мітігативних прескрипцій, реалізованих у спілкуванні більш конкретними установками і правилами, дослідниця уналежнює антиконфліктність, некатегоричність, неімпозитивність, глорифікацію та емоційну стриманість [10].

К. Каффі визначає мітігацію як прагматичну категорію, яка включає широкий набір стратегій, що дають змогу комунікантам підвищити ефективність свого мовлення за рахунок «пом'якшення» одного або більше її аспектів [15, р. 883].

У прагмалінгвальних розвідках нового століття значну увагу приділено виокремленню змістових типів мітігації, до яких уналежнюють **іллокутивну**, **пропозиційну** та **дейктичну** мітігації [10; 14]. Іллокутивна мітігація детермінована правилами етично коректної, ввічливої поведінки, спрямованої на захист «особи» як мовця, так і адресата. Форми репрезентації іллокутивного пом'якшення представлені двома підгрупами — непрямыми та імпліцитними мовленнєвими актами. Пропозиційну мітігацію розрізняють на рівні пропозиційної установки та на рівні пропозиції. Дейктична мітігація реалізується в процесі комунікації як комунікативна деактуалізація, внаслідок якої небажані з тих чи інших причин елементи змістовної структури висловлювання виводяться з комунікативного фокусу [10].

Щодо встановлення мітігативних стратегій та тактик, наразі таких студій зовсім мало, адже це завдання потребує урахування типу дискурсу, де ці стратегії та тактики реалізуються.

Постановка завдання. Мета статті полягає в контекстуально-інтерпретаційному аналізі мітігативних стратегій обіцянки та прохання, якими керуються персонажі англomовного художнього дискурсу.

До завдань, які вирішувалися в статті, входило надання власної класифікації мітігативних стратегій і тактик та з'ясування мовленнєвих засобів реалізації двох мітігативних стратегій (обіцянки та прохання) з урахуванням аспектів комунікативної ситуації на матеріалі англomовного художнього дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Ми пропонуємо власну класифікацію *мітігативних стратегій* та виокремлюємо такі стратегії: пом'якшення незгоди з думкою співрозмовника, пом'якшення негативної оцінки адресата або його вчинків, пом'якшення відмови, пом'якшення поганої новини, пом'якшення прохання, пом'якшення поради, пом'якшення промісиву та пом'якшення ухилення.

Виокремлені мітігативні стратегії реалізують наступні комунікативні **тактики**: тактика вибачення, тактика подяки, тактика позитивної оцінки, тактика часткової згоди та тактика зниження категоричності висловлювання.

У пропонованій розвідці розглянемо та порівняємо використання двох виокремлених мітігативних стратегій: пом'якшення прохання та пом'якшення промісиву (обіцянки виповнити певну дію).

Відповідно до теорії мовленнєвих актів, прохання відноситься до директивів, тобто до таких мовленнєвих дій, які спрямовані на зміну навколишнього середовища, що спонукає адресата до виконання дій, про які просить мовець. При цьому мовець розглядається як джерело дії, що передується, а адресат (іноді спільно з мовцем) як виконавець [9].

С. Блум-Кулка розглядає МА прохання як трикомпонентне утворення: 1) привертання уваги, 2) допоміжні засоби, 3) власне прохання [14].

О. І. Беляєва вважає, що мовленнєвий акт прохання належить до реквестивів. У реквестивах дія, яку мовець спонукає адресата виконати, не є обов'язковою для виконання [1].

В. М. Василюк стверджує, що мовленнєвий акт прохання виконує аргументативну функцію, спрямовану на переконання адресата виконати/не виконати дію. Іллокутивне наповнення цього мовленнєвого акту залежить від того, до кого звертається адресант, який рольовий статус адресата: однокласник, приятель, родич, учитель, незнайома особа і т.д. [2].

Усі дослідники відзначають непрямий характер більшої частини прохань. Як стверджував Дж. Сьорль, непрямі мовленнєві акти мають дві іллокутивні сили: вони, по-перше, передають пряме значення (буквальне), і, по-друге, непряме (небуквальне). Унаслідок цього адресант непрямого мовленнєвого акту передає щось більше, ніж те, що він насправді повідомляє [9].

Дж. Сьорль, розрізняючи пряме і непряме прохання, вказує на чітку і ясну форму викладу першого з них, тоді як друге має форму питання і запитує про здатність адресата виконати мовленнєвий акт. Просте непряме прохання не містить звернення до адресата і не містить прямого посилення на ту дію, яку потрібно виконати. Вона дає адресату можливість самому інтерпретувати висловлювання [9].

Згідно з класифікаціями Дж. Остіна та Дж. Сьорля, обіцянка належить до класу комісивних мовленнєвих актів. Загальна іллокутивна мета комісивів полягає в тому, що мовець бере на себе зобов'язання виконати в майбутньому певну дію: «Мовець хоче, щоб слухач повірив у те, що мовець хоче зробити в майбутньому якийсь акт» [21].

Найважливіші умови для успішного здійснення мовленнєвого акту обіцянки були сформульовані Дж. Сьорлем таким чином: 1) предмет обіцянки має бути представлений ясно; 2) пропозиційний зміст обіцянки має належати до майбутнього; 3) обіцянка має бути вигідною (бенефактивною) для адресата; 4) обіцяна дія мовця має бути вагомою, а не сама собою зрозумілою [21].

О. В. Гашева вважає, що обіцянка — це добровільне зобов'язання, запевнення виконати будь-яку дію на користь адресата. Іллокутивна мета комісивного мовного акту обіцянки полягає у прийнятті щирого зобов'язання мовця виконати / не виконати певну дію на користь адресата. На думку дослідниці, обіцянка має бути чимось, чого хоче слухач, у чому він зацікавлений або що він вважає кращим, а мовець повинен усвідомлювати, вважати або знати, що це так [3].

Як і прохання, обіцянки можуть бути прямими та непрямыми. Під непрямыми мовленнєвими актами обіцянки О. В. Гашева розуміє непрямий спосіб висловлювання іллокутивного наміру обіцянки (неповна відповідність семантичної моделі прямого способу вираження обіцянки) [3].

Розглянемо вживання окреслених мітігативних стратегій прохання та обіцянки в англomовному художньому дискурсі.

Щодо комунікативної стратегії *мітігації прохання*, наші спостереження над художнім персонажним мовленням доводять, що її здебільшого реалізує тактика зниження категоричності висловлювання. Використання окресленої тактики зумовлене бажанням мовця змусити співрозмовника виконати / не виконати певну дію. У наступних прикладах спостерігаємо непрямий спосіб висловлення прохання. Пом'якшення прохання здійснює питальне речення з модальним дієсловом *could*, яке мовці активно вживають як тактику зниження категоричності висловлювання:

1) *“Okay? Well, could you like... leave or something so I can get dressed?” He hasn't even noticed I'm in a towel. Or maybe he has but it doesn't impress him.*

“Don't flatter yourself, it's not like I'm going to look at you,” he scoffs and rolls over, his hands covering his face. He has a thick English accent that I didn't notice at first. Probably because he was too rude to actually speak to me yesterday [24, p. 17].

2) *I flush and shake my head.*

*"Nothing, I just missed you, that's all," I tell him. Oh... and I cheated on you last night, my subconscious adds. Ignoring that, I say, "But, Noah, **could you please** stop telling my mother when I do things? It makes me really uncomfortable. I love that you are close to her but I feel like a child when you basically tell on me." It feels good to get that off my chest [24, p. 70].*

Як зазначає Т. В. Ларіна, слово *please* не є ефективним модифікатором імператива. Його єдина функція — бути індикатором ввічливості. Ефект пом'якшення прохання досягається тільки в комбінації *please* з іншими засобами (в питальному реченні з *could* або *would*) [7].

Для пом'якшення прохання використовуються негативні конструкції, які містять прохання до адресата вчиняти/не вчиняти ту чи іншу дію, наприклад:

'I'm glad you're here. I want you to do a little favour for me, if you don't mind.'

'What is it?'

'I want to drive you downtown after dinner so you can see those movies at the Orpheum and tell us what they're about. Do you mind?'

'No.'

'Really,' said Henry, 'I hate to ask you to do this. I think they're dreadful movies' [23, p. 153].

Щодо комунікативної стратегії **мітігації обіцянки**, то поряд із тактикою зниження категоричності висловлювання, її також реалізує тактика вибачення. В англійській мові вибачення висловлюють за допомогою формул *I'm sorry, Excuse me, Pardon / I beg your pardon*, а також формули з *apology, apologies, apologize, regret: I owe you an apology / Please accept my apologies / I do apologize for / I regret* та ін., які дозволяють мовцю відновити гармонію зі слухачем, оскільки вибачення має «ефект компенсації за завдану образу шкоду» [17], що демонструє наступний приклад:

"Guy, what are you doing here?"

"I'm here to persuade you to come back." Of course he is. I should have guessed.

*"I'm not coming back. **Excuse me**" [18, p. 150].*

Наведемо епізод з англійського художнього дискурсу, в якому мітігація обіцянки реалізується зниженням категоричності висловлювання завдяки модусу допущення *perhaps* та неозначеного займенника *some*:

"Why?" asked Agatha in surprise.

"You're a very attractive woman."

And a rich one, thought Agatha cynically. But then Mr. John was so very handsome with his intense blue eyes and blond hair. If James came back and if James saw them going out together, perhaps he would be jealous; perhaps he would be prompted into saying huskily, "I always loved you, Agatha."

"Sorry." Mr. John dug a pin into the back of Agatha's hair and her rosy dream burst like a brightly coloured soap bubble.

*"**Perhaps** some evening," said Agatha cautiously. "Let me think about it" [12, p. 7].*

Також зниження категоричності висловлювання виразняється вживанням у авторській ремарці прислівника *cautiously*, в семантиці якого закладена сема некатегоричності, обережності.

Висновки. Отже, у дослідженні було розглянуто та зіставлено використання двох мітігативних стратегій: пом'якшення прохання та пом'якшення промісиву. Комунікативну стратегію мітігації прохання здебільшого реалізує тактика зниження категоричності висловлювання. Переважно використовується непрямий спосіб висловлення прохання. Використання тактики зниження категоричності зумовлене бажанням мовця змусити співрозмовника виконати / не виконати певну дію. Комунікативну стратегію мітігації промісиву реалізують тактики вибачення та зниження категоричності висловлювання, які дозволяють мовцю відновити гармонію зі слухачем.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в дослідженні інших комунікативних стратегій мітігації і конкретних тактик їх реалізації в сучасному англійському художньому дискурсі.

Л і т е р а т у р а

1. Беляева Е. И. Грамматика и прагматика побуждения : английский язык. Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1992. 168 с.
2. Василина В. Н. Особенности обучения выражению просьбы на английском языке. Язык. Культура. Общение : *Международный фестиваль языков* : материалы Междунар. науч.-практ. конф. Минск : Изд. центр БГУ, 2011. С. 99–102.
3. Гашева О. В. Речевой акт обещания в современном французском и английском языках : семантико-прагматический и грамматический аспекты : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Екатеринбург, 2007. 24 с.
4. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва : Едиториал УРСС, 2003. 284 с.
5. Карасик В. И. Язык социального статуса. Москва : Гнозис, 2002. 333 с.
6. Ківенко І. О. Мовленнєвий акт подяки: прагмалінгвістичний аналіз (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2018. 20 с.
7. Ларина Т. В. Категория вежливости и стиль коммуникации: сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций. Москва : Рукописные памятники Древней Руси, 2009. 512 с.
8. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. Киев : Фитосоциоцентр, 2002. 336 с.

9. Сёрль Дж., Вандервекен Д. Основные понятия исчисления речевых актов. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : Прогресс, 1986. Вып. XVIII : Логический анализ естественного языка. С. 242–263.
10. Тахтарова С. С. Коммуникативная категория смягчения (когнитивно-дискурсивный и этнокультурный аспекты) : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 — теория языка. Волгоград, 2010. 41 с.
11. Austin J. L. *How to Do Things with Words*. Oxford : Oxford University Press, 1962, 1973. 329 p.
12. Beaton M. C. *Agatha Raisin and the Wizard of Evesham*. London : Thorndike, 2000. 272 p.
13. Bigunova N., Shaoxiong C., Stepanov I. Positive evaluative speech acts from the perspective of sincerity criterion. *XLinguae: European scientific language Journal*. Slovak Republic, 2020. N 2. P. 197–215. DOI: 10.18355/XL.2020.13.02.17.
14. Blum-Kulka S., Kasper G. *Investigating Cross-Cultural Pragmatics : Requests and Apologies*. New York : Ablex Publishing, 1989. 300 p.
15. Caffi C. On Mitigation. *Journal of Pragmatics*, 1999. № 31. P. 881–909.
16. Fraser B. Conversational mitigation. *Journal of Pragmatics*. North-Holland, 1980. 4 (4). P. 341–350.
17. Harras G. *Handlungssprache und Sprechhandlung*. Berlin : Walter de Gruyter, 1983. 294 S.
18. Kinsella S. (2005), *The Undomestic Goddess*. The Dial Press, 2005. 400 p.
19. Lakoff R. (1973). The logic of politeness, or, minding your p's and q's. *Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistics Society*. Chicago, 1973. P. 292–305.
20. Leech, G. (1983), *Principles of Pragmatics*. London, New York : Longman, 1983. 250 p.
21. Searle J. R. A classification of illocutionary acts. *Language in Society*, 5(1). 1976. P. 1–23.
22. Sparks N. *Dear John*. New York : Warner Books, 2006. 278 p.
23. Tartt D. *The Sector History*. New York : Random House USA Inc., 2013, 576 p.
24. Todd A. *After*. New York : Gallery Books, 2019, 608 p.

References

1. Belyaeva, E. I. (1992), *Grammar and pragmatics of motivation : English [Grammatika i pragmatika pobuzhdeniya : angliyskiy yazyk]*, Voronezh State University Publishing House, Voronezh, 168 p.
2. Vasilina, V. N. (2011), “Features of teaching the expression of a request in English”, *Language. Culture. Communication : International Festival of Languages* : Proceedings of the Intern. scientific-practical. conf. [“Osobennosti obucheniya vyrazheniyu pros'by na angliyskom yazyke”, *Yazyk. Kul'tura. Obshcheniye : Mezhdunarodnyy festival' yazykov* : materialy Mezhdunar. nauch.-prakt. konf.], Publishing Center of the Belarusian State University, Minsk: Izd. centr BGU, pp. 99–102.
3. Gasheva, O. V. (2007), *Speech act of promise in modern French and English: semantic-pragmatic and grammatical aspects* : Synopsis of thesis [*Rechевой akt obeshchaniya v sovremennom frantsuzskom i angliyskom yazykakh : semantiko-pragmaticheskiy i grammaticheskiy aspekty* : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.20], Ekaterinburg, 24 p.
4. Issers, O. S. (2003), *Communicative strategies and tactics of Russian speech [Kommunikativnyye strategii i taktiki russkoy rechi]*, Editorial URSS, Moscow, 284 p.
5. Karasik, V. I. (2002), *The language of social status [Yazyk sotsial'nogo statusa]*, Gnosis Publishing house, Moscow, 333 p.
6. Kivenko, I. O. (2018), *Gratitude Speech Act : Pragmalinguistic analysis (based on the English Language)* : Synopsis of thesis [*Movlennyyevyy akt podyak: prahmalinhvistychnyy analiz (na materialy anhliys'koyi movy)* : avtoref. dys.... kand. filol. nauk : 10.02.04], Odessa I. I. Mechnikov Nstional University, 20 p.
7. Larina, T. V. (2009), *Category of politeness and style of communication: comparison of English and Russian linguistic and cultural traditions [Kategoriya veshlivosti i stil' kommunikatsii: sopostavleniye angliyskikh i russkikh lingvokul'turnykh traditsiy]*, Manuscripts of Ancient Russia Publishers, Moscow, 512 p.
8. Selivanova, Ye. A. (2002), *Fundamentals of the linguistic theory of text and communication [Osnovy lingvisticheskoy teorii teksta i kommunikatsii]*, Fitosotsiotsentr, Kiev, 336 p.
9. Searl, J., Vanderveken, D. (1986), “Basic notions of a calculus of speech acts”, *New in foreign linguistics* [“Osnovnyye ponyatiya ischisleniya rechevykh aktov”, *Novoye v zarubezhnoy lingvistike : Logical analysis of natural language*], Progress Publishing house, Moscow, vol. 18, pp. 242–263.
10. Takhtarova, S. S. (2010), *Communicative category of mitigation (cognitive-discursive and ethno-cultural aspects)* : Synopsis of thesis [*Kommunikativnaya kategoriya smygacheniya (kognitivno-diskursivnyy i etnokul'turnyy aspekty)* : avtoref. dis. ... d-ra filol. nauk : 10.02.19 — teoriya yazyka], Volgograd, 41 p.
11. Austin, J. L. (1962), *How to Do Things with Words*. Oxford Univ. Press. Oxford, 1973, 329 p.
12. Beaton, M. C. (2000), *Agatha Raisin and the Wizard of Evesham*. Thorndike, London, 272 p.
13. Bigunova, N., Shaoxiong, C., Stepanov, I. (2020), “Positive evaluative speech acts from the perspective of sincerity criterion”, *XLinguae : European scientific language Journal*, Slovak Republic, N 2, pp. 197–215. DOI: 10.18355/XL.2020.13.02.17.
14. Blum-Kulka, S., Kasper, G. (1989), *Investigating Cross-Cultural Pragmatics : Requests and Apologies*. Ablex, New York, 300 p.
15. Caffi, C. (1999), “On Mitigation”, *Journal of Pragmatics*, vol. 31, pp. 881–909.
16. Fraser, B. (1980), “Conversational mitigation”, *Journal of Pragmatics*, North-Holland Publishing Company, vol. 4, no. 4, pp. 341–350.
17. Harras, G. (1983), *Handlungssprache und Sprechhandlung*. Walter de Gruyter, Berlin, 294 p.
18. Kinsella, S. (2005), *The Undomestic Goddess*, The Dial Press, London, 400 p.
19. Lakoff, R. (1973), “The logic of politeness, or, minding your p's and q's”, *Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistics Society*, Chicago, pp. 292–305.
20. Leech, G. N. (1983), *Principles of Pragmatics*. Longman, London & New York, 250 p.
21. Searle, J. R. (1976), “A classification of illocutionary acts”, *Language in Society*, vol. 5 (1), pp. 1–23.
22. Sparks, N. (2006), *Dear John*, Warner Books, New York, 278 p.
23. Tartt, D. (2013), *The Sector History*, Random House USA Inc, New York, 576 p.
24. Todd, A. (2019), *After*, Gallery Books, New York, 608 p.

Yuliia V. DEDE,

Lecturer at the Department of Foreign Languages of Natural Sciences Faculties,
Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Francuzkyi blvd., Odessa, 65058, Ukraine;
tel.: +38 093 9964605; e-mail: juliadede@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-0701-4216

MITIGATION STRATEGIES OF PROMISE AND REQUEST IN ENGLISH FICTIONAL DISCOURSE

Summary. The *aim* of the study is a contextual and interpretive analysis of mitigation strategies of request and promise which are followed up in the personage speech in English fictional discourse. The *subject* of the article is establishing of the speech means that implement the mitigation strategies (namely, mitigation of promise and mitigation of request), taking into account the aspect of communication situation on the samples from English fictional discourse. The *findings* of the research illustrate how the outlined strategies (mitigation of promise and mitigation of request) are manifested in English fictional discourse. The *results* show that the strategy of request is mostly realized by the tactics of categoricalness reduction. The tactics of categoricalness reduction is determined by the speaker's desire to make interlocutor perform / not perform a certain action. The mitigation strategy of promise is realized by the apology tactics and the tactics of categoricalness reduction which allow the speaker to restore harmony with the listener.

Key words: communication strategy, communication tactics, mitigation, speech act of request, speech act of promise.

Статтю отримано 4.04.2022 р.

DOI: 10.18524/2307-4558.2022.37.261457

УДК 811.111'23'371'42

КОСОВЕЦЬ Маргарита Валеріївна,

аспірант кафедри теоретичної і прикладної фонетики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 063 4674101;
e-mail: berrylife777@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-1124-6025

КОМУНІКАТИВНІ ТАКТИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ДЕТЕКТИВІ

Анотація. Пропонована стаття містить результати дослідження комунікативної стратегії самопрезентації детектива — персонажа детективного роману — і комунікативних тактик, які її реалізують. **Матеріалом** дослідження слугували англомовні детективні романи, в яких **об'єктом** вивчення обрано персонажне мовлення: допити поліцейським свідків і підозрюваних. **Предметом** дослідження є комунікативні тактики самопрезентації як супутні засоби впливу на підозрюваного задля отримання необхідної інформації для розкриття злочину. **Метою** розвідки є когнітивно-прагматичний аналіз комунікативних тактик, якими послуговуються детективи для отримання потрібної інформації для розкриття злочину. Дослідження ґрунтується на загальнонаукових і спеціальних лінгвістичних **методах**: методах синтезу й аналізу, методі спостереження, описовому методі, прагмалінгвістичному методі та контекстуально-інтерпретаційному аналізі. **Основні результати** дослідження дають змогу зробити деякі **висновки**. Так, когнітивно-прагматичний аналіз стратегічного плану детектива — персонажа детективного дискурсу — уможливив складання власної класифікації комунікативних стратегій і тактик, якими послуговується детектив під час допитування свідків і підозрюваних, намагаючись знайти вбивцю. Виявлено, що однією із головних комунікативних стратегій, до яких вдається детектив, є стратегія самопрезентації. Вона експлікується комунікативними тактиками дистанціювання, солідаризації, належністю до певної групи, кожна з яких маркована певними лексичними, морфологічними та синтаксичними засобами мови. **Перспективою** подальших досліджень є різнобічне вивчення лінгвальних механізмів здійснення стратегії самопрезентації як одного із допоміжних засобів впливу на реципієнта в художньому дискурсі.

Ключові слова: детективний дискурс, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, самопрезентація, приналежність до певної групи, солідаризація, дистанціювання.

Постановка проблеми. Комунікативні стратегії поліцейського детектива мають на меті психологічний вплив на допитуваного: негативно-емоційний (якщо останній не усвідомлює важливості розслідування, відмовляється надавати відомості або бреше) або позитивно-оцінний (якщо допитуваний нервує, соромиться, боїться). Однією із найважливіших допоміжних стратегій вважають самопрезентацію. У процесі розслідування детектив неодмінно презентує себе у певному світлі, свідомо чи несвідомо намагається створити певне враження та маніпулювати співрозмовником. Пропонована стаття присвячена вивченню комунікативної стратегії самопрезентації як одного із супутніх засобів впливу на підозрюваного задля отримання необхідного результату — розкриття злочину.

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. Дослідження комунікативних стратегій і тактик привертає увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних лінгвістів (Т. А. ван Дейк, Дж. Ліч,

Ф. С. Бацевич, Н. О. Бігунова, І. М. Борисова, Є. М. Верещагін, О. С. Іссерс, В. Г. Костомаров, Л. М. Михайлов, К. Ф. Сєдов, О. П. Сковородников, О. О. Степаненко та ін.).

У роботах О. П. Сковородникова комунікативна стратегія представлена як «загальний план, або «вектор», мовленнєвої поведінки, що виражається у виборі системи продуманих мовцем поетапних мовленнєвих дій» [13, с. 6].

О. С. Іссерс трактує комунікативну стратегію «як сукупність мовленнєвих дій, які спрямовані на досягнення комунікативної мети і реалізуються в комунікативних тактиках» [5, с. 124]. Мовленнєвою тактикою, на думку О. С. Іссерс, слід вважати «одну або кілька дій, які сприяють реалізації стратегії» [5, с. 125]. Отже, дослідники протиставляють стратегію тактиці: якщо стратегія передбачає планування процесу мовної комунікації [5, с. 70], то тактика — це сукупність практичних ходів у реальному процесі мовленнєвої взаємодії. Отже, комунікативна тактика, на відміну від комунікативної стратегії, перш за все, співвіднесена не з комунікативною метою, а з набором комунікативних намірів [8, с. 19].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми самопрезентації не так давно потрапили до кола інтересів вітчизняних лінгвістів. У 1959 р. цей термін ввів І. Гофман, який розглядав самопрезентацію як постійний процес, що змінює свій характер залежно від цілей автора та обставин, тобто як загальну особливість соціальної поведінки [3, с. 85–86]. На думку І. Гофмана, незалежно від конкретного наміру, індивід зацікавлений у здійсненні контролю за поведінкою інших.

Окрім І. Гофмана, самопрезентацію активно вивчають такі зарубіжні вчені: Дж. Тедеші, М. Ріес, Б. Шленкер, М. Вейголд, М. Лірі, Р. Ковальські; Д. Майерс, Дж. Г. Мід, Ч. Кулі, Р. Баумейстер, А. Стейхлбер, Р. Аркін, А. Шутц, М. Снайдер, Р. Чалдіні, І. Джонс та ін.

За визначенням Р. Аркін, самопрезентація — це комунікативна поведінка, за допомогою якої ми передаємо іншим, хто ми є [14]. У свою чергу, Б. Шленкер потрактовує поняття самопрезентації як визначальний і невід’ємний складник повсякденного соціального життя людини, стверджуючи, що надання інформації про себе обов’язково містить усвідомлену увагу й контроль [18, с. 495].

Г. В. Бороздіна розуміє самопрезентацію як процес управління сприйняттям реципієнта шляхом цілеспрямованого залучення його уваги до таких особливостей свого зовнішнього вигляду, своєї поведінки, ситуації, що запускають механізми соціального сприйняття [1].

В. М. Куніцина розглядає самопрезентацію з двох різних аспектів: як короточасний, специфічно мотивований та організований процес подання інформації про себе у вербальній та невербальній поведінці або як різні поведінкові тактики, що спрямовані на те, щоб вплинути на сприйняття співрозмовника [10, с. 338–340].

О. Ковригіна зазначає, що «комунікативна стратегія самопрезентації передбачає створення певного враження про мовця та соціально прийнятну, допустиму суспільством поведінку» [9, с. 76].

О. С. Іссерс вважає, що стратегія самопрезентації певною мірою реалізується практично в будь-якій мовленнєвій дії. Стратегія самопрезентації наявна за будь-яких умов комунікації як допоміжна стратегія [5, с. 74].

Отже, більшість дослідників розглядають самопрезентацію як свідому поведінку, спрямовану на створення певного враження про мовця. Шляхи ж імплементації цієї стратегії у дискурсі потребують вивчення.

Формулювання завдань. Об’єктом пропонованого дослідження виступає персональне мовлення англomовного художнього детективного дискурсу. Предмет вивчення складають комунікативні тактики реалізації стратегії самопрезентації детектива у спілкуванні з підозрюваними та свідками вбивства. Метою роботи є встановлення мовленнєвих засобів реалізації стратегії самопрезентації детектива. Для вирішення поставлених завдань використано методи синтезу й аналізу, спостереження, описовий метод, прагмалінгвістичний метод і контекстуально-інтерпретаційний аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження. У пропонованій розвідці самопрезентацію розглянуто як одну з провідних комунікативних стратегій, яка, поряд із стратегіями прямого запиту інформації, контролю над ходом бесіди, позитивного емоційного впливу та стратегією маніпулювання, активно використовується детективом для розслідування вбивства.

У рамках пропонованої статті звернемося лише до комунікативної стратегії самопрезентації і до комунікативних тактик, які її реалізують.

Для простеження виявів самопрезентації в детективному дискурсі ми спираємося на таксономію А. Шутца, відповідно до якої стилі самопрезентації поділяють на чотири групи: *стверджувальний* (*assertive*), *наступальний* (*offensive*), *оборонний* (*defensive*) і *захисний* (*protective*). Стверджувальний і наступальний стилі самопрезентації є активними тактиками, які слугують для створення позитивного образу, проте оборонна і захисна самопрезентації — пасивні тактики, які, здебільшого, використовують як стратегії ухилення [19].

Стверджувальна самопрезентація включає активні, але не агресивні спроби створити позитивне враження. Наступальна самопрезентація — «це агресивний спосіб створення бажаного образу» [19]: презентування себе у більш вигідному світлі є основним методом передачі бажаного враження. Оборонна самопрезентація використовується з метою мінімізації негативного враження на співрозмовника. Захисна самопрезентація належить до пасивних спроб уникнути негативних вражень та

незручних або принизливих ситуацій: співрозмовник не хоче виглядати погано і тому применшує свої якості.

Контекстуально-прагматичний аналіз спілкування героїв детективного дискурсу дає змогу дійти висновку про те, що стратегія самопрезентації реалізується комунікативними тактиками приналежності до певної групи, солідаризації з адресатом та дистанціювання. Розглянемо вживання окреслених тактик реалізації стратегії самопрезентації персонажами літературного дискурсу.

Щодо *тактики дистанціювання*, слід зазначити, що будь-який комунікативний акт передбачає певну дистанцію між учасниками, зумовлену врахуванням інтересів кожного. Обережність (тактовність) як механізм мовленнєвої поведінки передбачає як «розумний егоїзм» адресанта, так і врахування інтересів адресата [4, с. 43].

У комунікативній лінгвістиці виокремлюється соціально-рольовий підхід, згідно з яким комунікантів поділяють за соціальною функцією, статусними, позиційними та ситуаційними ролями. Тип ролей комунікантів зумовлює репертуар мовленнєвих засобів, які використовують у ситуації спілкування. Зокрема, міжособистісні відносини детективу та підозрюваних ґрунтуються на соціально-рольовій ситуації «слідчий — підозрюваний», учасники якої розділені дистанцією влади (*powerdistance*) [11, с. 598]. Наведемо приклад, у якому молодий поліцейський, обурений тим, що його не сприймають серйозно, гордовито (*huffily*) заявляє, що він поліцейський, підкреслюючи таким чином дистанцію між собою та дівчиною-свідком:

“You are not really like a policeman, you know.”

“I am verra like a policeman,” said Hamish huffily. “Mair like one than that great bullying fathead inside” [23, p. 29].

У наступному прикладі детектив здогадується про те, що Білі є головним підозрюваним у справі, і тому намагається обережно пояснити, що він має його допитати і не може приховати деталі слідства:

Hamish was sure that Miss Beattie had guessed the identity of the poison-pen writer and that somehow Miss McAndrew had killed her and then someone had killed Miss McAndrew. And Billy was a prime suspect. He would need to take him in for questioning. He knew that probably someone other than Mrs. Harris would know about the affair.

He said gently, “I’m afraid I can’t hush this up, Billy. I’ve got to take you in for questioning” [22, p. 12–13].

Про «обережність» детектива у переконанні співрозмовника свідчить імплементація автором прислівника *gently* (спокійно, обережно) та мітигативної фрази *I’m afraid*. За таксономією стилів самопрезентації А. Шутца, обидва наведені приклади належать до оборонного стилю самопрезентації: детектив намагається мирним шляхом виконати свою справу.

Наступальний стиль тактики дистанціювання застосовано детективом у ситуації, коли підозрювана у злочині не сприймає його як авторитет і навіть насміхається над ним. Отже, Хейміш демонструє свою владу й забороняє жінці керувати авто:

“I am here to tell you,” said Hamish, “that if you continue to supply drugs to the people of this village, it will be the worse for you.”

She gave a mocking laugh. “Couldn’t get your search warrant, could you?”

He turned and looked at her Volvo, parked at the side of the cottage. He went over to it and shone his torch on it. “You need new tyres,” he said. “You cannot drive that car until you have them fitted. Your vehicle is not roadworthy” [25, p. 11].

Далі звернемося до *тактики емпатії* або *солідаризації*. Поняття емпатії введено американським психологом Е. Тітченером і передбачає здатність до розуміння емоційно-психологічного стану співрозмовника у формі співпереживання [20]. Емпатія припускає залежність успішності розуміння від можливості для реципієнта знайти відбиття себе самого, свого життя, досвіду [11, с. 221]. Підтвердженням вищесказаного може слугувати такий приклад:

“She don’t want to see you.”

I can well understand that,” said Hamish. “I’ll try not to take up too much of your time.”

“You seem harmless enough,” said Mrs Frobisher. “Come in. Bring us some coffee, Miranda” [21, p. 178].

У наведеному прикладі застосована тактика емпатії, детектив висловлює розуміння (*I can well understand that*), яке увиразнює обіцянка не забирати багато часу (*I’ll try not to take up too much of your time*). Відповідь співрозмовника експлікує ефективність застосування тактики емпатії (*You seem harmless enough*).

Розглянемо ще один приклад тактики емпатії, яка ґрунтується на проханні поліцейського до свідків мовчати і надії на те, що всі вони не потраплять у біду. При цьому він уналежнює себе до однієї з ними групи (*we*), що є спробою зменшити дистанцію та виявом солідарності:

“Surely she murdered him,” said Angela.

*“I would like to think that,” sighed Hamish. “But at the time of the murder she was performing with a pop group in front of witnesses, and I can try break her alibi. **Keep quiet, all of you, and we might come out of this**”* [24, с. 77–80].

Як відомо з подальшого контексту, детектив зумів отримати довіру з боку підозрюваних саме завдяки солідаризації, і як результат — підозрювані повірили йому та розповіли важливу для слідства інформацію. За класифікацією А. Шутца, приклад є виявом стверджувального стилю самопрезентації.

Розглянемо ще один приклад тактики солідаризації, розрахований на створення потрібного фону: допитувані мають відчутти свою провину та намагатися допомогти слідству:

“The situation is this,” said Hamish. “I have found the money and the morphine, but I cannot do anything about returning it. I should be down in Strathbane showing this video at headquarters. The reason I have not done so should be obvious to all of you. For some reason you let this man trick you and blackmail you. The only way out of it is to try to find the murderer and get the case closed.”

“But if you find the murderer,” said Angela in a croaky voice, “it will all come out in court and the video will be shown as well” [24, p. 77].

Тут бачимо, як детектив хоче долучити допитуваних до процесу розкриття справи. Для цього він застосовує тактику солідаризації та відкрито пояснює ситуацію і що необхідно зробити для того, щоб вирішити проблему з мінімальними втратами.

Наступною є *тактика приналежності до певної групи*. Будь-яке висловлювання орієнтоване на співрозмовника і враховує його соціальний статус, приналежність до певної соціальної групи. Під соціальним статусом розуміємо «співвідносне положення людини в соціальній системі, що включає права і обов'язки і витікаючі звідси взаємні очікування від поведінки» [6].

У наступному прикладі детектив вдався саме до елементів формальності та штучного утаємнення з метою налаштування допитуваного на необхідну конструктивну розмову, щоб забезпечити себе певною дистанцією.

“We are from the police department and not the Moral Rearmament. It would be quite easy, I think, to prove that you had an affair with Captain Bartlett. Now, that is your own business. You are a very beautiful woman and must often be plagued with men chasing you.”

Vera gulped and looked at Hamish, who gave her a charming smile.

“Freddy doesn't know,” she said. “Freddy mustn't ever know” [21, c. 107].

Детектив застосовує стратегію самопрезентації, посиляючись на своє соціальне становище. Використана стратегія слугувала вагомим аргументом для подальшого з'ясування потрібної слідству інформації. Як наслідок — допитувана розгубилася під таким тиском і почала відповідати на запитання. За класифікацією А. Шутца, детектив вдався до наступального стилю самопрезентації.

Висновки. В англомовному детективному дискурсі стратегію самопрезентації детектива зреалізовано комунікативними тактиками дистанціювання, приналежності до однієї групи та солідаризації з адресатом. Детектив часом намагається підкреслити дистанцію між собою, представником влади, та підозрюваними у вбивстві; примусити допитуваних до співпраці йому допомагає агресивна вербальна поведінка. В інших ситуаціях, коли підозрювані нервують, бояться або соромляться власних вчинків, змусити їх бути відвертими детективу допомагає презентація себе як чуткої, доброї людини, яка, на відміну від керівництва, розуміє їх і готова підтримати й захистити від влади. У такому разі детектив послуговується тактиками приналежності до однієї групи та солідаризації з адресатом.

Література

1. Бороздина Г. В. Психология делового общения. Москва : ИНФРА-М, 1999. 224 с.
2. Ван Дейк Т. А. *Язык, познание, коммуникация* : сб. трудов. Благовещенск : РИО БГК им. И. А. Бодуэна де Куртене, 2000. 308 с.
3. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни (пер. с англ. и вступ. статья А. Д. Ковалёва). Москва : «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2000. 304 с.
4. Дегтярьова К. В. Основы теории мовой комунікації : Навч.-метод. посібник. Полтава : ПДПУ ім. В. Г. Короленка, 2012. 70 с.
5. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва : Едиториал УРСС, 2003. 284 с.
6. Карасик В. И. Социальный статус человека в лингвистическом аспекте. *«Я», «субъект», «индивид» в парадигмах современного языкознания* : Сб. науч.-аналитич. обзоров. Москва : Ин-т языкознания РАН, 1992. С. 47–85.
7. Карасик В. И. Язык социального статуса. Москва : ИТДГК «Гнозис», 2002. 333 с.
8. Ключев Е. В. Речевая коммуникация. Москва : РИПОЛ КЛАССИК, 2002. 320 с.
9. Ковригина Е. А. Коммуникативная стратегия самопрезентации в дискурсе интернет-интервью : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Кемерово, 2010. 177 с.
10. Куницына В. Н. Межличностное общение. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 544 с.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
12. Сёрль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов. *Новое в зарубежной лингвистике : Теория речевых актов*. Москва : Прогресс, 1986. Вып. XVII. С. 170–195.
13. Сковородников А. П. О необходимости разграничения понятий «риторический приём», «стилистическая фигура», «речевая тактика», «речевой жанр» в практике терминологической лексикографии. *Риторика ↔ Лингвистика* : сб. статей. Смоленск : СГПУ, 2004. С. 5–12.
14. Arkin R. M. Self-presentation styles. *Impression management theory and social psychological research*. New York : Academic Press, 1981. P. 313–333.

15. Goffman E. Presentation of Self in Everyday Life Text. New York : Doubleday Anchor, 1959. 259 p.
16. Leary M. R. Impression management : a literature review and two-component model. *Psychological bulletin*. 1990. Vol. 107. № 1. P. 34–47.
17. Searle J. R. A classification of illocutionary acts. *Language in Society. Great Britain :Cambridge University Press*, 1976. Vol. 5 (1). P. 1–23.
18. Shlenker B. Self-presentation. Handbook of Self and Identity. New York : Guilford, 2003. 207 p.
19. Shutz A. Assertive, offensive, protective, and defensive styles of self- presentation : *A taxonomy. Journal of Social Psychology*. 1998. Vol. 132. No 6. P. 611–628.
20. Titchener E. B. Lectures on the experimental psychology of the thought-processes. New York : The Macmillan Co, 2010. 342 p.

Source material

21. Beaton M. C. Death of a Cad. London : C & R, 2015. 214 p.
22. Beaton M. C. Death of a Poison Pen. London : C & R Crime, 2004. 227 p.
23. Beaton M. C. Death of a Prankster. London : Grand Central Publishing, 2012. 178 p.
24. Beaton M. C. Death of a Traveling Man, 1993. London : C & R Crime. 272 p.
25. Beaton M. C. Death of a Witch. London : Grand Central Publishing, 2009. 256 p.

References

1. Borozdina, G. V. (1999), *Psychology of business communication [Psihologiya delovogo obscheniya]*, INFRA-M, Moscow, 224 p.
2. Van Dijk, T. A. (2000), *Language, knowledge, communication* : collection of works [Yazyk, poznanie, kommunikatsiya], Blagoveshchensk I. A. Baudouin de Courtenay Humanitarian College Press, Blagoveshchensk, 308 p.
3. Hoffman, I. *Presenting oneself to others in everyday life [Predstavlenie sebya drugim v povsednevnoy zhizni]*, “KANON-press-C”, “Kuchkovo field”, Moscow, 304 p.
4. Dehtyariova, K. V. (2012), *Fundamentals of the theory of movable communication* : Initial and methodological guide for students [Osnovy teoriiy movnoyi komunikatsiy : Navchal’no-metodychnyi posibnyk], Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University Press, Poltava, 70 p.
5. Issers, O. S. (2003), *Communicative strategies and tactics of the Russian language [Kommunikativnyye strategii i taktiki russkoy rechi]*, Editorial URSS, Moscow, 284 p.
6. Karasik, V. I. (1992), “The social status of a person in the linguistic aspect”, “I”, “subject”, “individual” in the paradigms of modern linguistics : Collection of scientific and analytical reviews [“Sotsialnyy status cheloveka v lingvisticheskoy aspekt”, “Ya”, “sub’ekt”, “indivud” v paradigmakh sovremennogo yazykoznaniya : Sbornik nauchno-analiticheskikh obzorov], Institute of Linguistics of the Russian Academy of Sciences, Moscow, pp. 47–85.
7. Karasik, V. I. (2002), *The language of social status [Yazyk sotsialnogo statusa]*, Gnosis Publishing house, Moscow, 333 p.
8. Klyuev, E. V. (2002), *Speech communication [Rechevaya kommunikatsiya]*, RIPOL KLASSIK, Moscow, 320 p.
9. Kovrigina, E. A. (2010), *Communicative strategy of self-presentation in the discourse of Internet interviews* : Thesis [Kommunikativnaya strategiya samoprezentatsii v diskurse internet-intervyu : dis. for the degree of Candidate of Philology : 10.02.19], Kemerovo, 177 p.
10. Kunitsyna, V. N. (2001), *Interpersonal communication [Mezhlichnostnoe obschenie]*, Piter Publishing house, St. Petersburg, 544 p.
11. Selivanova, O. O. (2008), *Modern Linguistics : Trends and Challenges* : Tutorial [Suchasna linhvistyka : napryami ta problemy : Pidruchnyk], Dovkillya-K Publishing house, Poltava, 712 p.
12. Searle, J. R. (1986), “Classification of illocutionary acts”, *New in foreign linguistics : Theory of speech acts* [“Klassifikatsiya illokutivnykh aktov”, *Novoe v zarubezhnoy lingvistike : Teoriya rechevykh aktov*], Progress, Moscow, vol. 17, pp. 170–195.
13. Skovorodnikov, A. P. (2004), “On the need to distinguish between the concepts of “rhetorical device”, “stylistic figure”, “speech tactics”, “speech genre” in the practice of terminological lexicography”, *Rhetoric ↔ Linguistics* : collection of articles [“O neobkhodimosti razgranicheniya ponyatiy “ ritoricheskiy priyom”, “stilisticheskaya figura”, “rechevaya taktika”, “rechevoy zhanr” v praktike terminologicheskoy leksikografii”, *Ritorika ↔ Lingvistika* : sb. statey], Smolensk State University Press, Smolensk, pp. 5–12.
14. Arkin, R. M. (1981), “Self-presentation styles”, *Impression management theory and social psychological research*. Academic Press, New York, pp. 313–333.
15. Goffman, E. (1959), *Presentation of Self in Everyday Life Text*, Doubleday Anchor, New York, 259 p.
16. Leary, M. R. (1990), “Impression management : a literature review and two-component model”, *Psychological bulletin*, vol. 107, pp. 34–47.
17. Searle, J. R. (1976), “A classification of illocutionary acts”, *Language in Society*, vol. 5 (1), pp. 1–23.
18. Shlenker, B. (2003), *Self-presentation* : Handbook of Self and Identity, Ed. by M. Leary et al., Guilford, New York, 207 p.
19. Shutz, A. (1998), “Assertive, offensive, protective, and defensive styles of self-presentation : A taxonomy”, *Journal of Social Psychology*, vol. 132, no. 6, pp. 611–628.
20. Titchener, E. B. (2010), *Lectures on the experimental psychology of the thought-processes*, The Macmillan Co, New York, 342 p.

Source material

21. Beaton, M. C. (2015), *Death of a Cad*, C & R, London, 214 p.
22. Beaton, M. C. (2004), *Death of a Poison Pen*, C & R Crime, London, 227 p.
23. Beaton, M. C. (2012), *Death of a Prankster*, Grand Central Publishing, London, 178 p.
24. Beaton, M. C. (1993), *Death of a Traveling Man*, C & R Crime, London, 272 p.
25. Beaton, M. C. (2009), *Death of a Witch*, Grand Central Publishing, London, 256 p.

Marharyta V. KOSOVETS,

Postgraduate student of the Department of Theoretical and Applied Phonetics of English, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzkyi Blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 063 4674101; e-mail: berrylife777@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-1124-6025

COMMUNICATIVE TACTICS MANIFESTING SELF-PRESENTATION STRATEGY IN ENGLISH DETECTIVE DISCOURSE

Summary. The present article reports on the study of the communicative strategy of self-presentation and the communicative tactics that manifest it in detective discourse. The analysis is based on the *data* from English detective novels. **The object** of the study is the characters' speech: the detective's interrogation of witnesses and suspects. **The scope** of the study is the communicative tactics of self-presentation as the means of influencing the suspect in order to obtain the necessary information to solve the crime. **The purpose** is cognitive and pragmatic analysis of the communicative tactics applied by the detectives to obtain the necessary information to solve a crime. The investigation is based on the general and special linguistic **methods**: synthesis and analysis, method of observation, descriptive method, pragmatic and linguistic method, analysis of contextual interpretation. **The main results of the study.** The cognitive and pragmatic analysis of the detective's strategic plan has resulted in our own classification of communicative tactics and strategies applied by the detective during the interrogation of witnesses and suspects. It has been established that one of the major communicative strategies used by the detective is self-presentation. Self-presentation is realized by the following communicative tactics: tactics of distancing, solidarity, belonging to a certain group. Each of these tactics is manifested by certain lexical, morphological and syntactic means of the English language. **The perspective** for further research is seen in the comprehensive study of the linguistic mechanisms of manipulative impact on the recipient in fiction.

Key words: detective discourse, communicative strategy, communicative tactics, self-presentation, belonging to a certain group, solidarity, distancing.

Статтю отримано 5.04.2022 р.

DOI: 10.18524/2307-4558.2022.37.261465

УДК 811.161.1'221.22:316.66/.772:821.161.1Достоевський

ЧАН ТХІ СУЄН,

аспірантка кафедри загального та слов'янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 067 8950289; e-mail: tranthixuyen12sls@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-0530-2668

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ЧИНОВНИКІВ У РОМАНІ Ф. М. ДОСТОЄВСЬКОГО «ІДІОТ»

Анотація. Основна *мета* цього дослідження — проаналізувати майстерність Ф. М. Достоевського у зображенні за допомогою одиниць мови невербальних засобів комунікації та реалізації соціального статусу чиновників у романі «Ідіот». **Об'єктом** вивчення є мовні одиниці, що вказують на поведінку чиновників різних рівнів: високого (генерала Івана Федоровича Єпанчина), середнього (Гаврила Ардаліоновича Іволгіна) та низького (Лук'яна Тимофійовича Лебедєва). **Предмет** аналізу — спільні та відмінні риси невербальної комунікації зазначених чиновників і способи характеристики спільного та відмінного в їхньому соціальному статусі. У **результаті** проведеного аналізу системи опису невербальних засобів комунікації персонажів зі статусом державного чиновника, яку представив Ф. М. Достоевський, у роботі встановлені жести й міміка, що характеризують генерала Івана Єпанчина та членів його родини (манірність, дотримання статусних норм пристойності, здатність критично мислити, допитливість); чиновника Гаврила Іволгіна (амбітність, нещирість, невірність, недовіра, іронічність, агресивність); чиновника Лук'яна Лебедєва (услесливості, нестриманість, нечесність). У статті зроблено **висновки**, що опис невербальної поведінки персонажів художнього твору має важливе значення в експлікації їхнього соціального статусу, приховуючи частину підтекстової інформації. За допомогою жестів і міміки персонаж стає впізнаваним. Ф. М. Достоевський пристосовує наявні у комунікативній поведінці людей паравербальні засоби до характерних особливостей, життєвої позиції кожного свого персонажа, його ролі в художньому творі.

Ключові слова: невербальні засоби, комунікація, жест, міміка, соціальний статус, чиновник, літературний персонаж, Ф. М. Достоевський.

Постановка проблеми. Невербальні мовні засоби мають велике значення у повсякденній комунікації людини і, як наслідок, у художній дії, яка відображає життя та комунікацію людини. Визначення невербальної комунікації включає поділ лінгвістичної системи на вербальну та невербальну. Невербальні аспекти лінгвістики активно вивчають у світі лише з 1960-х років. Актуальність вивчення зумовлена двома чинниками. По-перше, багатий та різноманітний матеріал, що описує невербальні засоби комунікації персонажів у художніх творах, вивчено лише частково. Уважне прочитання текстів переконує в тому, що невербальний аспект комунікації представлено літературними класиками системно, оскільки відіграє важливу роль у розумінні задуму авторів у зображенні характеру, способу мислення, дій персонажів. Виявлення й опис цієї системи збагачує вчення про ідіостиль авторів і дає змогу глибше зрозуміти авторський задум твору. По-друге, діалектичні процеси розвитку вказують на те, що суспільство, яке не вміє критично підходити до помилок своїх попередників і не повторювати їх, завжди програє своїм конкурентам у боротьбі за соціальну першість. Отже, аналіз невербальної поведінки людини у суспільстві та реакція інших членів суспільства на ті чи інші вчинки, на поведінку в цілому має важливе значення для вирішення проблем соціального виховання [11]. Особливо важливим є аналіз та зіставлення як вербальної, так і невербальної комунікації людей, які виконують суспільно значущі соціальні ролі. Серед персонажів роману Ф. М. Достоевського «Ідіот» є кілька типів державних чиновників, яких автор реалістично «змалював» з представників чиновництва своєї епохи, правдиво показавши різні типи російських державних службовців. Вивчення їхньої невербальної комунікації представляється нам цікавим і важливим для подальшого зіставлення з поведінкою держслужбовців нашої епохи та розробки алгоритмів невербальної комунікації зразкового представника державної влади.

Зв'язок із попередніми та суміжними дослідженнями. Вивченню ролі невербальних засобів у тексті художнього твору присвячено роботи багатьох дослідників, серед яких В. І. Адакова [1], І. О. Голованова [2], О. А. Зуєва [4], Ю. В. Іванова [5], Н. В. Накашидзе [7] та ін. У художньому тексті парамовні засоби виокремлюють на підставі парафонічних явищ, які визначають характерні риси голосу, тобто специфіку вимови звуків, додаткові призвуки, тривалість пауз у мовленні. Засобами кінесики є жести, міміка, хода, поза, будь-який рух тіла [6, с. 453–501]. Сьогодні серед паралінгвальних засобів комунікації прийнято виокремлювати компоненти трьох рівнів: 1) універсальні (притаманні всім мовцям); 2) етнолінгвістичні (притаманні особам, що входять до певної етнокультурної групи); 3) ідіолектні (індивідуальні особливості мовлення, що залежать від особистих психологічних і соціальних характеристик мовця — його статі, віку, освіти, соціальної приналежності, рис характеру і т. п.). Отже, паралінгвальні засоби не тільки доповнюють зміст висловлювання, а й несуть у собі інформацію про мовця [8]. На нашу думку, соціальні характеристики комунікантів мають представляти самостійний рівень засобів невербальної комунікації, оскільки гендерні, вікові, професійні, конфесійні та деякі інші соціальні фактори можуть виявлятися в ній не лише індивідуально, відбиваючи ідіолект комуніканта, а й колективно, відбиваючи візуальні (міміка, жести, рухи тіла, хода, рухи очей, їх вираження і под.), *ольфакторні* (перцептивні засоби комунікації: приємні та неприємні запахи навколишнього середовища, а також природні та штучні запахи людини), *проксе-мічні* (особливості вибору місця та часу комунікації), деякі інші невербальні засоби комунікації, що характеризують певну соціальну групу, той чи інший соціальний статус особистості комуніканта.

Формулювання завдань дослідження. Головна мета нашого дослідження — проаналізувати майстерність Ф. М. Достоевського у зображенні за допомогою одиниць мови невербальних засобів комунікації та реалізації соціального статусу чиновників у романі «Ідіот». Об'єктом вивчення є мовні одиниці, що вказують на поведінку чиновників різних рівнів: високого (генерала Івана Федоровича Єпанчина), середнього (Гаврила Ардаліоновича Іволгіна) та низького (Лук'яна Тимофійовича Лебедева). Предмет аналізу — загальні та особисті риси невербальної комунікації зазначених чиновників, що характеризують спільні та відмінні якості їхнього соціального статусу.

Виклад основного матеріалу. Особливості невербального спілкування, які часто спостерігаємо в поведінці *генерала Івана Федоровича Єпанчина*, чиновника вищої ланки, та членів його сім'ї — *похмурі обличчя, похмурі брови, знизування (підкидання) плечима* — свідчать про вміння без слів висловлювати відмову, неможливість виконання чийогось прохання або надання відповіді на будь-яке питання і здивування в тому, що це прохання або питання взагалі було звернено на їхню адресу. Наприклад: (1) *Прошло всего две недели, и что-то вдруг опять изменилось, генеральша нахмурилась, а генерал, пожав несколько раз плечами, подчинился опять «льду молчания»* [3, с. 101]. (2) *Что делать — судьба! — вскидывал плечами генерал, и долго еще он повторял это полюбившееся ему словечко* [3, с. 287].

Низка індивідуальних особливостей манери спілкування генерала Єпанчина свідчить про його людські якості та життєві пріоритети (чесність, порядність і шляхетність у відносинах з людьми; скромність; вміння мовчати; вміння відповідати на особисту образу; тупість розуму; прагнення до накопичення грошей заради збереження свого соціального статусу). Ці особливості помічає та майстерно вимальовує Ф. М. Достоевський. Генерал Єпанчин, багатий і шанований у петербурзькому світі, народився в бідній сім'ї, однак був безперечно і з повагою прийнятий скрізь: (3) *«Уважения он и заслуживал: во-первых, как человек богатый и «не последний»; во-вторых, как человек впо-*

льне порядочний, *хотя и не далёкий*. Но у него, как и у большинства людей, одной из главных целей которых является накопление, нажива денег, наблюдалась некоторая тупость ума. Однако генерал обладал манерами порядочного человека, был скромн, умел молчать и, в то же время, не давал «наступать себе на ногу». И не только в связи со своим генеральским статусом, но и как настоящий честный и благородный человек. Важнее всего было то, что он был человек с сильною протекцией» [3, с. 358]. Коли генерал Епанчин уперше побачив князя Мишкіна, він дивився на нього допитливо, критично оцінюючи. Так зазвичай дивиться на незнайому людину багатій, що має високий соціальний статус: (4) «Генерал, Иван Фёдорович Епанчин, стоял посреди своего кабинета и с **чрезвычайным любопытством смотрел на входящего князя, даже шагнул к нему два шага...** Генерал **чуть-чуть** было усмехнулся, но подумал и **приостановился**; потом ещё подумал, **прищурился**, оглядел ещё раз своего гостя **с ног до головы**, затем быстро указал ему стул, сам сел несколько **наискось** и в **нетерпеливом ожидании повернулся к князю**» [3, с. 13]. Жест цілування руки, характерний для представників високих соціальних верств, часто зустрічаємо в описах невербальної комунікації членів родини генерала Епанчина: (5) «Подойдя поздороваться с супругой и **поцеловать у ней ручку**, он (генерал Епанчин) заметил в лице её на этот раз что-то слишком особенное. <...> Дочери подошли с ним **поцеловаться**; тут хотя и не сердились на него, но всё-таки и тут было тоже как бы что-то особенное» [3, с. 39].

Гаврило Ардалионович Іволгін (Ганя) — молодий бідний дворянин, який є амбітним чиновником середньої ланки. Він ще не навчився приховувати свої недоліки, які впізнаються завдяки особливостям невербальної поведінки персонажа. Ганю відрізняють злий погляд, нещира посмішка, що виражає глузування, іронію чи недовіру, інтригу, та грубі жести. Так, зображуючи погляд, усмішку Гані, Достоевський зазначав: (6) «В переднюю вдруг вошёл молодой человек, с бумагами в руках. Камердинер стал снимать с него шубу. Молодой человек **скосил глаза на князя...** Гаврила слушал внимательно (камердинера) и **поглядывал на князя с большим любопытством...** Только улыбка его, при всей её любезности, была что-то уж **слишком тонка**, **зубы выставлялись при этом что-то уж слишком жемчужно-ровно**; **взгляд**, несмотря на всю **весёлость** и **видимое простодушие** его, был что-то уж **слишком пристален и испытующ**» [3, с. 12]. (7) «Гаврила Ардалионович молчал и **смотрел презрительно**» [3, с. 266]. (8) «— Удивительно, — сказал Ганя, — и даже с сознанием своего назначения, — **прибавил он, смеясь насмешливо**» [3, с. 18].

Гаврило Ардалионович, як і інші чиновники, незважаючи на молодий вік, уже встиг усвідомити, як влаштовані чиновницькі корупційні схеми, та полюбити «легкі» гроші. Побачивши пачку купюр, що горять, він намагався, як міг, стримувати свої переживання, але все ж таки знепритомнів від усвідомлення такої втрати: (9) «Ганя, во фраке, со шляпой в руке и с перчатками, стоял перед нею молча и **безответно, скрестив руки и смотря на огонь**. **Безумная улыбка** бродила на его **бледном как платок** лице. Правда, он не мог отвести глаз от огня, от **затлевшейся пачки**; но, казалось, что-то новое вошло ему в душу; как будто он **покаялся выдержать пытку**; он не двигался с места; через несколько мгновений всем стало ясно, что он не пойдёт за пачкой, не хочет идти» [3, с. 96]. (10) «Ганя с силой оттолкнул Фердыщенко, повернулся и пошёл к дверям; но, не сделав и двух шагов, **зашатался и грохнулся об пол**. — **Обморок!** — **закричали кругом**» [3, с. 97]. Отже, бажання приховати хвилювання та переживання з приводу втрати великої кількості грошей призвело до непритомного стану цього молодого чиновника середньої ланки.

Поміж другорядних персонажів, без яких опис соціальної системи Росії останньої третини XIX століття був би неповним, представлено образ дрібного чиновника, Лук'яна Тимофійовича Лебедева [10], соціальний статус якого Ф. М. Достоевський характеризує так: (11) «...*нечто вроде заскоружлого в подьячестве чиновника*» [3, с. 109]. Аналізуючи його вербальну і невербальну поведінку, можна зробити висновок про те, що це людина нечесна, хитра, улеслива, підлабузник, обманщик. Його погляд і інтонація мовлення нещирі, підслесливі, жести улесливі. Коли Лебедев опиняється перед людиною з вищим соціальним статусом та/або перед багатієм, його гнів перетворюється на улесливість: (12) «*Лебедев подобострастно и жадно продолжал засматривать ему в глаза...* — *Равнодушны уж очень стали-с, хе-хе!* — *подобострастно осмелился он заметить*» [3, с. 109–111]. Під час розмови він постійно сплескує руками, манерно тиснеться і кривляється: (13) «— *А теперь миллиончик с лишком разом получит приходится, и это, по крайней мере, о, господи!* — *всплеснул руками чиновник*» [3, с. 4]. Така відверто лестива міміка та жестикуляція не залишаються непоміченими: (14) «*Лебедев закривлялся и закоробился*. <...> — *Лебедев опять закривлялся, начал хихикать, потирал руки, даже, наконец, расчихался, но всё ещё не решался что-нибудь выговорить...* — *Князь! Сиятельнейший князь!* — *закоробился опять Лебедев*» [3, с. 173]. Інколи Лебедев справді відчуває каяття, докори совісті, але не може відмовитися від своєї тяги обдурити когось: (15) «— *Из самоумаления, — прошептал Лебедев, всё более и покорнее поникая своею головой*» [3, с. 109]. (16) «— *Истинная правда, ваше превосходительство!* — *твёрдо и непоколебимо ответил Лебедев, приложив руку к сердцу...* / — *Низок, низок!* — *забормотал Лебедев, начиная ударять себя в грудь и всё ниже и ниже наклоняя голову*» [3, с. 160]. (17) «*Лебедев даже руки сложил, как бы в мольбе*» [3, с. 250]. Ф. М. Достоевський своєрідно зображує сміх Лебедева: (18) «*Лебедев оглянулся и, увидев князя, стоял некоторое время как бы поражённый громом, потом бросился к нему с подобо-*

страстною улыбкой, но на дороге опять как бы замер, проговорив впрочем: — *Си-си-сиятельныйший князь!*» [3, с. 105]. Коли він думає про гроші: (19) «— *Ну вот-с, это что называется след-с! — потирая руки, неслышно смеялся Лебедев*» [3, с. 251]. Лебедев шанобливо і, водночас, улесливо, навіть зневажливо поводить із тими, хто має гроші. Коли не виходить задумане їм погане діло, він на всіх кричить і тупотить ногами. Це характеризує його як людину слабку.

Висновки. Таким чином, у романі Ф. М. Достоевського «Ідіот» є ціла система опису невербальних засобів комунікації персонажів. Ці засоби мають важливе значення в експлікації їхнього соціального статусу в художньому тексті й у процесі подання підтекстової інформації. За допомогою тонко помічених автором жестів і міміки персонаж одразу стає впізнаваним. Ф. М. Достоевський пристосовує наявні в комунікативній поведінці людей невербальні та паравербальні засоби до характерних особливостей, життєвої позиції кожного зі своїх персонажів, його ролі у творі. У результаті проведеного аналізу поданої Ф. М. Достоевським системи опису невербальних засобів комунікації персонажів зі статусом державного службовця у роботі визначено жести й міміку, що характеризують генерала Івана Єпанчина та членів його сім'ї (манірність, дотримання статусних норм пристойності, здатність критично мислити, допитливість); чиновника Гаврила Іволгіна (амбітність, нещирість, неввічливість, недовіра, іронічність, агресія); чиновника Лук'яна Лебедева (улесливість, лестощі, нестриманість, нечесність). Жести і міміка генерала Єпанчина й чиновників Гаврила Іволгіна та Лук'яна Лебедева характеризують різних людей, які перебувають на державній службі. Невербальні засоби комунікації чиновників, загалом, відповідають їхньому соціальному статусу у російському суспільстві останньої третини XIX століття, вони передають почуття та емоції персонажів, доповнюють і виразніше висвітлюють їхню вербальну поведінку, особливості характеру. Це поглиблює розуміння, з одного боку, індивідуальності образів, допомагає більш ясно, жваво і виразно сприймати їх, з іншого, — характеризує соціально-комунікативну специфіку російського чиновництва, відбиваючи звичні мовленнєво-поведінкові ситуації описаної епохи.

Л и т е р а т у р а

1. Аданакова В. И. Паралингвизмы как индикаторы оценочности в художественном тексте. *Стилистический анализ художественного текста*. Смоленск : Изд-во Смоленского гос. ун-та. 1988. С. 22–28.
2. Голованова И. А. Интерпретация поведения литературных персонажей в рамках теории невербальной семиотики. *Вестник Новосибирского государственного университета. Серия : История, филология*. Новосибирск, 2006. Т. 18. Вып. 2. С. 86–95.
3. Достоевский Ф. М. Идиот [Текст]. *Бесплатная электронная библиотека Royallib.ru*. URL : http://royallib.com/book/dostoevskiy_fedor/idiot.html/ (дата обращения 20.01.2022).
4. Зуева Е. А. Вербализация паралингвистических актов в художественном тексте современной немецкой литературы : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Белгород, 2018. 19 с.
5. Иванова Ю. В. Паралингвистические элементы художественного текста : на материале французской прозы XX–XXI веков : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05. Смоленск, 2009. 357 с.
6. Крейдлин Г. Е. Голос и тон в языке и речи. *Язык о языке* : сб. статей. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 453–501.
7. Накашидзе Н. В. Кинесика и её вербальное выражение в характеристике художественного произведения (на материале англо-американской художественной прозы XX века) : дис. канд. филол. наук : 10.02.04. Москва : МГПИ-ИЯ, 1981. 156 с.
8. Николаева Т. М. Паралингвистика. *Лингвистический энциклопедический словарь* / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Сов. энциклопедия, 1990. С. 367.
9. Петлюченко Н. В., Степанов Е. Н., Яроцкая Г. С. и др. Концепты и контрасты : коллективная монография. Одесса : Гельветика, 2017. 632 с.
10. Чан Тхи Суэн, Степанов Е. Н. Жесты и мимика в коммуникативной характеристике чиновника Лебедева (на материале романа Ф. М. Достоевского «Идиот»). *Язык. Коммуникация. Культура : Сб. материалов Первой междунар. заочной науч.-практ. конф. молодых учёных* / Отв. ред. В. В. Богуславская. Москва : ГИРЯП, 2017. С. 520–525.
11. Чан Тхи Суэн. Невербальные средства социальной характеристики персонажа (на материале русского и вьетнамского языков). *Слов'янська філологія у сучасному світі : зб. матеріалів I Міжнар. наук.-практ. конф.* (24–25 травня 2021 р.). Одеса : Астропринт, 2021. С. 63–65.

References

1. Adanakova, V. I. (1988), "Paralinguisms as indicators of appraisal in a literary text", *Stylistic analysis of a literary text* ["Paralingvizmy kak indikatory otsenocnosti v khudozhestvennom tekste", *Stilisticheskii analiz khudozhestvennogo teksta*], Publishing House of the Smolensk State University, Smolensk, pp. 22–28.
2. Golovanova, I. A. (2006), "Interpretation of the behavior of literary characters in the framework of the theory of non-verbal semiotics", *Bulletin of the Novosibirsk State University. Series : History, Philology* ["Interpretatsiya povedeniya literaturnykh personazhey v ramkakh teorii neverbal'noy semiotiki", *Vestnik Novosibirskogo gosudarstvennogo universiteta : Istoriya, Filologiya*], Novosibirsk State University Publishers, Novosibirsk, Vol. 18, Issue 2, pp. 86–95.
3. Dostoevsky, F. M. "Idiot" [Text], *Free electronic library Royallib.ru*. Available at : http://royallib.com/book/dostoevskiy_fedor/idiot.html/ (Accessed 01/20/2022).

4. Zueva, E. A. (2018), *Verbalization of paralinguistic acts in the artistic text of modern German literature* : Author's thesis [Verbalizatsiya paralingvisticheskikh aktov v khudozhestvennom tekste sovremennoy nemetskoj literatury : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.04], Belgorod, 2018. 19 p.
5. Ivanova, Yu. V. (2009), *Paralinguistic elements of a literary text: on the material of French prose of the XX-XXI centuries* : Thesis [Paralingvisticheskiye elementy khudozhestvennogo teksta : na materiale frantsuzskoy prozy XX vekov : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.05.], Smolensk, 357 p.
6. Kreidlin, G. E. (2000), "Voice and tone in language and speech", *Language about language* : Collection of articles ["Golos i ton v yazyke i rechi", *Yazyk o yazyke* : sb. statey.], Languages of Russian Culture Publishing house, Moscow, pp. 453–501.
7. Nakashidze, N. V. (1981), *Kinesics and its verbal expression in the characterization of a work of art (based on the Anglo-American fiction of the 20th century)* : Thesis [Kinesika i yeyo verbal'noye vyrazheniye v kharakteristike khudozhestvennogo proizvedeniya (na materiale anglo-amerikanskoy khudozhestvennoy prozy 20 veka) : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.04], Moscow State Pedagogical Institute of Foreign Languages, Moscow, 156 p.
8. Nikolaeva, T. M. "Paralinguistics", *Linguistic Encyclopedic Dictionary* ["Paralingvistika", *Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar*], V. N. Yartseva (ed.), Soviet Encyclopedia Publishing House, Moscow, 1990, p. 367.
9. Petlyuchenko, N. V., Stepanov, Ie. N., Yarotskaya, G. S. and others (2017), *Concepts and contrasts* : a collective monograph [Kontsepty i kontrasty : kollektivnaya monografiya], Helvetika Publishing House, Odessa, 632 p.
10. Trần Thị Xuyên, Stepanov, Ie. N. (2017), "Gestures and facial expressions in the communicative characterization of an official Lebedev (based on the material by F. M. Dostoevsky's novel «Idiot»)", *Language. Communication. Culture : Proceedings of the First International Distance Scientific and Practical Conference of Young Scientists* ["Zhesty i mimika v kommunikativnoy kharakteristike chinovnika Lebedeva (na materiale romana F. M. Dostoyevskogo «Idiot»)", *Yazyk. Kommunikatsiya. Kul'tura* : sb. materialov Pervoy mezhdunarodnoy zaochnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii molodykh uchonykh], The Pushkin State Russian Language Institute, Moscow, pp. 518–525.
11. Trần Thị Xuyên (2021), "Non-verbal means of the character's social characteristics (on the material of Russian and Vietnamese languages)", *Slavic philology in the modern world : Proceedings of the 1st International scientific & practice conf.* (May 24–25, 2021, Odessa) ["Neverbal'nye sredstva sotsial'noy kharakteristiki personazha (na materiale russkogo i v'etnamskogo yazykov)", *Slov'yans'ka filolohiya u suchasnomu sviti* : zb. materialiv I Mizhnarodnoyi nauk.-prakt. konf. (24–25 travnya 2021 r.)], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint, Odessa, pp. 63–65.

TRẦN THỊ XUYÊN,

Post-graduate student of the Department of General and Slavic Linguistics, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26, Frantsuzskiy blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 067 8950289; e-mail: tranthixuyen12sls@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-0530-2668

NON-VERBAL MEANS OF COMMUNICATION AND REFLECTION OF THE SOCIAL STATUS OF OFFICIALS IN F. M. DOSTOEVSKY'S NOVEL «IDIOT»

Summary. The main *purpose* of this study is to analyze the skill of Fedor M. Dostoevsky in depicting non-verbal means of communication that can reflect the social status of officials in the novel "The Idiot" by using language units. The *object* of study is language units that indicate the behavior of officials of different levels: high level (General Ivan Fedorovich Yepanchin), middle level (Gavrila Ardalionovich Ivolgin) and low level (Lukyan Timofeevich Lebedev). The *subject* of the analysis is the common and different features of non-verbal communication of these officials, which characterize the commonality and differences in their social status. An analysis of the system for describing the non-verbal means of communication of characters with the status of a government official was the *result* of this study. Gestures and facial expressions characterizing General Ivan Yepanchin and members of his family (primness, observance of status norms of decency, the ability to think critically, curiosity); official Gavrila Ivolgin (ambition, insincerity, impoliteness, distrust, irony, anger); official Lukyan Lebedev (subservience, flattery, intemperance, dishonesty) are established in this work. The article *concludes* that the description of the non-verbal behavior of the characters in a work of art is important in the explication of their social status, hiding part of the subtext information. With the help of gestures and facial expressions, the character becomes recognizable. Fedor M. Dostoevsky adapts the paraverbal means available in the communicative behavior of people to the typical and characteristic features, life position of each of his characters, his role in the work.

Key words: non-verbal means, communication, gesture, facial expressions, social status, official, artistic character, Fedor M. Dostoevsky.

Статтю отримано 21.02.2022 р.

Українською, англійською, російською мовами.

Свідоцтво про реєстрацію в Державному комітеті телебачення і радіомовлення України КВ № 8932 від 6 липня 2004 р.

Журнал «Мова» постановою президії ВАК України № 1-05/6 від 12 червня 2002 р. включено до переліку № 10 наукових фахових видань України. Тричі перереєстровано: Постановою президії ВАК України № 1-05/8 від 22.12.2010 р.; Наказом МОН України № 1328-05/8 від 21.12.2015 р.

Наказом МОН України № 409 від 17.03.2020 р. журнал «Мова» включено до переліку фахових наукових видань категорії «Б».

З 2014 р. журнал «Мова» індексують у міжнародній науково-метричній системі Index Copernicus (ICV 2014 : 67,85; 2015 : 65,51; 2016 : 68,55; 2017 : 94,36; 2018–2020 : 100,00), а також у науково-метричних системах Ulrich's Periodicals Directory, Ukrainian Scientific Journals (USJ), Google Scholar, Slavic Humanities Index. Журнал «Мова» входить до бібліометричних інформаційних баз «Україніка наукова», Scientific Periodicals in National Library of Ukraine Vernadsky, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Slavic Humanities Index. Зміст статей журналу відображено у випусках українського реферативного журналу «Джерело». Журнал «Мова» є учасником міжнародного проекту громадських знань Open Journal Systems.

Рекомендовано до друку вченою радою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (Протокол № 10 від 13.05.2022 р.).

Тираж 100 прим. Зам. № 299 (39).

Адреса редакції / Адрес редакции / Address: Французький бульвар, 24/26, кімн. 113, м. Одеса, 65058, Україна
Телефон / Phone: +38 096 496-64-06; +38 095 866-32-87 Факс / Fax: +38 (048) 746-51-14
E-mail: stepanov.odessa@gmail.com; e.stepanov@onu.edu.ua; n.arefieva@onu.edu.ua

Видавництво і друкарня «Астропринт». м. Одеса, 65091, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 33-07-95, 37-14-25, 33-07-17, (048) 7-855-855
www.astroprint.odessa.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.

ISSN 2307—4558; ISSN 2414—9489. Мова. 2022. № 37. 1–100.

